

Elin Havelin Rekdal

Kjønn og retorikk i tekst og teori: Toril Moi

Feminisme i skjæringspunktet mellom
poststrukturalisme og dagligspråksfilosofi

PhD-avhandling

Trondheim, april 2008

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
Det historisk-filosofiske fakultet
Institutt for tverrfaglige kulturstudier

NTNU

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet

PhD-avhandling

Det historisk-filosofiske fakultet
Institutt for tverrfaglige kulturstudier

© Elin Havelin Rekdal

ISBN 978-82-471-7927-7 (trykt utg.)
ISBN 978-82-471-7930-7 (elektr. utg.)
ISSN 1503-8181

Doktoravhandlingar ved NTNU 2008:96

Trykt av NTNU-trykk

Forord

Denne avhandlingen er levert ved Senter for kjønnsforskning, Institutt for tverrfaglige kulturstudier (KULT) ved NTNU. Avhandlingen har vært en del av prosjektet "Når heteroseksualiteten må forklare seg" (2003-2007), finansiert av Norges forskningsråd. Prosjektet har hatt som målsetting å undersøke heteroseksualitet som en kulturelt skapt grunnleggende premisse for sosial kategorisering og organisering av kjønn. Mens heteroseksualiteten har blitt betraktet som en naturgitt "tatt-for-gitthet", har den her blitt studert som en ikke-naturgitt, sosiokulturell ordening. Prosjektets overordnede teoretiske perspektiv har vært hentet fra poststrukturalistisk feministisk teori, spesielt "queer" teori. Toril Mois kritikk av nettopp poststrukturalismen har vært tenkt som et viktig supplement til hovedprosjektets teoretiske fokus.

Den tverrfaglige prosjektgruppen har bestått av forskere med bakgrunn i pedagogikk, historie, språkvitenskap, sosiologi – og litteraturvitenskap. Tverrfaglighet byr på utfordringer, men bringer også med seg fruktbare (fruitful!) innspill og uventede innfallsvinkler. Utfordringene og impulsene har bare skjerpet mitt arbeid og gjort avhandlingen bedre. Takk til dere alle: Trine Annfelt, Kari Melby, Janne C. H. Bromseth og Agnes Bolsø. Bolsø har dessuten vært biveileder og har bidratt med mange gode diskusjoner og samtaler.

Britt Andersen fra Institutt for nordistikk og litteraturvitenskap har også vært en del av prosjektgruppen. Som min veileder har hun vært med i både solskinn og blest. Jeg vil takke så mye for all tid hun har brukt og alle særdeles verdifulle bidrag i denne prosessen.

På KULT er det andre enn prosjektgruppen som må takkes. En takk går spesielt til Kari Bergheim som alltid stiller opp med hjelp til praktiske ting. Takke vil jeg også veldig gjerne Guro Korsnes Kristensen, Kristin Spilker og Vivian A. Lagesen – for å være så gode kolleger. En takk går også til Knut Sørensen for oppmuntring og bistand, spesielt i slutfasen.

I løpet av stipendiatperioden har jeg vært flere ganger i USA, ved Duke University. Jeg vil sende en stor takk til Toril Moi for at hun gjestfritt inviterte meg – og utfordret meg med spennende tanker.

Jeg vil i tillegg få takke Senter for kvinne- og kjønnsforskning ved Universitetet i Oslo for lån av både kontor og fagfellesskap i deler av avhandlingsperioden.

I innspurtsfasen vil jeg særlig takke Kirsten Havelin Rekdal, men også Bettina Thorvik, for å ha lest og kommentert hele eller deler av avhandlingen, og jeg vil takke Kristen Rekdal for teknisk assistanse. Kjartan Müller fortjener en spesielt stor takk for begge deler. Han skal også takkes for å alltid ha vært der for meg, selv om det har betydd å reise så langt som halve jorden rundt.

Takk til alle dere andre rundt meg, familie og venner, for å ha trodd på meg og prosjektet mitt gjennom hele prosessen!

Trondheim, 1. november 2007
Elin Havelin Rekdal

Innholdsfortegnelse

FORORD	I
INNHOLDSFORTEGNELSE	III
KOMMENTAR TIL TEKSTEN	VII
1 INNLEDNING	1
1.1 Empiri	3
1.2 Teori og metode	5
1.2.1 Sakprosa	6
1.2.2 Retorikk	7
1.2.3 Narratologi	11
1.2.4 Annen metode og teori i avhandlingen	12
1.3 Toril Moi: Biografi og bakgrunn	13
2 <i>SEXUAL/TEXTUAL POLITICS</i>: SAMTID OG RETORIKK	17
2.1 Resepsjon	19
2.2 Struktur og innhold	22
2.2.1 Tittelen	23
2.2.2 Forordet	27
2.3 Virginia Woolf, feminisme og teori	29
2.4 Elaine Showalter og marxismen	31
2.5 Feminisme og politikk	36
2.6 Tekstens retorikk	39
2.7 Teori om felt: Bourdieu	43
2.8 Virginia Woolf og Julia Kristeva	47
2.9 Julia Kristeva og Toril Moi	51
2.10 Moi og lingvistikk	53
2.11 Kristeva og feminismen	56

2.12	Til slutt: Moi, Kristeva og – Derrida?	59
3	SIMONE DE BEAUVOIR: EN INTELLEKTUELL KVINNE BLIR TIL	61
3.1	Biografi eller ikke? Sjangerplassering	64
3.2	Stil og metode	72
3.2.1	Stemmen i teksten	74
3.2.2	Beauvoir som tekst og subjekt	79
3.2.3	Filosofi og liv	86
4	SEKSUALITET, KJØNN OG NORMER I TORIL MOIS TENKNING	89
4.1	Heteronormativitetsbegrepet	90
4.2	Biografien om Beauvoir	90
4.3	Beauvoir og Sartre: en heteroseksuell diskurs	91
4.4	Beauvoir og kvinnene: en lesbisk eller bifil diskurs	93
4.5	Normativ seksualitet og Beauvoir	101
4.6	Heteronormativitet eller heterosexisme?	103
4.7	Kropp og kontingens	108
4.8	Forbi poststrukturalismen, Moi neste?	112
5	TEORI SOM FORTELLING: NARRATOLOGISK ANALYSE AV ”I AM A WOMAN” OG ”WHAT IS A WOMAN?”	115
5.1	Teoretiske tekster, narratologi og retorikk	116
5.2	Retorikk og fortelleteknikk i “I Am a Woman”	117
5.3	Rammefortelling og fortellerinstans	119
5.4	Fortellingene innenfor rammefortellingen: “Jane and I”	123
5.5	Fortellingene om Beauvoir: Retoriske og poetiske virkemidler	132
5.6	Fortellinger om bekjennelser	135
5.7	Flere nyanser av tekstens ”jeg”	137
5.8	Tekstens implisitte og eksplisitte leser	140

5.9	Retorikk i tekst	143
5.10	Rammefortelling i "What Is a Woman?"	144
6	TEORI SOM DISKURS: ANALYSE AV TRANSTEKSTUALITET I "WHAT IS A WOMAN?" OG "I AM A WOMAN"	155
6.1	Intertekstualitet og transtekstualitet	157
6.2	Hypertekstualitet	159
6.3	Dagligspråksfilosofisk inspirasjon	160
6.4	Dagligspråk og mening	163
6.5	Skeptisisme og absolutisme	171
6.6	Moral og metode, stil og uttrykk	176
6.7	Hypertekstualitet og dagligspråksfilosofi i "What Is a Woman?" og "I Am a Woman"	181
6.8	Feminisme og dagligspråksfilosofi	183
6.9	Det konkrete: Wittgenstein, Beauvoir og kvinnebegrepet	192
6.10	Hypertekstualitet som retorikk	196
7	TORIL MOI OG JUDITH BUTLER: KONTEKST OG KRITIKK	201
7.1	Judith Butler: Biografi og bakgrunn	202
7.2	Gender Trouble som forskerfortelling	205
7.3	Excitable Speech: Problematikk og tema	211
7.4	Foucault, makt og diskurs	215
7.5	Språkfilosofi i Excitable Speech	217
7.6	Dekonstruksjon og dagligspråksfilosofi	223
7.7	Filosofi, dekonstruksjon og nonsens	230
7.8	Estetikk og frigjøring	232

8	KONKLUSJON: TEKST, RETORIKK OG FEMINISTISK TEORI	235
8.1	Retorikk og tekst	235
8.2	Tekst og teori	239
9	BIBLIOGRAFI	245

Kommentar til teksten

Referanser står i parentes i teksten, og ikke i fotnoter. På slutten av dokumentet står det en referanseliste, bibliografien. Fotnoter blir brukt til tilleggsopplysninger. Henvisningen til de mest brukte tekstene er forenklet. For verk det hyppig refereres til oppgis ikke årstall etter første gang det nevnes, så lenge det går fram av teksten hvilket verk og årstall det gjelder. Verk med lange titler som det henvises til mer enn én gang i teksten, avkortes i tittelen. For eksempel blir *Sexual/Textual Politics: Feminist Literary Theory* (1985) til *Sexual/Textual Politics*. Når verket siteres direkte, oppgis forkortelse og sidetall i parentes bak sitatet. For eksempel blir et sitat fra side 15 i *Sexual/Textual Politics: Feminist Literary Theory* referert slik: (STP:15). Her er listen med forkortelser og teksten det henvises til:

Av Toril Moi:

STP: *Sexual/Textual Politics: Feminist Literary Theory* (1985/1995)

STP 2: *Sexual/Textual Politics: Feminist Literary Theory* (2. utgave, 2002)

SDB: *Simone de Beauvoir: En intellektuell kvinne blir til* (1995)

HEK: *Hva er en kvinne? Om kjønn og kropp i feministisk teori* (1998)

WIW: "What Is a Woman? Sex, Gender, and the Body in Feminist Theory" (1999)

IAW: "I Am a Woman': The Personal and the Philosophical" (1999)

De to siste tekstene er essays i essaysamlingen *What Is a Woman? And Other Essays* (1999). Når det henvises fra dem brukes hhv. (WIW) eller (IAW), som beskrevet. Når det henvises til andre essay i samlingen brukes (Moi 1999). Bøkene til Toril Moi er utgitt som originaltekster både på norsk og på engelsk. For å unngå forvirring i teksten, blir det spesifisert om det henvises til norske eller engelske versjoner. Dette fremkommer også i listen over forkortelser.

Av Judith Butler:

GT: *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity* (1990/1999)

ES: *Excitable Speech: A Politics of the Performative* (1997)

Engelske originaltekster blir ikke oversatt når det siteres fra dem. Sitater fra tekster opprinnelig på for eksempel tysk eller fransk viser til norske, svenske, danske eller engelske oversettelser, der ikke annet er bemerket. Første gang et verk nevnes i teksten vil tittelen oppgis på originalspråket. Senere vises det til oversatt tittel og oversettelsen som brukes i avhandlingen.

1 Innledning

Den feministiske litteraturviteren Toril Moi har som norsk teoretiker oppnådd en unik stilling innen internasjonal feministisk forskning, men hennes teorier er overraskende lite utforsket. Ved universiteter verden over er tekstene hennes pensum og tekstene har etterhvert oppnådd en tverrfaglig gyldighet. Det er derfor viktig at det eksisterer solid kunnskap om hennes teorier, også i nordisk kjønns- og seksualitetsforskning. Denne avhandlingen tar utgangspunkt i sentrale deler av Mois teoretiske forfatterskap hvor kjønn, kropp og seksualitet er i fokus. Avhandlingen vil undersøke hvorvidt og eventuelt hvordan Mois teorier tilbyr kjønns- og seksualitetsforskningen *ny* teoretisk innsikt. For å finne svar på dette vil avhandlingen foreta både en tematisk og en formmessig undersøkelse av de utvalgte tekstene.

Ved å vektlegge tekster fra ulike perioder i Mois forfatterskap vil avhandlingen forsøke å belyse viktige utviklingslinjer, både teoretisk og i form og stil. Avhandlingen har en hypotese om at tekstene utvikler seg fra å handle om *andre* feministiske teoretikere, til at Moi utformer sin *egen* filosofi, med fokus på kjønn og kropp, seksualitet og begjær. Den formmessige delen av analysen vil rette fokus mot ulike meningsnivå og uttrykk i fagteksten, ved å foreta en analyse av de retoriske og poetiske virkemidlene. Ved hjelp av retorikk, narratologi og teori om intertekstualitet og transtekstualitet vil avhandlingen få fram både hvordan Mois tekster er oppbygd og hvordan de står i dialog med andre tekster.

I analysen vil også Mois forhold til poststrukturalistisk feministisk teori undersøkes. "Queer" teori er teori om seksualitet, inspirert av poststrukturalisme. Retningen framstår i norsk kjønnsforskning som den mest aktuelle teoriretning innen dagens kjønns- og seksualitetsforskning.

Den amerikanske teoretikeren Judith Butler regnes som den mest sentrale representanten for queer teori, også i Norge. En analyse av Butlers teoretiske ståsted vil også kunne belyse Mois arbeider, siden de plasserer seg i *skjæringspunktet* mellom feminisme, dagligspråksfilosofi og poststrukturalisme.

Innenfor queer teori er det ofte sentralt å utforske og stille spørsmålstegn ved heteroseksuell normativitet. Det vil derfor være et mål for avhandlingen å studere hvordan Moi forholder seg til begreper som

heteronormativitet og seksualitet. Avhandlingen vil undersøke om det finnes en kritikk av heteronormativitet i Moïs egne analyser. Moï diskuterer det hun kaller "heterosexisme" i boka *Hva er en kvinne? Om kjønn og kropp i feministisk teori* (1998). I forlengelsen av dette vil avhandlingen undersøke om begrepet samsvarer med forståelsen av heteronormativitetsbegrepet brukt i queer teori, definert som det å bli tilskrevet kjønn og seksualitet i en heteroseksuelt dominerende kontekst, gjennom kulturell tvang.

En motivasjon for å studere Moïs tekstunivers har vært at mange har oversett at hun har en spesiell filosofisk tilnærming til feministisk teori. Å forstå påvirkningen fra Ludwig Wittgenstein, J. L. Austin og Stanley Cavell, gjennom den filosofiske retningen dagligspråksfilosofi, er avgjørende for å forstå Moï. Avhandlingen vil vise at denne inspirasjonen har vært viktig helt fra debutboka *Sexual/Textual Politics: Feminist Literary Theory* (1985). I avhandlingen skal vi se nærmere på hvordan Wittgensteins, Austins og Cavells filosofi kommer til uttrykk i Moïs tekster og hvordan hun videreutvikler denne inspirasjonen til å skrive feministisk teori fra et dagligspråksfilosofisk ståsted, i et forsøk på å åpne opp for nye muligheter for kjønnsforskningsfeltet. Selv om flere, som psykologen og kjønnsforskeren, Lynne Segal (2000), har nevnt denne dagligspråksfilosofiske inspirasjonen i Moïs tekster, har ingen gjort en systematisk undersøkelse av dette tidligere.

Toril Moïs tekster viser en sterk bevissthet om hvordan man som forsker danner og formidler teori. Tilsynelatende kan den stilen hun har valgt i de senere årene virke enkel, lite vitenskapelig og unødvendig personlig. Men avhandlingen vil vise at dette uttrykket også har rot i dagligspråksfilosofi. Det filosofiske språket i tekstene fra denne retningen streber etter klarhet og enkelhet, uten dermed å være mindre filosofisk utfordrende. I de siste årene har Moïs filosofiske stil skilt seg ut fra annen feministisk teoriskrivning. Avhandlingen vil søke å belyse hvordan Moï arbeider for å finne en ny måte å uttrykke seg på teoretisk og språklig.

Gjennom å fokusere på hvordan teori skapes og formidles har avhandlingen et dobbelt siktemål. Den vil både bevisstgjøre om teoriutvikling og om hvordan teori kan bli uttrykt som tekst. En frukt av arbeidet med feministisk teori har vært en høynet bevissthet om hvilke språklige uttrykksmåter som er tilgjengelige for å snakke om for eksempel seksualitet. Hvordan skal seksualitet kunne uttrykkes annerledes når språkliggjøringen av seksualitet i dag innebærer et klart skille mellom

hetero og homo? Det er mitt håp å kunne bibringe norsk kjønnsforskning analyser av hvilke språklige muligheter sentrale teoretikere som Moi og Butler gir oss til å utforske fenomener som seksualitet, kjønn og kropp.

1.1 Empiri

Siden hun utga boka *Sexual/Textual Politics: Feminist Literary Theory* i 1985, har Toril Moi vært en sentral og omstridt person innen akademiske feministiske miljøer. Enkelte forskere har ytret seg kritisk til noen av tekstene til Moi. Dette har gjort meg nysgjerrig på hvorfor tekstene har utløst en slik mottagelse. Mitt eget tidligere arbeid med Mois forfatterskap, hovedoppgaven "Å risikere seg selv gjennom skriften. Fiksjon, diskurs og selvframstilling i Toril Mois teoretiske essay "'I Am a Woman': The Personal and the Philosophical" (2001), har gitt motivasjon til å foreta en grundigere studie og se på større deler av forfatterskapet.

Sexual/Textual Politics (1985) er som nevnt Mois debutbok. I 2002 kom den i ny utgave, med et helt nytt etterord. I 1994 kom biografien *Simone de Beauvoir: The Making of an Intellectual Woman*. Den kom på norsk i 1995, med tittelen *Simone de Beauvoir: En intellektuell kvinne blir til*. I 1999 kom essaysamlingen *What Is a Woman? And Other Essays* ut. Det første essayet i denne samlingen, "What Is a Woman? Sex, Gender, and the Body in Feminist Theory", ble gitt ut som egen bok på norsk allerede i 1998 med tittelen *Hva er en kvinne? Om kjønn og kropp i feministisk teori*.¹ I 2001 kom det andre essayet fra *What Is a Woman? And Other Essays*, nemlig "'I Am a Woman'. The Personal and the Philosophical", som egen bok på norsk med tittelen *Jeg er en kvinne. Det personlige og det filosofiske*.

Avhandlingen vil særlig ta for seg de tre verkene *Sexual/Textual Politics*, *Simone de Beauvoir* (norsk versjon) og *What Is a Woman? And Other Essays*. Når det gjelder sistnevnte bok er det spesielt essayene "What Is a Woman?" og "'I Am a Woman'" som analyseres. I sum viser disse tekstene sentrale sider ved Mois forfatterskap. I utvalget er feministisk filosofi, dagligspråksfilosofi, Simone de Beauvoir og teori om kropp, kjønn og seksualitet hovedbestanddeler. De tekstene jeg har valgt ut representerer ulike perioder i forfatterskapet. Til sammen viser de bredden i et uvanlig rikt forfatterskap.

¹ En versjon av *Hva er en kvinne?* ble først utgitt i tidsskriftet *Res Publica* 35/36 (1997).

Sexual/Textual Politics tar for seg flere anerkjente teoretikere innen datidens feministiske teori, spesielt på feltet litteraturvitenskap. Boka diskuterer både angloamerikansk litteraturkritikk og fransk feministisk litteraturteori. Ved å analysere teorigrunnet i de to tradisjonene viser Moi at spesielt de angloamerikanske bygger sine analyser på noen heller foreldete og problematiske begreper. I dag er boka fortsatt brukt som pensumverk innen feministisk teori og litteraturteori verden over. For avhandlingen blir denne boka en viktig inngang der Moi viser i kim hva som skal bli hennes viktigste problemfelt.

Toril Moi har skrevet bøker som hører hjemme i ulike sjangre, og en annen sjanger enn i *Sexual/Textual Politics* styrer boka *Simone de Beauvoir: En intellektuell kvinne blir til*. Denne boka vil gjøre hva tittelen lover: Å finne ut hvordan den franske filosofen og forfatteren Simone de Beauvoir ble til den kvinnen hun var. Her benytter Moi blant annet kultursosiologen Pierre Bourdieus teorier om sosiale felt, for å se hvilke prosesser som formet Beauvoir privat og profesjonelt. Her er også psykoanalyse sentral som forklaringsmodell. Avhandlingen vil undersøke hvorvidt det er slik at Moi dekonstruerer myten omkring Beauvoir, som Beauvoir til dels selv konstruerte i sine tekster. Bak diskursen, og kjærlighetsforholdet, mellom Beauvoir og den franske filosofen og forfatteren Jean-Paul Sartre eksisterte en turbulent diskurs basert på forhold mellom Beauvoir og en rekke kvinner.² Avhandlingen vil undersøke om det er slik at Moi, ved å framvise hvor problematisk det var for Beauvoir å forholde seg til sin seksualitet, stiller spørsmålsteget ved heteronormativitet som fenomen. I tillegg vil avhandlingen undersøke om biografien kan sies å utføre en destabiliserende analyse og vise Beauvoir som en konvensjonsbryter.

Essaysamlingen *What Is a Woman? And Other Essays* inneholder tekster skrevet i perioden 1980-1998.³ Essayene "What Is a Woman?" og "I Am a Woman" er to av de sist skrevne tekstene. Det første essayet tar for seg utviklingen av teorier omkring kjønn og kropp fra 1800-tallet og fram til 1990-tallet. Det andre utvikler en måte å uttrykke seg på teoretisk. Moi lanserer i begge disse essayene sin tolkning av Beauvoirs teorier omkring hva det vil si å være kvinne, som en løsning på kjønnsforskningens

² Der ikke annet presiseres betyr "diskurs" *ytringer* i vid forstand. Dette inkluderer alt fra ulike typer nedskrevne tekster til muntlige uttalelser. Utover det viser bruken av begrepet også til bakenforliggende forhold, siden ytringene som er inkludert i mindre diskurser vil uttrykke ideologier og holdninger som er produsert av samfunnets større diskurser.

³ Noen av de eldre tekstene er tidligere utgitt i andre antologier.

problem om hva kjønn, seksualitet og kropp er i dag. Dette gjøres ved å bruke Beauvoirs teori om kvinnen både som situasjon og som bakgrunn. Avhandlingen vil sammenligne disse synspunktene med queer teoris forståelse av tilskrivning av kjønn. I begge essayene henviser Moi dessuten til Wittgenstein, Austin og Cavell når hun skal forklare hvordan hun forstår ”teori” og ”teoriens språk”. Dette får også konsekvenser for tolkningen av Beauvoirs filosofi, noe som vil diskuteres flere steder i avhandlingen.

Essaysamlingen inneholder flere andre tekster om kjønn, seksualitet og begjær. Boka inneholder blant annet to litteraturvitenskapelige analyser av begjæret i tekster om kjærlighet fra middelalderen.⁴ Alle tekstene handler om heteroseksuell kjærlighet, og Moi konsentrerer analysen særlig om forholdet mellom begjær, makt og kunnskap.⁵

I den sammenlignende analysen av Judith Butlers og Toril Moïs teorier vil jeg i tillegg til Moïs tekster, trekke inn to verk av Butler. Det er bøkene *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity* (1990/1999) og *Excitable Speech: A Politics of the Performative* (1997). *Gender Trouble* er ansett som både Butlers og queer teoriens hovedverk, derfor er den viktig også i avhandlingen. *Excitable Speech* er en bok som diskuterer språkteori. I den nyeste utgaven av *Gender Trouble* (1999) kommenteres også språk og teoretisk stil. Begge bøkene vil derfor fungere som en god inngang til å diskutere Butlers teoretiske uttrykksmåte og språkforståelse. Butlers bøker egner seg av samme grunn bra til å kontrastere Moïs nye teoretiske forståelse og filosofiske skrivestil mot. En slik sammenligning vil kunne gi en dypere forståelse av Moïs tekster.

1.2 Teori og metode

Som litteraturviter er jeg opptatt av *tekst* som skriftlig uttrykk. Litteraturvitenskap er en empirisk vitenskap og nærlesning av utvalgte *tekststeder* fra de nevnte verkene er derfor utgangspunktet for alle analysene i avhandlingen. I nærlesningen anvender jeg etablerte litteraturvitenskapelige metoder som narratologi og retorisk analyse. Disse metodene gjør at mine analyser blir etterprøvbare.

⁴ Lesningene er av Andreas Capellanus' *De amore* (1180) og Thomas' *Tristan* (ca.1150).

⁵ I tillegg til de to tekstene fra middelalderen finner vi en analyse av Beauvoirs novelle ”The Woman Destroyed” (1968) med vekt på de samme elementene.

Avhandlingen er likevel mangefasettert og trekker veksler på et mer tverrfaglig teoritilfang. Den kombinerer litteraturvitenskapelige metoder med språkfilosofi, kultursosiologi og feministisk teori. I tillegg spenner Mois tekstproduksjon over mange ulike sjangrer, fra vitenskapskritikk via biografi til filosofiske betraktninger og selvbiografiske fortellinger. Tekstenes forskjellige karakter krever ulike metodiske tilnærminger. For å kunne yte nyansene i materialet rettferdighet, har jeg derfor anvendt sjangerteori. I tillegg har jeg som nevnt anvendt dagligspråksfilosofi på Mois egne tekster.

1.2.1 Sakprosa

Til tross for at de valgte tekstene kan plasseres i ulike undersjangrer, hører de alle hjemme i sakprosasjangeren. De er fagtekster og ikke skjønnlitterære tekster. Grensene mellom sakprosa og skjønnlitteratur er imidlertid flytende. Hva sakprosa er vil ikke bli diskutert inngående i avhandlingen, det er det ikke rom for. Grepstad bruker i standardverket om sakprosa, *Det litterære skattkammer. Sakprosaens teori og retorikk* (1997), 500 sider på å komme fram til en definisjon:

Sakprosa er føremålsretta og situasjonsprega saksframstillingar av individuelle eller kollektive forfattarar som styrer lesinga av tekstane i retning av deira intensjonar. Framstillinga er prega av etterlikning av etablerte skrivemåtar og sjangrar, dominert av tekstsamspel og autorisert gjennom tekstar som alt ligg føre. Tekstane har ein relativ litterær kvalitet som varierer med brukssituasjonen. Tekstane blir publiserte i aviser, periodika, småtrykk eller bøker, og fungerer som underhaldning, opplysning eller nytte. (Grepstad 1997:500)

Jeg forholder meg til denne definisjonen og som vi skal se innehar Mois tekster flere eller alle av disse elementene. Grepstad deler sakprosa inn i flere undersjangere, som ”argumenterende og utgreiende tekstar” hvor essayet og vitenskapsprosa hører hjemme, og ”forteljende og skildrende tekstar” hvor biografien hører hjemme (op.cit.). Både Mois og Butlers tekster er derfor godt plassert innen sakprosasjangeren. I avhandlingen brukes ”sakprosa” og ”fagtekst” om hverandre.

Sakprosaforskning har blitt et stadig viktigere forskningsfelt innen litteraturvitenskap, også i Norge. Fra å være nesten helt fraværende som faglig interessefelt, finnes det nå flere fagmiljøer som utelukkende studerer

sakprosa.⁶ Avhandlingen kan leses som et bidrag til å utvide fagets nedslagsfelt, både utfra materialet som analyseres og utfra de metodene som brukes.

1.2.2 Retorikk

Studier av sakprosa og retorikk henger tett sammen. Retorikken tilbyr et begrepsapparat som er nyttig i studiet av sakprosatekster. Som vi skal se er Moi selv svært bevisst om retorikk. Siden analysene i avhandlingen også er retoriske studier, vil jeg derfor kort gå gjennom retorikkteori og metode.

Retorikk forstås gjerne i vid forstand som ”læren om å tale godt” (Kjeldsen 2004:16). Faget har altså sin opprinnelse innen muntlige ytringsformer, fra antikken. Man skiller gjerne mellom anvendt retorikk og retorikkteori. Retorikkteori skal bidra med redskaper i analysen av talen eller teksten. Aristoteles *Ἡ Τέχνη Ῥητορική (Ars Rhetorica)* (ca. 330 f.Kr./1991) er den eldste bevarte lærebok i retorikk, den var dessuten den første boka som gjennomgikk retorikken filosofisk (Kjeldsen 2004:29). Retorikk som dokumentert praksis er imidlertid eldre enn det.

Begrepet ”retorikk” har ikke hatt et fast og konstant innhold gjennom sin historie, fra antikken til nåtiden, hevder retorikkprofessor Jørgen Fafner i en toneangivende bok, *Retorik. Klassisk og moderne* fra 1977 (Fafner 2005:23). Til forskjellige tider har man lagt vekt på ulike sider ved innholdet i retorikkbegrepet. En forståelse av retorikk har vært at det ”å tale godt” handler om å beherske ”kunsten å overtale”. Forståelsen av retorikk som ”overtalelse” har i perioder vært møtt med skepsis (Fafner 2005:14). Da har retorikk blitt tolket som å være en for ”kunstlet” måte å uttrykke seg på, som ville ”lure” leseren til å akseptere et (tvilsomt) budskap. ”Retorikken” har stått i veien for ”selve meningen” av teksten. Den har blitt oppfattet som å forkludre en mer vitenskapelig debatt om emnet.

⁶ Norge fikk i 2005 ”verdens” første professor i sakprosaforskning ved Institutt for lingvistiske og nordiske studier ved Universitetet i Oslo, Johan L. Tønnesson. Han hevder for øvrig at selve begrepet ”sakprosa” bare brukes i Norden og er vanskelig å oversette (Uniforum nett.no 2004). Det spesielle er at definisjonen av sakprosa favner så bredt når det gjelder hvilke typer tekster som faller inn under begrepet (*ibid.*). Også Grepstad mener at ordet ”sakprosa” er nordisk, innført på 1970-tallet (Grepstad 1997:47). Det er heller ikke uvanlig lenger at sakprosa analyseres i faget allmenn litteraturvitenskap, som litteraturviter Petter Aaslestad gjør i *Pasienten som tekst* (1997). Litteraturviter Arild Linneberg har lenge jobbet med retorikkanalyse av jusstekster (Smedsvig 2003).

En viktig innvending mot denne skepsisen til retorikk er at det kan synes umulig å skille tekstens "rene" mening fra ordene denne meningen uttrykkes gjennom. Likevel kan vi se at dette skillet fortsatt er tilstede i dagens litteraturvitenskapelig sakprosaforskning. Selv om det ikke lenger eksplisitt blir uttrykt som en skepsis mot retorikk som "forskjønnelseskunst".

Sakprosaforsker Johan L. Tønnesson hevder at sakprosaforskning skiller seg fra studiet av skjønnlitteratur ved at fokus ikke først og fremst er på de estetiske sidene av teksten: "Istedet undersøkes hvordan tekstene kan skape mening" (Uniform nett.no 2004). Han trekker fram de klassiske elementene fra Aristoteles retorikk som fortsatt de viktigste for analysen av en tekst.

I *Retorik* beskriver Aristoteles hvordan en god tale skal bygges opp. Dette har senere blitt overført til å gjelde også teksters oppbygning. Aristoteles deler de overtalende momentene ved en tekst inn i to typer bevismidler: ikke-fagmessige og fagmessige. De førstnevnte fungerer ikke i seg selv, det er fakta og kjensgjerninger. De får sin verdi ved måten de brukes på, noe som skjer gjennom tre fagmessige bevismidler, bedre kjent som appellformene ethos, pathos og logos (Aristoteles 1991:23). Det er gjennom disse at overbevisning skjer. 1. Ethos handler om å gjøre talerens/forfatterens person *troverdig*, ved å skape tillit. 2. Pathos handler om hvordan ordene *påvirker* og *appellerer* til tilhøreren/leseren, en følelsemessig effekt. 3. Logos er når *overbevisningen* skjer gjennom selve det som sies (argumentasjonen), brukt på en hensiktsmessig måte (Kjeldsen 2004:31). Det er samspillet mellom disse tre elementene som gjør en god tale/tekst vellykket. Cicero beskrev hvordan de tre appellformene både skal bidra til å underholde, vekke tillit, skape forståelse og bevege til handling (Kjeldsen 2004:35).⁷ I tillegg spiller mer formelle ting inn, slik som de fire elementene som bør være til stede i riktig rekkefølge i en retorisk god tekst: 1. Exordium (skape tillit og kontakt i innledningen). 2. Narratio (redegjørelse for situasjonen). 3. Argumentatio (presentasjon av argumentasjon) og 4. Peroratio (overbevisende sluttargument med dertil hørende følelsesappell). Alle de nevnte bestanddelene spiller ulike roller i en retorisk vellykket tekst. De har siden antikken blitt utvidet og utdypet.

⁷ Ciceros lærebok i praktisk retorikk, *De Inventione* (ca. 55 f.Kr.) inneholder et av de mest kjente bidragene til retorikken. Her beskrives de 5 retoriske forarbeidingsfasene: Inventio (utforskning av emnet), dispositio (strukturere stoffet), elocutio (utarbeide språklig utforming), memoria (memorere teksten), actio (selve framførelsen) (Kjeldsen 2004:36).

I følge retorikkforskeren Jens E. Kjeldsen kan den klassiske retoriske situasjon deles i tre deler: ”Retoren [den som utøver praktisk retorikk] formidler sin *sak og argumentasjon* ved å gi den et retorisk velformet og hensiktsmessig *uttrykk*, for å kunne påvirke *mottageren* på den ønskede måten” (Kjeldsen 2004:8). Som vi ser minner dette om en klassisk kommunikasjonsmodell med en avsender, et budskap og en mottaker. Både sender og mottaker er aktive i denne kommunikasjonsituasjonen.

Det kan som nevnt ovenfor diskuteres om det er mulig å skille mellom de estetiske trekkene ved en tekst og hvordan samme tekst skaper mening. Klassisk retorikk undersøker hvordan en tekst overbeviser leseren, altså hvor vellykket en tekst er og dermed som noe vi kan lære av, det vil si den har et *konstruktivt* perspektiv. I motsetning til dette står den *dekonstruktive* retorikken, også kalt lingvistisk retorikk, som har vært et sted hvor *litteraturvitenskapen* har vært opptatt av retorikk. Den har tatt utgangspunkt i andre sider ved retorikkteori (Kjeldsen 2004:20).

Dekonstruktiv retorikk, som Paul de Man var den fremste representanten for, ser retorikk gjerne som ensbetydende med tekstens ”troper”, eller figurer forstått som språklige bilder.⁸ Disse tropene er en del av all tale eller skrift. En dekonstruktiv retorisk analyse vil få fram at det er en spenning mellom (det figurative) språket og meningen i teksten. En slik lesning vil være en metodisk oppløsning, eller dekonstruksjon, av den grammatikalske konstruksjonen for å ”avsløre” at strukturene og funksjonene i teksten ikke viser til en helhetlig mening, men heller til at meningsproduksjon er en prosess som ikke er til å stole på (De Man 1997:370). Mening er flertydig og det er språket i seg selv som hindrer en direkte og umiddelbar tilgjengelig forståelse av dets mening. I stedet for at språket er noe vi bevisst kan styre for å overtale en leser gjennom teksten, eller bestemme en fast mening ut fra, er det *språket* som styrer hvilken mening teksten formidler (Kjeldsen 2004:251). Fra å handle om tekstens innhold og konkrete uttrykk, vendes oppmerksomheten mot tekstens indre liv og mot språkets umulighet, hvor mening ikke kan fastsettes (De Man 1997:370).

⁸ I tillegg til ”The resistance to theory” (1982/1997) som det siteres fra her, er de Man særlig kjent for *Allegories of Reading. Figural Language in Rousseau, Nietzsche, Rilke and Proust* (1979) og *Blindness and Insight. Essays in the Rhetoric of Contemporary Criticism* (1983). De Mans dekonstruksjon var inspirert av filosofen Jacques Derrida, spesielt ”Structure, sign and play in the discourse of the human sciences” (1966/1978) (Lodge 1997:107, 354). De Mans retorikksyn har blitt kritisert for å bare forholde seg til en liten del av det som er retorikk (Kjeldsen 2004:251-252; Grepstad 1997:62-63).

Avhandlingen benytter retorikkbegrepet *både* i en klassisk forståelse av retorikk, altså ut fra hva som gjør en tekst god, slik at den kan overbevise leseren, og som en dekonstruktiv tilnærming der teksten blir forstått som et mangetydig meningsproduksjonssystem. Den siste tilnærmingen gjør det mulig å studere tekstens retorikk isolert sett, adskilt fra omkringliggende forhold, noe som er en stor fordel i en innledende del av analysene. Samtidig er det viktig å huske at retorikken uttrykkes i en tekst som blir lest av en mottaker. De retoriske effektene som oppstår i teksten kan få konsekvenser utenfor teksten, uten at disse effektene automatisk viser tilbake til en avsender utenfor teksten, slik den klassiske retoriske situasjonen forstås.

Som lesere av tekst gjør vi oss lett til ”herrer” over teksten og får et eiendomsforhold til den. Toril Mois tekster tilhører mange, de har blitt lest og tatt opp av mange innenfor flere fagområder. Men tekstene tilhører ikke oss og det er grenser for hvor langt vi kan gå i analysen av dem. På grunn av tekstenes meningsmangfold, vil noen løse tråder bli hengende igjen. Jakten på den endelige mening innehar noen farer. Med en bevissthet rundt språket og mening som mangetydig blir det ikke så fristende å si at man skal gi en uttømmende analyse. Dette vil brukes som en bevisstgjøring i min analyse og har også vært noe av motivasjonen med å jobbe med tekst på denne måten. Både Mois og Butlers tekster blir i en slik sammenheng *eksempler* på ulike typer akademiske tekster. Et mål med avhandlingen er å vise at en litteraturvitenskapelig tilnærming til fagtekster kan bidra til at lesere fra andre disipliner får nye måter å lese og analysere tekst og teori på.

Sentralt i avhandlingen står undersøkelsen av *uttryksmåten* i Mois tekster. I analysene tar jeg utgangspunkt i at en sakprosa tekst er et produkt av en kreativ prosess på linje med det som skjer ved produksjon av en skjønnlitterær tekst. Avhandlingen undersøker språk, stil og konstituering av subjektet i teksten. Det estetiske uttrykket i teksten lar seg ikke skille fra hvordan teksten kan skape mening. Det er ikke minst derfor retorikkteori både fra den klassiske og den dekonstruktive retorikken har inspirert mine lesninger.

1.2.3 Narratologi

Men retorikkteori alene kan ikke bidra til å analysere og forstå *alle* elementene som er tilstede i teksten. I tillegg til de nevnte faktorene som språk og stil, vil avhandlingen ta opp hvordan et bilde av en virkelighet formidles og *fortelles* gjennom en fagtekst.

I analysen konsentrerer avhandlingen seg om de ulike aspektene ved *narrasjonen* i teksten. Det vil da bli benyttet narrativ teori og begreper fra litteraturteoretikeren Gérard Genette og hans "Discours du récit" (1972/1995). Narratologien har bidratt med et redskap til å analysere fram tekstelementenes strukturering og forholdet mellom forfatter, fortellerinstans og tekst. Gjennom en slik nærlesning opprettes en nødvendig distanse til tekstene, noe som har vært avgjørende, siden denne metoden også muliggjør et kritisk blikk på tekstene. I nærlesningen vil avhandlingen dessuten benytte annen teori av Genette til å bestemme tekstenes mellomtekstlige relasjoner, nærmere bestemt hans teori om transtekstualitet fra boka *Palimpsests. La littérature au second degré* (1982/1997). Slik vil vi kunne se det nettverk av tekster Mois egne verk inngår i og preges av.

Genettes teorier har derfor gjort det mulig å foreta to typer lesninger, en *tekstimmanent* (med vekt på fortelle-teori) og en *kontekstuell* (med vekt på transtekstualitet). Avhandlingen tar i bruk elementer fra begge tilnæringsmåtene i samtlige analyser. Disse metodene spiller hovedrollen i to av kapitlene, kapittel 5 og 6.

Kapittel 5 foretar en *tekstimmanent* lesning der essayene "What Is a Woman?" og "I Am a Woman" vil bli betraktet som eksempler på to *forskerfortellinger*. Med forskerfortelling mener jeg en fortelling om et forskningsprosjekt bestående av en hovedperson – forskeren –, som også gjerne er fortelleren, og andre karakterer.

I den tekstimmanente lesningen vil det være nyttig å opprette en distanse til teksten. Distansen finner vi ved å utrede forholdet mellom forfatter av teksten og subjektet i teksten. Denne relasjonen er ikke uttrykk for en enkel referensialitet. Det vil si at hendelser og karakterer i en tekst ikke nødvendigvis viser direkte til en virkelighet utenfor teksten. Gjennom å betrakte essayet som en fortelling, vil det være mulig å opprettholde denne distansen. Distansen gjør det igjen mulig å avsløre hvilke retoriske virkemidler som tas i bruk for å overbevise leseren av en teoritekst eller andre typer fagtekster. Som lesere legger vi ofte ikke merke til disse

grepene som gir inntrykk av en objektiv og universell sannhet om et emne. Derfor vil en slik analyse virke bevisstgjørende på lesere av teori. Også teoritekster er skapt og bearbeidet i en bestemt hensikt.

Gjennom en nærlesning blir det så mulig å avdekke tekstens ulike nivå. I en retorikkanalyse av sakprosa benyttes det et analyseapparat som gjerne ikke er fininnstilt nok til å avdekke mer avanserte språklige konstruksjoner på mikronivå i teksten. Klassisk retorikk avdekker snarere argumenter og den grovere oppbygningen av en tekst. Analysen risikerer dermed å bli overfladisk. Ved å "filtrere" en teoretisk tekst gjennom et narratologisk raster, vil oversette elementer som fortellestruktur og subjektet i teksten komme bedre fram. Det viser at en fagtekst *forteller* en versjon av de undersøkelsene den foretar. Når språket i teksten dessuten kan minne om skjønnlitterær språkbruk, blottlegger narratologi også en spenning mellom tekstens betydningsskapende elementer og det saksforhold som formidles.

1.2.4 Annen metode og teori i avhandlingen

Mois tekster er selvsagt også en del av en historisk og samtidig kontekst. Kontekstualisering av bøkene hennes vil derfor gå som en rød tråd gjennom hele avhandlingen. I kapittel 2 vil avhandlingen forsøke å plassere boka *Sexual/Textual Politics* inn i sin samtid. Kapittel 3, om *Simone de Beauvoir*, vil diskutere boka i forhold til biografi som sjanger. Her vil nyere teori om biografisjangeren fungere som et analytisk redskap. Jeg har valgt å bruke Marianne Egelands bok om biografisjangeren, *Hvem bestemmer over livet? Biografien som historisk og litterær genre* (2000).

Som en del av plasseringen av tekstene i en kontekst, vil avhandlingen ta i bruk Bourdieus teorier om sosiale felt. Moi har selv bearbeidet Bourdieu for bruk i feministisk teori (Moi 1999). Bourdieu har konstruert et begrepsapparat som kan hjelpe oss med å beskrive hvilke mekanismer som er i funksjon i ulike samfunnsfelt. Hans dekonstruksjon av usynlige strukturer på ulike sosiale arenaer er nyttig for å foreta destabiliserende analyser. Slik avsløres fordekte maktstrukturer. Her er jeg spesielt inspirert av Bourdieus teorier slik de uttrykkes i *La distinction* (1979/2002) og *Les règles de l'art* (1992/2000).

Den *kontekstuelle* lesningen dominerer analysen i kapittel 6. Her vil avhandlingen undersøke forholdet mellom "What Is a Woman?" og "I Am a Woman" og andre tekster. Fokus vil da være på intertekstualitet og

transtekstualitet, det vil si essayenes relasjoner til andre tekster, særlig til dagligspråksfilosofien. De to essayene henter sin oppfatning av dagligspråksfilosofi fra den retningen som har sprunget ut av den amerikanske filosofen Stanley Cavells tolkning av den østerrikske filosofen Ludwig Wittgenstein og den britiske filosofen J. L. Austin. Både i analysen av Mois og Butlers arbeider vil teori fra dagligspråksfilosofien være sentral. Spesielt har Wittgensteins *Philosophische Untersuchungen* (1953/1997), Austins *How to do things with words* (1962/2003) og *Philosophical Papers* (1961/1979), samt Cavells *Must we mean what we say?* (1969/2002a) og *The Claim of Reason: Wittgenstein, Skepticism, Morality, and Tragedy* (1979/1999) vært svært viktige for min analyse.

Simone de Beauvoir har hatt en helt avgjørende innflytelse på Toril Mois forfatterskap og blir derfor også sentral i denne avhandlingen. Flere av Beauvoirs verker vil bli nevnt, men aller viktigst i analysene, spesielt den kontekstuelle lesningen, vil være det feministiske hovedverket *Le deuxième sexe* (1949/2000).

Helt til slutt i avhandlingen (kapittel 7) vil, som nevnt, Mois teorier og filosofiske stil bli sammenlignet med en samtidig feministisk teoretiker, nemlig Judith Butler og hennes bøker *Gender Trouble* og *Excitable Speech*. Også i denne analysen vil retorikkteori, narratologi og dagligspråksfilosofi benyttes. Når Butlers teoretiske ståsted diskuteres vil i tillegg teori fra de franske filosofene Michel Foucault og Jacques Derrida trekkes inn. Her er det særlig Foucaults *Histoire de la sexualité, 1: La volonté de savoir* (1976/1999) og Derridas *Limited Inc.* (1988) det henvises til.

1.3 Toril Moi: Biografi og bakgrunn

Toril Moi er professor i litteratur og romanske studier ved Duke University i North-Carolina, USA.⁹ Hun studerte ved Universitetet i Bergen, hvor hun senere fikk doktorgraden i litteratur i 1985. Hun flyttet til Storbritannia i 1979, hvor hun blant annet underviste på Oxford University fra 1983-85. I perioden 1985-88 var hun leder for Senter for humanistisk kvinneforskning ved Universitetet i Bergen. I 1989 flyttet hun til USA, hvor hun nå bor og underviser. Hun har også vært professor II i litteraturvitenskap ved Universitetet i Bergen. I 2002 ble hun æresdoktor ved Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet, NTNU, og i 2005 ved Universitetet i Stavanger.

⁹ Hennes fulle tittel er James B. Duke Professor of Literature and Romance Studies.

Toril Moi har utgitt andre bøker i tillegg til nevnte *Sexual/Textual Politics*, *Simone de Beauvoir* og *What Is a Woman? And Other Essays*. I 1990 kom essaysamlingen *Feminist Theory And Simone de Beauvoir*. Den inneholder tidlige versjoner av analysen av Beauvoirs utvikling som intellektuell kvinne, samt hennes betydning for feminismen. Disse ble videreutviklet i biografien fire år senere. Her finner vi også ansatsen til flere av temaene i ”I Am a Woman”.¹⁰ I 2005 utkom *Sex, Gender and the Body. The Student Edition of What Is a Woman?*. Som det framgår av tittelen er den spesielt ment for å brukes i undervisning. Den inneholder de to første essayene fra *What Is a Woman? And Other Essays* og et nyskrevet forord. Hennes hittil siste bok, *Henrik Ibsen and the Birth of Modernism. Art, Theater, Philosophy* (2006b), er en stort anlagt studie av Henrik Ibsen. Her argumenterer Moi for en utvidet forståelse av modernismebegrepet og hevder at Ibsen bør regnes som grunnleggeren av det moderne drama (Moi 2006a, 2006b). Boka kom på norsk samme år med tittelen *Ibsens modernisme* (2006a).¹¹

Moi har også vært redaktør for andre sentrale utgivelser: *The Kristeva Reader* (1986) og *French Feminist Thought* (1987) og *Materialist Feminism* (1994).¹² Tidlig i sin karriere oversatte Moi en rekke skjønnlitterære verk til norsk av forfattere som Fay Weldon, Nadine Gordimer, Angela Carter, Jayne Anne Phillips. Hun har også oversatt fagtekster, som den franske lingvisten og psykoanalytikeren Julia Kristevas bok *Soleil Noir* (1987) til norsk, *Svart sol* (1994). Helt fra slutten av 1970-tallet har Moi vært produktiv også på andre områder. Hun har skrevet en rekke artikler og bokanmeldelser basert på et vidt spekter av ulike temaer i forskjellige norske og internasjonale tidsskrifter og antologier. Moi var også sentral i prosessen med å få oversatt og gitt ut *Det annet kjønn* av Simone de Beauvoir på norsk i fullstendig utgave i 2000. Moi har gjennom sitt lange og grundige arbeid med Simone de Beauvoirs tekster blitt en autoritet på Beauvoir.

¹⁰ Det gjelder bl.a. ”ad-feminam-argumentet” og utredningen av det personlige. Det viser at hun har jobbet med dette stoffet lenge.

¹¹ Boka ble opprinnelig skrevet på engelsk, men ble utgitt i norsk versjon noen måneder før den engelske utgaven kom. Selv om boka diskuterer blant annet kropps- og språkforståelse, så er det Ibsen, modernisme og kunst/kulturfeltet i hans samtid som er hovedtema. Boka faller da utenfor denne avhandlingens definerte nedslagsfelt og er derfor ikke med i mitt utvalgte analysemateriale.

¹² *Materialist Feminism* er egentlig et spesialnummer av *South Atlantic Quarterly*.

Moi teoretiske forankring er feministisk teori. Hun bidrar gjennom sine arbeider til å belyse problemstillinger innen feministisk tenkning ved å anvende teori fra psykoanalyse, dagligspråksfilosofi og fransk fenomenologi. Fra psykoanalysen er det spesielt Freud hun har hentet inspirasjon fra. Forståelsen av dagligspråksfilosofi har hun fra J. L. Austin, Stanley Cavell, og Ludwig Wittgenstein. Fransk fenomenologi er en arv fra Jean-Paul Sartre, Simone de Beauvoir og Maurice Merleau-Ponty. Moi begrunner den mangslungne teoretiske bakgrunnen med et dagligspråksfilosofisk poeng. Det er det hverdagslige, alminnelige og konkrete som er utgangspunktet for alle de tre tradisjonene sin teoriutvikling (HEK:11).

Moi understreker at de tre inspirasjonskildene har vist en vei ut av de mest presserende problemene i poststrukturalistisk teori om kjønn og kropp. Hun hevder at problemene hovedsakelig består i at en poststrukturalistisk oppfatning av kjønn ikke tilstrekkelig evner å forstå og uttrykke hvordan kropp og subjektivitet hos enkeltmennesket er kjønn (HEK:10-11). Ved å ta avstand fra poststrukturalismen posisjonerer Moi seg som en teoretiker med en original agenda, og hvis hun lykkes forsterkes hennes stilling på det feministiske feltet. Dette er noe som vil forfølges videre utover i avhandlingen.

I forordet til *Sexual/Textual Politics* skriver Moi at hovedhensikten i boka er å diskutere metodene, prinsippene og politikken som er virksom innen feministisk kritisk praksis (STP:xiii). Hun sier videre at hennes presentasjon er eksplisitt kritisk. På mange måter kan denne beskrivelsen sees på som en kort oppsummering av store deler av hennes forfatterskap og teoretiske prosjekt. I mange av tekstene fokuseres det nettopp på behovet for et kritisk blikk rettet innad i feministisk teori. Moi framhever at det er i feminismens egeninteresse at et kritisk perspektiv blir benyttet av feminist selv. Det er dermed viktig for henne å presisere at selv om hun har et kritisk blikk på feminismen så betyr ikke det at hun er usolidarisk i forhold til det politiske formålet med feminismen. Dette argumentet blir gjentatt i *What Is a Woman? And Other Essays*. Moi illustrerer også dette argumentet i biografien om Simone de Beauvoir, der hun blant annet er kritisk til det bildet Beauvoir presenterte av seg selv i dagbøkene sine. Men Moi framhever at det å være kritisk ikke er det samme som å avvise alt det Beauvoir stod for teoretisk og politisk. For Moi handler det om at kritikk skal fungere konstruktivt og kreativt for på den måten å generere ideer og tanker som kan bedre situasjonen for kvinner i alle deler av samfunnet. Kritikk skal ta oss videre, slik at vi ikke faller til ro med de siste teoretiske

retningene, det er alltid rom for forbedringer. For Moi er kritikk positivt, utført på den rette måten. Det første hun fremhevet da hun fikk vite at det skulle skrives avhandling om tekstene hennes var at den måtte ha et kritisk perspektiv.¹³

¹³ Personlig kommunikasjon.

2 *Sexual/Textual Politics*: Samtid og retorikk

Sexual/Textual Politics: Feminist Literary Theory fra 1985 var Toril Moi's første bok. Den har blitt en bestselger og et standardverk innen undervisning i feministisk litteraturteori verden over. Siden hun gav ut boka har Moi vært en sentral og omstridt person innen feministisk teori. Etter utgivelsen har Moi vært en av premissleverandørene for den feministiske teoridebatten, og det er derfor viktig at det eksisterer inngående kjennskap til hele hennes forfatterskap, fra den tidligste fasen. Derfor skal analysen av *Sexual/Textual Politics* få introdusere Moiss tenkning i avhandlingen.

Sexual/Textual Politics var den første komplette introduksjonsteksten over feministisk litteraturteori eller litteraturkritikk i Europa og USA som til da hadde kommet ut på engelsk, noe Moi selv påpekte i forordet til boka. Med dette presenterte hun seg selv allerede i sin første bok som en avant-garde teoretiker, et inntrykk som bare har blitt bestyrket av hennes senere produksjon. Og ikke uten grunn: det var, og er fremdeles, i seg selv ganske oppsiktsvekkende at en slik utgivelse kom fra en relativt ukjent, norsk litteraturviter.

Moi disputerte til doktorgraden med boka som materiale.¹⁴ Selv sier hun at det var en bok som *Sexual/Textual Politics* hun hadde savnet da hun skulle i gang med å skrive sin egen doktorgradsavhandling (STP 2:174). Slik ble Moi gjennom sitt arbeid med fransk feminisme den som introduserte de franske feministene Julia Kristeva, Luce Irigaray og Michèle Le Doeuff for et angloamerikansk publikum.

Boka regnes fremdeles som et av hovedverkene som behandler feministisk litteraturteori. Men Moi var ikke alene på 1980-tallet om å behandle forholdet mellom angloamerikansk og fransk feministisk litteraturteori. Det var en del av den debatten som foregikk innen akademisk feminisme i USA på 1980-tallet, i følge litteraturviteren Jane Gallops bok om akademisk feministisk litteraturteori, *Around 1981. Academic Feminist Literary Theory* (Gallop 1992:2). Denne debatten skjedde i en periode da

¹⁴ Selve doktorgraden het *Feminist Literary Criticism: Theory and Practice* og bestod av flere andre tekster i tillegg til det som senere ble utgitt som *Sexual/Textual Politics*. I norsk media ble doktorgraden omtalt som "den første doktorgrad her i landet i kvinners litteraturkritikk" (Lippestad 1985).

feministisk litteraturteori var i ferd med å befestes seg som en akseptert del av litteraturvitenskap som akademisk disiplin i USA. *Sexual/Textual Politics* ble et sentralt innlegg i denne debatten og debattens hovedtema gjenspeiles i bokas fokus på forskjellen mellom fransk og angloamerikansk feminisme, spørsmålene rundt dekonstruksjon og psykoanalyse, og om disse teoriene var til nytte eller skade for feminismen. Vektleggingen av fransk poststrukturalisme på den ene siden og på kvinnelige forfattere som gjenstandsområde for analyse på den andre siden, representerte to leire i feministisk litteraturvitenskap på 1980-tallet. Likevel ser det ut til at kombinasjonen av disse var en hovedårsak til at feministisk litteraturteori fikk aksept av litteraturvitenskap som en egen disiplin:

'Theory' included a 'feminist' component, although it also dismissed feminist criticism that was not properly 'theoretical'. These two trends have usually been opposed in feminist critical histories, but I would contend that they not only were strikingly contemporaneous but that, as separate and distinct strategies for feminist inclusion, they worked, if unwittingly, together. By the mid-eighties work on women writers based in poststructuralist theory is very widespread and constitutes the center of academic feminist criticism (Gallop 1992:6).

Mois bok behandlet begge disse to retningene og gikk rakt inn i debatten. Det var rett og slett riktig bok til rett tid og sted. Moi hadde dermed skaffet seg en unik mulighet til å posisjonere seg innen amerikansk akademisk feminisme.

Etter hvert ble feministisk litteraturvitenskap et legitimt fagområde ved universitetene i USA. Jane Gallop skriver at paradoksalt nok var det slik at feminismen fikk aksept som akademisk disiplin i det samme tidsrommet som den politisk feminismen opplevde et kraftig tilbakeslag som samfunnsbevegelse (Gallop 1992:10). Selv om feministisk litteraturkritikk nå var blitt ett fag, ble det på grunn av sitt "kvinnefokus" sett på som et "subfield", et delemne. Faget fikk derfor en plass i den tradisjonelle litteraturvitenskapen uten å true med å stille spørsmål ved hele tradisjonen.

Jeg vil nå kort diskutere en spesiell form for resepsjon av boka, før jeg gjennom en tekstanalyse vil avdekke bokas retoriske strategier.

2.1 Resepsjon

Det finnes selvsagt en stor resepsjon av Moïs tekster, så også av *Sexual/Textual Politics*. Jeg skal ikke gå inn på hele resepsjonen her, men ta for meg en egen form for kritikk av boka som forekom internasjonalt.¹⁵

Moi ble anklaget for at *Sexual/Textual Politics* bidro til å ødelegge for feministisk forskning. Særlig ble hun beskyldt for å bruke en spesielt usmakelig kritisk metode som en *teknikk* til å framheve seg selv og klatre oppover i karrieren, på bekostning av andre (Hirsch og Keller 1990:365). At hennes kritiske metode i *Sexual/Textual Politics* kan virke hard mot andre er hun selv klar over. Moi kommenterer faren ved å kritisere feministiske forskere i forordet og sier at denne metoden ser ut til å gjøre henne åpen for beskyldninger om usolidarisk oppførsel: "Arguing as I do from a position that often leads me to disagree with other feminists, it would seem that I expose myself to accusations of lack of solidarity with other women" (STP:xiii).

Det er i boka *Conflicts in Feminism* fra 1990 at vi finner et eksempel på denne kritikken mot boka. Her diskuteres både *Sexual/Textual Politics* og essayet "Patriarchal thought and the drive for knowledge" (Moi 1993). *Conflicts in Feminism* avsluttes med kapitlet "Criticizing feminist criticism", en samtale mellom Marianne Hirsch, Nancy Miller og Jane Gallop, tre sentrale amerikanske feministiske litteraturvitere. Her diskuteres de hva kritikk innen akademia er og om kritiske perspektiver innenfor feminismen bør ha særskilte etiske retningslinjer (Hirsch og Keller 1990:349). Særlig er Marianne Hirsch opprørt over det hun mener er en tendens til kamp feminister seg i mellom for å posisjonere seg, noe hun ser som skadelig for "saken" utad, samt nedbrytende innad. De tre er imidlertid ikke helt enige om betydningen av en selvreflekterende og (selv)kritisk holdning for feminismen. Jane Gallop mener det alltid har vært uenigheter innad blant feminister: "Feminists have been attacking feminists from the beginning. I think it's a myth that there was a moment feminists didn't

¹⁵ I Norge ble det også debatt rundt *Sexual/Textual Politics*. I anmeldelsen av boka i *Nytt om Kvinneforskning* (5/1986), henvises det til at det har foregått en debatt, men anmeldelsen berører ikke debatten, og boka omtales i positive ordelag (Grønstøl 1986:44-47). Kjønnsforskerne Jørgen Lorentzen og Jone Salomonsen anmeldte boka for *Dagbladet* samme år, hvor det oppstod ordveksling mellom anmelderne og Moi i etterkant (Personlig kommunikasjon). Moi viser til debatt internasjonalt i "Feminism, Postmodernism, and Style: Recent Feminist Criticism in the United States" (Moi 1988), samt i 2002-utgaven av *Sexual/Textual Politics* (STP 2:173-185) og i *What Is a Woman? And Other Essays* (Moi 1999:xiii-xiv).

attack feminists” (Hirsch og Keller 1990:365) Hirsch hevder på sin side at det ikke ble slik før feminister begynte å konkurrere med hverandre for å få jobber i akademia (Hirsch og Keller 1990:366). Dette var situasjonen på begynnelsen av 80-tallet, og alle tre er enige om at Toril Moi både gjennom *Sexual/Textual Politics* og andre foredrag hun holdt på denne tiden er *kronksempel* på noe de betegner som ”trashing” (Hirsch og Keller 1990:350). Best oversatt til norsk som å ”rakke ned” på andre for å komme seg fram selv. I diskusjonen beskyldes Moi nettopp for å bygge sin karriere på å nedvurdere andre feministiske teoretikers arbeid. Slik betegner Hirsch hvordan hun mener dette foregår, idet hun starter denne samtalen med en historie om en ikke navngitt feminist:

For me the idea for this conversation about feminist work that criticizes other feminist work came up at the School of Criticism and Theory this last summer. The only feminist speaker at the School insisted on talking 'as a feminist,' yet her paper was built on what appeared to me and others as the trashing of other feminists' work. The paper summarized, erroneously, and dismissed, as naïve, a range of complex and influential feminist theoretical work for an audience that took these summaries to be 'useful'. All that to lead us to the 'correct' answer which was Freud. As I listened to that talk, I realized that this had become a pervasive move, that there is now a way of building a career on trashing feminist work. (Hirsch og Keller 1990:349-350)

Hirsch nevner i dette sitatet aldri Mois navn, men i en fotnote i teksten kommer det fram at det var Mois foredrag “Patriarchal thought and the drive for knowledge” hun henviser til. Ved å ikke nevne navn får dette sitatet noe preg av sladder og sensasjon. Hadde Mois navn stått i sitatet ville også dette utsagnet fått smak av den typen ”trashing” Hirsch er i mot. Uten å nevne navn kan Hirsch lettere kritisere den kvinnelige feministen. Hirsch kan også antyde at tilhørerne tok feil, ved at de anerkjente foredraget som nyttig. I tillegg kan Hirsch påpeke at hun ikke tok feministens ønske om å snakke som feminist alvorlig. Når det etter en kikk i fotnoten har blitt klart at Moi er feministen, er konsekvensen av utsagnet at Moi nærmest blir en feministisk forræder. Hun ødelegger for feminismen ved å kritisere andre kvinner i menns nærvær. Hirsch bemerker at det nettopp er i menns nærvær at avsløringen om at kvinner ikke lever i et harmonisk søsterfellesskap føles som verst:

When I heard you [Jane] give the talk at Harvard about Barthes and pleasure, I could just see the men's pleasure in hearing a powerful

feminist criticizing other feminists' work. I could feel it in the room (Hirsch og Keller 1990:368).

Et kritisk perspektiv på verk av feminister kan altså få store implikasjoner ut over det som konkret kritiseres i en tekst eller tale. Feminismen i academia er sårbar, og feministiske akademikere risikerer å tape anseelse.

Senere i samtalen kommer både Mois navn og tittelen *Sexual/Textual Politics* opp. Det er da ikke lenger tvil om hvem det er som er skurken i denne historien om amerikansk akademisk feminisme.

Hirsch synes å være skuffet over at kvinner når det kommer til stykket ikke er "bedre" enn menn i academia. Hun hadde et håp om at når kvinner kom i posisjoner skulle de vise at det gikk an å samtale og jobbe sammen på en annen måte enn menn, at det ikke skulle være negative holdninger, konkurranse, skittkasting osv. Hun blir da også av andre i samtalen beskyldt for å heller ville dekke over de uoverensstemmelsene som finnes i feminismen, enn å åpne for diskusjoner som kan vise seg å være konstruktive (Hirsch og Keller 1990:367).

Jane Gallop, derimot, blir av Miller og Hirsch anklaget for å gjenta det Moi gjorde (Hirsch og Keller 1990:363). Det er derfor tydelig at det er problematisk å finne ut hvordan kritikk i akademisk feminisme skal fremføres, da både det å skjule konflikter og å åpenbare dem, er galt. Gallop forsøker å forklare hva det er som gjør at det kritiske perspektivet i hennes tekster er annerledes enn Mois. Gallop mener hun gjenoppretter den *skaden* Moi har gjort med *Sexual/Textual Politics*, slik at ettertiden skal få et bedre bilde av 70-tallets amerikanske feminisme: "Moi's work represents to me what I hope I am not doing but also what I am writing to counter" (Hirsch og Keller 1990:363). Gallop hevder at hun i sine egne analyser forsøker å forstå bakgrunnen og den historiske konteksten for de feministiske tekstene, samt hva det er teksten uttrykker på egne premisser.¹⁶ På den måten mener Gallop hun viser hva de ulike teoretikerne stod for, uten å dømme: "I hope I am not doing the same thing [as Moi], saying that somebody is bad, somebody is good [...]" (Hirsch og Keller 1990:362). Det er imidlertid vanskelig å få tak på hva det er som skiller henne fra Moi. Det ser ut til at skillet går mellom en type kritikk som forholder seg til sak og

¹⁶ Det ser ut til at flere deler denne oppfatningen av hva som er galt med *Sexual/Textual Politics*. I boka *Feminist Literary History. A Defence* (1988) kaller Janet Todd Moi for en "francophile critic", som ikke forstår den historiske konteksten de tidligste tekstene innen angloamerikansk feministisk litteraturkritikk ble skrevet i (Todd 1988:1).

en annen type som bare virker ødeleggende (Hirsch og Keller 1990:368). Det som skal avgjøre hva som er hva, er et *etisk* perspektiv på kritikk, uten at dette spesifiseres her (*ibid.*).¹⁷ Slik ender diskusjonen mellom Hirsch, Miller og Gallop *ikke* opp med å klargjøre hva Moi har gjort galt, og selv om diskusjonen om akademisk feminisme, kritikk og søsterfelleskap er interessant, framstår det hele lite konstruktivt. I det videre skal vi undersøke om noe av det kontroversielle med *Sexual/Textual Politics* kan skyldes metoden og uttrykksmåten til Moi.

I 2002 kom *Sexual/Textual Politics* i en ny utgave med et etterord der Moi kommenterer bokas innhold og hennes intensjon med å skrive den. Hun kommer såvidt inn på den kritiske resepsjonen, men ikke mer enn at hun bekrefter at boken var kontroversiell, og at den var en intervensjon på feminismen som felt (STP 2:174). Her vektlegger Moi også at boka var et produkt av sin tid. Hun mener den gikk inn i debatter og tema som var viktige for feminismen da. Men når man leser boka i dag, er noe av det som slår en hvor mange av temaene Moi diskuterer som fortsatt er viktige for feministisk teori – og særlig for Mois egen teoretiske produksjon. Moi antyder flere steder tematikk hun senere har jobbet videre med enten i bokform eller artikler.

2.2 Struktur og innhold

I *Sexual/Textual Politics* belyses trekk ved to av de mest sentrale retningene innen feministisk litteraturteori fram til 1985; den angloamerikanske og den franske feminismen.¹⁸ Boka er delt inn i en introduksjonsdel med forord og introduksjonskapittel, som etterfølges av to hoveddeler, hver med fire kapitler og underkapitler. Del 1 omhandler angloamerikansk feministisk litteraturkritikk. Del 2 tar for seg fransk feministisk litteraturteori. Boka åpner med et eksempel, en gjennomgang av den feministiske resepsjonen av Virginia Woolfs forfatterskap. Den slutter med et kapittel om Julia Kristeva. Etter notene er det lagt til en del som heter "Further reading" som foreslår videre lesning for dem som vil ha mer

¹⁷ I konklusjonskapitlet i boka forsøker Hirsch og Keller å utdype hva det etiske skal bestå i. De konkluderer med at det ikke finnes ett enkelt svar på dette spørsmålet, men at dialog og åpenhet er sentralt i videre arbeid med å finne en løsning (Hirsch og Keller 1990:370-385).

¹⁸ Disse to begrepene viser til en relativt grov inndeling av feministisk teori. Moi forklarer at det ikke er snakk om en inndeling etter landegrensler, men at hun ønsker å dele inn forskerne hun tar for seg i to ulike intellektuelle tradisjoner. På den måten blir amerikanske eller britiske feministiske forskere som er influert av fransk teori ikke betegnet som angloamerikanske feministere (STP:xiv).

informasjon om emnene boka tar opp. Dette er med på å gjøre boka velegnet også som lærebok for studenter.

2.2.1 Tittelen

Et nærmere blikk på tittelen, *Sexual/Textual Politics. Feminist Literary Theory*, gir viktig informasjon om innholdet i boka på mer enn én måte. Tittelen og forordet er en del av bokas paratekst, en av fem typer transtekstualitet litteraturteoretikeren Gérard Genette behandler i boka *Palimpsestes. La littérature au second degré* (1972). Transtekstualitet er et analysebegrep Genette bruker for å kunne beskrive alle typer mellomtekstlige relasjoner.¹⁹ Paratekst er all tekst som har direkte forbindelse med en annen tekst, uten å være en fullstendig del av den. I ei bok vil det være tittel, forord og etterord som er parateksten. En tittel eller et forord er en del av all den teksten vi ser når vi leser i boka, men den er likevel skilt ut fra det vi anser som selve hovedteksten inne i boka. Ifølge Genette er parateksten en viktig del av en bok, selv om den ikke er kjerneteksten i boka. Genette framhever den betydningen parateksten har på leseren, fordi parateksten er med på å forberede leseren på teksten som skal komme. Den påvirker dermed hvilke holdninger leseren får til den.

Selve tittelen, *Sexual/Textual Politics*, understreker på en finurlig måte bokas fokus på de to tradisjonene innen feministisk teori, den franske og den angloamerikanske. Mois tittel henspiller i første omgang til Kate Milletts feministklassiker *Sexual Politics* (1969). Milletts bok var grensesprengende da den kom, og det at Moi velger å knytte sin tekst så tett opp til den er neppe tilfeldig. ”Sexual” blir dermed et uttrykk for at Moi bevisst skriver seg inn i en angloamerikansk feministisk teoritradisjon – selv om vi skal se at hun også er kritisk til denne tradisjonen.

”Textual” viser derimot til en fransk teoritradisjon, en henspilling til fransk feministisk teori og dens fokus på skrift og tekst. Tittelen vekker spesielt assosiasjoner til Julia Kristeva og hennes tekstuelle teori, på engelsk ”textual theory” (STP:155).²⁰ Ifølge Moi forsøkte Kristeva med sine tekster å ”[...] undo – to deconstruct – the old disciplinary barriers between linguistics, rhetoric and poetics in order to construct a new kind of field:

¹⁹ Jeg skal komme mer inn på transtekstualitetsbegrepet senere i avhandlingen.

²⁰ Her refererer Moi spesielt til Kristevas teorier fra *Séméiotiké. Recherches pour une sémanalyse* (1969), *La Révolution du langage poétique. L’avant-garde à la fin du xixe siècle, Lautréamont et Mallarmé* (1974) og *Desire in Language. A Semiotic Approach to Literature and Art* (1980). Deler er gjengitt i Moi (1986/1997).

semiotics or textual theory” (*ibid.*). Moi framhever slik Kristevas nyskapende utvikling av overskridende teori om tegn og tekst. ”Textual” markerer derfor den nye teoretiske dreiningen innen feministisk litteraturvitenskap, mens ”Sexual” viser bakover til en tradisjon som fremdeles var sterk, innen angloamerikansk kritikk.

Boka er som vi har sett delt inn slik at den angloamerikanske tradisjonen presenteres først, deretter presenteres den franske. Tittelen blir dermed også et bilde på strukturen av hele boka. Satt sammen med ordet ”Politics” viser tittelen til Mois hovedanliggende i boka, nemlig at feministisk litteraturteori handler om tekstlige strategier med en potensiell politisk effekt; det handler om kjønnsforskjell og om det å være en del av en feminisme som springer ut av en bevegelse med politiske ambisjoner. Det vil si at man som feministisk litteraturforsker godt kan ha et politisk prosjekt, uten at det betyr at man skal velge politikk på *bekostning* av teori. Teori har faktisk noe å bidra med i det politiske prosjektet, ifølge Moi.

Ved å bringe inn Kristevas tekstuelle teori fokuserer boka på dekonstruksjon som metode, eller teoretisk perspektiv, allerede i tittelen. Dette var det nye på 1980-tallet, og det viser til poststrukturalismens gjennombrudd i litteraturvitenskapen. Poststrukturalisme er en betegnelse som rommer en rekke nye teoriperspektiver. Disse sprang spesielt ut av fransk filosofi og lingvistikk. Starten på poststrukturalismen regnes gjerne for å være med filosofen Jacques Derridas essay ”Structure, sign and play in the discourse of the human sciences” fra 1966 (Lodge 1997:107).²¹ Poststrukturalismen plasserte seg i opposisjon til klassisk strukturalisme, tradisjonell humanisme og empirisme og kritiserte troen på at det skulle finnes et stabilt og sikkert grunnlag som kulturelle systemer hvilte på, som kunne garantere en objektiv forståelse av dem (*ibid.*). Et slikt ”transcendentalt sentrum” finnes ikke og kulturelle tegn blir derfor fullstendig åpne for fortolkning. Da blir dekonstruksjon av språket nødvendig, siden språket i seg selv inneholder nødvendigheten til kritikk, som Derrida (1966) uttrykte det, referert i Lodge (*op.cit.* p.108).

Som vi så i innledningen var dekonstruksjon en av retningene som oppstod innen poststrukturalismen. I avhandlingen vil ikke poststrukturalisme bli gjenstand for omfattende diskusjon. Begrepet vil bli brukt i forbindelsen med aspekter ved teoritradisjonen som Moi diskuterer i sine tekster.

²¹ Andre teoretikere var selvsagt også sentrale, som Julia Kristeva, Roland Barthes, Michel Foucault og Jacques Lacan. Alle disse vil bli nevnt andre steder i avhandlingen.

Hvis vi går tilbake til *Sexual/Textual Politics*, ser vi at det dekonstruksjonistiske aspektet forsterkes ytterligere av tittelens visuelle uttrykk; "Sexual/Textual" blir en dikotomi satt opp som en binær opposisjon.²² Motsetningsparet maskulinitet/femininitet er ur-eksemplet på en metafysisk dikotomi som feministisk teori påpeker er en del av en patriarkalsk ideologi. De to kategoriene er motpoler på en slik måte at den ene får sin mening gjennom betydningen av den andre. Samtidig er det et hierarkisk forhold mellom dem, det er et forhold som innebærer dominans og hierarkisk undertrykking, siden det ene leddet står i opposisjon og overordnes det andre. Det samme forholdet kan vanskelig sies å gjelde mellom en fransk og en angloamerikansk feminisme, selv om Mois bok langt på vei understreker at de to retningene representerer to motpoler: Den angloamerikanske vektla politikk og var sterkt kritisk til teori, den franske vektla teori og har ifølge Moi hatt et problematisk forhold til feminismen som politisk bevegelse.

Sexual/Textual Politics gjennomgår tildels grundig teorien om binære opposisjoner og dekonstruksjon av disse, hvor de ikke lenger kan sees som en sluttet gjensidig påvirkende enhet der det ene ordet gir mening til det andre i opposisjonen. Dette skjer hovedsakelig i kapitlet om Hélène Cixous.²³ I innledningskapitlet presenterer Moi metoden dekonstruksjon, som hun mener gir en bedre analyse av Woolfs tekster enn det feministisk litteraturkritikk har klart så langt. Igjen framstilles poststrukturalisme og dekonstruksjon som viktig, ja som helt avgjørende for feministisk analyse, slik vi så indikasjoner på i tittelen. En dekonstruktiv metode anvendes i innledningskapitlet på Woolfs tekster, spesielt romanen *To the Lighthouse* (1927). Moi forbinder ulike tider og setter likhetstegn mellom Virginia Woolfs feminisme og Kristevas teori:

²² På omslaget av en av de senere utgavene fra 1995 er riktignok skråstreken mellom "sexual" og "textual" kun antydning til gjennom en skråstilling av den siste bokstaven "l" i begge ordene. Men inne i boka blir tittelen skrevet med skråstrek mellom de to ordene. Slik er det også på forsiden av den nye utgaven fra 2002 (Undertittelen "Feminist Literary Theory" er for øvrig fjernet fra forsiden av 2002-utgaven). I utgaven fra 1995 er tittelen på omslaget dessuten skrevet med små bokstaver, nok en henspilling til poststrukturalismen/postmodernismen og bruken av små istedenfor store bokstaver, som et uttrykk for at de "store fortellingenes" tid er omme.

²³ I kapitlet om Hélène Cixous blir ideen om en patriarkalsk binær tankegang og dekonstruksjonen av denne ytterligere gjennomgått. Her er påvirkningen fra Derrida fremhevet, særlig i forhold til begrepet om *difference* og mening som stadig utsatt (STP:104-107).

Here, I feel, Kristeva's feminism echoes the position taken up by Virginia Woolf some sixty years earlier. Read from this perspective, *To the Lighthouse* illustrates the destructive nature of a metaphysical belief in strong, immutable fixed gender identities – as represented by Mr and Mrs Ramsay – whereas Lily Briscoe (an artist) represents the subject who deconstructs this opposition, perceives its pernicious influence and tries as far as is possible in a still rigidly patriarchal order to live as her own woman, without regard for the crippling definitions of sexual identity to which society would have her conform. It is in this context that we must situate Woolf's crucial concept of androgyny. [...] She has understood that the goal of the feminist struggle must precisely be to deconstruct the death-dealing binary oppositions of masculinity and femininity. (STP:13)

Moi viser hvordan opposisjonen mellom maskulinitet og femininitet dekonstrueres gjennom Woolfs framstilling av karakterene. Moi gjenkjenner hos Woolf det Kristeva behandler i sine teorier seksti år senere. Påstanden er dobbel: Woolf var en visjonær feminist forut for sin tid og Kristevas prosjekt har røtter tilbake til 1920-tallet. Ved å demonstrere hvilken nytte dekonstruksjon har i konkret anvendelse i analysen av *To the Lighthouse*, stiller Moi seg på linje med de franske og nyskapende, mot de engelske og tradisjonelle. Da er det selvsagt pikant at hun griper fatt i en av den engelske litteraturens helt sentrale forfattere i det 20. århundre, udiskutabelt plassert i deres egen litterære kanon.

Undertittelen, "Feminist Literary Theory", er også med på å plassere *Sexual/Textual Politics* som en del av noe nytt og nyskapende. Boka behandler en periode i feministisk litteraturvitenskap hvor det var en begynnende overgang fra tidligere tiders litteraturkritikk til litteraturteori og tekstteori. Moi henviser til mangelen på teoretiske perspektiver i angloamerikansk feministisk litteraturkritikk. Hun etterlyser en tydeligere refleksjon rundt feminisme som kritikk og ettertenksomhet omkring teorien som ligger til grunn for kritikken. Men på 1980-tallet var det allerede i ferd med å skje en endring. Feministisk teori preget av litteraturvitenskapelige perspektiver i fransk akademia var i utvikling. Ved å fremheve teori som et aspekt allerede i tittelen, tydeliggjør Moi sin vitenskapelige holdning, sammen med ønsket om å delta i å skape et nytt felt, nemlig feministisk litteraturteori. Med tittelen "*Sexual/Textual Politics*" får hun på en og samme tid signalisert bokas historiske utspring, og – med språkspillet mellom ordene "sexual" og "textual" og skråstreken mellom dem – tilknytningen til noe nytt som dekonstruksjon og teori om tekstualitet.

2.2.2 Forordet

Som en del av parateksten viser et forord fram mot den teksten som skal komme i hoveddelen i en bok. Et forord gir forfatteren rom til å ha en mer personlig tone. Vi ser at det allerede i første setning etableres et "jeg". Det er en klar, tydelig og selvsikker jeg-stemme. "This introduction to feminist literary theory, the first full introduction to this field, I believe, to be published in English, is intended for the general reader as well as for students of literature" (STP:xiii). Det er ikke en hvilken som helst bok vi skal til å lese, men "the first full introduction", den første i sitt slag. I en sluttnote diskuteres påstanden om det virkelig er den første fullstendige introduksjonen til feministisk litteraturteori. Konklusjonen er at det er det, fordi *Sexual/Textual Politics*, ifølge Moi, er den første som vektlegger teorien på dette feltet. I forordet blir leseren indirekte bedt om å stole på jeg-stemmen. Det er en stemme med tro på *seg selv* som henvender seg til en leser som er i front når det gjelder å tilegne seg ny teori.

I forordet beskrives deretter formålet med boka. Hovedfokus vil være å gjennomgå og drøfte: "the methods, principles and politics at work within feminist critical practice" (STP:xiii). Metoden som skal benyttes blir forklart på følgende måte: "My own presentation of the feminist field is therefore an explicitly critical one" (*ibid.*). I ettertid kan man kanskje undres over det noe eksplisitte fokuset på kritikk, men på 1980-tallet var det et problematisk område.

Derfor argumenteres det for å utøve kritisk refleksjon, til tross for idéen om "søstersolidaritet": "To let the idea of sisterhood stifle discussion of our politics is surely not a constructive contribution to the feminist struggle" (STP:xiv). Moi presiserer samtidig at hennes kritikk av feministisk litteraturforskning *ikke* betyr at hun er usolidarisk i forhold til det politiske formålet med feminismen. Med denne doble strategien ber hun om å bli akseptert av et miljø som, som vi har sett, var sårbar for kritikk. Hun understreker viktigheten av å unngå at "søstersolidariteten" kveler kritikken. Kritikk skal fungere konstruktivt og kreativt for på den måten å generere ideer og tanker som kan bedre situasjonen for kvinner i alle deler av samfunnet. Slik får vi demonstrert at teori og politikk er nært knyttet sammen.

Ved å diskutere metoden og sine egne forutsetninger, er det som om Moi forsøker å imøtekomme den kritikk som fulgte bokutgivelsen. Ved å

imøtegå lesernes kritikk stiller hun seg solidarisk med leseren, hun forstår at vi kan ha innvendinger, men vil likevel ha rett til å være kritisk. I dette avsnittet skapes et bilde av forfatteren som reflektert og ærlig. Som retorisk grep er dette med på å bygge ned motstanden hos leseren og gjøre henne velvillig innstilt. Moi viser dermed at hun er klar over at synspunktene kan være omstridte. De kan komme til å framstå som noe *annet* enn hva hun har *ment*. Sånn sett forsøker hun å komme leserens reaksjon i forkjøpet ved å konstruere en tenkt leserfigur med tenkte reaksjoner på innholdet i teksten. Det ryddes plass for den virkelige leseren som nå har blitt bearbeidet til å akseptere det Moi skal foreta seg.

En tenkt kritikk fra leseren omformes slik i forordet til et spørsmål om solidaritet med forfatteren. At Moi gjennom sin kritiske metode ser ut til å utsette seg selv for anklager om mangel på solidaritet med andre kvinner, gjøres til et større spørsmål som, hvis det ikke imøtekommes på en korrekt måte, vil få følger for hele den feministiske frigjøringskampen (STP:xiii). Kvinnene vil både svikte Moi og kvinnebevegelsen hvis de ikke åpner opp for å akseptere hennes kritikk. Ved å beskrive hva som vil skje hvis leseren ikke godtar hennes måte å være kritisk på, påvirkes leseren til å ville være enige med henne. Alternativet er å bli likestilt med en humørløs og utdatert ”mannlig venstre-radikaler”²⁴ som ikke kan ta selvkritikk.

I diskusjonen omkring søsterskap og kritikk refererer teksten til Simone de Beauvoir (1949).²⁵ Det viser at Beauvoir allerede i 1985 var en viktig teoretiker for Moi. I bokas del 2 forsterkes dette inntrykket ved at Beauvoir er den teoretikeren Moi velger å starte med når hun begynner sin gjennomgang av fransk feministisk teori. Til tross for at Beauvoir er viet relativt liten plass, framheves hennes enestående posisjon: ”Simone de Beauvoir is surely the greatest feminist theorist of our time” (STP:91). Simone de Beauvoir er altså ingen hvemsomhelst å få på parti for Moi, som – retorisk sett – er virkningen av dette utsagnet.

Forordet brukes som vi ser til en situering av forfatteren. Gjennom henvisning til en feministisk diskurs og til Simone de Beauvoir får leseren vite hvordan forfatteren plasserer seg selv – historisk og i nåtid – inn i et feministisk felt. Mot slutten av forordet skriver Moi om sin egen rolle som kvinnelig akademiker og forfatter av boka: ”Like many other feminist academics, I speak as a woman with only a tenuous foothold in a male-

²⁴ ”The suppression of debate within the camp has been a prominent feature of precisely the kind of male leftist politics to which feminists have objected” (STP:xiv).

²⁵ Her vises det også til et intervju av Beauvoir i *Simone de Beauvoir Today* (1984).

dominated profession. I also speak as a Norwegian teaching French literature in England, as a stranger both to France and to the English-speaking world, and thus as a woman writing in a foreign language about matters to which in many ways she remains marginal” (STP:xiv). Her beskriver Moi seg selv som en på mange måter marginal forfatter og fagperson ut fra tre forhold: kjønn, språk og etnisitet. Samtidig anerkjenner hun at hun også snakker som en hvit europeer, opplært innen en vestlig dominerende vitenskapelig tradisjon (*ibid.*). Å situere seg selv på denne måten har blitt en vanlig foreteelse i store deler av særlig amerikansk akademisk skikk og bruk etter postmodernismens inntog. Senere skal vi se at Moie situering som en fremmed blir brukt i gjennomgangen av Kristevas teori.

2.3 Virginia Woolf, feminisme og teori

Det er framfor alt introduksjonskapitlet ”Who’s afraid of Virginia Woolf? Feminist readings of Woolf” Moi har blitt husket for. For å forstå årsakene til det, er det særlig viktig å undersøke dette første kapitlet inngående. Det er desto viktigere ettersom kapitlet om Virginia Woolf er en av grunnene til at Moi har blitt beskyldt for å *avvise* en angloamerikansk feministisk litteraturkritikk. I kapitlet tas det et kraftig oppgjør med Woolf-forskningen, en forskning som utgjør en stor og viktig del av feministisk litteraturkritikk. Moi tar utgangspunkt i en forfatter mange feminister har vært opptatt av, nemlig feministklassikeren Woolf, som nok lå på mange nattbord på denne tiden. Eksemplet er et svært godt valg, og det blir en del av den overbevisende retorikken i teksten. Ved å gripe fatt i et så sentralt forfatterskap og det Moi anklager for å være en mislesning av det, ble hun forsvarer av noe som mange anså for å være viktig og riktig. Woolf hadde og har stor symbolverdi både på det feministiske og det akademiske feltet. For Moi betydde det at hun kunne oppnå en sterk posisjon hvis hun klarte å få gjennomslag for sine argumenter.²⁶ Hvis det motsatte skjedde kunne fallet bli dypt.

Moi uttrykker seg sterkt kritisk til det hun påstår er dette forskningsfeltets uvilje mot å anerkjenne Virginia Woolf som en briljant og nyskapende

²⁶ Moi har senere brukt Simone de Beauvoir på en liknende måte. Beauvoir har vært en viktig figur i feminismen med *Det annet kjønn*, men har blitt kritisert for å være mannsidentifisert og for å skildre kvinnelig seksualitet på en problematisk måte. Moi har i flere tekster forsøkt å restituere Beauvoir for feminismen, noe vi skal se nærmere på i neste kapittel.

forfatter. Ifølge Moi har dette skjedd på grunn av de (skjulte) teoretiske preferansene feltet er styrt av. Moi selv peker som vi har sett ut poststrukturalistisk teori, spesielt fra Julia Kristeva, som en mulig fruktbar inngang til studier av Woolfs forfatterskap. Gjennom dette grepet skaper Moi en motdiskurs til den etablerte resepsjonen, som skal vise berettigelsen av hennes kritikk. Kapitlet er dermed todelt, det speiler den todelte strukturen i tittelen og i resten av boka. Først presenteres angloamerikansk kritikk, eksemplifisert ved den da anerkjente litteraturforskeren Elaine Showalter, deretter fransk teori, eksemplifisert ved Kristeva.²⁷ Todelingen av 1980-tallets feministiske litteraturforskning som strukturerer boka, forsterker inntrykket av en polarisert situasjon på feltet.

Første del av tittelen på introduksjonskapitlet, "Who's afraid of Virginia Woolf?", er en annen type transtekstuell henspilling enn den i bokas tittel. Her er det en referanse som viser ut over selve boka, til en annen tekst og dermed er det en intertekstuell referanse. Hos Genette (1982/1997) betyr intertekstualitet en inkludering av den åpne referansen til en annen tekst: "[...] the actual presence of one text within another" (Genette 1997:2). Denne gangen er det en litterær tittel som henspiller til Edward Albees kjente, dramatiske teaterstykke med samme navn fra 1962.²⁸ I Moie bok blir tittelen brukt til å antyde at feministisk kritikk ikke har hatt tilstrekkelig respekt for Virginia Woolf. Som vi leser i kapitlet har hun av enkelte blitt lest og analysert som en realist. Dermed har hun falt igjennom som forfatter. Moi mener dette er feil metode i møte med Woolfs tekster som er modernistiske. Albees tittel "Who's Afraid of Virginia Woolf?" henspiller igjen på den amerikanske barnesangen "Who's Afraid of the Big, Bad Woolf?", kjent fra Walt Disneys tegnefilm om de tre små griser fra 1933. Moie valg av tittel forsterker kritikken mot Woolf-resepsjonen, de har betraktet henne som en "fæl" feminist, til skade for kvinnekampen.²⁹

²⁷ Luce Irigaray og H el ene Cixous nevnes f or (STP:8) Julia Kristeva (STP:11), men det er Kristeva som f ar mest oppmerksomhet i dette f orste kapitlet.

²⁸ Teaterstykket er ikke minst kjent p a grunn av den vellykkede filmatiseringen fra 1966 med Richard Burton og Elizabeth Taylor i hovedrollene.

²⁹ Moi er sv ert kreativ i valg av titler b ade til sine b oker og artikler. Hun kombinerer ofte en litter er eller filosofisk henspilling med en setning som forklarer innholdet. Et av de siste eksemplene er tittelen p a essayet "While We Wait: The English Translation of *The Second Sex*" fra 2002 som diskuterer den problematiske og mangelfulle engelske oversettelsen av Beauvoirs *Det annet kj onn*. "While We Wait" ("Mens vi venter") henspiller p a tittelen av Samuel Becketts kjente teaterstykke "Waiting for Godot" ("Mens vi venter p a Godot"). Godot kommer som kjent aldri, og det s a lenge ut til at en god og fullstendig engelsk oversettelse av *Det annet kj onn* ikke ville komme med det f orste. N a er det imidlertid ting som tyder p a at det vil skje. Valget av litter ere titler

Introduksjonskapitlet har ingen egentlig innledning, men starter med å gå rett på Woolf-forskningen. Allerede i linje fem angripes den angloamerikanske feminismen for ikke å anerkjenne Virginia Woolf som en stor feministisk forfatter (STP:1). Senere påpekes det at heller ikke Woolfs modernisme anerkjennes (STP:4). Dermed har Moi motivert hele sitt prosjekt allerede i første avsnitt av boka. Hun får samtidig gjort rede for hva hun skal gjøre i kapitlet. Grepene fungerer som en særdeles effektiv måte å begynne kapitlet på. Her nøles det ikke. Teksten bygger videre på den etablerte, selvsikre stemmen fra forordet. Nå skal det negative bildet som enkelte 1970-talls feminister har skapt av Virginia Woolf rettes opp. Moi skal ”redde” Woolf fra en uvitende og nedlatende kritikk. Gjennom å hinte om alt det nye hun skal gjøre i boka skapes det spenning og forventning hos leseren. Leseren blir for øvrig godt ivaretatt i teksten. Moi er hele tiden klar og tydelig, både i språk og i disposisjon av stoffet, slik at det er lett for leseren å følge henne.

I kapitlet viser Moi hvordan angloamerikansk feministisk kritikk ikke klarer å se Woolfs litterære og tematiske styrke fordi kritikken opererer med et foreldet litteratursyn. Implisitt i deres kritikk ligger en overdreven realismedyrking. For litteraturvitere som Showalter var det en norm at god feministisk litteratur skulle vise fram sterke uttrykk av autentisk personlig erfaring i en sosialt gjenkjennelig ramme (STP:4).

2.4 Elaine Showalter og marxismen

Boka diskuterer mange feministiske teoretikere utenom Showalter, men går hardest ut mot henne.³⁰ Hun blir stående som representant for en hel tradisjon. Moi kritiserer Showalter for å ville at all god litteratur skal ligne på borgelig realisme, som i den realistiske 1800-tallsromanen. Til tross for angloamerikansk feministisk kritikk sitt forsøk på å unngå bruk av mannlig teori, viser Moi at Showalters bok *A Literature of Their Own* (1977) likevel bruker teori fra den tidligere marxistiske teoretikeren Georg Lukács for å analysere Woolf (STP:4).³¹

med intertekstuelle henspillinger er vellykket, det er titler man vil huske lenge etter man har lest teksten.

³⁰ Grunnen til at Showalter var en så kjent og viktig skikkelse på denne tiden var at boka hennes var en av de første kvinnelitteraturhistoriene som var skrevet.

³¹ Showalter henviser, som Moi også påpeker, én gang til Lukács i kapitlet om Woolf (Showalter 1977:296). Her skriver Showalter: ”In George Lukacs’ (sic) formulation, the ethic of a novelist becomes an aesthetic problem in his writing” (*ibid.*). Det er ikke

Showalter er svært biografi-nær når hun forsøker å forklare Woolfs estetikk utfra forhold i livet hennes. Woolfs personlige tragedie gjør at Showalter ikke kan akseptere estetikken hennes: "And beyond the tragedy of her personal life is the betrayal of her literary genius, her adoption of a female aesthetic that ultimately proved inadequate to her purposes and stifling to her development" (Showalter 1977: 264). Showalter kan ikke annet enn å være svært kritisk til Woolfs rolle som forbilde for kvinner, og det gjelder både som forfatter og kvinne. Showalter skriver: "I think it is important to demystify the legend of Virginia Woolf. To borrow her own murderous imagery, a woman writer must kill the Angel in the House, that phantom of female perfection who stands in the way of freedom. [...] For mid-twentieth-century novelists, the Angel is Woolf herself" (Showalter 1977:265). Det er i hovedsak Woolfs verk *A Room of One's Own* (1929) Showalter diskuterer. Pussig nok velger Showalter *denne* teksten, samt *Three Guineas* (1938), til å også kommentere *estetikken* til Woolf. Kapitlet som omhandler Woolf har fått tittelen "Virginia Woolf and the *flight into androgyny*" (Min uthev). Woolf klarte ikke å forholde seg til sin egen erfaring som kvinne i et patriarkalsk samfunn. Hun forsøkte å flykte fra sin kjønnsidentitet inn i en form for "tvekjønnethet" som fornektet kvinneligheten, ifølge Showalter, som hevder at Woolf dermed sviktet både kunsten og livet. Hun sviktet også sin rolle som forbilde for kvinner.

Moi svarer med å hevde at Showalter begrunner sine observasjoner med tekstlige analyser der hun synes å se Woolfs narrative strategier (de stadige skiftningene av synsvinkel og brudd i teksten), som uttrykk for at Woolf unnviker noe. Showalter mener derfor at Woolf "lurer" leseren og ikke klarer å stå for et enhetlig og frigjørende feministisk standpunkt (STP:3). Den viktigste synden Showalter gjør, ifølge Moi, er at hun benekter at Woolf skildret sine egne opplevelser og at *A Room of One's Own* ikke kan regnes som et ekte feministisk essay. Moi påpeker dette misforholdet med følgende ord: "Since this avoidance makes it impossible for Woolf to produce really committed feminist work, Showalter naturally concludes that *Three Guineas* as well as *Room* fail as feminist essays" (STP:3).³²

nevnt hvilket verk av Lukács det henvises til. Lukács skrev i *Probleme des Realismus* (1955) om hvordan realismen var enhver litteraturs grunnlag. Litteraturen speiler virkeligheten, og derfor blir "[g]raden av sann speiling [...] den viktigste normen for å måle litterær kvalitet [...]" (Linneberg 1993:42-43). Moi refererer fra Lukács verk *Studies in European Realism. A Sociological Survey of the Writings of Balzac, Stendahl, Zola, Tolstoy, Gorki and others* (1972).

³² Blant annet skriver Showalter: "If one can see *A Room of One's Own* as a document in the literary history of female aestheticism, and remain detached from its narrative

Dette er en kraftig avvisning av det som anses som to av forrige århundres viktigste feministiske tekster. Moi konkluderer med at avvisningen skyldes Showalters underliggende teoretiske forutsetninger.

Moi avslører at Showalter er uklar om påvirkningen fra Lukács, og at hun "skjuler" sitt marxistiske litteratursyn for leseren. Moi gjør det motsatte av hva hun anklager Showalter for, hun skriver *eksplisitt* om sin hensikt med boka: "The point of this exercise will be to illuminate the relationship between feminist critical readings and the often unconscious theoretical and political assumptions that inform them" (STP:1). Ved å beskyldte enkelte feministiske kritikere for ikke å være bevisst hvilke politiske implikasjoner teorien de bruker innebærer, understrekes hovedpoenget i boka: Det uproblematiserte forholdet til teori gjenspeiler det problematiske forholdet angloamerikansk feminisme har til teori i det hele tatt.³³

Til tross for at det hovedsakelig er kvinner som driver feministisk litteraturforskning har dette feltet vært dominert av mannlig teori. Mois poeng er altså at teorien kan være farget av en patriarkalsk ideologi som kvinnelige forskere ikke har overskuet. I tillegg var mange også åpenbart motstandere av teori: "Anglo-American feminist critics have been mostly indifferent or even hostile towards literary theory, which they have often regarded as a hopelessly abstract 'male' activity" (STP:70). For Moi så dette ut til å begynne å endre seg slik at 1980-tallet kunne bli gjennombruddet for teoretiske refleksjoner innen feministisk litteraturteori (*ibid.*).

I *Sexual/Textual Politics* er den generelle motforestillingen mot teori lest som et uttrykk for en feilaktig holdning om at *all* teori er infisert av patriarkalsk ideologi. Ifølge denne forestillingen er teori blitt til noe annet enn et middel til å få kunnskap om et emne, teori er blitt en heller tvilsom affære man helst burde unngå. Moi anklager Elaine Showalter for å skille mellom *teori* og *kunnskap*. Beviset er Showalters essay "Feminist criticism in the wilderness" (1981). Moi gjengir følgende sitat fra Showalter: "No

strategies, the concepts of androgyny and the private room are neither as liberating nor as obvious as they appear. They have a darker side that is the sphere of the exile and the eunuch" (Showalter 1977:285).

³³ I sine senere bøker har Moi jobbet med denne problemstillingen og den har vist seg å være et hovedtema i hennes teoretiske produksjon. I ettertid ser det absolutt til å ha skjedd store endringer på dette feltet. Men det er tydelig at "antiteori"-tradisjonen fortsatt står sterkt i USA og at Moi ser det som en særdeles viktig sak å diskutere i dag også. Spesielt ser vi det i "'I Am a Woman'" (1999).

theory, however suggestive, can be a substitute for the close and extensive knowledge of women's texts which constitutes our essential subject" (STP:77). Teori er ifølge Showalter noe som kommer i veien for den "egentlige" kunnskapen vi kan få ved å nærlese tekster skrevet av kvinner. Men hvordan er det mulig å få kunnskap om noe uten å på forhånd ha en form for teoretisk antagelse? spør Moi retorisk (STP:77).³⁴

Selv om feministiske teoretikere skulle være klar over hvilken teori som ligger bak slutninger de trekker, viser de det ikke med referanser i teksten, som hos Showalter: "Showalter's theoretical framework is never made explicit in *A Literature of Their Own*" (STP:4). Riktignok henviser Showalter én gang til Lukács i dette kapitlet. Han er den eneste mannlige teoretikeren hun viser til. Det er vanskelig å tro at Moi har oversett dette. Sitatet ovenfor kan dermed forstås som en beskyldning om at Showalter ikke *tilstrekkelig* diskuterer bruken av Lukács, og at Showalter til tross for manglende åpen refleksjon over hva teorien til Lukács innebærer likevel har en bestemt fortolkning av den.

Det er altså ikke slik at Showalter *ikke* har et teoretisk grunnlag å gå ut fra, men hun bruker Lukács teori ureflektert. Beskyldningene Moi kommer med om manglende henvisning til, eller bevisstgjøring rundt, teoretiske forutsetninger er alvorlige. Hun antyder med dette at de feministene hun henviser til enten ikke er smarte nok til å forstå at de er influert av teori de har lest, eller at de som har forstått det er uærlige og fører leseren bak lyset.

Forstått innenfor rammeverket til den franske kultursosiologen Pierre Bourdieu (1979/2002, 1992/2000) er Moie utsagn del av en kamp som til enhver tid foregår på et felt. Kampen gjelder herredømmet over feltes symbolske kapital, hva som gjelder som et feltes offisielle linje. Jeg skal komme mer inn på dette senere.

For å understreke det problematiske i bruken av Lukács, legger Moi også vekt på det hun synes er *særlig* problematisk ved hans humanisme, noe hun mener å kunne se også hos Showalter:

But this demand for new, realistic images of women takes it for granted that feminist writers should want to use realist fictional forms in the first place. Thus both Stubbs and Showalter object to

³⁴ At teori ikke alltid nødvendigvis er kjønnet eller merket av ideologi er noe Moi forsøker å vise inngående i "I Am a Woman".

what they regard as Woolf's tendency to wrap everything in a 'haze of subjective perceptions' (Stubbs, 231), perilously echoing in the process Lukács's Stalinist views of the 'reactionary' nature of modernist writing. (STP:6)

Kritikken gjelder et forenklet syn på subjektet og hvordan det skulle framstilles i kunsten, i henhold til Lukács "stalinisme". Showalter og andre som brukte teori fra Lukács ønsket en revolusjonerende kunst (STP:7), en kunst som skulle velte om på verden gjennom å vise menneskets potensial som et fullstendig, sterkt subjekt. På den måten kunne også kvinners frigjøring muliggjøres. Å koble Showalter sammen med stalinisme kan nok oppleves som drøyt, selv om koblingen mellom marxisme og feminisme ikke var fremmed. Materialistisk feminisme var, og er, en retning innen feminismen, som også Moi også har vært opptatt av.³⁵ Stalinisme som begrep henspiller likevel til en "mørkere" og mer problematisk form for marxisme.³⁶ Som et skjellsord i debatten like etter 1970-tallets problematiske forhold til marxismen vekker ordet dårlige assosiasjoner, også til intellektuelle som ikke gjennomskuet Stalins grusomme regime.

Det er da heller ingen tvil om at bruken av Lukács gjorde Showalters analyse svært problematisk. Moi moderer seg noe lenger ned på siden ved å påstå at Showalter ikke er en "proletarsk humanist". Moi kaller for øvrig deretter Showalter en tradisjonell borgerlig humanist av en liberalindividualistisk type, noe som ikke akkurat gjør det bedre for Showalter, siden Showalter kritiserer Woolf for å ikke kunne sette seg inn i "vanlige" kvinners hverdag (Showalter 1977:294). Konsekvensen av Mois karakteristikk er at Showalter blir rammet av sin egen kritikk. Ved å trekke Patricia Stubbs og senere Marcia Holly med i dragsuget (STP:7), får Moi vist at Showalter ikke var alene om å bruke teori fra Lukács. For leseren er det ikke tvil om at teoretikerne det her er snakk om tar alvorlig feil og Moi har styrket sin sak. Kritikken av Woolf-resepsjonen framstår dermed som en fortelling med klare helter og skurker. De stilles anti-tetisk opp mot hverandre. Det retoriske grepet ligger i at leseren nå heier på Woolf, derfor heier hun også på hennes redningskvinne, Moi og teksten hennes.

³⁵ Blant annet gjennom å redigere *Materialist Feminism* (1994).

³⁶ Moi er senere i boka opptatt av å vise at marxistisk feministisk kritikk kan gi vesentlige bidrag til feministisk teori, både angloamerikansk og fransk, ved å tilby perspektiver Moi mener de har oversett: [...] Marxist-feminist criticism offers an alternative both to the homogenizing author-centred readings of the Anglo-American critics and to the often ahistorical and idealist categories of the French feminist theorists" (STP:95). Moi etterlyser en diskusjon av marxistisk-feministiske perspektiver i en debatt omkring feministisk litteraturkritikk (STP:93).

Det er som vi har sett særlig Showalter som får gjennomgå i introduksjonskapitlet.³⁷ Ved å gå systematisk til verks og lese fram premissene bak Showalters avvisning av Woolf, avdekkes elegant de litteraturteoretiske normene som ligger innbakt i *A Literature of Their Own*. Ved å angripe Showalter for å ikke forstå at hennes kritikk er del en av patriarkalsk ideologi og dermed *en del av* det maktapparatet som kontrollerer undertrykte kvinner, feller Moi en endelig dom. Showalter er ikke et gode for feminister, hun er snarere et problem: "What feminists such as Showalter and Holly fail to grasp is that the traditional humanism they represent is in effect part of patriarchal ideology" (STP:8). Ved å beskrive Showalter som en som ikke *evner å forstå* ("fail to grasp") blir hun framstilt som mindre intelligent enn Moi selv. I sin analyse av Showalters Woolf-forskning utførte Moi det rene modernord. Showalter, som var i ferd med å bli en berømt, ble med dette resolutt revet ned fra pīdestallen. Til tross for at den kritiske gjennomgangen av Showalters bok er overbevisende, var den noe av det som nettopp fikk mange til reagere negativt på *Sexual/Textual Politics*. Likevel, kritikken til Moi var viktig, siden Showalters bok (1977) var en av de første kvinnelitteraturhistoriene som utkom.

2.5 Feminisme og politikk

Ved å framvise mislesningen av Woolf som et mer *generelt* problem går teksten langt ut over det konkrete eksemplet som Woolf-resepsjonen representerer. Ved å trekke inn flere teoretikere avdekkes en tydelig tendens til feiltolkning innen feministisk litteraturkritikk generelt, noe som understrekes i sitatet ovenfor om Showalter og Holly. Igjen får vi presisert at det politiske og det teoretiske henger nøye sammen.³⁸ Det er ikke slik at teori er uavhengig av et politisk syn eller at politikk er uavhengig av teori. Men det er heller ikke slik at teoretisk influert politikk er mer suspekt enn politikk som tilsynelatende ikke stammer fra en klart artikulert teori.

I *Sexual/Textual Politics* framheves det flere ganger at politikk har sammenheng med teori, selv om sammenhengen ikke er den samme i alle

³⁷ *Sexual/Textual Politics* behandler senere Showalter både som teoretiker i et avsnitt (STP:75-78) og boka *A Literature of Their Own* i et annet avsnitt (STP:55-56). Selv om Moi er positiv til at Showalter har gjort mye for å sette fokus på det betydelige bidraget kvinnelige forfattere har gitt litteraturhistorien, er hun også her sterkt kritisk til de skjulte teoretiske antagelsene som ligger til grunn for Showalters bok (STP:56).

³⁸ Et viktig poeng for Mois senere tekster også.

tilfeller. Ved å vektlegge dette synspunktet så sterkt blir *Sexual/Textual Politics* nettopp det tittelen lover, en avdekking av ideologiens skjulte strukturer innen vitenskap. Avdekking av skjulte ideologiske strukturer var og er et av feministisk kritikks hovedanliggende, det er sentralt også for feminismen som politisk bevegelse. At teksten viser at det eksisterer uttalte patriarkalske føringer selv innen feministisk teori, blir derfor ekstra sjokkerende, og de som blir ”avslørt” i boka blir problematiske å forholde seg til. Det er derfor ikke uventet at boka vakte debatt. Men for mange lesere bidrar avsløringsgrepet retorisk til at vi får nok en grunn til å stole på teksten. Moi er på det modernes side og vil kjempe mot en patriarkalsk ideologi selv når den ser ut til å dukke opp inne i feminismen.

Det tidstypiske forholdet mellom feminisme og patriarkalsk ideologi problematiseres også senere i boka, i gjennomgangen av Kate Milletts bok *Sexual Politics* (1969). Med samme avsløringsgrep som ovenfor hevdes det at enkelte feministiske kritikere har hatt en tendens til å forenkle hva patriarkalsk ideologi er, ved å forstå den som en slags statisk enhet som menn bevisst har produsert og som undertrykker kvinner. Den eneste muligheten til å komme ut av dette vil være å gjøre opprør. Men kvinneopprør har allerede skjedd. Moi mener derfor at sammenhengen mellom ideologi, makt og opprør er mer sammensatt enn hva Millett hevder:

Millett's view of sexual ideology cannot account for the evident fact that throughout history a few exceptional women have indeed managed to resist the full pressure of patriarchal ideology, becoming conscious of their own oppression and voicing their opposition to male power. Only a concept of ideology as a contradictory construct, marked by gaps, slides and inconsistencies, would enable feminism to explain how even the severest ideological pressures will generate their own lacunae. (STP:26)

En oppfatning av ideologi og makt som ikke ser det komplekse forholdet mellom det som er overordnet og det underordnede, kan ikke forklare hvorfor enkelte kvinner, for eksempel kvinnelige forfattere, *har* klart å slå gjennom som kunstnere. Det er også slik at kvinner selv kan ha del i opprettholdelsen av patriarkatet:

If, however, we accept with Freud that all human beings – even women – may internalize the standards of their oppressors, and that they may distressingly identify with their own persecutors, liberation

can no longer be seen solely as the logical consequence of a rational exposure of the false beliefs on which patriarchal rule is based. (STP:29)

Å tro at kvinner bevisst kan endre patriarkalske strukturer er en forenklet forståelse av hvordan subjektet fungerer. Ideologi kan være internalisert i subjektet. Frigjøring kommer derfor ikke automatisk så snart alle kvinner får vite at de er undertrykt.

Noe av det Millett gjorde i sin bok var å anklage Freud for en maskulinistisk psykoanalyse. Fordi Moi selv anvender psykoanalysen var det nok ekstra viktig å slå tilbake. Derfor framstår teksten som dristig når den sparker tilbake til Millett nettopp ved å vise hvordan Freud kan anvendes til feminismens fordel. Millett kritiseres videre for å ikke se at psykoanalysen kan bidra til en forståelse av at patriarkalsk ideologi er mye mer kompleks og mangefasettert: "For Millett, woman is an oppressed being without a recalcitrant unconscious to reckon with; she merely has to see through the false ideology of the ruling male patriarchy in order to cast it off and be free" (*ibid.*). Det trengs altså en mer kompleks forståelse av subjektet enn det som finnes i såkalt tradisjonell humanisme, og som psykoanalyse kan tilby. Vi ser at kritikken av Millett følger samme mal som i argumentasjonen mot Showalters bruk av Lukács til å fremme kravet om realisme. Begge anklages for å ha en for enkel og lite gjennomtenkt teoretisk forståelse av subjektet.

Identitets- og subjektforståelse er et tema som er stadig tilbakevendende i Mois forfatterskap. I *Sexual/Textual Politics* framheves det at ideen om et stabilt subjekt var viktig i en tidlig fase av feminismen da et krav om sterke, ukompliserte og positive kvinnelige forbilder ikke var uvanlig.³⁹ I boka nyanseres dette ved at psykoanalysen trekkes inn (STP:8). Teksten har en komprimert, men informativ, gjennomgang av Freuds subjektforståelse og henviser til Freud flere steder (STP:9-10). Psykoanalysen var på den tiden, og er fortsatt, svært omdiskutert innen feministisk teori, noe Moi må ha vært klar over (STP:29). At teksten legger så stor vekt på psykoanalytiske perspektiver innebar dermed en risiko. Psykoanalysen blir brukt for å vise at subjektet er helt, men ustabil, med en underbevissthet som vi ikke har kontroll over (STP:10). Når den angloamerikanske feminismen kritiseres for å ha en subjektforståelse som stammer fra tradisjonell humanisme skapt ut fra patriarkalsk ideologi, er det fordi den ser subjektet som en helhetlig integrert skikkelse, uten indre

³⁹ Det samme var tilfelle med feminismen i Norge (Holter et al. 1996).

konflikter og med kontroll over seg selv; det er med andre ord ”Mannen” (STP:8).

I litteraturteori gjenspeiler dette synet seg i troen på en allvitende forfatter som en skapende Gud for sin tekst. Denne forestillingen har blitt grundig kritisert i poststrukturalistisk teori, spesielt i den franske teoretikeren Roland Barthes’ tekst ”The death of the author” fra 1977, altså 8 år før *Sexual/Textual Politics* kom ut.⁴⁰ Moi kritikk kom derfor på et strategisk riktig tidspunkt – på en tid da troen på et sterkt autonomt ”jeg” stod for fall, for ikke å snakke om kravet om forbilledlighet. Moi bygger derfor opp et veldig solid og framtidsrettet argument. Ved å introdusere psykoanalysen og den siste utviklingen innen poststrukturalistisk litteraturteori banes veien for del 2 av boka, om fransk feministisk teori. For å ytterligere underbygge argumentene om at psykoanalysen er riktig å trekke inn, vises det dessuten til at Woolf etter alt å dømme kjente til psykoanalysen (STP:9-10). Gjennom sine karakterskildringer uttrykker Woolf sin skepsis til forestillingen om at mennesket har en essensiell identitet.

Ved å fremvise Woolfs dekonstruksjonistiske skrivestrategier demonstreres en subjektsforståelse som er bedre egnet til å forstå kvinner under et patriarkat enn tradisjonell borgelig realisme. Slik får Moi plassert seg i front når det gjelder ny teori. Samtidig får hun vist at teoretisk bevissthet og refleksjon omkring ny teori er en nødvendig del av feministisk kritikk fordi det kan endre forståelsen av den litterære kanon. Dette var spesielt viktig i en tid hvor feministisk litteraturvitenskap holdt på å etablere seg som fag. I ettertid kan man jo spørre om psykoanalyse og fransk poststrukturalisme er bedre enn annen teori utviklet under patriarkalsk ideologi,⁴¹ men at Lukács tradisjonelle realisme var gått av moten, var det liten tvil om.

2.6 Tekstens retorikk

De negative reaksjonene på *Sexual/Textual Politics* kan til dels forklares med at boka kritiserte sentrale navngitte forskere og en ny og sårbar forskningstradisjon. I tillegg kan noe av forklaringen ligge i tekstens uttrykk. Derfor må vi gå grundigere til verks i analysen av retorikk, både

⁴⁰ Essayet ”Death of the Author” utkom egentlig allerede i 1967 i det amerikanske tidsskriftet *Aspen*. Men det ble først viden kjent da det i 1977 ble utgitt på nytt, i *Image-Music-Text*, som er den vanlige referansen for dette essayet.

⁴¹ For øvrig et spørsmål Moi har brukt mye tid på å besvare senere i forfatterskapet, i artikler om Freud, Lacan, Bourdieu og eksistensialisme.

tone og stil, for å se hva som kan ha utløst debatt.

Tidligere har vi sett at bokas stil er markant på flere punkter. Teksten konstruerer en selvsikker stemme som overbeviser i argumentasjonen og veileder leseren klart og tydelig gjennom teksten. Vi har sett at leserens tenkte reaksjoner er inkorporert i teksten, noe som effektivt bygger ned eventuell motstand. Nå skal vi se nærmere på ordvalget i introduksjonskapitlet. Ordvalget er til tider nonchalant, og bygger opp under tekstens autoritet: "The point of this exercise will be to illuminate the relationship between feminist critical readings and the often unconscious theoretical and political assumptions that inform them" (STP:1). Gjennom å bruke et uttrykk som "the point of this exercise" høres det enkelt og likefremt ut det som skal gjøres i det første kapitlet. Det er bare en liten akademisk øvelse som skal utføres, for å vise hva (andre) feminister gjør feil. Det hele risikerer å få et litt nedlatende preg, for hvis det er så lett å oppdage disse feilene, hvorfor har for eksempel ikke Showalter klart å se det selv? En av innvendingene mot *Sexual/Textual Politics* i boka *Conflicts in feminism* var nettopp at teksten kan tolkes som at de som kritiseres rett og slett ikke er smarte nok til å forstå hva de skriver om og dermed er mindre begavet (Hirsch og Keller 1990). Forstått på den måten er det ikke rart at enkelte feministiske akademikere følte seg uthengt.

Det er likevel viktig å påpeke at *Sexual/Textual Politics* som regel fremhever noe positivt ved alle forskerne som diskuteres. Dette ser vi særlig senere i boka, etter introduksjonskapitlet, der de ulike feministene behandles mer detaljert. Ofte anerkjennes bøkene som viktige for en feministisk teoritradisjon. Det at boka tar for seg de viktigste teoretikerne fremmer selvsagt også Mois eget kandidatur. For eksempel beskrives Showalter på denne måten: "Elaine Showalter is rightly acknowledged as one of the most important feminist critics in America" (STP:75). Riktignok kommer denne innrømmelsen et stykke ut i del I. Etter en gjennomgang av to av Showalters artikler om feministisk litteraturteori, kommer så de punktene som kritiseres.

Noen steder tas det i bruk en ironi, eller snarere sarkasme, et grep som har den følgen at mottakeren opplever seg som latterliggjort: "If a nostalgic reversion to *Cranford* or *Little women* is all this brand of criticism can yearn for, the urgent examination of other, more theoretically informed critical practices must surely be a pressing item on the agenda of Anglo-American feminist critics" (STP:80). Kravet om at litteratur skal vise positive forbilder av kvinner blir avfeid som gammeldags og lite teoretisk

sofistikert eller avansert. Uttrykket ”this *brand* of criticism” satt sammen med ”*nostalgic reversion* (tilbakefall/vending mot)” og ”*yearn* for (lengte etter)” reduserer hele forskningstradisjonen til en nokså uviktig, lite nytenkende og typisk ”kvinnelig” romantisk og urealistisk gjeng. Vi får et bilde mange ikke ville ønske å identifisere seg med. Samtidig er stilen i sitatet frisk og morsom for de som *ikke* føler seg truffet, og virker interessevekkende i forhold til tema.

Et annet eksempel er den røffe behandlingen av Kate Milletts *Sexual Politics*. Selv om den tidligere i boka anerkjennes fordi den modig går mot konvensjonene innen litteraturvitenskapen, avvises den etterhvert mer eller mindre fullstendig: ”*Sexual Politics*, then, can hardly be taken as a model for later generations of feminist critics. [...] Kate Millett’s criticism, wholly preoccupied as it is with the abominable male, can give us no guidance on these matters” (STP:31). Uttrykkene “can *hardly* be taken as a model” og ”can give us *no* guidance” levner ingen tvil om at Millett har feilet. Ikke bare har hun mislykkes med boka i seg selv, den er heller ikke til noen hjelp for “oss” – framtidens kjønnsforskere. Sitatet får dessuten en spesiell snert når vi vet at det nettopp var “the abominable male” Millett ville *til livs* med boka si.

Avvisningen av Millett var et vågalt trekk av Moi, tatt i betraktning den status hun visste at boka hadde innen feminismen: ”*Sexual Politics* must surely be the world’s best-selling PhD thesis. The book earned Millett an academic degree at a reputable university, and also had a powerful political impact on a world-wide audience both inside and outside the women’s movement” (*op.cit.* p.24). I ettertid ser vi at karakteristikken også passer på *Sexual/Textual Politics*.

Som vi har sett var en av innvendingene mot *Sexual/Textual Politics* at den ble oppfattet som å forkaste mer eller mindre hele den angloamerikanske tradisjonen til fordel for den franske. Det kan unektelig virke slik også. I avslutningen på del 1 står det: ”Despite claims that Anglo-American feminist literary criticism is already generating new methods and analytical procedures, I can find little evidence of such developments. [...] The central paradox of Anglo-American feminist criticism is thus that despite its often strong, explicit political engagement, it is *in the end* not quite political enough [...]” (STP:87). Som med tilfellet Showalter framheves først det positive før kritikken framsettes. Det som tidligere i boka blir fremhevet som den angloamerikanske feminismens styrke, det politiske engasjementet, er altså likevel ikke bra *nok*. Hovedgrunnen er at de ikke

evner å se at den teorien de bruker i sine litterære analyser *også* er politiske. Dermed understrekes nok en gang at det ikke finnes noen teori som styrer klar av politiske holdninger. I tillegg understreker uttrykket "little evidence of such development" at angloamerikansk feminisme har stivnet fast i en ufruktbar posisjon som levner lite håp for feminismen som akademisk felt.

Kritikken ovenfor framsettes svært direkte, i et levendegjort språk. Som retorisk virkemiddel vil en slik argumentasjon kunne fremkalle kraftige lesereaksjoner. På den annen side skaper billedbruk (leserne ser de lengtende romantikerne klart for seg) og et kreativt språk liv i teksten og gjør den mer spennende å lese. Utsagnene står strategisk plassert like før overgangen til del 2, der den franske tradisjonen skal gjennomgås. Retorisk sett bygges leserforventningene opp slik at leseren forberedes på at løsningen på dilemmaet med forholdet mellom teori og politikk skal komme. Teksten har beredt plassen for den franske feminismen.

Tonen i teksten er både selvsikker og ironisk. Uetablert som Mois navn var i amerikansk akademia, var det sjansedyt å kritisere en såpass befestet tradisjon. For at risikoen ikke skal bli for stor må derfor teksten klare å få leseren på sin side *før* de ironiske utsagnene kommer, slik at leseren vil le *med* forfatteren Moi og ikke bli irritert eller sjokkert. Reaksjonene fra de involverte kunne ha tydet på at hun tok en *for* stor sjanse og at hun ikke lykkes fullt ut. På den annen side har boka overlevd stormen og gledet lesere verden over med sin klarhet og innsikt. Den har blitt et referanseverk innen feministisk litteraturteori. Det må bety at den kalkulererte risikoen Moi tok med tiden har ført til at hun er den som sitter igjen med æren i behold. Boka har blitt en klassiker.

For å fullt ut forstå angrepene på Showalter og Millett, og hvordan Moi kunne gå så hardt ut i et felt hun ennå ikke hadde blitt godt etablert i, er det nødvendig å se boka som en del av det jeg velger å kalle det akademisk-feministiske feltet. Først en gjennomgang av Bourdieu.

2.7 Teori om felt: Bourdieu

Kultursosiologen Pierre Bourdieu har gjennom sine teorier om sosiale felt helt fra *La distinction* (1979) konstruert et begrepsapparat som kan hjelpe oss med å beskrive hva det er som skjer når det kjempes om makt i ulike disipliner. Bourdieus feltbegrep er dekkende både for språklig og ikke-språklig handling. Han vektla individenes, såkalte agenter, muligheter for endring i feltet og er opptatt av at prinsippene bak det som skjer i feltet kan forklares med kampen mellom individenes eller institusjonenes interesser (Bourdieu 2000). Bourdieus system åpner dessuten for å ta hensyn til sosiale relasjoner mellom individer i studiet av ulike kulturelle felt:

Det är emellertid inte möjligt, inte ens i det vetenskapliga fältet, att behandla den kulturella ordningen (*épistème*) som helt och hållet oberoande av de agenter och institutioner som aktualiserar den och ger den liv, och att förbise de sociologiska samband som följer på eller är underförstådda i de logiska ordningsföljderna (Bourdieu 2000:292)

Bourdieu's begreper gjør det mulig å rette fokus mot individenes bevegelser og muligheter. Ved hjelp av Bourdieu kan vi se nærmere på hvordan Moi med *Sexual/Textual Politics* aktivt deltar i et akademisk-feministisk felt.

Kulturviteren Geir Vestheim beskriver Bourdieus begrepet om et sosialt felt slik: "[D]et er eit samfunnsmessig akseptert aktivitetsområde der ulike grupper kjempar for sine interesser, og strir om kva som skal vera dei overordna normene for aktivitetsområdet" (Vestheim 1994:120-121). Et felt dannes av motsetninger mellom deltakerne og er som en selvstendig og adskilt kamparena. Bourdieu mente agentenes bevegelser på et felt styres av en kamp om dominans (Bourdieu 2000). Det er ikke dermed nødvendigvis fullstendig autonomt. Bourdieu brukte begrepet sosialt felt for analytisk å kunne avgrense en del av den sosiale helheten med sikte på et empirisk studium, som han gjorde med kunstfeltet i *Les règles de l'art* (Bourdieu 2000:268).

Visse kriterier må være tilstede for at feltbetegnelsen skal kunne brukes. I et felt samles en gruppe mennesker som har en felles interesse. Det de har felles er en tro på, og en enighet om, at det er verdt å delta i den kamparenaen som et felt er. Denne felles troen kalte Bourdieu feltets doksa (doxa). Den omhandler det som blir tatt for gitt, grunnlaget for hele virksomheten. Innen det akademisk-feministiske feltet kan man si at det å

vitenskapeliggjøre feminismen er doksa.⁴² Selv om det er en grunnleggende enighet innen feltet, er det samtidig uenighet om hvordan man skal forholde seg til doksaen. Her kan vi se uenigheten om hvordan man skal forholde seg til teori skapt i en patriarkalsk ideologi som et eksempel. Det blir da en kamp innenfor feltet om hva som er viktig og riktig. Menneskene i det sosiale feltet er agenter som alle deler doksaen. Kampen står mellom de som er ortodokse (det er de som har makten på feltet) og de som er heterodokse, de som ønsker å utfordre makten og som derfor kan kalles ”opprørere”.⁴³ Felles er at de alle ønsker å oppnå makt og dominans innenfor feltet. ”The aim is to rule the field”, skriver Toril Moi selv i sin artikkel om Bourdieu (Moi 1999:270).

På feltet strides agentene om å få definere den symbolske kapitalen. Symbolsk kapital er det som anerkjennes som verdifullt og viktig innefor et bestemt felt (Bourdieu 2002:90). På vitenskapens felt er det intellektuell kapital som er den symbolske kapitalen. For å komme i den posisjon at en kan definere den symbolske kapitalen på et felt, må en agent benytte seg av hva hun måtte ha av annen kapital. Begrepet kapital hentet Bourdieu fra økonomien. Han utvidet begrepet og mente at det i tillegg til økonomisk kapital finnes flere typer ikke-økonomisk kapital (Bourdieu 2002:7-9). Det kan være kulturell eller sosial kapital. Økonomisk kapital er å ha kontroll over økonomiske ressurser. I noen felt, som det intellektuelle, kan det å inneha økonomisk kapital være negativt og dermed ikke betraktes som en ressurs. Kulturell kapital er å ha ressurser i form av bakgrunn, utdanning, og evne til å omgås kulturelle uttrykk. Sosial kapital er forbindelser eller bekjentskaper som kan hjelpe en agent til å oppnå posisjon innenfor feltet.

⁴² Hva som er grensene for et feministisk felt kan være vanskelig å stadfeste. Skal man inkludere kvinnebevegelsen på grasrota, eller gjelder feltet bare i academia? Jeg vil presisere at jeg i hovedsak snakker om feminismens felt innefor academia, siden Moises tekster er en del av en diskurs som pågår der.

⁴³ Doksa-begrepet får en litt annen tolkning hos Moi. Hun mener at et ”doksisk” samfunn ønsker å framstille den sosiale orden som naturlig (Moi 1999:277). Da blir de heterodokse de som kjemper mot doksa, og de ortodokse de som ønsker å forsvare doksaen, altså at forholdet mellom menn og kvinner i dag oppfattes som naturgitt. Hvis vi overfører dette til det akademisk-feministiske feltet vil doksaen bli den samme (altså at vitenskapeliggjøring av feminismen er viktig). De ortodokse vil forsvare dette, men de heterodokse vil da bli de som mener at det ikke er verdt å kjempe for akademisk feminisme. Dette skiller seg fra hvordan jeg har beskrevet forholdet, at heterodokse og ortodokse kjemper om det samme, men er uenige i hvilke midler man skal ta i bruk. Det er flere mulige tolkninger av Bourdieu her, men på meg virker det som det er et skille mellom å betrakte hele samfunnet som et felt, og å betrakte mindre felt innenfor samfunnet, slik jeg gjør. Flere andre Bourdieu-fortolkere forholder seg til doksabegrepet slik jeg gjør (Vestheim (1994); Broady (2000); Swartz (1997)).

Hver enkelt kapitalform kan omsettes eller investeres slik at en øker sin totale kapitalsum, og dermed kan oppnå å ”klatre” i feltet. I tillegg blir den enkeltes habitus viktig. Habitus er det system av disposisjoner som man får gjennom sin bakgrunn, oppvekst og utdanning (Bourdieu 2002:8-11, 27-28, 2000:264-267).

I artikkelen ”Appropriating Bourdieu: Feminist Theory and Pierre Bourdieu’s Sociology of Culture” gjennomgår Toril Moi hvordan feminister kan nyttegjøre seg Bourdieus teorier (Moi 1999).⁴⁴ Hun viser hvordan man kan studere maktkonstellasjoner både innen det feministiske feltet, men også hvordan makt utøves mot kvinner som forsøker å hevde seg i felt tidligere kun tilgjengelig for menn. Et eksempel på det siste er ifølge Moi Simone de Beauvoirs inntreden på det intellektuelle feltet i Frankrike.

Teorien om et felts dynamikk tilsier at man må ha innsikt i et felts doksa for å i det hele tatt kunne hevde seg og kjempe om posisjon på et felt. Man kan få mer av den symbolske kapitalen som finnes på feltet, ved å omforme den kapitalen man har fra før. For at Moi skulle få innpass på det akademisk-feministiske feltet måtte hun benytte seg av de redskapene som var tilgjengelige. Hun hadde til en viss grad oppnådd noe av den rette habitus og den rette intellektuelle kapital ved at hun hadde vitenskapelig utdanning. Men på denne tiden hadde hun ingen offentlig stilling innenfor academia. Hennes bakgrunn (oppvekst på landet i Norge) kan heller ikke sies å ha gitt den perfekte habitus som kunne ha ført til tilstrekkelig kulturell kapital.⁴⁵

Moi var også en fremmed i den amerikanske akademiske verden. Hun manglet derfor tilstrekkelig med ”riktig” kapital og måtte omgjøre den kapitalen hun hadde tilgjengelig til den rette symbolske kapitalen. Et aspekt i kampen på det akademisk-feministiske feltet er at det ser ut til å være en del av sjargongen å uttrykke seg i kritiske ordelag om en annen forfatter, slik Showalter gjør med Woolf. Altså kan det oppfattes som nødvendig for

⁴⁴ Dette essayet er nummer tre i *What Is a Woman? And Other Essays*. Det kan være interessant å merke seg at Bourdieu, i likhet med Wittgenstein, kan sies å være nølende med å kalle sin vitenskap for teori. Bourdieu uttrykker også uvilje mot teorier: ”Jag har aldrig känt någon större dragning till ’stora teoribyggen’” (Bourdieu 2000:263). Bourdieus innstilling til teori kan sies å passe godt til debatten innen feminismen om bruk av patriarkalsk teori. For Moi kan dette være enda et argument for å få anerkjent sin interesse for han.

⁴⁵ I min hovedoppgave skriver jeg om hvordan Moi på mange måter kan kalles ”en miraculée”, i Bourdieuske termer (Rekdal 2001:75).

å hevde seg på feltet. Samtidig var ”søstersolidariteten” viktig i den feministiske politiske kampen. Balansegangen kan synes vanskelig. Moi måtte derfor beherske de doble strategiene vi ser avspeile seg i den tvetydige stilen, hvis hun ville ha innpass på feltet. I tillegg gjelder det at man som nykommer ikke har like stor frihet som en etablert agent. Man har ikke opptjent nok kapital til å kunne bruke den på denne måten. Står man utenfor et felt har man heller ikke den rette habitus som tilsier at man ”naturlig” overlever på feltet. Å tilegne seg denne lærdommen kan man derfor gjøre ved å studere feltets ortodokse holdning og symbolske kapital.

Hvis vi går tilbake til Showalter, som på denne tiden holdt på å bli en viktig figur på feltet, kan noe av forklaringen på Mois stil avsløres. Den kritiske tonen og ironien i *Sexual/Textual Politics* er beslektet med stilen vi så i Showalters kapittel om Woolf. På den måten kan man si at Moi har ”lært” seg feltets ortodokse holdning.

Når Showalter til tross for manglene Moi påpekte opplevde å oppnå status på dette feltet med sin bok, var det fordi hun hadde forstått hva som var den riktige (ortodokse) måten å forholde seg til doksa på. I dette tilfellet, og på denne tiden, var det viktig for deler av den akademiske feminismen å tro på et helhetlig subjekt som kunne være et positivt forbilde for andre kvinner, altså den borgerlige realismen og dens teoretiske forutsetninger. Det var dette man skulle konsentrere seg om i sine analyser. Når Showalter kunne gi ”søstersolidariteten” med Woolf på båten var det i trygg forvisning om at mange feminister mente at Woolf allerede hadde sviktet kvinnekampen. Showalter brøt dermed ikke søsterfellesskapet, hun ofret Woolf.⁴⁶ Samtidig skrev hun en av de første bøkene i kvinnelitteraturhistorie, noe som selvsagt var kjærkomment.

Også *Sexual/Textual Politics* kom på et tidspunkt da mange ville orientere seg i feltet feministisk teori. Men i etterkant av utgivelsen foregikk det tydelige kamper i feltet, hvor Moi fungerte som motstand og som en bruddaktør i forhold til den etablerte makten på feltet. Hvis vi husker tilbake til avsnittet om resepsjonen, kan vi forstå Hirsch, Miller og Gallop sine reaksjoner som at de forsvarte sine posisjoner på feltet, uten å ønske nye agenter velkommen. Moi ble derimot en endringsagent i forhold til det

⁴⁶ Kanskje kan man si at Woolf ble ofret for heteronormativiteten? Moi setter fingeren på noe hos Showalter som gjør at man i etterkant kan se Showalters analyser som ganske så heteronormative. Jeg kommer tilbake til heteronormativitetsbegrepet i et senere kapittel.

ortodokse, og hadde en merkbar effekt på feltet. En effekt som ennå ikke har forsvunnet, siden boka stadig blir lest og brukt over hele verden. Interessant nok ble hun også et eksempel på at sterke kvinner faktisk finnes, tross eksisterende maktstrukturer. Hun viste seg selv som en sterk kvinne som brøt med det etablerte. Gjennom utgivelsen av *Sexual/Textual Politics* har Moi blitt en berømt og betydningsfull agent i det akademisk-feministiske feltet. Boka til Moi innvarslet noe nytt i litteraturforskningen: utviklingen fra en mimetisk til en poststrukturalistisk orientert forståelse av litteratur, kjønn og språk. Ved å ta oppgjør med den marxistiske realismenormen som gjorde seg gjeldende i litteraturforskningen, kom Moi til å legge mye av premissene for debatten på 1980-tallet. Etter som tiden har gått har hun opparbeidet seg nok symbolsk kapital til å bli en av de ledende feministene i verden. Fra å være den heterodokse utfordreren er det hun som nå representerer det ortodokse.⁴⁷ Men først måtte Moi overbevise om at fransk poststrukturalisme var verdt å satse på for feminismen.

2.8 Virginia Woolf og Julia Kristeva

Teori fra den franske teoretikeren Julia Kristeva behandles i hovedsak to steder i *Sexual/Textual Politics*. Først finner vi en rask introduksjon av henne i innledningskapitlet, så kommer en fyldigere gjennomgang i et eget kapittel i del 2 av boka. Del 2 kommer jeg tilbake til senere. I innledningskapitlet omtales Kristeva under overskriften ”Rescuing Woolf for feminist politics: some points towards an alternative reading”. Etter å ha brukt første del av kapitlet på å framstille Woolf-forskningen som dårlig og ureflektert, går boka over til å vise at det finnes en løsning på problemet. Her er det, som vi har sett ovenfor, psykoanalysen og fransk teori, spesielt fra Kristeva og Derrida, som skal redde Virginia Woolf fra mislesningen innen feministisk litteraturkritikk. Det er ikke minst misforståelsen Moi finner hos Showalter og andre om at det er en motsetning mellom Woolfs

⁴⁷ Det ville vært interessant å gjøre en liknende studie av Moi og utgivelsen av *Sexual/Textual Politics* innenfor det mer generelle *litteraturvitenskapelige* feltet. Mens den gjorde furore innen feminismen, bidro boka ikke til at Moi fikk fast jobb som litteraturviter ved universitetene i Norge (eller Storbritannia). Moi søkte på stilling som amanuensis ved det som da het Litteraturvitskapleg institutt ved Universitetet i Bergen i 1984. Men magisteravhandlingen, som omhandlet feministiske utopier i Christiane Rocheforts romaner, studien *Love and Jealousy in the Middle Ages* og *Sexual/Textual Politics*, alle med feministisk og/eller kjønnsperspektiv, gjorde at Moie kvalifikasjoner ikke ble ansett som allsidige nok fra et litteraturvitenskapelig synspunkt, selv om hun ble funnet særdeles kompetent for stillingen. Moi ble innstilt som nr. 2 etter Arild Linneberg (Personlig kommunikasjon).

estetikk og politikk, det vil si at estetikken kommer i veien for politikken, som skal motbevises (Showalter 1977:285). Dette skjer allerede i introduksjonskapitlet: "A Kristevan approach to Woolf, as I have argued, would refuse to accept this binary opposition of aesthetics on the one hand and politics on the other, locating the politics of Woolf's writing *precisely in her textual practice*" (STP:16). For Moi er det sammenhengen mellom tekst og politikk som er interessant. Politikken finnes *i* tekstene, ikke i Woolfs levde liv, og det er her det frigjørende potensialet hos Woolf ligger.⁴⁸ Moi understreker her igjen argumentet om at Woolf ikke kan avvises politisk fordi hennes estetikk (tekstlige strategier) ikke er korrekt i henhold til en tradisjonell realisme. Moi er overbevist om at: "[A] theory that demands the deconstruction of sexual identity is indeed authentically feminist" (STP:14).

Ved å vektlegge at det er i de *tekstlige dekonstruktive strategiene* til Woolf vi finner politikken hennes, plasserer *Sexual/Textual Politics* seg inn i den nye teoretiske retningen, poststrukturalismen, som ble befestet i litteraturvitenskapen på begynnelsen av 1980-tallet. Dette var nytt og *Sexual/Textual Politics* introduserte dekonstruksjon til feminismen. Strukturalisme og poststrukturalisme utfordret litteraturvitenskapens forståelse av at man kunne forklare tekstens innhold ved å finne fram til en forfatterintensjon.⁴⁹ Teksten som en meningsproduserende enhet kom mer i fokus. Det var en ny måte å tenke tekstanalyse på, en ny måte å se teksten som produktiv på. Et slikt perspektiv frigjør analysen fra fokus på biografi og tradisjonell humanisme, som da – på 1980-tallet – framstod som gammeldags. Poststrukturalisme og dekonstruksjon åpnet opp tegnet og fant at mening ikke kunne være endelig og fast, og heller ikke umiddelbart tilstede i et tegn, men stadig utsatt (Eagleton 1983:128).

All mening i språket beveger seg fram og tilbake, er fravær og nærvær i en stadig prosess. All mening får betydning fra det som ikke står der. Dekonstruksjon er å avsløre hvordan binære opposisjoner er konstruert og undergrave betydningen av dem, eller å vise hvordan tegnene innen

⁴⁸ Tekst som frigjørende og potensielt revolusjonerende skal jeg komme nærmere inn på nedenfor. Det at Woolf dekonstruerer den binære opposisjonen maskulinitet/femininitet har jeg diskutert tidligere i kapitlet.

⁴⁹ Litteraturteoretikeren Terry Eagleton kaller dette "the 'humanist' fallacy – the naive notion that a literary text is just a kind of transcript of the living voice of a real man or woman addressing us. Such a view of literature always tends to find its disturbing characteristic – the fact that it is written – somehow disturbing: the print, in all its cold impersonality, interposes its ungainly bulk between ourselves and the author. If only we could talk to Cervantes directly!" (Eagleton 1983:120-121).

opposisjonen undergraver hverandre. Dekonstruksjon er derfor et viktig instrument for å stille spørsmålstegn ved etablerte sannheter i samfunnet. Teori har blitt politikk. Når Moi skriver at Woolf har en dekonstruktiv skrift er det nettopp fordi den forholder seg til og avslører at språket ikke kan gi en endelig og stabil forståelse av verden og individet (STP:9). Woolf blir derfor potensielt viktig for feminismen også politisk, ikke som et ”sterkt forbilde”, men gjennom sin estetikk. Dekonstruksjon fra Derrida blir viktig for Moi når hun skal forklare Kristevas begrep om en revolusjonær, og potensielt frigjørende, skrift.

Ifølge *Sexual/Textual Politics* er det, etter Freud og psykoanalysen, ikke lenger mulig å forstå mennesket som helhetlig. Subjektet er splittet i en bevisst og ubevisst del, hvor det ubevisste utøver konstant press på bevisstheten. Når subjektforståelsen endres kan ikke en ”kvinnerevolusjon” komme gjennom en omveltning igangsatt av kunst som portretterer sterke, forbilledlige subjekter, slik vi så Showalter med flere hadde tro på. Ved å trekke inn Kristevas teori viser Moi at det revolusjonerende og radikale potensialet i kunst og skrift kan ligge andre steder (STP:11). Det er spesielt i den modernistiske teksten, med brudd, veksling og mangel på logikk at vi kan se det ubevisste bryte gjennom og forstyrre den symbolske orden som styrer en patriarkalsk logikk. Nettopp derfor vil en analyse av Virginia Woolfs tekster være fruktbar. Kristeva framhever at en spesielt finner denne ”spasmodiske” skriften hos kvinner som har en sterk forbindelse til den pre-ødipale morsfiguren.⁵⁰ Veien fra en slik forståelse til beskyldningen om essensialisme er kort, fordi det impliserer potensielt sett at alle kvinner er predestinert til å uttrykke seg forvirrende og usammenhengende på grunn av sitt kjønn, og at bare menn kan framstå logisk sammenhengende. Moi vil hindre at Kristeva havner der:

It is evident that for Julia Kristeva it is not the biological sex of a person, but the subject position she or he takes up, that determines their revolutionary potential. Her views of feminist politics reflect this refusal of biologism and essentialism. The feminist struggle, she argues, must be seen historically and politically as a three-tiered one, which can be schematically summarized as follows:

⁵⁰ Moi viser til det Kristeva (i *La Révolution du langage poétique* 1974) kaller ”spasmodic force” (STP:11). Det er ubevisste pulseringer som kan bryte inn i språket og på den måten forstyrre den symbolske orden. Men hvis disse pulseringskreftene tok over språket fullstendig ville det bety at subjektet ville utvikle en form for mental forstyrrelse (*ibid.*).

1. Women demand equal access to the symbolic order. Liberal feminism. Equality.
2. Women reject the male symbolic order in the name of difference. Radical feminism. Femininity extolled.
3. (This is Kristevas own position.) Women reject the dichotomy between masculine and feminine as metaphysical. (STP:12)

Kristeva utlegges som at hun ikke er opptatt av det biologiske kjønnnet til et individ, men av den subjektposisjonen hun eller han inntar. Det er ifølge Kristeva dette som bestemmer deres revolusjonære potensial. I tråd med dette synet utformer hun en historisk og politisk tre-delning av den feministiske kampen.

Posisjon 1 er "liberalfeminisme" hvor tiltak som skal fremme offentlig likestilling er sentralt. En variant av denne posisjonen er "livmorfeminisme" hvor kvinner forherliger en patriarkalsk konstruert kvinnelighet ("access to the symbolic order") og denne kvinneligheten oppfattes som "naturlig". De egenskapene som tildeles kvinner opphøyes som moralsk bedre enn individualismens mannlige verdier. Posisjon 2 er en type "radikalfeminisme" hvor den mannlige symbolske orden forkastes. Kvinner argumenterer ut fra prinsippet om kjønnsforskjell og det kvinnelige oppfattes som bedre også her. Interessen er konsentrert om identifisering gjennom kvinnefellesskap, hvor kvinner er på jakt etter autonomi og helhet. Posisjon 3 får vi når kvinner vil overskride de todelte kjønnskategoriene og innser at de er kulturelle konstruksjoner. Moi beskriver den tredje posisjonen i kvinnekampen som den hvor opposisjonen mellom maskulinitet og femininitet har blitt dekonstruert. Denne tradisjonen utfordrer selve forståelsen av hva identitet er (STP:12). Vi ser her at teori fra dekonstruksjon og psykoanalyse har smeltet sammen til en utfordring av forståelsen av subjektet.

I *Sexual/Textual Politics* benyttes Kristevas teori om de tre posisjonene i kvinnekampen for å vise Woolf-tekstenes feministiske innhold. Det er på bakgrunn av disse posisjonene at Moi kan si at Woolfs tekster uttrykker noe lignende det Kristeva gjør i posisjon 3: Woolf dekonstruerer kjønnsidentiteter og avslører det metafysiske aspektet bak troen på de samme identitetene (STP:13-14). Gjennom eksemplet med Woolf ser vi også at kunst og politikk henger sammen (STP:16). Retorisk sett slår Moie Woolf-analyse i innledningskapitlet briljant flere fluer i en smekk. Analysen er det endelige beviset på at kritikk av datidens feministiske litteraturteori var legitimt og på høy tid. Samtidig viser analysen hvordan

ny teori kan være nyttig for feminismen både akademisk og politisk.

2.9 Julia Kristeva og Toril Moi

I det siste kapitlet i boka, "Marginality and subversion: Julia Kristeva", avslutter Moi sin gjennomgang av feministisk litteraturteori. Hun går tilbake til der hun startet og utdyper Kristevas teorier, men nå med å fokusere på Kristevas posisjon som en fremmed, "L'Etrangère", i den franske akademiske kulturen.

Her beskrives Kristeva først gjennom den kjente litteraturteoretikeren Roland Barthes' omtale av henne. Tekstbiter fra Barthes og Kristevas tekster veves sammen med Mois egen tekst:

'Julia Kristeva changes the place of things', Barthes wrote, 'she always destroys the latest preconception, the one we thought we could be comforted by, the one of which we could be proud ... she subverts authority, the authority of monologic science' [...]. Barthes' implication is that Kristeva's alien discourse undermines our most cherished convictions precisely because it situates itself outside our space, knowingly inserting itself along the borderlines of our own discourse. No wonder, then, that Kristeva defiantly assumes her disturbing position in the very first sentence of *Séméiotiké*: 'To work on language, to labour in the materiality of that which society regards as a means of contact and understanding, isn't that at one stroke to declare oneself a stranger (étranger) to language?' And no wonder either that I, as an alien to this country and this language, have found precisely in Kristeva, another *étrangère*, the most challenging point of departure for my own feminist enquiry. (STP:150)⁵¹

Barthes' ord i starten av sitatet er en entusiastisk omtale, der Kristeva framstilles som en enestående skikkelse intellektuelt sett, en som snur opp ned på våre forestillinger om verden. Barthes var en ledende skikkelse i fransk litteraturteori på 1970-tallet. Når han roser Kristeva viser det hvor sentral plass Kristeva hadde begynt å få i det samme miljøet. Barthes legitimerer på denne måten Mois vurdering av Kristeva som en stor teoretiker. Når Moi så går over til å binde seg opp mot Kristeva gjennom å

⁵¹ I 1985 var det Kristeva, mens det etterhvert blir Beauvoir som innehar denne posisjonen for Moi. Senere skal vi se at Moi også bruker poetiske virkemidler for å skape en relasjon til Beauvoir.

identifisere seg med henne, er det et retorisk grep som både viser hvordan Moi velger å presentere seg selv og hvordan leseren skal forstå henne. Gjennom repetisjon som litterært virkemiddel (anafora) får teksten i denne delen et rytmisk og poetisk preg som bidrar til å bryte opp den akademiske tonen.⁵² Skrivestilen understreker snarere det personlige og intime. Gjentakelsen av formuleringen "No wonder, then, that Kristeva" i henvisningen til forfatteren som person i et liknende uttrykk "And no wonder either that I" forsterker forbindelsen mellom Moi og Kristeva som teoretiske tvillingsjeler. Kristeva forstås som sentral i forhold til Moies egen situasjon som "innvandrer" i akademia i USA (og England). Ved å framheve Kristeva som sin viktigste inspirasjonskilde og la kapitlet om Kristeva være avslutning og konklusjon, understrekes det at Kristeva er den som i størst grad kan svare på de utfordringene feministisk litteraturteori stod ovenfor på 1980-tallet.⁵³

I forhold til hva Moi gjør i sine senere bøker har hun svært få henvisninger til seg selv som person i *Sexual/Textual Politics*. Et av de få stedene er nettopp i begynnelsen av Kristeva-kapitlet. Effekten av koblingen mellom Moi og Kristeva forsterkes dermed ytterligere gjennom dette "jeg" ("I"). Teorien fra Kristeva, og feministisk teori generelt, får preg av å være viktig rent eksistensielt for Moi, ikke minst gjennom å henvise til sammenhengen mellom fremmedhetsfølelsen og de intellektuelle utfordringer det reiser. Det teoretiske har her blitt personlig. Ved å gjøre teorien til et personlig anliggende benytter Moi seg av et retorisk grep som kan gi argumentene hennes mer overbevisende kraft. Dette grepet bidrar til å engasjere leseren på et personlig plan, før vi får presentert den teoretiske analysen av Kristevas tekster.

Den tette identifikasjonen med Kristeva er med på å gi Moi økt intellektuell kapital. Moi hadde på denne tiden ikke fast jobb, og det feministiske feltet holdt på å bli akademisert. Relasjonsbyggingen med Kristeva, en mer etablert teoretiker, er et grep som kan bidra til å legitimere Moies posisjon og hjelpe henne til å komme seg inn på feltet.⁵⁴

⁵² J. A. Cuddon definerer "anafora" slik: "A rhetorical device involving the repetition of a word or group of words in successive clauses" (Cuddon 1992:40). Anafora er et mer poetisk grep som ikke er vanlig i sakprosa, det er derfor interessant å finne det i en teoretisk tekst som denne.

⁵³ Sitatet om Kristeva er et godt eksempel på det som går under betegnelsen "intertekstualitet". Det kommer jeg inn på senere i avhandlingen.

⁵⁴ Kristeva var riktignok ikke så etablert i USA. Moi kunne derfor risikere at relasjonsbyggingen ikke ville fungere. Men det representerte likevel ikke total risiko å hente fram Kristeva. Poststrukturalistiske perspektiver omkring språk og tekst var på vei

Bildet av "den fremmede" som en som får oss til å se verden på nytt med et nytt språk blir et intellektuelt ideal for Moi. Hun vil være del av en nyskapende, omveltende teoretisk bølge. Ønsket om å være nyskapende understrekes på slutten av første avsnitt. Her forklarer Moi at det er lingvistikk og semiotikk som skal være tema for kapitlet: "I should also make it clear that Kristeva herself, to my knowledge, has never published any comments on this kind of linguistics. What follows is, therefore, my own attempt to examine some of the issues raised by feminist linguistics from a 'Kristevan' perspective" (STP:151). Noe overraskende er det at det ikke *bare* er Kristevas egen teori om språk som serveres, men derimot Moiss egen videreutvikling av den.⁵⁵ Dette skal vi se i det kommende avsnittet. Moi har en egen agenda som hun utover i kapitlet gjennomfører ved å vise til relevante sitater fra Kristeva. Styrket i fellesskapet med Kristeva kan Moi gå inn i angloamerikansk feministisk lingvistikk, og Kristeva blir den som rettferdiggjør Moiss egen teori og forsterker argumentene.

2.10 Moi og lingvistikk

Når Moi beveger seg inn på det lingvistiske fagfeltet, gir hun inntrykk av stor kunnskap om feltet, blant annet ved å være innom mange ulike debatter. I teksten påpekes flere problemer med datidens angloamerikanske feministiske lingvistikk: De problematiserer ikke hva *språk*⁵⁶ er, hva

til å bli befestet i litteraturvitenskapen på denne tiden. Andre amerikanske feminister var opptatt av europeisk filosofi, Butler var en av dem. Butlers første bokutgivelse var *Subjects of Desire: Hegelian Reflections in Twentieth Century France* (1987). Tidligere hadde hun også utgitt artikler om bl.a. Hegel og Sartre.

⁵⁵ Som leser kan man bli noe overrasket over dette, fordi de andre kapitlene som omhandler fransk teori presenterer, tolker og kommenterer denne teorien, men uten å forsøke å videreutvikle den (eller bygge videre på den). Kapitlene om Cixous og Irigaray har flere sitater fra bøkene deres enn kapitlet om Kristeva. Det at Moi ønsker å videreutvikle Kristevas teori understreker bare enda mer Kristevas betydning som inspirasjonskilde for henne.

⁵⁶ Språket kan ikke lenger sees som et lukket, statisk og strukturelt system som ikke forholder seg til den konteksten det er brukt i. I tradisjonen etter psykoanalysen vil Kristeva fokusere på at det er det snakkende subjektet som bør være studieobjektet i lingvistikken. Men det er det delte, desentrerte, overbestemte (av underbevisstheten) differensierte subjektet Kristeva tenker seg i sin semiotikk, skriver Moi (STP:152). På den måten vil vi kunne se språket som en heterogen, meningsproduserende prosess, best sett ved å studere poesi.

kjønnsforskjell⁵⁷ og sexismen⁵⁸ i språkbruk vil si, og heller ikke hvilke konsekvenser dette får i forskning på språk og kommunikasjon, skriver hun. Det er behov for å dekonstruere barrierene mellom lingvistikk, retorikk og poetikk, bare da kan en ny forståelse av språk oppstå, i en ny tekstuell teori: semiotikk (STP:155). Siden mening ikke er fast eller umiddelbart forståelig i seg selv, må vi studere konteksten ytringen er en del av: "The only way of producing interesting results from such texts is to take the whole of the utterance [...] as one's object, which means studying its ideological, political and psychoanalytical articulations, its relations with society, with the psyche and – not least – with other texts" (STP:156). Her henviser Moi til Kristevas begrep om "intertekstualitet", som har blitt en sentral del av litteraturvitenskapens analyseapparat.⁵⁹ Samtidig får Moi vist at hun tidlig, selv "under" poststrukturalismen, var opptatt av å se teksten som del av en (ytre) kontekst. En holdning hun har framhevet også i sine senere arbeider.

Dette får betydning for forståelsen av hva språk er. Det er nyttig i feministisk analyse av for eksempel nedverdiggende språk brukt om kvinner. Moi skriver om sexismen i språket: "For if we hold [...] that *all* meaning is contextual, it follows that isolated words or general syntactical structures have no meaning until we provide a context for them. How then can they be defined as either sexist or non-sexist *per se*?" (STP:157). For Moi er det bare mulig å forstå sexismen i språket ved å gå bak ordene og analysere maktforholdet mellom kjønnene. Dette er konteksten som en sexistisk ytring må relateres til. Moi mener at maktkampen mellom kjønnene gjennomskjærer tegnet, her kommer de ulike aktørens interesser til syne. Vi bruker alle det samme språket, men det betyr ikke det samme for oss. Tegnets mening er åpnet opp. Den dominerende maktgruppen vil riktignok ha hegemoni på meningen som produseres, men *muligheten* for andre forståelser er til stede. Moi bygger her videre på forståelsen fra Kristeva om at språket er produktivt:

The fact that feminists have managed to fight back, have already made many people uncomfortable in using the generic 'he' or 'man',

⁵⁷ "Difference, Jacques Derrida has argued, is not a concept. Difference always takes us elsewhere, we might say, involve us in an ever proliferating network of displacement and deferral of meaning" (STP:153).

⁵⁸ Sexisme er en fornorsking av det engelske/amerikanske "sexism" som på norsk ofte blir oversatt med kjønnsdiskriminerende. Jeg velger å bruke sexismen fordi det er slik Moi selv oversetter det til norsk i bla. *Hva er en kvinne?* (1998).

⁵⁹ Intertekstualitetsbegrepet vil jeg komme tilbake til.

have questioned the use of words like 'chairman' and 'spokesman' and vindicated words like 'witch' and 'shrew' as positive terms surely proves the point: there is no inherent sexist essence in the English language, since it shows itself appropriable, through struggle, for feminist purposes. (STP:158)⁶⁰

Her refererer Moi til en debatt innen feministiske analyser av språk, debatten om "naming", hvem som har retten og makten til å definere (gi noen et "navn") i et patriarkalsk samfunn.⁶¹ Siden tegnet alltid vil være gjenstand for kamp om å definere mening, hjelper det ikke nødvendigvis å "bekjempe" et sexistisk språk, det er maktrelasjonene som ligger *bak* språket som må analyseres og endres, ifølge Moi. Ønsket om å gi ord som tidligere har hatt negativ valør en positiv mening, er også et ønske om å fastsette mening som noe forutbestemt. Det vil kunne slå tilbake, fordi en fastsatt mening eller definisjon av et ord kan føles som en begrensning eller hindring, ikke minst for kvinner i et patriarkalsk samfunn: "We must aim for a society in which we have ceased to categorize logic, conceptualisation and rationality as 'masculine', not for one from which these virtues have been expelled altogether as 'unfeminine'" (STP:160). Moi kommenterer at ønsket om å "navngi", eller definere mening ikke bare dreier seg om makt, men også om et ønske om å regulere og organisere virkeligheten på en bestemt måte. Moi advarer mot denne "obsession with nouns" og "naming" (STP:160), og refererer til språkfilosofi fra Wittgenstein (1953) som avviser en tro på at det er mulig å fastsette mening. Vi må i så fall være klar over at det å forsøke å endre ords betydning ikke nødvendigvis vil løse problemet med sexisme i språket.

Moi fremsetter i denne delen av kapitlet intet mindre enn en kortfattet teori om språk og mening i forhold til et feministisk prosjekt. Kristeva har ikke blitt nevnt på tre sider, nå er det Moi som fører ordet. Hun viser at hun er særdeles kunnskapsrik og at hun etter hvert har fått nok mot til å stole på sin egen stemme og egen teori. Det er også interessant å observere at Moies opptatthet av språkteori og sammenhengen med feminisme startet allerede her i *Sexual/Textual Politics*. Det var en begynnelse på prosjekter som til

⁶⁰ Det er interessant å merke seg likheten med Judith Butlers analyser i boken *Excitable Speech* (1997), som vi skal se nærmere på i siste kapittel. Den poststrukturalistiske/dekonstruksjonistiske forståelsen av språket som gjør at Moi i 1985 kunne etterlyse andre analyser av språkbruk kan sies å bli virkeliggjort i Butlers bok, 12 år senere. Men Moies konklusjon er en annen en Butlers. Moi finner løsningen til endring i samfunnet, Butler i språket.

⁶¹ En debatt som er stadig aktuell, som vi skal se i diskusjonen av Butlers *Excitable Speech* (1997). Tema representerer et møtepunkt mellom de to teoretikerne.

fulle kom til uttrykk i *What Is a Woman? And Other Essays* i 1999.

2.11 Kristeva og feminismen

Kristeva kaller ikke seg selv feminist og hun har i mange sammenhenger stått for det motsatte av kvinnebevegelsen. I artikkelen "Women's time" (1979/1997c), hvor de tre posisjonene nevnt ovenfor står, presenterer hun også en del tanker som enhver radikal feminist ville rygge tilbake for. Kristeva ser for eksempel ikke med blide øyne på radikale feministers kritikk av familieinstitusjonen og heteroseksualiteten som institusjon. I Kristevas teorier blir moderskapet idealisert og sett nærmest som lik det kvinnelige, som i *Stabat Mater* (1976/1997b). Derfor gjør introduksjonen av Kristeva i *Sexual/Textual Politics* mye for å framheve det feministiske potensialet som tross dette ligger i Kristevas tenkning. I gjennomgangen av Kristevas tre stadier viser Moi hvor framsynt og avansert Kristevas analyse av de tre posisjonene er. Selv om man på grunn av Kristevas oppvurdering av moderskapet og dermed tilsynelatende det kvinnelige, skulle tro at Kristeva foretrekker posisjon 2 (radikalfeminisme), får vi se at slik er det ikke.⁶² Kristeva er ikke spesielt positiv til det stadiet. Hun anser posisjon 3 (dekonstruksjon av dikotomien maskulinitet/femininitet) som den virkelige revolusjonære posisjonen (STP:12). Interessant nok viser analysen at Kristevas egen framstilling *spriker* med det synet hun har på moderskapet og på seg selv som ikke-feminist. Kanskje var det viktig for Moi å framheve denne bristen nettopp når det gjaldt synet på moderskapet hos Kristeva. Kampen mot "moderskapsmaset" har lenge vært en av Mois fanesaker, spesielt i debatter her i Norge.

Til tross for Kristevas mangler kan hun bidra med både teoretisk og politisk inspirasjon til å endre på samfunnets manglende likestilling. I *Sexual/Textual Politics* understrekes det at det fremdeles er viktig for kvinner å *forsvare* "kvinner som kvinner", fordi det vil være politisk ødeleggende å dekonstruere kjønnskategoriene så lenge kvinner blir *diskriminert* som kvinner (STP:13). Samtidig kan vi ikke opprettholde kjønnskategoriene med det til hensikt å opphøye det ene kjønn framfor det andre (som i stadium 2). Selv om det er kvinnen som opphøyes er det likevel en omvendt form for sexisme. Moi hevder derfor at Kristeva umulig kan mene at stadium 2 skal forkastes til fordel for stadium 3 (*ibid.*). Å ta i

⁶² En kan dessuten også si at det synet Kristeva fremviser i posisjon 2 er mer avansert enn den tradisjonelle livmorfeminismen, og derfor ikke kan avvises på samme grunnlag, i og med at Kristeva ser at den mannlige symbolske orden forkastes, mens man i livmorfeminismen beholder patriarkatets syn på kvinner, men opphøyer det.

bruk Kristevas ”dekonstruerte” form for feminisme vil gi mulighet til et slags ”både og”: De politisk strategiske kjønnskategoriene opprettholdes tilsynelatende, samtidig som vi radikalt har endret hvordan vi forholder oss til de samme kategoriene. På denne måten reddes Kristeva for feminismen.

At boka avsluttes med Kristevas teori og dens innvirkning på Moi rent personlig, har nok bidratt til forståelsen av at fransk feminisme favoriseres i *Sexual/Textual Politics*. Tonen blir aldri personlig på samme måte i del 1. Men det er viktig å påpeke at gjennomgangen av de franske feministene også kommenterer det som anses som mangelfullt ved deres teorier. Avslutningen er en hard kritikk av Kristeva:⁶³

In the end, Kristeva is unable to account for the relations between the subject and society. Though she discusses in exemplary fashion the social and political context of the poets she studies in *La Révolution du langage poétique*, it is still not clear *why* it is so important to show that certain literary practices break up the structures of language when they seem to break up little else. She seems essentially to argue that the disruption of the subject, the *sujet en procès* displayed in these texts, prefigures or parallels revolutionary disruptions of society. But her only argument in support of this contention is the rather lame one of comparison or homology. Nowhere are we given a specific analysis of the actual social or political structures that would produce such a homologous relationship between the subjective and the social. (STP:171)

Dette er en veldig viktig kritikk: Selv om Kristevas syn på ”subjektivitets politikk” er et betydelig bidrag til revolusjonær teori, skriver Moi, så er det viktig å være klar over de politiske begrensningene som ligger i Kristevas tro på at revolusjonen inne i subjektet skulle føre til en sosial revolusjon. Igjen ser vi at Moi ikke går av veien for å kritisere selv den teoretikeren hun føler er viktigst for hennes eget teoretiske ståsted. I gjennomgangen av Kristevas begrep om ”marginalitet” utvides kritikken ved at det påpekes at hun heller ikke bringer fram en *materiell* analyse av sosiale relasjoner. Begge disse innvendingene trekker fram sider ved poststrukturalistisk teori som også siden har vist seg å være problematiske, kanskje spesielt for feminismen som politisk bevegelse.⁶⁴

⁶³ Kritikken av Kristeva kommenteres kort i introduksjonskapitlet også (STP:15).

⁶⁴ Dette ser ut til å være en generell trend i fransk feministisk teori: ”French feminist critics have preferred to work on problems of textual, linguistic, semiotic or psychoanalytic theory [...]. There can be no doubt that the Anglo-American feminist

Moi var dermed svært tidlig ute med å se de kritiske punktene i poststrukturalismen. Noe av det problematiske ligger i at kvinner som en marginal gruppe ikke automatisk lar seg sammenligne med andre marginale grupper. Kanskje det viktigste ankepunktet, som Moi har holdt fast ved i sine senere tekster, er nettopp problemet med å gjøre rede for de konkrete erfaringene til faktiske kvinner, dvs. det materielle aspektet. Teorien kommer til kort når den skal brukes til å analysere levde kvinneliv. Senere skal det bli Beauvoir som bidrar med de teoretiske perspektivene Moi savner, gjennom den fenomenologiske forståelsen av kroppen som situasjon. Dette kommer jeg tilbake til.

Selv om Kristeva framstilles som den mest lovende teoretikeren for feminismen, slipper hun altså ikke unna Moie kritiske blikk. Kristeva blir med det satt på plass, sammen med de angloamerikanske: heller ikke hun er god nok for feminismen.

Ved å nærlese kritikken av Kristeva kan vi se at det er alt for unyansert å avvise *Sexual/Textual Politics* som ei bok som *ensidig* kritiserer angloamerikansk feminisme for så å fremme en franskinspirert teori. Boka inneholder perspektiver som gjør den mer nyansert og konstruktiv enn det. I *Sexual/Textual Politics* kritiseres *både* angloamerikansk og fransk feminisme, samtidig som de positive aspektene ved begge framheves.⁶⁵ Men det er nok ingen tvil om at boka ser ut til å ta de franske teoretikerne mer på alvor. Teksten er mindre ironisk og sarkastisk når deres teorier diskuteres og gjennomgangen er mer detaljert og inngående. Moi anklager likevel de franske for å overse Simone de Beauvoirs innsikt. De forholdt seg også for ukritisk til teoretikere som Derrida og Lacan.

tradition has been much more successful in its challenge to the oppressive social and political strategies of the literary institution" (STP:97).

⁶⁵ Moi har i ettertid ønsket å tilbakevise påstandene om at hun favoriserer franske feminisme i boka: "Utgangspunktet for boka var tross alt en slags britisk inspirert sosialistisk feminisme. Ut fra dette ble jeg nokså utilfreds både med de franske og de amerikanske feministene. [...] Det er altså feil å si at jeg var så mye mer positiv til de franske enn de anglo-amerikanske feministiske forskere" (Røssaak 1996:70).

2.12 Til slutt: *Moi, Kristeva og – Derrida?*

På slutten av *Sexual/Textual Politics* uttrykkes en optimisme på vegne av feministisk teori. Selv om teksten er kritisk til Kristevas politiske syn, finnes det håp for teori om kjønn i Kristevas versjon av poststrukturalismen. Med Kristeva og poststrukturalismen har det oppstått nye muligheter til å analysere patriarkalske maktstrukturer, tross Kristevas begrensninger:

Kristeva's vision is not exclusively or essentially feminist, but it is one in which the hierarchical closure imposed on meaning and language has been opened up to the free play of the signifier. Applied to the field of sexual identity and difference, this becomes a feminist vision of a society in which the sexual signifier would be free to move; where the fact of being born male or female no longer would determine the subject's position in relation to power, and where, therefore, the very nature of power itself would be transformed. (STP:172)

Dette er *Sexual/Textual Politics* siste ord om Kristeva. De viser hvordan teksten går fra Kristevas teori til å beskrive en *egen* visjon om framtiden. Ordene er likevel ikke bokas siste. Avslutningsordene tilhører Derrida og handler om en utopisk likestilt framtid. Sitatet er fra et intervju gjort i 1982, hvor han uttaler:

'What if we were to approach ... the area of a relationship to the other where the code of sexual marks no longer be discriminating? [...] The relationship (to the other) would not be a-sexual, far from it, but would be sexual otherwise: beyond the binary difference that governs the decorum of all codes, beyond the opposition feminine/masculine, beyond homosexuality and heterosexuality which come to the same thing. As I dream of saving the chance that this question offers, I would like to believe in the multiplicity of sexually marked voices. I would like to believe in the masses, this indeterminable number of blended voices, this mobile of non-identified sexual marks whose choreography can carry, divide, multiply the body of each 'individual', whether he be classified as 'man' or 'woman' according to the criteria of usage'. (STP:172-173)

Det er som om styrken og stemmen teksten hentet fra Kristeva bare nesten holder til mål. På slutten har det vært nødvendig å hente inn igjen det politiske og revolusjonære aspektet, slik det uttrykkes av Derrida. Det betyr

implisitt at Kristeva ikke har nok revolusjonært potensial for Moi. Sitatet viser også at Derrida, en stigende stjerne på denne tiden, var opptatt av kjønnsproblematikk. Det gir en fjær i hatten til Derrida og til feminismen, ikke minst fordi sitatet er avansert og forut for sin tid. Her refereres det til tanker som Moi selv ikke hadde tematisert om forholdet mellom homoseksualitet og heteroseksualitet. Sitatet fra Derrida gir også håp til den kvinnelige leseren når fremragende mannlige teoretikere er på hennes side.⁶⁶ Det virker til å legitimere Moie egen skrift.

Sexual/Textual Politics viser en veldig konsekvens i at den både presenterer og kritiserer de forskjellige teoretikerne. Selv om kritikken uttrykkes på ulike måter, fungerer denne teknikken svært bevisstgjørende for leseren. Begge momentene utføres på en klar og forbilledlig måte, med eksempler som gjør at alt fra grunnfagsstudenter til professorer kan lære noe. Klarheten trer fram gjennom gode pedagogiske grep som tilrettelegging for og inkludering av leseren.

Det er viktig å påpeke at boka er noe så sjelden som en norsk doktorgrad som ble en internasjonalt anerkjent lærebok. Fordi kritikken er så uvanlig klart gjennomført, med tydelige eksempler, så gir virkelig denne boka en innføring i feministisk teori og premisene den bygger på. Og spørsmålet for Moi er hele tiden: Fungerer dette politisk radikalt? Er det endringspotensial i det?

Interessen for det politiske potensialet til feministisk teori og filosofi fungerer også som et underliggende tema for Moie neste bok, *Simone de Beauvoir: En intellektuell kvinne blir til*. Den skal vi se nærmere på i det kommende kapitlet.

⁶⁶ I et intervju i tidsskriftet *Fett* (2/2005), samt i forordet til *What is a woman?*, uttaler Moi at hun med denne slutten ville bryte med hyllesten av kvinner ved å velge en mannlige teoretiker på slutten. I tillegg ville hun vise at ikke all ”mannlig” teori var problematisk for feminismen (Moi 1999:xii).

3 Simone de Beauvoir: En intellektuell kvinne blir til

I 1994 utkom Toril Mois bok *Simone de Beauvoir: The Making of an Intellectual Woman*. Det var Mois første store utgivelse etter *Sexual/Textual Politics*.⁶⁷ Boka markerte for fullt at Moi hadde utviklet et nært forhold til den verdenskjente franske filosofen og feministen Simone de Beauvoir (1908-1986). I 1995 kom boka ut på norsk med tittelen *Simone de Beauvoir: En intellektuell kvinne blir til*. Den norske boka er en oversettelse av den engelske, men i forordet presiseres det at dette er en bearbeidet versjon. Boka har blitt endret noe i oversettelsen, og Moi understreker at den norske versjonen derfor er den endelige og mest riktige.⁶⁸ Avhandlingen vil derfor referere fra den norske boka, heretter forkortet til *Simone de Beauvoir*.

I de to neste kapitlene vil ulike sider ved den innholdsrike teksten bli diskutert nærmere. Først vil jeg plassere boka i henhold til sjanger, ved bruk av nyere norsk biografiteori. I neste kapittel skal jeg så diskutere det teoretiske grunnlaget for forståelsen av Beauvoirs seksualitet sett i lys av nyere teori om seksualitet, queer teori. Først litt om bokas oppbygning.

I innledningskapitlet til *Simone de Beauvoir* presenteres en analyse av hvordan personen og fenomenet Simone de Beauvoir ble skapt, både av Beauvoir selv i hennes tekster og i de tekstene som ble skrevet om Beauvoir, da hun levde og etter hennes død. Moi vektlegger i sin forståelse av Beauvoir at hun er en tekstlig skikkelse som har blitt *produsert*: ”Slik vil jeg antyde at jeg oppfatter ’Simone de Beauvoir’ som en uvanlig komplisert effekt av et helt nettverk av forskjellige diskurser. [...] Jeg har gått ut fra at Simone de Beauvoir kan leses som en tekst, det vil si som et komplekst nettverk av betydningsbærende strukturer” (SDB:20). Arven fra poststrukturalismen er her tydelig gjennom bruken av begreper som

⁶⁷ I mellomtiden hadde hun utgitt *Feminist Theory and Simone de Beauvoir* (1990) og vært redaktør for *The Kristeva Reader* (1986), *French Feminist Thought* (1987) og *Materialist Feminism* (1994).

⁶⁸ ”Denne utgaven er i det store og hele en oversettelse av den engelske teksten. Men jeg har selvsagt benyttet meg av anledningen til å forbedre språk og argumentasjon når jeg synes det var nødvendig. Jeg har f.eks. strøket litt her og der, og i noen tilfeller har jeg lagt til ny tekst. Den norske teksten er altså den definitive versjonen av boka” (SDB:10).

nettverk, betydningsbærende strukturer og diskurs. Senere bruker hun metaforen ”tråder i tekstens vev” for å betegne faktorer som bidrar til overbestemmelse i et menneskes psyke (SDB:21).⁶⁹ Derfor er det ikke en ”narrativ og lineær” fortelling om Beauvoirs liv vi får tilgang til. Det er ingen vanlig biografi, men heller en framstilling av ”tre tekstøyeblikk” som har vært konstituerende for hvordan Beauvoir ble skapt og til hvilken skikkelse hun ble (SDB:22). Det er disse tre tekstøyeblikkene som gir premissene for struktureringen av boka i tre deler. De tre tekstbitene fra Beauvoirs selvbiografier er altså Mois utvalgte øyeblikk. De skildrer tre situasjoner i Beauvoirs liv som anses for å være helt bestemmende for hennes utvikling som kvinne og filosof.

De tre tekstøyeblikkene brukes til å strukturere boka og deler den inn i tre deler som hver tar for seg ulike *aspekt* ved det enkelte tekstøyeblikk. De danner samtidig forskjellige fortellinger om Beauvoir. I innledningskapitlet skildres situasjonen rundt det utvalgte tekstøyeblikket, før vi får presentert et sitat fra Beauvoir som uttrykker hennes egne tanker om den aktuelle situasjonen. Selv om valg av tekstøyeblikk gjør at framstillingen av Beauvoirs liv ikke er helhetlig og sammenhengende lineær, er øyeblikkene framstilt i kronologisk rekkefølge. Det første tekstøyeblikket er hentet fra 1929 og beskriver Beauvoirs følelser etter scenen i Luxembourg-parken der hun erklærte seg underlegen i forhold til Jean-Paul Sartre og hans intellektuelle og filosofiske kapasitet. Sitatet *Moi* velger er fra Beauvoirs første selvbiografi *Mémoires d'une jeune fille rangée* (1958), på norsk *En veloppdragen ung pikes erindringer*: ”Jeg er ikke lenger sikker på hva jeg tenker, eller om jeg i det hele tatt kan sies å tenke” (SDB:22).⁷⁰

Det andre tekstøyeblikket er hentet fra perioden før Beauvoir skrev *Det annet kjønn*, da hun oppdaget at hennes kvinnekjønn hadde gjort livet hennes annerledes enn hvis hun hadde vært en mann. Sitatet som velges er fra Beauvoirs selvbiografi *La force des choses* (bind 1, 1963): ”Jeg ble så interessert i [denne oppdagelsen],’ skriver hun, ’at jeg ga opp prosjektet om en personlig bekjennelse for heller å arbeide med kvinnens stilling i sin allmennhet” (SDB:23). Oppdagelsen kom i en samtale Beauvoir hadde med Sartre. Sartre er dermed også sentral i tekstøyeblikk nummer to. Det tredje tekstøyeblikket er også fra *La force des choses* (bind 2). Det fant sted

⁶⁹ Her henviser *Moi* til Roland Barthes essay ”The Death of the Author” fra 1971, en av poststrukturalismens viktigste tekster.

⁷⁰ I Beauvoirs selvbiografi fra 1998 er setningen oversatt litt annerledes ”Jeg er ikke lenger sikker på det jeg tenker, eller på at jeg tenker i det hele tatt” (Beauvoir 1998:304).

da Beauvoir var 54 år (1962). På dette tidspunktet var Beauvoir svært deprimert, full av tristhet, dødsangst og skuffelse over livet. Beauvoir skriver: ”Jeg har mistet min gamle kraft til å skille mørke fra lys, til å skaffe meg en strålende himmel til en pris av et par stormvær. [...] Døden er ikke lenger en brutal hendelse i det fjerne, den hjemsøker meg i søvne; når jeg er våken, kjenner jeg dens skygge mellom verden og meg; den har alt begynt” (SDB: 23).

Dette tekstøyeblikket er valgt for å kunne gå dypere inn i tekstene der Beauvoir beskriver seg selv som ”intellektuell kvinne og som forfatter” (SDB:23). ”Hvorfor er Simone de Beauvoir så deprimert?”, spør Moi retorisk. Hun svarer selv at det ser ut til å ligge i ”de psykologiske trådene i Beauvoirs selvbiografiske skrifter” (SDB:23-24). Igjen knyttes Beauvoirs tekstøyeblikk til Sartre, spesielt til samlivspaktene de to inngikk med hverandre. Det markerer at fortellingen om Beauvoir og Sartre vil bli sentral i bokas framstilling av hvordan Beauvoir ble den kvinnen hun ble.

I del I benyttes i stor grad Pierre Bourdieus teorier om sosiale felt for å beskrive tilblivelsen av Beauvoir som intellektuell kvinne (SDB:33, 52, 55, 71, 78-88). Vi så i forrige kapittel at Bourdieu har konstruert et begrepsapparat som kan bidra til å beskrive hvilke mekanismer som er i funksjon i ulike samfunnsfelt. Hans dekonstruksjon av ”usynlige” strukturer på ulike sosiale arenaer har vist seg å være nyttig for å foreta destabiliserende analyser av fenomener på ulike felt.⁷¹ I biografien brukes Bourdieus teorier til å avdekke ulike konstituerende prosesser, som vanligvis framstår som naturlige og inneforståtte.⁷² Gjennom å fokusere på hvordan utdanningsinstitusjonene formet Beauvoir og kretsen rundt henne, viser biografien på en svært overbevisende og grundig måte hvordan kjønn var en avgjørende faktor.⁷³ Beauvoir hadde på grunn av sitt kjønn ”oddsene” mot seg for å nå til topps som intellektuell allerede fra barndommen av. Det at Beauvoir tross alt oppnådde den unike posisjonen hun fikk, tyder på at hun må ha vært i besittelse av helt særegne egenskaper, heter det (SDB:80-81). Bruken av Bourdieus finstilte

⁷¹ Bourdieus *La distinction* (1979) og *Les règles de l'art* (1992), samt *Den maskuline dominans* (2000) er eksempler på noen av hans verker som diskuterer dette.

⁷² Her er jeg inspirert av Søndergaard (2001:76-77).

⁷³ Moi hevder at det eneste som klart skilte Beauvoir fra sine mannlige venner og kolleger var det at hun var kvinne. Ellers hadde hun mye av den samme kapitalen som dem. Samtidig mener Moi at det var pga. at hun var kvinne, at hun ble forhindret i å skaffe så mye kapital som kunne vært mulig for henne, hadde hun vært mann (SDB:78-79).

begrepsapparat viser at det fungerer svært avslørende også når det gjelder Beauvoirs situasjon innen et tilsynelatende uinntagelig felt som fransk akademia.

Jeg har valgt å se spesielt på del II og del III i boka. Del II inneholder en analyse av Beauvoirs første roman *L'invitée* (1943). Analysen er et godt eksempel på metoden som benyttes for å undersøke tekstveven Beauvoir er en del av (SDB:17). Denne delen illustrerer derfor også godt relasjonen til Sartre; det intertekstuelle forholdet mellom Beauvoir og Sartre både i liv og i skrift/filosofi. Men jeg har også valgt denne delen fordi boka i siste kapittel av del II, om Beauvoirs utopi, kommer inn på Beauvoirs seksuelle relasjoner til andre kvinner. Her benyttes psykoanalysen som forklaringsteori, noe som videreutvikles i del III, når Beauvoirs depresjon analyseres. Dette kommer vi tilbake til i neste kapittel.

3.1 Biografi eller ikke? Sjangerplassering

Boka om Simone de Beauvoir er ikke en "tradisjonell" biografi, det er ingen biografi i det hele tatt om vi skal tro *Moi selv*. Hun skriver at hun ikke vil skille mellom å studere livet til Beauvoir, det ville vært biografi, og å studere tekstene hennes, som er litteraturvitenskap (SDB:17). Hun "nekter altså å velge mellom det estetiske og det biografiske" i sin "tilnæringsmåte" (SDB:18). Det er snarere et poeng "å lese på tvers av tradisjonelle genregrenser" (*ibid.*). Boka blir dermed ikke bare en bok om Beauvoir, men også et innlegg i debatten om hvordan man kan beskrive et liv. Siden *Moi* ikke kan finne seg til rette i den tradisjonelle biografisjangeren, skaper hun like godt en helt ny sjanger: begrepet *og* metoden "personlig genealogi". Uttrykket er en henvisning til Foucaults begrep om "genealogi":

Genealogien [...] forsøker [...] å forstå begreper som tilblivelse eller produksjon og å studere hvordan sosiale fenomener oppstår som et ytterst komplisert spill mellom forskjellige krefter. Personlig genealogi er altså et forsøk på å gjøre "selvet" eller "subjektet" til gjenstand for genealogisk gransking. (SDB:20.)⁷⁴

Metoden understreker det komplekse i det å fortelle et liv. Det er ikke mulig å skrive om et subjekt uten å se det fra flere ulike synsvinkler (*ibid.*).

⁷⁴ Begrepet genealogi hentes fra Foucaults tekst "Nietzsche, Genealogy, History" fra 1971.

Derfor er det viktig å problematisere både de indre og ytre prosessene som former subjektet.

Gjennom den innledende sjangerdiskusjonen imøtegås en eventuell kritikk som måtte komme i forhold til hvor boka skal plasseres sjangermessig sett. Moi gjør her jobben for leser og kritiker, for hun har da allerede ordnet opp i en mulig forvirring som eksisterer når det gjelder sjangerdiskusjon og sjangerforventninger. Hun framstår dermed som en svært sjangerbevisst teoretiker som velger å bryte med tradisjonen. Med denne boka er det skapt noe nytt, og, i hvert fall i norsk sammenheng, uventet. Marianne Egeland viser i sin bok *Hvem bestemmer over livet? Biografien som historisk og litterær genre* (2000) at refleksjon over egen metode ikke forekommer spesielt ofte innen biografisjangeren. Sjangerrefleksjon er heller uvanlig, også i en vitenskapelig biografitradisjon. Ved å ta en slik diskusjon framstår teksten som nyskapende både i stil og metode.

At sjangerrefleksjon ikke forekommer ofte i vitenskapelige biografier viser også Kari Spjeldnæs' hovedoppgave om Simone de Beauvoir-boka og Dag Østerbergs bok om Sartre fra 1993 (Spjeldnæs 1997).⁷⁵ Spjeldnæs avdekker at Østerberg ikke problematiserer sin egen metode eller posisjon som biograf i særlig grad. Kontrasten til Moie bok blir dermed stor. Den tar tydelige valg og viser en eksemplarisk klarhet i forhold til en ellers uren sjanger. Teksten er eksplisitt omkring emner som biografier sjelden tematiserer. Boka går bak sjangerkonvensjonene og bevisstgjør leseren både om sjangerens begrensninger og tilgrunnliggende holdninger, samtidig som den viser vei for en helt ny type biografi. Sjangerbevisstheten er selvsagt også et uttrykk for god oversikt over feltet.

Et blikk på kjønn kunne i denne sammenheng vist hvordan kravet om å være etterrettelig og eksplisitt rundt egne valg kan synes annerledes for Østerberg som mannlig forsker i vår kultur enn for en kvinnelig forsker.⁷⁶ En mann kan mer selvfølgelig uttale seg som om hans valgte metode i dette ene spesielle tilfellet, er like naturlig og uproblematisk å velge for alle

⁷⁵ I hovedoppgaven *Å skrive et liv: biografens form, virkemidler og muligheter – en analyse av Dag Østerberg: Jean-Paul Sartre og Toril Moi: Simone de Beauvoir* (1997) velger Kari Spjeldnæs likevel å kalle bøkene for biografier, eller det vil si hun velger å "behandle dem som biografier og betrakte Østerberg og Moi som biografier" (Spjeldnæs 1997:4). Jeg har enkelte steder også valgt å bruke betegnelsen biografi – i betydningen "skrift om et liv" – for å forenkle henvisningen til boka. Dette mener jeg ikke står i motsetning til begrepet om "personlig genealogi".

⁷⁶ Spjeldnæs' sammenligning av de to forskernes metode fører til at forskjellene kommer tydelig fram, men hun mangler imidlertid et kjønnsperspektiv.

tilfeller av biografiskrivning. I *Simone de Beauvoir* finnes det et helt manifest om hvordan det spesielle framstår som universelt bare fordi det uttrykkes av en mann:

For feminister har utilbørlige generaliseringer alltid vært spesielt irriterende: det viktigste eksemplet på dette er tross alt forsøket på å utgi erfaringene til hvite menn av det gode borgerskapet som universelt menneskelige erfaringer. En kan godt forstå at noen feminister har følt slik avsmak for den slags strategier at de har reagert med motvilje mot generaliserende diskurser av ethvert slag, og at de har foretrukket å søke tilflukt i bekjennelsesgenren. Problemet er at de ofte glemmer at uttrykket for det personlige ikke blir interessant for andre uten at det samtidig er allment. Det å akseptere at ens egen teoretiske eller vitenskapelige diskurs bærer det personliges merke, er ikke det samme som å redusere teori til kun å være et uttrykk for ett individs subjektivitet: dersom feminister ikke kan produsere holdbare teoretiske generaliseringer, har ikke feminismen noen politisk fremtid. Paradoksalt nok er det altså fordi jeg holder fast ved nødvendigheten av å arbeide med generelle teoretiske spørsmål, at jeg mener at vi må markere det personlige *som* personlig overalt hvor det dukker opp. Problemet med Sartres diskurs er jo ikke at den er *for* generell, men at den ikke er generell *nok*. For å unngå uholdbare generaliseringer er vi nødt til å utvikle en forholdsvis avansert innsikt i våre egne diskursive strategier: det er et hav av forskjell mellom stilltiende universalisering av ens eget tilfelle og et eksplisitt forsøk på å bruke seg selv som en muligens treffende *case study*. (SDB:167)

Sitatet peker framover mot Mois senere teoretisering omkring kvinners adgang til det universelle, spesielt i ”I Am a Woman”. Mens Moi finner at Sartre med letthet universaliserer ut fra et enkelt tilfelle uten å reflektere over det, blir Beauvoirs forsøk på å gjøre det samme ikke like usynlig. For Moi er dette selvsagt positivt: ”Det er nettopp denne tvetydige gjennomsiktigheten i forhold til det selvbiografiske som etter mitt syn gjør det mulig å lese *Det annet kjønn* som noe annet enn en falskt universaliserende herretenkertekst” (SDB:167). Ved å gjøre det selvrefererende grepet til et tekstlig virkemiddel som beriker og gir ekstra dybde til teksten, oppvurderes også Mois tekst, den kan bare bli enda bedre av det. Vi ser igjen at teksten virker bevisstgjørende på leseren, denne gang både når det gjelder kjønn og metode.

Simone de Beauvoir skiller seg også fra mer tradisjonelle biografier ved å ikke ha et ønske om å finne ”sannheten” om Beauvoir og ved å heller ikke ha en lineær framstilling med klar kronologi og direkte sammenheng mellom årsak og virkning. Ved å sidestille tekstene til og om Beauvoir unngår Moi at en filosofisk tekst fra Beauvoirs hånd blir redusert til et uttrykk for biografiske hendelser (SDB:17, 21). Men etter poststrukturalismens og dekonstruksjonens inntog har det blitt en vanlig øvelse også innen biografisjangeren å ta avstand fra et fast sannhetsbegrep og å henvise til at sannheten om et menneske er kompleks og mangefasettert. Slik sett er Moie bok likevel en del av en postmoderne vitenskapelig biografistradisjon (Egeland 2000:126ff).⁷⁷

Selv om boka ikke kalles en biografi, og vi har sett at den skiller seg fra sjangeren, har den likevel en del likehetstrekk med en tradisjonell biografi. Ifølge Egeland har tradisjonen med å skrive livsskildringer eksistert også lenge før ordet ”biografi” ble tatt i bruk. Helt fra antikken har det vært tradisjon for å skrive epideiktisk diktning – lovtale – som blant annet inkluderte en type ”lærde biografier” (Egeland 2000:25). Lovtaler eller biografier har helt fram til moderne tid i overveiende grad omhandlet menn. På mange måter kan *Simone de Beauvoir* sies å være en typisk lovtale, selv om temaet er en kvinne.

I boka hylles Beauvoir som et feministisk ikon, ikke minst på grunn av den store betydning *Det annet kjønn* har hatt:

Etter mitt syn er den viktigste arven vi kan hente fra *Det annet kjønn* det faktum at alle Beauvoirs analyser og polemiske poeng utgjør en del av en mektig fortelling om frigjøring. [...] [F]ordi hun gir

⁷⁷ Debatter omkring biografisjangeren dukker med jevne mellomrom opp i norsk media. Sommeren 2005 startet nok en diskusjon gjennom et intervju med Jørgen Sandemose i *Klassekampen* (04.06.05) i forbindelse med utgivelsen av boka *Biografi og metode* (2005). Intervjuet var et svar på kritikken i etterkant av biografien han skrev om sin far Aksel Sandemose, *Flyktingen* (2004). Debatten fulgte med svar fra Marta Norheim og Jan Kjærstad (07.06.05), Knut Olav Åmås (08.06.05), Atle Kittang (09.06.05), Asbjørn Aarnes (10.06.05), Even Arntzen og Britt Andersen (11.06.05) og anmeldelse av *Biografi og metode* av Øystein Inge Sjaastad (13.06.05). Et hovedpoeng i debatten var hvordan sannhetsbegrepet, ifølge Sandemose, gjennom postmodernismens teorier relativiseres og hvilke konsekvenser han mener det har fått for hva man kan framstille som sant om et liv. Svarene som fulgte har fokusert på at Sandemose har et forenklet syn på postmodernismens ulike teorier. En innsikt postmodernismen har bidratt med er at troen på en *enkel* sammenheng mellom årsak og virkning ikke lenger holder, uten at det betyr at all kunnskap fullstendig relativiseres. Dekonstruksjon har vist at sannhet er et farget begrep, avhengig av hvem det er som framsetter den.

feminismen et mål, fordi hun tenker seg et samfunn der det ikke lenger vil være nødvendig å *være* feminist, gir Beauvoir kvinner over hele verden en mektig visjon om forandring. Det er dette som gir denne boken slik kraft og en evne til å inspirere leserne til handling, og det er også grunnen til at *Det annet kjønn* er og blir den grunnleggende teksten for materialistisk feminisme i det tjuende århundre. (SDB:239-240)

Her fremheves ikke bare den filosofiske, men også den politiske Beauvoir. Dette er et viktig poeng gjennom store deler av boka. Vektlegging av det politiske aspektet ved Beauvoirs filosofi bidrar til at *Moi* som teoretiker skiller seg fra mange andre samtidige litteraturvitere preget av poststrukturalismen, siden det for mange, også litteraturvitere, betydde å ta farvel med politikken.

Det var ikke bare på grunn av *Det annet kjønn* at Beauvoir ble et ikon, det var også på grunn av det livet hun levde: ”Hennes pionerinnsats har åpnet veien for at kvinner skal bli tatt alvorlig – og elsket – som intellektuelle og som kvinner” (SDB:285). Det å bli en intellektuell kvinne innebar at Beauvoir måtte streve for å bli akseptert innefor en patriarkalsk intellektuell setting:

[K]vinner har aldri kunnet ta retten til intellektuell aktivitet – og spesielt retten til å bedrive filosofi – for gitt. Patriarkalsk ideologi har alltid gjort sitt beste for å undergrave intellektuelle kvinners autoritet. Den medfarten Simone de Beauvoir har fått, viser at kampen for kvinners rett til å bli tatt alvorlig som intellektuelle langt fra er over. (SDB:108)

Beauvoir blir her både beskrevet i forhold til sin egen historie, og som et eksempel på ”En intellektuell kvinne” som deler skjebne med mange. Her har framstillingen av Beauvoir mange fellestrekk ved det Egeland kaller den romantiske prototyp (Egeland 2000:118). Som en av de første som blir identifisert med den romantiske myten beskrives Lord Byron slik: ”Byrons eksempel omfattet revolusjonsglød og politisk engasjement, lange reiser, stormende og motsetningsfylte følelser, skandaleombrust livsførsel og tidlig død” (Egeland 2000:120). Bortsett fra at Beauvoir levde til hun ble 78 år, kunne disse ordene ha vært brukt også for å beskrive myten om henne. Den romantiske prototyp handler ofte om en utstøtt skikkelse i sin samtid som av biografen blir betraktet som et misforstått geni hvis ettermæle må reddes for ettertiden. *Moi* skriver om Beauvoir i etterordet:

Etter hvert som jeg innså hvor komplisert og motsigelsesfylt hennes liv var, ble min beundring for Simone de Beauvoir dypere enn før. Den tålmodige og konstante kampen hun førte for å bli en uavhengig kvinne, for å bygge opp en litterær karriere, og for å kunne vie seg til skriftens ensomhet, bærer vitne om mot, utholdenhet og styrke. [...] Når jeg leser memoarene hennes, slår det meg både hvor sterk, energisk og vital og hvor hjelpeløs og sårbar hun var. Når jeg fullt ut forstår hvor vanskelig det var for henne å oppleve seg selv som selvstendig og uavhengig, blir hennes bragd desto mer beundringsverdig”. (SDB:285)

Selv om teksten moderer seg i setningen etter med at det ”å beundre er ikke det samme som å tilbe” (*ibid.*), ligger denne stilen farlig nær de mange sluttordene Egeland gjengir som typiske for biografitradisjonen rundt for eksempel Wergeland (Egeland 2000:184).⁷⁸ Bruken av gjentakelsen som litterært virkemiddel, anafora, er en del av den overtalende retorikken her. Gjentakelsene understreker følelsen av patos som teksten formidler. Samtidig overtales leseren, dersom hun godtar patosen, til å dele beundringen for Beauvoir.

Egeland påstår at det i biografier om kvinner, skrevet av kvinner, finnes en egen kvinnelig variant av denne romantiske skikkelsen. Egeland kaller det et ”felleskvinnelig erfaringsmateriale” (Egeland 2000:288). Samtidig er det det særegne og unike som framholdes. Vi ser dette også i *Simone de Beauvoir*. Grepet biografien bruker med Beauvoir som ”eksempel” eller prototyp, fungerer her spesielt bevisstgjørende omkring kjønsspørsmål.

Et vanskelig forhold til mødre har vært sentralt i skildringer av kvinnelige kunstnere. Som vi skal se diskuteres Beauvoirs kompliserte forhold til sin mor som helt sentralt for selve prosessen med å bli forfatter. Også samlivsvansker og familieproblemer tillegges tradisjonelt mer viktighet i biografier om kvinner enn om menn. Så også her, hvor forholdet mellom

⁷⁸ Egeland siterer Hans Heibergs biografi om Wergeland fra 1972 som det mest følelsesladde utbruddet fra hans nyere biografier: ”Wergeland var ’en brennende idealist og i sine beste ting vårt største dikteriske geni’, dessuten ’det største og varmeste menneske som har levd i landet. [...] Henrik Wergeland vil fortsette å være vår eneste verdslige skytshelgen så lenge det lever nordmenn i Norge”. Hun viser at heller ikke Yngvar Ustvedt i 1994 står tilbake for Heiberg med disse sluttordene: ”I dag må vi alle elske Henrik Wergeland – tross alt. Eller kanskje nettopp – på grunn av alt” (Egeland 2000:184). Det må sies at disse to herrers nesegruse beundring for Wergeland går Mois hyllest til Beauvoir en stor gang når det gjelder patos.

Beauvoir og Sartre er et tilbakevendende tema i samtlige analyser. En sterkt medvirkende årsak til det er selvsagt at dette forholdet tillegges enorm viktighet også av Beauvoir selv. Sammenlignet med Østerbergs biografi diskuterer *Moi Beauvoirs* betydning for Sartre, privat og filosofisk, i langt større grad.⁷⁹

Fokuset på melankoli og depresjon er også et typisk biografi-topos ifølge Egeland: ”Jeg vil følgelig påstå at fra biografens opprinnelse av har koplingen mellom unntaksmennesker, melankoli og de egenskaper som melankolikerne blir tillagt, vært et dominerende trekk ved genren” (Egeland 2000:292). Hele del III er viet analysen av forholdet mellom depresjon og skrift hos Beauvoir. *Moi* bok knytter depresjonen til Beauvoirs framstilling av ”den forelskede kvinne” i *Det annet kjønn* og finner at det ”er en overbestemt figur i Beauvoirs forfatterskap” (SDB:245). Det var i svingningene mellom å være ”fullkomment lykkelig” og ”fullkomment fortvilet” at Beauvoirs depresjon ble uttrykt (SDB:250). Vi får inntrykk av at den var avhengig av hvordan forholdet til Sartre var. Depresjonen ses i hovedsak i sammenheng med Beauvoirs heteroseksuelle kjærlighetsliv, og da særlig til det faktum at Beauvoir var en intellektuell kvinne under patriarkatet som ønsket likeverdig kjærlighet. Denne koblingen gjorde ikke Beauvoir selv, hun så mer ut til å forstå det som en uunngåelig del av sin psyke. Men ifølge *Moi* finnes det spor i tekstene til Beauvoir som avslører tilknytningen depresjonen hadde til forholdene til andre mennesker (SDB:250-251). Dette kommer jeg tilbake til.

I analysene i denne delen av boka, har biografien flere likhetstrekk med psykobiografien, av Egeland beskrevet noe ironisk som å ”utsette den biograferte for forfatterens psykologisering” (Egeland 2000:103). Hun gjør et poeng av at Freuds teorier om det ubevisste lett kunne ha kommet i konflikt med biografitradisjonens formål om å framstille helhetlige mennesker. Men psykoanalysens inntog i biografisjangeren ble fremmet av Freud selv, selv om hans biografier ifølge Egeland ble ”beryktet for forfatterens reduksjonistiske konklusjoner, overfortolkning og tvilsomme

⁷⁹ Men Østerberg diskuterer gjerne Sartres betydning for Beauvoir (Østerberg 2005:209). Beauvoirs posisjon i forhold til Sartre, slik Østerberg ser den, understrekes ved at Østerberg konsekvent omtaler Sartre ved bruk av etternavn, mens Beauvoir ofte bare omtales som Simone og til dels som Simone de Beauvoir. Sartre diskuterte heller ikke Beauvoir i sine tekster, selv om det er god grunn til å tro at Beauvoir hadde stor innflytelse på ham, personlig og filosofisk, noe også *Moi* ofte bemerker. Se for eksempel side 143-144 i biografien. I etterordet henvises det også til Angela Carter som skrev: ”Hennes memoarer handler stort sett om ham; han nevner omtrent ikke henne” (SDB:282).

faglighet” (Egeland 2000:105). Psykobiografien fikk fort et dårlig rykte. Enhver forsker med vitenskapelige ambisjoner vil ha seg frabedt å bli assosiert med sjangeren. Selv om sjangerens rykte ble noe bedre og kom ”til å konsentrere seg om indre, personlige konflikter tolket i en historisk sammenheng”, som en slags ”anvendt psykoanalyse” på tekster, er det ikke vanskelig å finne spor av skepsis mot bruk av psykoanalyse i biografier i dag (*ibid.*). Det forhindrer ikke at det i de fleste nyere biografier finnes en slags form for ”internalisert” bruk av psykoanalytiske begreper, som det ubevisste, narsissisme, sublimering, skyldfølelse med mer (Egeland 2000:105), selv om dette skjer uten at biografene henviser direkte til psykoanalysen.

I *Simone de Beauvoir* brukes psykoanalysen som litteraturvitenskapelig verktøy åpent. At psykoanalyse er en viktig inspirasjonskilde, har boka til felles med mange andre feministiske tekster. Kanskje er bruken av psykoanalyse en av grunnene til at Moi har funnet det nødvendig å frigjøre boka fra biografisjangeren. Da kan den slippe unna det dårlige ryktet psykobiografien har hatt.

Ifølge Egeland er moderne biografers opptatthet av den biografertes seksualitet et resultat av Freuds påvirkning. Forståelsen av seksualitetens betydning har trolig bidratt til bedre og mer fullstendige livsskildringer. Men når ”seksuell legning, utroskap og elskere, antatt incest og uekte barn fremstilles som nøkkelen både til personlighetens gåte og en dikters verk, [...], virker det reduserende mer enn det klargjør”, skriver Egeland (2000:106). Akkurat dette siste er selvsagt omstridt, det er mulig å hevde at seksuell orientering har betydning for en tekst.⁸⁰ Det viktigste i en biografi er likevel å gi et bilde av en person som fokuserer på flere faktorer for å forstå personen. Dette framheves også ved valget av personlig genealogi som metode i *Simone de Beauvoir*. Til tross for det skal vi se at teksten vektlegger seksualitet, både i diskusjonen av Beauvoirs filosofi og i hennes private relasjoner.

Også sammenligning av livsløp mellom den biograferte og en samtidig skikkelse, slik vi ser det i tilfellet Beauvoir-Sartre, er vanlig i biografisjangeren. Videre har det vært vanlig å undersøke skjønnlitterære verk for å si noe om den biografertes personlighet. Det kan også tillegges at biografen ofte bruker sjangeren til å fremme sitt bestemte syn og at teksten ofte inneholder selvbiografiske trekk fra biografens eget liv (Egeland

⁸⁰ Noe som framkom i debatten rundt Alf Prøysens tekster i 2004 (Røsbak 2004; Andersen 2005).

2000:103), noe vi skal se også er tilfelle i denne biografien.

Vi kan nå konstatere at boka har trekk som plasserer den inn i en tradisjon med å fortelle et liv, selv om den ikke kan sies å være en tradisjonell biografi. Moi vil, som vi har sett, heller ikke kalle boka for en biografi, med den frihet fra leserforventninger det gir henne. Ved å kombinere fag som litteraturvitenskap, filosofi, psykoanalyse, feministisk teori og kultursosiologi med biografisk fortelling, for på den måten belyse et liv, og samtidig skrive (om) teori *samt* presentere egen filosofi, har Moi bidratt til å fornye, intellektualisere og vitenskapeliggjøre en sjanger som lenge har vært nedvurdert innen akademisk litteraturvitenskapelig forskning.⁸¹ Vi skal i neste del se nærmere på bokas valg av personlig genealogi som metode.

3.2 Stil og metode

Ovenfor har vi sett påstanden om at Beauvoir kan *leses* som en tekst. Men det er også slik at biografien betrakter Beauvoir mer konkret *som* en tekst, det vil si å se på hennes liv sammen med hennes publikasjoner som én tekst. Dermed kan både liv og tekst analyseres ut fra tekstlige prinsipper:

Det intertekstuelle nettverket av tekster – fiksjon, filosofi, selvbiografi og brev – som hun etterlot seg, *er* vår Simone de Beauvoir. [...] Her faller altså spørsmålet om subjektivitet (Beauvoir sett som talende subjekt) sammen med spørsmålet om tekstualitet (Beauvoir sett som en samling tekster). (SDB:17-18)

Noen sider senere glir forståelsen fra simile til metafor, fra å se Beauvoir *som* en tekst til å uttrykke at hun *er* en tekst, om enn en uferdig en: "[M]in 'Simone de Beauvoir' *er* en uferdig tekst" (SDB:22) (Min uthev.). Bruken av eiendomspronomen som "vår" og "min" ("min" – i motsetning til andres), samt fokuset på "teksten" Beauvoir som uferdig, er med på å understreke det relative og komplekse i "sannheten" om Beauvoir: Vi kan

⁸¹Et tegn på Mois tydelige posisjon innen biografisjangeren i Norge var da hun ble valgt som opponent til Knut Olav Åmås' disputas om Olav H. Hauge i 2005. Hans disputas må sies å være en av de mest omtalte disputasene i kultursektoren i Norge de senere åra. Offentlighetens interesse ble bekreftet gjennom at Mois opposisjon ble gjengitt i *Klassekampen* (12.09.05), som en del av debatten rundt disputasen. Debatten handlet både om faggrenser (litteraturvitenskap kontra medievitenskap) og om biografisjangeren. Moi framstår derfor som en sentral, om enn omstridt, skikkelse i videreutviklingen av biografisjangeren.

bare få vite brokker av hvem hun var og vi vet bare det vi selv tror på som sannheten om henne.

I teksten begrunner Moi det at hun ikke søker eller finner en sannhet om Beauvoir med at Beauvoirs tekster ikke innbyr til en slik forståelse, fordi de ofte forteller ulike versjoner av en og samme hendelse (SDB:17). Som retorisk grep gjør det at teksten virker etterrettelig og grundig.

Den tekstlige Simone de Beauvoir inkluderer hennes romaner, selvbiografiske skrifter, intervjuer, filmer og biografier, i det hele tatt alt det hun selv og andre har skrevet eller sagt om henne og som er med på å gi oss et bilde av Beauvoir. Forståelsen av Beauvoir som tekst får konsekvenser både for metoden (da står selvsagt alle litteraturvitenskapelige verktøy til disposisjon) og for resepsjonen av boka. Ved å se Beauvoir som en tekst er det som om Moi vil unngå å falle i biografisjangerens felle: det å tolke Beauvoirs liv direkte ut fra tekstene hennes, eller omvendt: å tolke tekstene ut fra livet hennes. Istedet blir alt gjort delaktig i et ”diskursivt nettverk”. Dermed får ingen tekst posisjonen som mer ”forklarende” enn en annen tekst. Alle tekstene blir lest ”med og mot hverandre for å få fram spenningspunkter, motsigelser og likheter” (SDB:18). Påvirkningen fra poststrukturalistisk teori, spesielt Barthes’ forståelse av teksten som en vev, er igjen tydelig (Barthes 1993:78, 1997).

De tre tekstøyeblikkene som er valgt ut bidrar til å bryte en kronologi som ville oppstått hvis teksten hadde fortalt om et liv i mer tradisjonell form, der en gjerne forteller sammenhengende om et helt livsforløp. Tekstøyeblikkene diskuteres fra ulike vinkler, ved at det fokuseres på forskjellige tekster eller diskurser som behandler de utvalgte episodene.

For å skape mer distanse mellom hva *denne* teksten gjør i forhold til en mer tradisjonell biografi, framholdes det at sistnevnte søker etter opprinnelse og linearitet, i en (feilaktig) tro på en opprinnelig identitet (SDB:20). ”Tradisjonell historieskriving” vil derfor ha en annen narratologisk struktur enn en ”personlig genealogi”. Siden Moi ikke tror det er mulig å finne en slik indre, sann kjerne hos et individ, kan hun heller ikke bruke strukturen fra en ”vanlig” biografi som forteller en historie fra begynnelse til slutt. Dette understrekes gjennom slutten på boka, som ikke handler om at Beauvoir dør, men ender med en lengre utlegning av Beauvoirs stil og uttrykksmåte koblet til en mulig depresjon, en stil Moi mener går gjennom

hele forfatterskapet.⁸²

Det er likevel en viss linearitet og kronologi i boka: Den starter med en ung Simone og slutter med hennes alderdom. Siden denne strukturen trer klart fram slik at leseren får et inntrykk av en overordnet kronologi, undergraves noe av insisteringen på at linearitet er underordnet i framstillingen. Dette undergraves ytterligere når vi ser på analysen av forholdet mellom Beauvoir og hennes mor, far og Sartre. Gjennom å bruke psykoanalyse som forklaring på hvordan forholdene påvirket Beauvoir, ligger det en tanke om kausalitet – dvs. årsaksforklaringer – bak og styrer, noe som minner påfallende om den tradisjonelle biografiens metode. Dette skal jeg komme tilbake til. Her vil jeg bare påpeke at kronologi og kausalitet som virkemiddel gjør at boka til dels følger en biografisk tradisjon, der en slik struktur er et vanlig organiseringsprinsipp. Dette viser trolig grensene for bruddet med sjangeren.

3.2.1 Stemmen i teksten

Innledningskapitlet sådde tvil om Beauvoirs kontroll og autoritet over eget liv ved å understreke de ulike versjonene som Beauvoir selv har fortalt om hendelser i livet (SDB:17). Når hovedobjektet i boka slik fratras autoriteten over sin egen livsfortelling, blir det nødvendig for troverdigheten i fortellingen om henne at autoriteten gjenopprettes av en annen instans – konstituert av forfatteren – nemlig fortellerstemmen.⁸³ For at historien om Beauvoir skal bli en fullstendig og sannferdig fortelling (om enn med en fragmentarisk struktur) som leseren vil anerkjenne, må leseren gis inntrykk av autoritet. Moi-som-forteller blir autoriteten som gir fortellingen autentisitet og sannhetsverdi.

Et fellestrekk ved tekstene til Moi er tilstedeværelsen av en tydelig og nærværende personlig stemme. Det er særlig i forordene at tonen blir mest personlig, og forordet er med på å bestemme leserens oppfatning av henne

⁸² Det kommer som vi har sett et etterord etter denne siste delen, men det er en del av bokas paratekst og jeg regner den derfor ikke som en del av hovedteksten i boka, selv om den påvirker lesningen. Her oppsummerer Moi og relaterer Beauvoirs liv til betydningen det har hatt for feminister verden over. Dette kan sies å være en relativt tradisjonell slutt på en biografi helt fra antikken av, siden det fungerer som en siste apologi og minnetale for Beauvoir og en gjentatt hyllest til hennes liv (SDB:282-285, Egeland 2000:183).

⁸³ Senere i avhandlingen skal jeg gå nærmere inn på problematikken rundt fortellerstemmen, sett i relasjon til fortellingen som struktur. Her vil jeg bare kort diskutere den, som ett av de retoriske verktøyene i teksten.

som forsker, også utenfor teksten. Forordet er, som vi har sett, en type paratekst, som påvirker synet på analysene og teoriene som framlegges, blant annet om vi oppfatter dem som sanne og troverdige. Forordet er med andre ord med på å ”bearbeide leseren” og forberede henne for teksten som kommer etterpå. Tonen i forordet setter dermed rammen for den øvrige teksten.⁸⁴

Så også i *Simone de Beauvoir*, hvor den personlige tonen bygger opp autoriteten til fortellerstemmen allerede i forordet til boka. Moi-som-forteller binder seg her til Beauvoir gjennom å identifisere sin egen livshistorie med Beauvoirs, noe som bidrar til å gi henne legitimitet som en som kan fortelle om Beauvoir.⁸⁵ Jeg’et i teksten er en allvitende forteller som tilsynelatende vet mer om Beauvoir enn det Beauvoir selv var i stand til å formidle (eller vite selv).

Identifiseringen skjer gjennom henvisningen både til Beauvoirs teori og person. Beauvoir blir en retorisk figur som kan virke til å overbevise leseren. Av og til får identifiseringen et litt humoristisk preg, som her i den direkte koblingen som gjøres mellom Moi og Beauvoir. Det starter allerede med fortellingen om Moie møte med *Det annet kjønn* på melkebaren på Bryne da hun var ung:

Myten om Beauvoir oppstod for meg den vinteren jeg var 15 år og bodde på hybel på Bryne på Jæren. Jeg frydet meg over min nyoppdagete frihet – friheten til å spise hva jeg ville på melkebaren på meieriet overstrålte i mine øyne de fleste goder her i livet. Det året leste jeg den forkortete norske oversettelsen av *Det annet kjønn*, som nettopp var kommet ut. Jeg må også ha lest en god del

⁸⁴ I forordet til *Hva er en kvinne?* forteller Moi hvordan hun ”bygger opp” sitt forfatterskap. Hun skriver: ”Allerede før jeg gjorde ferdig *Sexual/Textual Politics*, visste jeg at min neste bok skulle handle om Simone de Beauvoir. [...] På sammen måte vet jeg nå at min neste bok kommer til å handle om Ibsen. Arbeid med teori og utforskning av et konkret materiale, er for meg to sider av samme sak. At dette er et grunnleggende utgangspunkt for mitt eget intellektuelle prosjekt, er noe jeg forstår bedre nå enn for ti år siden” (HEK:9). I disse setningene presenterer Moi seg som person og som forsker. Moi framstår her som en selvsikker person, som vet hva hun vil og som har god oversikt over sin kapasitet og sin arbeidsprosess.

⁸⁵ I den engelske utgaven finner vi ikke forordet med de selvbiografiske fortellingene. Der heter det i den første setningen under overskriften ”Acknowledgments”: ”This book is an old project: in one sense, I have always wanted to work on Simone de Beauvoir” (Moi 1994:vii). Selv om det personlige elementet ikke kommer så sterk fram i parateksten til den engelske utgaven, bidrar setningen til å etablere et ”jeg” som gir uttrykk for autoritet og kunnskap om Beauvoir.

avisreportasjer omkring Beauvoir på denne tiden. I hvert fall identifiserte jeg meg øyeblikkelig med det mytiske bildet av Simone de Beauvoir som jeg makte frem på dette grunnlaget. For meg var hun noe helt nytt og fantastisk forførende: et ekte eksempel på en Selvstendig Kvinne. Hun hadde elskere også – mer enn én, merket jeg meg – til og med en svært intelligent og berømt en som het Jean-Paul Sartre. I min ungdommelige fantasi ble sex og intelligens uoppløselig forbundet: aldri i livet om jeg ville ta til takke med en dum mann, tenkte jeg. (SDB:7-8)

Historien fra Bryne viser ønsket om å identifisere seg med noe annet enn det som direkte ble tilbudt en ung kvinne på landsbygda i Norge på 1950- og 60-tallet. Moi forteller at hun lette etter en kvinneverole som var forskjellig fra en ikke-intellektuell Bryne-hverdag. Ved å idealisere Beauvoir og bruke henne som modell til et annet og mer intellektuelt liv, forteller dette om et dristig brudd med sosiale konvensjoner. Teksten skriver seg her inn i en eksistensialistisk tradisjon og framstiller dette som et valg en kunne foreta seg, ved at det uttrykkes en forestilling om fri vilje. Identifikasjonen med Beauvoir blir total når Moi skriver at hun gjennom møtet med henne ”hadde fått et prosjekt: jeg ville bli en intellektuell, barnløs kvinne, forhåpentligvis med minst en elsker om gangen” (SDB:8). Ekkoet til Beauvoirs engasjerte skildringer av hvordan hun definerte *sitt* opprinnelige prosjekt – ”project originel” –⁸⁶ i *En veloppdragen ung pikes erindringer* er tydelig.⁸⁷ Ved å skildre det første møtet som starten på et livslangt forhold mellom de to, et forhold som deles med mange kvinner verden over, skapes også en myte om Moi. Hennes utvikling til den posisjonen hun har i dag framstilles som *uunnngåelig*, gjennom å definere sitt opprinnelige prosjekt som uttalt allerede i ungdommen. Moi setter seg selv og Beauvoir i samme bås, men kontrastene var likevel store. Beauvoir var en verdensskjent intellektuell i metropolen Paris og Moi stod på starten av sitt liv på landsbygda i Norge. Den første identifiseringen med Beauvoir bestod i at hun viste en alternativ kvinneverole. Senere er det filosofen Beauvoir som blir forbildet. Hun blir med det et symbol for en særdeles suksessfull kvinne. Hele hennes liv blir ansett som en vellykket kombinasjon mellom det personlige, det politiske og det filosofiske. Kombinasjonen finner Moi uttrykt i Beauvoirs arbeider som består av en

⁸⁶ Et begrep fra eksistensialistisk filosofi som beskriver hvordan vi tidlig i livet velger hvem vi vil være eller bli. Dette opprinnelige valget blir et prosjekt vi forfølger gjennom livet.

⁸⁷ Se spesielt Beauvoir (1998:304-305).

stadig filosofisk behandling av hverdagslivets hendelser, enten i filosofiske tekster som *Det annet kjønn* eller i fiksjonen hun skrev. Det er denne konstruksjonen av Beauvoir som en blanding mellom person, symbol og skrift som nå, mange år senere, blir gjenstand for analyse i den personlige genealogien.

Til tross for at Beauvoir har vært omstridt i kvinnebevegelsen, er det ikke tvil om at hun er en viktig skikkelse i det akademisk-feministiske feltet. Beauvoirs navn er et signalord som kan føre til at det blir lettere å få oppmerksomhet for sin sak. En kan selvsagt også bemerke at de detaljerte kunnskapene om Beauvoir kan skaffe Moi symbolsk kapital i kampen om posisjoner i det akademisk-feministiske feltet. Men det er ikke bare gjennom å beherske Beauvoirs liv og tekst at kapitalen kan økes. Den gjentatte identifiseringen med Beauvoir kan også bidra til det. Ved å vise at de to er like, både som teoretikere, intellektuelle og som kvinner, opparbeides en rett til å uttale seg om Beauvoirs person, meninger og tekster. Selvsagt er det ikke alltid like bevisst, dette med makt. Men den som oppnår retten til Beauvoirs meninger vil få innflytelse også på andre områder innen feministisk teori. I tillegg er Moi med på å bestemme Beauvoirs ettermæle, både gjennom denne biografien, de senere essayene og ved nytgivelsen av *Det annet kjønn* på norsk, hvor Moi skrev innledningskapitlet.⁸⁸

Men identifiseringen med og beundringen av Beauvoir, kan også bli problematisk i forhold til å opprettholde en autoritær stemme: Leseren kan oppleve at den enkelte ganger gir så stor nærhet at Moi får problemer med å uttale seg objektivt om Beauvoir.

En undersøkelse av stemmen i teksten er ikke først og fremst en studie av henvisninger til Moi som person, men som vi har sett handler det vel så mye om hvilken *funksjon* personhenvisningene har rent retorisk i teksten. Vi har sett hvordan de bidrar til å danne en fortellerfigur, som har en stemme som med autoritet leder leseren gjennom teksten. Denne stemmen viser seg også i teksten gjennom et personlig *engasjement*. Dette er flere steder i boka knyttet til et uttalt feministisk prosjekt. Aller sterkest kommer det til uttrykk i appellen som avslutter del II, den mest omfattende delen av boka, og også den mest filosofisk orienterte:

Historisk har fortellinger om frihet vært fantastisk flinke til å produsere samfunnsmessige forandringer: dersom vi gir avkall på

⁸⁸ Den kom i 2000.

dem, kan det komme til å stå oss dyrt. Å ta opp spørsmålet om frigjøring i et postmoderne intellektuelt felt, er selvsagt å utsette seg for beskyldninger om teleologi og andre metafysiske forbrytelser: det er ikke underlig at mange feminister på 1990-tallet har mistet troen på feminismens fremtid. Men å frata feminismen dens utopier er det samme som å avpolitiserer den, og uten en politisk visjon som kan bære den fram, vil feministisk teori havne i en blindgate. Resultatet vil bli at vi mister vår målbevissthet og begynner å føle at vi kjemper forgjeves: feminismen vil bli en selvbevarende akademisk institusjon som alle andre. Uten fortellinger om frigjøring, blir feministisk teori anemisk, overteoretisk og irrelevant for de fleste kvinner. Den store fordelten med fortellinger er at de tar slutt: *Det annet kjønn* hjelper meg til å huske at feminismens mål er å avskaffe seg selv. (SDB:240. Se også 7-9, 14-16, 24-25, 167, 203-240, 282-285)

Legg merke til de positive konnotasjonene som følger ordet "frihet" og "frigjøring". De underbygges med alliterasjon i bruk av ord som "fantastisk flinke" og "forandringer", noe som skaper flyt i teksten. Her kobles "fortellinger om frihet" i starten av sitatet med "fortellinger om frigjøring" på slutten og de to uttrykkene binder hele denne appellen sammen. Repetisjon, anafora, er et hyppig brukt virkemiddel i Moïse tekster. Gjentakelsen av ordet "fortelling" til slutt sammen med *Det annet kjønn* understreker at den er en av de største fortellingene om frihet feminismen har sett. *Det annet kjønn* viser metonymisk til Beauvoir, som igjen blir forbundet med frihet og frigjøring.

I sitatet understrekes viktigheten av å beholde en politisk visjon, tross poststrukturalismens abstraheringer. Dette er – og blir – Moïse politiske grunnsyn. Tross alt er politikken viktigere enn akademiske øvelser, når det gjelder det feministiske prosjektet. Det er også nettopp det som er spesielt med feminismen i forhold til andre akademiske felt. Den er avhengig av en aktiv politiske bevegelse som har kontakt med vanlige kvinners hverdag. Dessuten er konsekvensene alvorlige: det er kvinners *frihet* som står på spill for feministisk teori. Implisitt indikerer sitatet at hvis feministisk teori mislykkes i å bidra til det politiske prosjektet, kan det føre til et tilbakeslag for kampen om kvinners rettigheter.

Her befestes jeg-stemmens troverdighet gjennom at den bekrefter at den er på leserens side i det feministiske prosjektet. Det personlige engasjementet blir her et retorisk sterkt virkemiddel, som har som effekt at Moïse-som-forteller virker pålitelig og ærlig på leseren. Den ironiske tonen – "teleologi

og andre metafysiske forbrytelser” – et spark til postmodernismen, er med på å forene henne med leseren (dersom denne sier seg enig) – mot en felles fiende. Denne fienden vil ”frata feminismens dens utopier” og gjøre ”feministisk teori anemisk, overteoretisk og irrelevant for de fleste kvinner”, en nokså trist skjebne for dette feltet. Ved å understreke motsetningene mellom de positive frihetsfortellingene for framtiden til ”oss” vanlige (men like fullt intellektuelt opptatte) kvinner og den livsfjerne ”akademiske institusjons-feminismen”, skaper teksten et ”vi” som skal stå mot ”dem”. Balansen mellom den selvsikre stilen og den personlige dedikasjonen gjør at teksten virker sterk og troverdig. Moi framstår dermed som en akademiker som tar ”vanlige” kvinner på alvor, noe som er viktig for leserens gjenkjennelse i teksten.

3.2.2 Beauvoir som tekst og subjekt

Beauvoir er altså karakteren som skapes i boka gjennom de utvalg av tekster som blir til ”teksten” Beauvoir. ”Når jeg sier at jeg er interessert i Simone de Beauvoir som intellektuell kvinne, kan det høres ut som om jeg først og fremst er interessert i biografi. Men i praksis skiller ikke denne boka mellom ”liv” og ”tekst”: den handler mer om Beauvoirs tekster enn om hennes liv” (SDB:17). Her bygger Moi på Freud som ikke skiller mellom psyke og tekst, siden subjektet oppfører seg som en tekst og derfor kan sies å være en tekst (*ibid.*).⁸⁹ Dette kan *særlig* sies å gjelde i tilfellet Beauvoir, siden hun har etterlatt seg et så stort antall tekster i ulike sjangere. Disse tekstene ”er vår Simone de Beauvoir”, skriver Moi (*ibid.*). Her antydes det at det er vi som lesere av disse tekstene som selv skaper subjektet Beauvoir, en holdning som støtter opp under den valgte analysemetoden: Å finne fram til en forståelse av Beauvoir ved å lese henne ut av tekstene Beauvoir skrev eller som ble skrevet om henne. Slik knyttes forståelsen opp mot spørsmålet om sannhet og virkelighet – hva er mest virkelig: livet eller teksten? – og svaret er at i tilfellet Beauvoir blir et slikt skille kunstig. Det finnes henvisninger til episoder fra Beauvoirs liv både i hennes skjønnlitterære og selvbiografiske verker, samt i hennes og Sartres filosofi og i brevene de skrev til hverandre. Beviset er en forførelsesscene som er beskrevet på forskjellige måter i flere ulike tekster. Spørsmålet om hvilken framstilling som er den ”sanne” er ikke så enkelt som at de selvbiografiske verkene eller brevene er mer sanne enn fiksjonen. Tvert i mot ser Beauvoirs fiksjon ut til å utvise bedre forståelse for scenene som skildres enn ”dokumentartekstene” som omhandler samme scener:

⁸⁹ ”Det har alltid slått meg at Freud i boka om *Drømmetydning* [...] ikke egentlig skiller mellom psyke og tekst [...]” (SDB:17).

I denne sammenheng virker det like absurd å erklære at den eneste "teksten" en har å holde seg til her, er romanen, som å tillegge 'dokumentartekstene' (brev, dagbøker, intervjuer) større biografisk verdi enn de 'litterære' tekstene. Her faller altså spørsmålet om subjektivitet (Beauvoir sett som talende subjekt) sammen med spørsmålet om tekstualitet (Beauvoir sett som en samling tekster). (SDB:17-18)

Dette ene eksemplet trekkes spesielt fram fra den store tekstmengden som finnes etter og rundt Beauvoir. Sammen med Freuds subjektforståelse blir det et bevis for at subjektet Beauvoir finnes i teksten Beauvoir. Senere i boka ser vi at eksemplet med forførelsesscenen faktisk er en av bokas aller viktigste inspirasjonskilder. Scenen utnyttes i hele del II i analysen som belyser likheter og ulikheter mellom Beauvoirs og Sartres filosofi, samt Beauvoirs kropps- og seksualitetsforståelse. Den såvidt påbegynte diskusjon om sannhet i innledningen utvides her gjennom nærlesning av de tekstlige uttrykkene av scenen som finnes hos Beauvoir og Sartre. Det blir et så viktig tekstlig nedslag at dette kunne vært regnet som et fjerde tekstøyeblikk i den genealogiske undersøkelsen av Beauvoir.

Spørsmålet om sannhet og virkelighet har en mer akutt betydning. Ved å så tvil om hvilke av Beauvoirs tekstlige framstillinger vi som lesere kan stole på, blir leseren i villrede. Redningen er nå etablert i form av en styrende og allvitende fortellerstemme fra innledningen som lover å rydde opp i uklarhetene. Når vi senere får høre at det finnes "logiske blindflekker" i Beauvoirs tekster er det igjen med på å undergrave Beauvoirs egen autoritet over dem (SDB:21). Fortellerstemmen uttrykker i slike sammenhenger trolig noe velment; Beauvoir skal forklares for oss slik at vi bedre kan forstå og anerkjenne henne. Stemmen gir analysene troverdighet og inntrykk av sannhet, paradoksalt nok skjer det samtidig med at det *avvises* at det finnes "sanne" tekster. Likevel er tekstene alt vi kan si noe om. Leseren skal altså ikke "lures" til å tro på et "usant" og gammeldags "helhetlig" bilde av Beauvoir. Biografien framstår dermed både som ærlig og moderne.

Å se Beauvoir som en tekst er likevel "bare" en metode eller et middel for å komme nærmere *subjektet* Beauvoir. Beauvoir "eksisterer" ikke som subjekt før myten om henne er dekonstruert og hun er bygget opp igjen, konstruert, gjennom en (psyko)analyse. Moi skaper, som vi så, sjangeren personlig genealogi ved å utvide Foucaults genealogi-begrep om historiske

og sosiale prosesser (SDB:20). Slik kan Beauvoir også forstås som historisk person utenfor teksten.

Metoden personlig genealogi utvides med begrepet ”overbestemmelse” fra psykoanalysen (*ibid.*). Siden Simone de Beauvoir altså kan leses som en tekst, vil faktorer (ulike ”teksttråder”) som bidrar til å skape flertydighet i sin tur igjen gi konflikter og motsigelser i teksten Beauvoir. En analyse av de ulike teksttrådene vil avsløre dette, hevder Moi. Et menneskes psyke – her les: teksten – er et resultat av en overbestemt prosess, betydningen den har er altså et ”ustabilt kompromiss” mellom press fra alle faktorer som kan skape konflikter i psyken/teksten (SDB:20). Dette bekrefter igjen bokas tese om at det ikke finnes noen tekster av/om Beauvoir som er mer sanne enn andre og at tekstelementene må analyseres og dekonstrueres for å få fram flertydigheten.

Den personlig genealogiske metode forklares ytterligere ved å fremheve at den ser ”subjektet – personen – som et desentrert nettverk av forskjellige diskurser. Den personlige genealogen er derfor like opptatt av materielle – institusjonelle, sosiale, økonomiske – faktorer som av psykiske og intellektuelle temaer: for henne er subjektivitet et fenomen som best kan analyseres som det som skjer når forskjellige diskurser krysser hverandre” (SDB:21). Subjektet er en effekt av ulike situasjoner som former det, gjennom både ytre og indre prosesser.

En kan innvende at selv om analysen av Beauvoir som tekst tilfører verdifull kunnskap for å forstå fenomenet og filosofen Beauvoir og konfliktene i hennes liv, er det problematisk at Beauvoirs tekster brukes som et *direkte uttrykk* for Beauvoir som person, ved at tekstene blir psykoanalysert. I analysen av Beauvoirs første roman *L'invitée* (1943) diskuteres hva som gjorde at skriveingen av romanens sluttscene førte til at Beauvoir ble forløst som forfatter.

L'invitée handler i korte drag om det intense og kompliserte trekantforholdet mellom forfatteren Françoise, regissøren og skuespilleren Pierre og den noe yngre og uerfarne venninnen deres, Xavière. I tillegg deltar den kjekke, unge Gerbert, som både blir Xavière og Françoise sin elsker. Romanen ender med at Françoise dreper Xavière, tilsynelatende i et forsøk på å gjenopprette det opprinnelig harmoniske forholdet til Pierre.

Moi ser, som Beauvoir selv gjør, skriveingen av *L'invitée* som en helt nødvendig tekst for at Beauvoir kunne bli forfatter: ”For Beauvoir var det å

skrive ferdig *L'invitée* like frigjørende som det var for Françoise å drepe Xavière" (SDB:142).⁹⁰ For å forklare den bisarre sluttscenen, hvor altså Françoise dreper Xavière, blir psykoanalysen brukt som forklaringsmodell. Boka ender opp med å beskrive mordet som et *modermord* med psykiske konsekvenser for Beauvoirs egen frigjøring: "Når hun nå nettopp gjennom skrivingen har drept den fantasmatiske onde mor, en handling hun selv har total kontroll over, kan hun heretter la seg selv få lov til å representere henne: 'Fra nå av hadde jeg alltid noe å si'" (*ibid.*). Men selv om det i sitatet står "den *fantasmatiske* onde mor" (min uthev.), har vi bare noen sider tidligere vært innom det problematiske forholdet Beauvoir hadde til sin *egen* faktiske mor (SDB:136-137). Retorisk sett får dette den virkning at de to morsfigurene blir sammenfallende, noe som underbygges noen avsnitt senere:

Og hva skal vi tro når vi oppdager at Simone de Beauvoirs mor het Françoise? [...] Det som er av betydning, er at Simone de Beauvoir velger å gi dette navnet til heltinnen i sin *første* roman, ja, til en heltinne som har litterære ambisjoner og som til slutt dreper en påtrengende morsfigur [Xavière]. Ved å kalle sin heltinne Françoise markerer Beauvoir stolt sin inntreden på det franske litterære feltet som en absolutt *triumf over og frigjøring fra* morens rike. (SDB:137)

Dette kan virke litt forvirrende. Her slutes det først mellom Françoise i romanen og Beauvoirs mor, og ikke Beauvoir selv. Det ser ut til at det er valg av navn og de assosiasjoner det gir som er viktig: Ironisk nok blir da Beauvoirs *mor* en morder. I tillegg hevdes det at Françoises "modermord" (mordet på Xavière) egentlig er Beauvoirs "fiksjonsdrap" som frigjør henne fra sin egen mor *utenfor* teksten. Det gjør igjen Beauvoir til Françoise.

Det er dessuten litt pussig at teksten dermed ser ut til å ende opp med at både Françoise *og* Xavière er morsfigurer.⁹¹ For at analysen skulle gått opp helt perfekt burde det strengt tatt vært karakteren *Xavière* som skulle hatt navnet til Beauvoir sin mor (!). Da hadde det "virkelig" vært Françoise, altså Beauvoirs mor, som hadde blitt tatt av dage i teksten og dermed medvirket til at Beauvoir ble forfatter. Slik det ser ut nå, virker det på leseren som det drives litt for mye på jakt på Beauvoirs mor i tekstene

⁹⁰ I det videre vil den franske tittelen brukes, fordi det er den Moi bruker. I bibliografien vises det til den engelske utgaven jeg har lest.

⁹¹ For den som leser *L'invitée* fremstår dette som ekstra merkelig, fordi Xavière er fullstendig blottet for karakteristikk man ville kalle typisk moderlige. Hun er heller mer som et bortskjemt barn.

hennes. Jakten virker å være motivert ut fra et behov for å finne ”noen” som Beauvoir kan frigjøre seg fra, slik at det virkelige livet til Beauvoir (hvor moren faktisk var svært dominerende) blir speilet i tekstene hennes.

Tross denne sammenblandingen avsløres en bevissthet i teksten om at det kanskje kan bli for mye forvirring rundt hva som er liv og hva som er tekst, for midt i denne besnærende analysen av Beauvoir og morsfiguren, påpekes følgende: ”Når jeg siterer slike selvbiografiske avsnitt, er det ikke for å bevise at Françoise ’egentlig’ er Simone de Beauvoir, men for å vise at enkelte temaer som tas opp i romanen, også forekommer i andre av Simone de Beauvoirs tekster, og at når de dukker opp, har de en tendens til å hope seg opp omkring bildet av en morsfigur” (SDB:137).⁹² I analysen benyttes teori fra psykoanalytikerne Janine Chasseguet-Smirgel.⁹³ Hun forstår kvinners komplekse forhold til kreativitet som et resultat av en mislykket frigjøring fra morsfiguren. Senere er det Julia Kristevas teori om depresjon, tap av mor og kreativitet som blir benyttet (SDB:142, n32 og spesielt 278-279). Valg av teori kan forklare det sterke fokuset på morsfigurens rolle. Etter å ha lest resonnementet ovenfor er leseren likevel ikke helt overbevist.

Koblingen mellom Beauvoirs fiksjon og hennes liv utenfor teksten er nå blitt fast etablert. Tidligere i kapitlet har vi kunnet lese om hvor mye felles forholdet mellom Françoise og kjæresten Pierre har med forholdet til Beauvoir og Sartre. Forståelsen av fiksjonskarakterene Françoise og Pierre glir helt over i framstillingen av Beauvoir og Sartre:

Som kvinne under patriarkatet vil Françoise ha tatt en annen reiserute for å komme fram til ’samme’ punkt som Pierre. Dette er sant både fra sosiologisk og psykologisk synsvinkel: når Beauvoir og Sartre tar samme eksamen i 1929, har denne begivenheten vidt forskjellig betydning for dem. (SDB:139, n26)

En annen kobling til virkeligheten utenfor teksten skjer når den forferdelige Xavière blir sammenlignet med Wanda Kosackiewicz. Sartre fridde til Wanda omtrent samtidig med at Beauvoir skrev romanen, noe boka tørt bemerker (SDB:126). Dette skjedde for øvrig etter at Sartre hadde hatt et

⁹² I et annet eksempel som kobler liv og tekst henvises det til en situasjon hvor en kvinne brenner seg med en sigarett. Denne episoden forekommer både i *Det annet kjønn*, Beauvoirs brev til Sartre, Beauvoirs selvbiografi og i *L’invitée* (SDB:131).

⁹³ Referansen til Chasseguet-Smirgel er fra artikkelen ”Feminine Guilt and the Oedipus Complex” (1970).

forhold til søsteren Olga. Det betyr at mordet på Xavière også innebærer at Beauvoir får ”drept” minst to av sine rivalinner.⁹⁴ Sjalusitemaet blir imidlertid merkelig nok tillagt mindre viktighet. Det framstår som en for enkel forklaring på plotet i romanen (SDB:134). Beauvoir har også selv avvist at sjalusi er forklaring på mordet (*ibid.*). Mois tolkning ligger derfor svært tett opp til Beauvoirs egen framstilling.

Senere i analysen sammenlignes Françoises forførelse av Gerbert med Beauvoirs forførelse av Jacques-Laurent Bost, hennes unge elsker gjennom flere år. Françoise *er* nå blitt Beauvoir eller omvendt.

Analysen av *L'invitée* gjør tilsynelatende mye av det samme. Moi kritiserer anmeldere og kritikere av Beauvoirs bøker for å ha gjort.⁹⁵ Det er ved første øyekast ikke lett å oppdage noen forskjell annet enn at Moi i overveiende grad er positiv til Beauvoir som menneske, forfatter og filosof, mens hun mener (og med god grunn) at resepsjonen av Beauvoir har vært usaklig negativ og personlig. Men om ikke Beauvoir *er* Françoise eller Pierre Sartre, så fungerer analysen av *L'invitée* som en delvis allegorisk lesning av Beauvoirs liv. Dette tillater biografien å komme med flere spekulasjoner enn det som hadde vært etterrettelig i en mer direkte skildring av Beauvoirs liv (og ikke om henne som tekst). Ved å ta forbehold om det er slik at Beauvoir er Françoise *før* det siste ”støtet” i analysen settes inn, slik vi så ovenfor, oppnår teksten både å avvise at det settes likhetstegn mellom fiksjonskarakteren Françoise og Beauvoir, *samtidig* som leseren blir gjort oppmerksom på den mulige koblingen, slik at vi har det i bakhodet når vi leser videre. Dermed imøtegår en eventuell kritikk. Siden problematikken rundt koblingen av liv og tekst tross alt diskuteres framstår teksten uten tvil som mer nyansert, reflektert og vitenskapelig enn andre i resepsjonen av Beauvoir.

Det er interessant å merke seg at Beauvoir var svært negativ til Freuds

⁹⁴ Olga var for øvrig også Beauvoirs elskerinne, en av flere Beauvoir og Sartre delte seg i mellom. Kretsen rundt de to filosofene var i tillegg til politisk og filosofisk arbeid fylt av intriger og pasjon, og man kan godt forstå fristelsen til å lese Beauvoirs tekster som sterkt preget av disse forholdene. I kapittel 8 skriver Moi: ”Etter alt å dømme behandlet Beauvoir sine elskerinner med alt det raseri og all den lidenskap og intensitet som Françoise oppviser i forholdet til Xavière” (SDB:260). Det er beundringsverdig at Moi til enhver tid klarer å holde styr på hvem som er sammen med hvem og på hvilket tidspunkt.

⁹⁵ Et helt kapittel er viet den ondsinnede, emosjonelle og ekstremt usaklige resepsjonen Beauvoirs bøker fikk i Frankrike, kapittel 3 (SDB:88-110).

psykoanalyse.⁹⁶ I essayet “The Use and Abuse of Simone de Beauvoir: Re-Evaluating the French Poststructuralist Critique” skriver Elaine Stavro at Beauvoir anså psykoanalysen for å ha en begrenset forståelse av kvinnen:

De Beauvoir was critical of contemporary psychoanalysis for being masculinist and for overdetermining the psychosexual dimensions of women’s existence, thereby failing to understand women’s ontological aspirations towards agency and the effects active participation in the public sphere would have on the female psyche. (Stavro 1999:268)

Beauvoir var skeptisk til psykoanalysen, særlig fordi dens fokus på seksualitet som konstituerende for subjektet ikke kunne forklare alt ved et menneskes væren. Flere steder i *Det annet kjønns* gjennomgang av psykoanalysen kommer denne skeptiske holdningen til uttrykk (Beauvoir 2000:81-93). Beauvoir understreker at alt som spiller inn når det gjelder et subjekts eksistensielle situasjon må tas i betraktning:

For oss defineres kvinnen som et menneske på leting etter verdier innenfor en verden av verdier, en verden der det er uomgjengelig nødvendig å kjenne den økonomiske og sosiale struktur; vi vil studere henne i et eksistensialistisk perspektiv, ut fra hennes helhetssituasjon. (Beauvoir 2000:93)

Mois biografi reduserer til en viss grad Beauvoir på en måte Beauvoir selv mente kvinnen ble redusert gjennom psykoanalysen. Det skjer ved at biografien isolerer tekstanalysen fra andre omkringliggende forhold. Teksten kunne ha gjort mer nytte av Beauvoirs egen analyse av kvinners dilemma, som når hun skriver:

Psykoanalytikerens beskriver småpiken og den unge piken som blir oppfordret til å identifisere seg med faren og moren som splittet mellom ”viriloide” og ”feminine” tendenser, mens vi oppfatter henne som en som nøler mellom rollen som *objekt*, *Den andre*, som hun blir tilbudt, og kravet om sin frihet; på den måten kan det hende at vi blir enige om visse fakta, særlig når vi betrakter de inautentiske fluktveiene som står åpne for kvinnene. Men vi gir dem ikke i det hele tatt den samme betydning som freudianeren og adlerianeren. (Beauvoir 2000:93)

⁹⁶ Selv om hun også brukte psykoanalysen, men mest fra Lacan.

Hvis vi leser Françoise sin oppførsel innenfor en eksistensialistisk og ikke en psykoanalytisk ramme, vil en mulig forklaringsmodell være at hun ikke så noen annen utvei til et likeverdig forhold til Pierre enn selv å fjerne Xavière med makt. Françoise kunne ikke be Pierre om å ende affæren med Xavière, da ville hun ha avslørt seg som et inautentisk menneske som er avhengig av andre (Pierre og hans kjærlighet) for å overleve. Mord blir altså et bedre alternativ, da det kan være en autentisk handling – en bevissthets seier over en annen, ifølge eksistensialistisk filosofi. Det betyr ikke at det *ikke* er et opplagt problematisk tema. Françoise nøler i valget mellom rollen som objekt, rollen som den tradisjonelle kvinnen i et parforhold og kravet om frihet: det å transcendere andres bevisstheter i en søken etter å bli seg selv. Slik biografien beskriver Beauvoirs forhold til Sartre, stod hun i en tilsvarende konfliktskyt posisjon. Mord er riktignok enklere i fiksjonens verden. Kanskje er det mulig å si at Beauvoir fant friheten til å leve et fullstendig frigjort liv som kvinne i fiksjonen, et liv som ennå ikke var tilgjengelig for henne i virkeligheten. I det lå kanskje forløsningen for henne som forfatter. Dette kan vi som lesere av Moï biografi spekulere over. Mitt poeng her er at det finnes andre tolkninger og innfallsvinkler som ikke tas i betraktning. Det viser igjen at en tekst er mangetydig, og det er problematisk å holde seg til én tolkning. Psykoanalysens dominerende plass forstyrrer i stor grad forsøket på å etablere Beauvoir-som-subjekt ved hjelp av personlig genealogi, og metoden er derfor ikke helt gjennomført.

3.2.3 Filosofi og liv

Det er ved å fortelle om Beauvoir og koble det opp mot hennes egen filosofi at boka lykkes best. Som vi har sett greier teksten å bygge opp en troverdig fortellerstemme, som med autoritet overbeviser leseren om at hun kan Beauvoirs liv til fingerspissene. Biografien demonstrerer i tillegg at Moï behersker både Beauvoirs og Sartres eksistensialisme svært inngående og mestrer det å formidle sin tolkning av den. Filosofien belyses med eksempler fra Beauvoirs selvbiografi eller fiksjon, som i analysen av den mye omtalte forføringssenen. Denne scenen finnes i ulike versjoner hos Beauvoir og Sartre, hhv. i Beauvoirs fiksjon og Sartres filosofiske verk:

Som Sartre i *Væren og intet* er også Beauvoir sterkt opptatt av spørsmål vedrørende bevissthet, frihet, ansvar og transcendens, og i forføringssenen i *L'invitée* kan det virke som om hun er absolutt trofast mot Sartres begreper. [...] I forføringssenen kommer forskjellen mellom henne og Sartre klarere fram: siden hun har snudd

opp ned på kjønnsrollene, er Beauvoir nødt til å vie det sosiale presset hovedpersonene utsettes for, mye større oppmerksomhet enn Sartre. Beauvoir stiller spørsmålet om gjensidighet og respekt for den andres frihet: det gjør ikke Sartre. Hun tar opp spørsmålet om sosiale roller: han gjør det ikke. Dessuten tegner hun ved hjelp av Françoises fysiske hemninger mot å ytre sitt begjær et dramatisk bilde av kvinnes situasjon under patriarkatet. (SDB:163)

Sitatet dreier fra Sartre via Beauvoir og over mot Mois tolkning av tekstene deres. Her skiller det ikke mellom Beauvoirs skjønnlitterære og Sartres filosofiske tekster. Det understreker at Beauvoirs filosofi ikke bare finnes i hennes mer teoretiske tekster, men også i hennes fiksjonsunivers. Dette støttes av denne konkluderende betraktningen om *L'invitée*:

Enten en mener at Françoise erfarer sin følelsesmessige smerte ved hjelp av filosofiens kategorier eller at hun tvert i mot erfarer filosofien følelsesmessig, er hun i alle tilfelle en utmerket illustrasjon av Simone de Beauvoirs livslange prosjekt: å bryte ned skillet mellom filosofi og liv for å kunne skjenke livet filosofiens sannhet og nødvendighet og filosofien livets spenning og lidenskap. (SDB:168)

Argumentasjonen i begge sitatene ovenfor er med på å oppvurdere Beauvoirs status som filosof. I tillegg understrekes det at det finnes filosofi med et *positivt* innhold, i motsetning til den ”anemiske” feministiske teorien som vi så omtalt i avsnittet om fortellerstemmen.

Slik det utlegges her, har ikke Beauvoir selv forstått rekkevidden av sine egne filosoferinger, hun vet ikke at hun har foretatt en avansert analyse med bevissthet omkring kjønn. Men, som biografien viser, er det Beauvoirs motsigelsesfylte posisjon som *kvinne* utdannet i et mannsdominert samfunn, som gjør at filosofien hennes både får det uttrykket og det innholdet den har. Moi overbeviser leseren om at det like mye er *hennes* (Mois) bragd som Beauvoirs at vi forstår hvordan Beauvoirs filosofi og liv var vevd sammen. Beauvoir uttrykk om at ”[i] virkeligheten er det ikke noe skille mellom filosofien og livet” (SDB:167-168), blir bekreftet og forsterket: Vi har nå fått flere bevis på at det personlige er filosofisk enn det Beauvoir selv ser ut til å ha vært klar over. Eksistensialismen som filosofi blir mer interessant og viktig nettopp fordi Beauvoir satte sitt merke på den:

Etter mitt syn har eksistensialismen en virkelig styrke i dens faste overbevisning om at det personlige når alt kommer til alt, *er* det filosofiske. Sartres og Beauvoirs status som legitime arvinger til den franske teoritradisjonen satte sitt merke på deres respektive retoriske strategier, men Beauvoirs mer marginale posisjon gjorde henne i stand til å drive det personliges retorikk lenger enn Sartre. Etter hennes oppfatning er det umulig å etablere noe enkelt skille mellom det personlige og det upersonlige, mellom det selvbiografiske og det filosofiske. (SDB:168)

Å koble filosofi og liv sammen er også viktig fordi mange nåtidige feminister har søkt "tilflukt" i det personlige: som kvinner føler de seg fremmedgjort i den teoretiske diskursens generaliseringer som framsetter menns erfaringer som universelle. Sitatene ovenfor går imot en vitenskapelig diskurs som ikke er seg bevisst det subjektive i en utsigelsesposisjon. Ved å oppvurdere det personliges retorikk som sentralt for filosofiske betraktninger forsøker Moi å trekke feminismen opp fra en hengemyr hun synes den har befunnet seg i. Tolkningen av Beauvoir gjør filosofien hennes tilgjengelig for et nytt og moderne feministisk publikum. Den peker dessuten framover mot Mois neste utgivelse *What Is a Woman? And Other Essays* (1999).

Ved å etablere den tekstlige figuren Beauvoir – gjennom metaforen Beauvoir-som-tekst, bestående av et diskursivt nettverk – blir hele Beauvoirs liv og virke tilgjengelig som filosofisk materiale for Mois feministiske prosjekt. Det er særlig dette retoriske grepet som gjør at boka om Beauvoir beveger seg *ut over* sjangeren biografi og like mye blir en vellykket og nytenkende innføring i Beauvoirs komplekse filosofiske univers.

I neste kapittel skal jeg diskutere nærmere hvordan Moi benytter seg rent teoretisk av denne koblingen mellom levd liv og filosofi, når det gjelder kjønn, kropp og seksualitet.

4 Seksualitet, kjønn og normer i Toril Moïs tenkning⁹⁷

Toril Moi har blitt kritisert for å ekskludere marginale grupper, ikke minst homoseksuelle, i sine teoretiseringer om kjønn og seksualitet. Moi risikerer dermed å fremstå som en representant for en heteronormativ tankegang. Det er særlig teoretikere innen queer teori som har framsatt denne type kritikk. Men er det ikke slik at Moi heller utforsker, demaskerer og stiller spørsmålstegn ved heteroseksuell normativitet i sine tekster? For å få en avklaring på dette spørsmålet skal tekstene hennes her studeres med henblikk på hvordan hun forholder seg til begreper som heteronormativitet og seksualitet. Jeg vil da undersøke hvorvidt en kritikk av heteronormative diskurser er til stede i Moïs analyser. Først vil jeg se på hvordan dette uttrykkes implisitt i boka som nettopp ble diskutert, *Simone de Beauvoir*. Spørsmål jeg vil stille, er: destabiliserer biografien heteroseksualitet slik at vi bevisstgjøres heteronormative diskurser i forhold til Beauvoirs liv, eller uttrykker den en type heteronormativitet?⁹⁸ I boka om Beauvoir diskuteres ikke begrepet heteronormativitet eksplisitt. Heller ikke i sin neste bok, *Hva er en kvinne? Kjønn og kropp i feministisk teori* (1998),⁹⁹ bruker Moi dette begrepet.

Men i *Hva er en kvinne?* diskuteres like fullt teori om kjønn og seksualitet eksplisitt og her bruker Moi begrepet "heterosexisme", et begrep som ser ut til å være nært beslektet med heteronormativitetsbegrepet. Hva betyr det for Moïs teoretisering av kjønn, seksualitet og normering? Det vil jeg diskutere nedenfor, ved å analysere Moïs diskusjon av kjønn og seksualitet i *Hva er en kvinne?*, og gjennomgående se hennes forståelser i forhold til sentrale ideer innefor queer teori.

⁹⁷ Deler av dette kapitlet ble lagt fram på konferansen "Heteronormativity – a fruitful concept?" 02.06.2005. Det har også blitt publisert i antologien "Når heteroseksualiteten må forklare seg" (Andersen et al. 2007).

⁹⁸ Her er jeg inspirert av den danske kulturpsykologen Dorte Marie Søndergaards begrep om "destabiliserende diskursanalyser" som skal bidra til å "eksplicitere de konstituerende processer, der almindeligvis blot ligger som naturaliserede og inforståede elementer i vore diskurser og praksiser [...]." (Søndergaard 2001:76-77).

⁹⁹ I 1999 kom *What Is a Woman? And Other Essays*. I det følgende vil jeg presisere om jeg snakker om den norske eller engelske utgaven, eller begge samtidig.

4.1 Heteronormativitetsbegrepet

Queer teori har siden starten på 1990-tallet vært en viktig inspirasjonskilde for deler av norsk kjønnsforskning.¹⁰⁰ Queer teori eller queer kritikk ser heteroseksualitet som en kulturelt skapt, og grunnleggende premisse for, sosial kategorisering og organisering av kjønn. Heteroseksualiteten betraktes som en ikke-naturgitt, sosiokulturell ordening. Den betegnes da som heteronormativ fordi den virker normerende. Kritikk av heteronormativitet er blitt sentralt innen queer teori. Begrepet er mye brukt innen kjønnsforskning, ofte for å betegne ulike former for konkret undertrykking som fengselstraff eller vold for avvikende oppførsel, men også mer u håndgripelige uttrykk som ”marginalisering, osynliggörande, stereotypisering, kulturell dominans och homofobi” (Rosenberg 2002:6).

4.2 Biografien om Beauvoir

I del I av biografien belyses hovedsakelig de ytre faktorene som var bestemmende for Beauvoirs utvikling til å bli en intellektuell kvinne. I del II og III analyseres så hvordan det filosofiske og skjønnlitterære forfatterskapet og Beauvoirs psyke utviklet seg, sett i relasjon til hverandre. Mens fokus på seksualitet er til dels underordnet i første del, blir forholdet mellom begjær, seksualitet og kjærlighet helt sentralt i de to siste delene, slik vi så i forrige kapittel. Vi finner temaet behandlet i analysen av kvinnelig begjær og dets uttrykksmuligheter under patriarkatet. Teksten diskuterer dette i lys av hvordan Beauvoir selv beskriver det gjennom fiksjon, selvbiografi og filosofi. Men vi kan også se temaet behandlet i analysen av Beauvoirs seksuelle orientering. Biografien egner seg derfor godt til å diskutere forholdet mellom Mois teori og heteronormativitetsbegrepet, og for å illustrere hvordan Moi bruker Beauvoirs liv og tekst som inngang til og bakgrunn for teoretiske diskusjoner.

¹⁰⁰ Queer teori er sterkt inspirert av poststrukturalistiske forståelser av språk og makt. Hva poststrukturalisme er vil ikke bli diskutert inngående her. I den grad jeg bruker begrepet her handler det om teori spesielt inspirert av Lacan, Derrida og Foucault.

4.3 Beauvoir og Sartre: en heteroseksuell diskurs

Relasjonen mellom Beauvoir og Sartre var den dominerende relasjonen i Beauvoirs liv. Moi vier denne relasjonen størst plass i biografien og den kan dermed kalles *hoveddiskursen* i boka. Som karakter i diskursen Beauvoir/Sartre har Sartre to roller, eller funksjoner. Han er både hovedpersonen i Beauvoirs liv, samtidig som han representerer Mannen i forhold til Kvinnen når det gjelder muligheter til utdannelse og valg av livssituasjon i Frankrike, spesielt i Beauvoirs unge år (1929-1945). Denne rollen blir han særlig tildelt i del I av boka. Beauvoir har i denne delen en tilsvarende rolle, hun blir et eksempel på en Kvinne på denne tiden.¹⁰¹ På den måten får historien om Beauvoir en mer allmenn gyldighet ut over det spesielle tilfellet Beauvoir.

At Moïs analyse tilsynelatende er strukturert etter Beauvoirs seksuelle relasjoner kan skyldes flere forhold. Den viktigste årsaken er at seksualitet som et mer overordnet tema bestemmer Moïs tilnæringsmåte. Moi understreker viktigheten for intellektuelle kvinner av det hun, inspirert av Michèle Le Doeuff, kaller ”erotiko-teoretiske overføringsrelasjoner” (SDB:16).¹⁰² Forholdet mellom Beauvoir og Sartre blir betegnet som et slikt erotiko-teoretisk forhold og det ses i forhold til andre erotiske forhold, både til kvinner og menn. Sammenhengen mellom det erotiske og teoretiske i relasjonen Beauvoir/Sartre er et tema som blir sentralt for bokas analyse. På mange måter handler boka nettopp om Beauvoirs seksuelle/erotiske preferanser – koblet til stillingen som en intellektuell kvinne. En medvirkende årsak til dette er åpenbart det sterke fokuset dette temaet har også i Beauvoirs egne tekster. Noe som igjen kan være påvirket av at metaforene brukt i eksistensialistisk filosofi ofte er hentet fra seksualitetens område.

Det finnes andre menn i Beauvoirs liv som også er en del av den heteroseksuelle diskursen, men forholdet til Sartre er framstilt som det viktigste. Diskursen med Sartre er spesiell også fordi Beauvoir selv framstiller den slik.¹⁰³

¹⁰¹ I undertittelen antyder Moi at Beauvoir har en funksjon som et eksempel: ”En intellektuell kvinne blir til” (se også SDB:14-16).

¹⁰² Moi siterer fra Michèle Le Doeuffs ”Long Hair, Short Ideas” (1989).

¹⁰³ Beauvoir hadde i en periode et intenst kjærlighetsforhold til den amerikanske forfatteren Nelson Algren. Relasjonen var på langt nær så viktig for Beauvoir som den til Sartre. Den blir likevel oppfattet som viktig av Moi, kanskje det har å gjøre med at Moi oppfatter Beauvoir som mer selvstendig i denne relasjonen. Moi mener derfor at

Ifølge Moi er forholdet til Sartre grunnlagt gjennom denne spesielle erotikko-teoretiske (filosofiske) relasjonen. Dette forholdet er annerledes enn et tradisjonelt forhold mellom en mann og en kvinne på denne tiden. Moi vektlegger at begjær også kan handle om *intellektuell* tilfredsstillelse i en relasjon og at dette var noe Beauvoir følte hun oppnådde i forhold til Sartre. For å forklare viktigheten av en intellektuell samforståelse i en kjærlighetsrelasjon, går Moi til Beauvoirs tidligste år. Beauvoir oppdaget nemlig i barndommen at for å få farens kjærlighet måtte hun gjøre seg ”interessant” (SDB:35-36). Det klarte Beauvoir til å begynne med ved å være flink på skolen. Men gjennom relasjonen til faren lærte Beauvoir etter hvert at kvinner ikke nødvendigvis får kjærlighet ved å ”bare” være intelligente. For når hun ble litt eldre følte Beauvoir seg avvist av faren fordi hun ikke i tillegg oppfylte hans krav om hvordan en ”ekte” kvinne skulle være. Farens holdning illustrerer en mer generell holdning hos menn på denne tiden og historien om Beauvoir blir derfor et eksempel på hvor vanskelig det kunne være for intellektuelle kvinner å få ”alt”, karriere og kjærlighet, midt i forrige århundres Frankrike (SDB:34-37). Teksten bruker stor plass på å forklare hva dette har betydd for Beauvoir, hvorfor det var slik og hvorfor en forståelse av det kompliserte i å kombinere kjærlighet, begjær og intellekt for en kvinne på denne tiden, er nødvendig. Denne problemstillingen utdypes i analysen av Beauvoirs første bok *L'invitée* (1943), når Moi skal forklare hvor problematisk det var for en intellektuelt overlegen kvinne å forføre en mann, slik vi så i forrige kapittel.

Relasjonen til Sartre hadde både sterkt positive og negative sider for Beauvoir. Moi viser hvordan Beauvoir etter hvert flyttet sine bindinger fra egne foreldrene og over på Sartre (SDB:43). Sartre ble den som kunne gi Beauvoir frihet fra foreldrenes grep, han skulle gi henne kjærlighet og trygghet, men han inntok samtidig morens og farens plass, mener Moi. I hele resten av boka ser vi hvordan dette legger et enormt press på relasjonen til Sartre, siden han da ble den eneste som kunne garantere for Beauvoirs lykke (eller ulykke). Det er noe incestuøst over denne forklaringen. Det kan skyldes at Moie forklaringsmodell er hentet fra psykoanalysen.

Forholdet til Sartre var kanskje det nærmeste Beauvoir som ”intellektuell kvinne som forelsker seg i en intellektuell mann under patriarkalske samfunnsforhold” kunne ha, ifølge Moi (SDB:34). Selv om Beauvoir ønsket at forholdet til Sartre skulle fremstå som entydig positivt, var det en

forholdet til Algren påvirket Beauvoir når hun skrev om fri, ideell heteroseksuell kjærlighet og seksualitet i *Det annet kjønn* (SDB:228).

kilde til enorme indre konflikter hos henne.¹⁰⁴ Ved å diskutere hvordan den berømte pakten ikke fungerte som en ideell relasjon for Beauvoir viser biografien at Beauvoir aldri egentlig aksepterte Sartres sidesprang. Men ved å betegne forholdet dem i mellom som noe *mer* enn bare enten erotisk, teoretisk eller tradisjonelt, forklarer Moi hvorfor det var så viktig for Beauvoir å beholde relasjonen til Sartre på bekostning av andre relasjoner eller på bekostning av Beauvoirs velbefinnende til tider. Beauvoirs følelsesmessige og intellektuelle liv knyttes altså tett opp mot hennes relasjon til Sartre. Når Moi viser at Beauvoir og Sartres forhold ikke var perfekt er det med på å vise oss at intellektuelle kvinner under patriarkatet lever under konvensjonenes press.

Som Moi blir leseren fristet til å spørre hvorfor Beauvoir holdt ut å leve med Sartre og hans mange forhold til andre. Moi forklarer det med at Beauvoir var redd for tomhet og ensomhet. Men det finnes alternativer til en slik tolkning. Kan ikke Beauvoirs utholdenhet i relasjonen til Sartre også skyldes at forholdet var det nærmeste hun kom en ”tradisjonell” heteroseksuell relasjon, *uten* å måtte underkaste seg en tradisjonell kvinnerolle i et ekteskap med ham? Hvis hun ga opp relasjonen til Sartre, ville hun blitt enda mer subversiv (i forhold til seksualitet) enn hun kanskje maktet å være. Men det er vanskelig å påvise en slik tolkning ut fra tekstene til Beauvoir.

4.4 Beauvoir og kvinnene: en lesbisk eller bifil diskurs

Beauvoirs forhold til andre kvinner blir i biografien omtalt som hennes lesbiske eller biseksuelle *perioder*. Bakgrunnen er at Beauvoir hele sitt liv offentlig benektet at hun hadde hatt seksuelle relasjoner til kvinner og også at hun var lesbisk. Opplysninger om Beauvoirs forhold til andre kvinner ble først offentlig kjent etter hennes død.¹⁰⁵ At hun ikke så seg selv som lesbisk er ikke så rart hvis vi ser nærmere på hennes egen oppfatning av hva en lesbisk kvinne er: ”Den lesbiske kvinnen karakteriseres gjennom sin

¹⁰⁴ Heller ikke filosofisk var relasjonen med Sartre symbiotisk. Moi påviser hvordan Beauvoir utviklet sin filosofi i andre retninger enn Sartre (SDB:187-188).

¹⁰⁵ ”Det er ikke så rart at Beauvoir ikke fortalte denne siden av historien [...]. I 1960 var nesten alle de involverte partene fremdeles i live. Å bekjenne sine lesbiske forhold i et førfeministisk Frankrike ville ikke bare ha påført Beauvoir sorg og lidelse, men venninne hennes også” (SDB:257). Her viser Moi at hun er klar over at den historiske konteksten spilte en rolle når det gjaldt Beauvoirs lesbiske relasjoner, selv om det ikke utdypes hva som var problematisk. Dette settes heller ikke opp mot at situasjonen allerede *var* svært vanskelig for Beauvoir. Vi skal nemlig senere se hvordan også de kvinnelige relasjonene Beauvoir inngikk i skapte turbulens i livet hennes.

avvisning av mannen og sin sans for kvinnekroppen, [...]” (Beauvoir 2000:472). Som vi vet hadde Beauvoir forhold til både kvinner og menn. Det ser derfor ut til at Beauvoir anså at en kvinne bare var lesbisk når hun utelukkende hadde meningsfylte seksuelle relasjoner til kvinner.¹⁰⁶ Det vil si at en kvinne som også fant tilfredsstillelse i et forhold til en mann ikke var lesbisk (SDB:226).¹⁰⁷

Beauvoirs seksuelle relasjoner til andre kvinner diskuteres av Moi i gjennomgangen av *Det annet kjønns* kapittel om den lesbiske kvinnen. Kapitlet i *Det annet kjønn* er rotete og uoversiktlig. Moi spør om ikke Beauvoir hadde problemer med å diskutere lesbiske relasjoner teoretisk fordi hun ikke klarte å forholde seg til sine lesbiske relasjoner privat:

Jeg kan ikke finne noe annet kapittel i *Det annet kjønn* der det politiske og det filosofiske er så sterkt knyttet til det personlige, men jeg kan heller ikke finne noe annet kapittel der Beauvoirs sensur av de personlige aspektene av teksten er mer massiv. (SDB:228)

Denne oppdagelsen er framstilt som så viktig når det gjelder Moïs syn på Beauvoirs filosofiske stil og forholdet mellom filosofi og liv, at man kan spørre seg om hvorfor Moi ikke går dypere inn i det enn hun gjør her.

Selv om Beauvoir idylliserer lesbiske relasjoner i de filosofiske drøftingene i *Det annet kjønn*, argumenterer Moïs biografi for at det mest ideelle forholdet for Beauvoir (i et likestilt samfunn) er en gjensidig respekterende seksuell relasjon mellom en mann og en kvinne (SDB:227-228). Det er ikke vanskelig å være enig med Moi her, det er relasjonen mellom kvinne og mann som er sentralt når kjærlighets- og seksuelle relasjoner diskuteres gjennom hele *Det annet kjønn*. Bare ett kapittel er viet lesbiske relasjoner. Beauvoir ser muligheten for en ideell relasjon mellom kvinne og mann som en del av kvinnefrigjøringen (Beauvoir 2000:831-832).

¹⁰⁶ Det er imidlertid mye som tyder på at Beauvoir rent teoretisk sett syntes at homoseksuelle forhold var å foretrekke for kvinner i et patriarkat. Dette fordi det var vanskelig å oppnå sann gjensidighet i en heteroseksuell relasjon (SDB:228). Se for øvrig hele Beauvoirs kapittel i *Det annet kjønn* om den lesbiske kvinnen, som er forbausende (post)moderne, avansert og interessant, tross ett par merkelige referanser og tvilsom kildebruk (Beauvoir 2000:470-489).

¹⁰⁷ Likevel skriver Beauvoir (inspirert av psykoanalysen) at ”hvis man påkaller naturen, kan man si at enhver kvinne er homoseksuell fra naturens side” (Beauvoir 2000:472). Men siden spiller andre faktorer inn som bestemmer hvordan en kvinnes seksualitet blir (dette inkluderer også egne valg) (*ibid.*).

Men hvordan forklarer *Moi* Beauvoirs lesbiske relasjoner? Ser *Moi* dem som et friområde for Beauvoir, en mulighet til frihet fra de konvensjonene som legger press på et tradisjonelt heteroseksuelt forhold? Det vil si som et sted der en i mindre grad må forholde seg til de ”reglene” patriarkatet pålegger begjærende kvinner? Beauvoir selv går langt i å fremstille en lesbisk relasjon som en slik utopi i *Det annet kjønn*, noe *Moi* også viser til (SDB:228; Beauvoir 2000:486). Men *Mois* biografi viser til fulle at privat fungerte disse relasjonene ikke som et fristed.

For i Beauvoirs skildringer av sine egne lesbiske relasjoner kommer en ekstrem ambivalens til syne, ifølge *Moi*. Beauvoir gir uttrykk for at hun egentlig ikke likte å ha sex med kvinner og hun skildrer sexen som håpløs og kvalmende: ”En patetisk og lidenskapelig natt. Jeg følte meg helt kvalm av lidenskap – det var som gåseleverpostei, og attpå til *dårlig* gåseleverpostei” (SDB:258). Dette er et av sitatene som gjengis i biografien. Det stammer fra en natt Beauvoir hadde med en av hennes og Sartres felles elskerinner. Utsagnet står i kontrast til en uttalelse fra den samme elskerinnen som hevder Beauvoir så ut til å nyte sexen med henne mer enn hva Sartre gjorde (SDB:258). Det er interessant å merke seg at Beauvoir skriver ”*kvalm av lidenskap*” (min uthev.). Hun følte altså lidenskap, som må forstås positivt her. Men den lidenskapen hun følte for elskerinnen gjør henne fysisk dårlig. Det kan tolkes som at Beauvoir opplevde det som umulig å kunne akseptere de følelsene hun hadde for andre kvinner. Ambivalensen og avskyen kan også forstås som at Beauvoir her må ta en rolle som menn tradisjonelt innehar. Hun er overgitt lidenskapen og opplever seg selv som annerledes i forhold til makt og kontroll, samt i forsøket på å ”være mann”. Selve opplevelsen av at hun gjør noe galt synes internalisert i henne, noe *Moi* her ikke kommenterer.¹⁰⁸ *Moi* påpeker bare selvmotsigelsen i at Beauvoir har disse forholdene, og går ikke grundig nok gjennom bakgrunnen for dette, noe som kunne vært med og forklart mer her.

Ambivalensen hos Beauvoir uttrykkes ifølge *Moi* også på en annen måte. Beauvoir utviser en intens og voldsom affekt, som avsky og raseri, i forholdene til kvinner, noe hun ikke framviser i forhold til menn:

’Hele tiden mens vi ligger sammen, merker jeg denne mekanikken og *hater* Védrine på det grusomste, jeg nyter å hate henne mens hun

¹⁰⁸ Ambivalensen inneholdt kanskje også følelsen av (uønsket) sjalusi. Beauvoirs erobring av Sartres kvinner kan derfor sees som et forsøk på å gjenerobre Sartre.

stønner i ekstase over hvor øm jeg er. [...] Under hennes morderiske hender undrer jeg meg på hvorfor kvinner er så klønete akkurat der menn har slik ekspertise'. (SDB:259)

Sitatet er fra Beauvoirs dagbok. Det er riktignok skrevet for Sartres øyne, påpeker Moi, mens hun bemerker tørt at disse skildringene "impliserer trøstende nok [for Sartre] at seksuelle forhold mellom kvinner ikke teller: ekte sex er et annet sted, som enhver patriark vet" (SDB:259). Det ser altså ut til å være et element av både sadisme og masochisme for Beauvoir i de seksuelle relasjonene hun beskriver. Dette kommenterer ikke biografien her.¹⁰⁹ Beauvoir nyter både å "hate" samtidig som hun ligger under den andres "morderiske hender". De seksuelle relasjonene til andre kvinner kan derfor sies å ikke bare gi Beauvoir "følelsesmessig intensitet" som Moi foreslår, men rett og slett en *seksuell intensitet* hun ikke får hos sine mannlige elskere.

Hvorfor fortsatte Beauvoir så med disse forholdene? Moi skriver at Beauvoir faktisk så ut til å trives i all den "følelsesmessige intensiteten som kvinnehistoriene skaffet henne" (SDB:261). Men Moi utdyper ikke den historiske konteksten tilstrekkelig: det handlet ikke *bare* om at det på denne tiden var svært vanskelig å leve ut en ikke-normativ seksualitet. Det kunne til og med være vanskelig for Beauvoir i det hele tatt å finne tilgjengelige subjeksposisjoner til å leve ut sin seksualitet.¹¹⁰ Dette *antydes* riktignok der hvor Moi skriver at Beauvoir kanskje ikke orket tanken på å definere seg som noe annet enn heteroseksuell (SDB:226). Her kunne eksterne forklaringsmodeller ha kommet Moi til unnsetning i forståelsen av Beauvoirs følelsesmessige ubalanse når det gjaldt de kvinnelige relasjonene. I *Identity without Selfhood. Simone de Beauvoir and Bisexuality* (1999) skriver Mariam Fraser at en psykoanalytisk tilnæringsmåte kan ha problemer med å forstå biseksualitet. Siden Moi produserer en stor del av sin forståelse av Beauvoir gjennom psykoanalysen, kan Mois metode også forklare hennes manglende utdypning av temaet (Fraser 1999:2ff).¹¹¹

¹⁰⁹ Men det antydes i bokas etterord. Der refereres det til at Kristeva har påpekt masochismen hos Beauvoir (SDB:282-283).

¹¹⁰ Frankrike har i og for seg ikke siden den franske revolusjonen hatt lovgiving direkte rettet mot homoseksuell praksis, så lenge den foregikk innenfor visse rammer. Men det var andre lover som sterkt begrenset muligheten for (og indirekte straffet) åpenhet om homofili. Disse ble først opphevet i 1980-1982.

¹¹¹ "How is it that de Beauvoir is produced as a self? In representations of de Beauvoir, what notions of selfhood, one of the aspects of which might or might not be

Oppfatningen av at Beauvoir hadde et sinn i stor ubalanse bidro hun selv til å konstruere, da hun i sine dagbøker og selvbiografier framstilte sitt indre liv med stor dramatik og veksling mellom fantastisk lykkefølelse og dyp depresjon. Beauvoirs framvisning av en kompleksitet og dynamikk i forholdet mellom jeget og andre er ett typisk tema innen eksistensialistisk skriving. Angst, lidelse, følelsen av meningsløshet, eksistensielle valg, frihet og redsel for døden er sentrale tema det er viktig å formidle *gjennom teksten*. Et godt eksempel fra Beauvoir på denne skrivemåten er dette sitatet fra *En veloppdragen ung pikes erindringer*:

En natt [...] ble jeg grepet av angst; det hadde hendt at jeg var så redd for døden at jeg gråt og ropte, men denne gangen var det verre; livet hadde allerede tippet over i intetheten; det fantes plutselig ingen ting, utenom en skrekk så voldsom at jeg holdt på å gå og banke på døren til mor og late som om jeg var syk for å høre stemmer. Til slutt sovnet jeg, men jeg bevarte et fryktinngytende minne om dette anfallet. (Beauvoir 1998:182)

Vi ser i denne scenen at angsten og redselen for døden beskrives som svært sterk. I slike tekster uttrykkes individet som en syntese, en ustabil, sammensatt helhet. Moi nevner ikke Beauvoirs eksistensialisme her i denne sammenhengen. Men bevisstheten om at Beauvoir mest sannsynlig var påvirket av den, og opptatt av å uttrykke ustabiliteten og en konstant bevegelse i sinnet som et filosofisk uttrykk, kunne kastet lys over beskrivelser som virker temmelig ekstreme (samt likeartede og gjentakende) i Beauvoirs tekster. Moi behandler eksistensialisme som filosofisk påvirkning i Beauvoirs tekster og liv, uten å nevne spesifikt *sjangeren* eksistensialistisk biografi (se SDB:42-43, og kapittel 4, 5, 6 og 7). Sjangeren handler ikke bare om å uttrykke spesielle tema, men også om å skrive på en egen *måte* for å oppnå en bestemt effekt hos leseren.¹¹²

Moi velger, tett på Beauvoirs egen forklaring, å se disse sinnsbevegelsene som en slags "schizofreni", hvor Beauvoir ikke klarte å tilpasse sin indre

individuality, preclude the possibility of de Beauvoir as 'bisexual'", skriver Fraser (Fraser 1999:2).

¹¹² Se for eksempel Sartres "What Is Literature?": "Each word is a path of transcendence" (Sartre 1988:53-54). Moi kommenterer for øvrig den dualismen som preger Beauvoirs tekster kun i psykoanalytiske ordelag (se SDB:278).

verden til virkeligheten rundt seg (SDB:254).¹¹³ De store motsetningene i Beauvoirs liv kommer også til uttrykk i romanene, som i *L'invitée*, men ikke i selvbiografiene, ifølge Moi. I selvbiografiene forsøker Beauvoir heller å glatte over eventuelle problemer, og det er trolig derfor Moiss biografi gjør så mye ut av romanene.

Moi utdyper som tidligere nevnt sin forklaring av Beauvoirs lesbiske relasjoner med at kvinnene fylte tomrommet og forhindret en ensomhet som Beauvoir fryktet:

Beauvoirs desperate timeplaner og frenetiske anstrengelser for å fylle alle tomrom er et manisk forsvar mot depresjon og ensomhet. Det enorme behovet for følelsesmessig oppfylling fikk henne til å søke trøst hos 'den lille familien', den lille klanen av personer som så opp til Sartre og Beauvoir som gurer og forsørgere. (SDB:263)

I tråd med Beauvoirs egen framstilling konkluderer Moi med at kvinnene ikke ga tilfredsstillende seksuelt, følelsesmessig og intellektuelt på samme måte som forholdene til menn ga: "Enten de er venninner eller elskerinner, klarer kvinner sjelden å erstatte den seksuelle og følelsesmessige tilfredsstillelsen [Jacques-Laurent] Bost gir henne, og de kjemper forgjeves for å fylle tomrommet etter Sartres absolutte nærvær" (SDB:263). Moi tar forbehold ved å bruke ordet "sjelden", uten at hun utdyper hvem unntaket skulle være. Senere skal vi se at forholdet til Sylvie Le Bon muligens var det eneste forholdet Beauvoir hadde til en kvinne som kunne gi det Bost og Sartre tilbød.

Et annet viktig poeng, som biografien *ikke* diskuterer, er at Beauvoir i relasjonene til kvinner var den som fikk være den styrende. Da ble *hun* den voksne fars- og morsskikkelsen som Sartre var for henne. Hun hadde da kontrollen på en måte hun ikke hadde i relasjonen til Sartre. Men det Moi legger vekt på er at Beauvoir ikke ser ut til å ha vært fri i *noen* av sine forhold. Hun ser ut til å ha følt seg "tvunget" inn i forhold til andre enn Sartre, både kvinner og menn, fordi Sartre hadde utallige affærer med andre

¹¹³ Det var Sartre som først kalte Beauvoir for schizofren. Beauvoir adopterte uttrykket og brukte det om seg selv. Moi bruker det helst satt i gåseøyne og understreker dermed at hun ikke mener det som en medisinsk diagnose, men mer som uttrykk for et urealistisk bilde av virkeligheten, noe som ser ut til å være noe av det samme Sartre og Beauvoir selv mente med bruken av ordet. Beauvoir henviser for eksempel til "det schizofrene vanviddet som i så mange år hadde fått meg til å sveve i den villfarelse at universet var underordnet mine planer" (SDB:254).

kvinner. Dette er forklaringen Moi konkluderer med, i tolkningen av Beauvoirs brev til Sartre og omvendt. Der finner Moi et mønster hos Beauvoir som er preget av at hver gang Sartre svikter henne, finner hun en ny elsker/elskerinne (SDB:214). Men det er ikke slik Beauvoir uttrykker dette selv, hun beskriver i sine brev til Sartre disse forholdene nærmest som en slags underholdende bagateller.

Det er altså de indre psykologiske faktorene som Beauvoirs angst og depresjon som gjør at psykoanalysen blir forklaringsmodellen. I innledningskapitlet forklarer Moi nærmere sine tanker omkring dette: ”Hvorfor er Simone de Beauvoir så deprimert?,” spør hun og fortsetter: ”For å svare på dette spørsmålet ble jeg nødt til å følge de psykologiske trådene i Beauvoirs selvbiografiske skrifter. Dette førte til nærlesninger av de berømte paktene med Sartre, av det hun kaller sin ’schizofreni’, og av forholdene hun hadde til andre kvinner” (SDB:23-24). Det er derfor Beauvoir selv, gjennom sin skrift, skal gi svaret på de psykiske problemene hun hadde. Tanken på at svaret kanskje *ikke bare* finnes i Beauvoirs skrift er ikke tilstrekkelig utforsket av Moi.

En kan se at biografien legger visse føringer i sin teoretisering omkring Beauvoirs seksualitet. Første gang boka omtaler en lesbisk relasjon er i den før nevnte psykoanalytiske analysen av *L’invitée*. Her går Moi, som vi har sett, langt i å sidestille Beauvoir med hovedpersonen i boka, Françoise. Dette får konsekvenser når Moi senere skal forklare seksualitet. Françoise er, ifølge Moi, blitt værende i en fallos-idealiserende fase, hvor hun ser moren som en trussel som kan kastrere faren. Det vil gjøre det vanskelig for henne å forholde seg til et heteroseksuelt samleie, der vagina omslutter penis, en handling som kan sidestilles med kastrasjon. Og kvinnen vil forhindre dette. Da kan, ifølge psykoanalysen, et ønske om en homoseksuell relasjon til kvinner oppstå, fordi denne symbolske kastreringen av faren ikke skjer. Moises analyse avslutter med at dette kan forklare Françoises tiltrekning til Xavière, en annen kvinnelig karakter. Teksten har her en fotnote om at dette absolutt ikke må sees som en generell teori om homoseksualitet hos kvinner, men siden den allerede har gått langt i å sidestille Beauvoir og Françoise, er det ikke til å unngå at dette fungerer som en indikasjon på hvordan Moi selv delvis forstår Beauvoirs forhold til andre kvinner.

Når boka senere kommer inn på Beauvoirs biseksuelle periode, tas det til dels i bruk en annen forklaringsmodell enn psykoanalysen: troen på seksuell frihet for kvinnen, altså at lesbiske (og dermed også

heteroseksuelle) relasjoner er et valg, slik Beauvoir selv forfekter i *Det annet kjønn*.¹¹⁴ Hvis Moi deler Beauvoirs (og eksistensialismens) syn på at man aldri *er* noe som helst – det ville vært essensialisme – så gir det heller ingen mening å forsøke å plassere Beauvoir i forhold til seksualitet. Det ville være å si at Beauvoir har en (seksuell) essens. Men denne tankegangen strider samtidig mot psykoanalysens tro på stabile dypstrukturer, noe Moi bruker hyppig som forklaringsmodell andre steder.

En av de aller viktigste relasjonene i Beauvoirs liv var forholdet til Sylvie Le Bon. Det er merkelig at Moi bare bruker noen få sider på å beskrive denne relasjonen.¹¹⁵ De traff hverandre da Beauvoir var 52 år og Le Bon 19. De utviklet en svært nær relasjon som varte livet ut. Le Bon ble også Beauvoirs adoptivdatter. Sylvie Le Bon ser etter hvert ut til å ha erstattet Sartre. Hun skaffet Beauvoir en stabilitet Sartre ikke kunne gi. Le Bon ser altså ut til å være den eneste kvinnen som ikke har vært opphav til ekstrem emosjonell turbulens i Beauvoirs liv. Moi viser hvordan Le Bon framstilles som Beauvoirs alter ego og tvillingsjel; intellektuell, ambisiøs og emosjonelt ustabil (SDB:270). Beauvoir skildrer møtet mellom de to i lignende termer som møtet med Sartre. De to hadde ifølge Beauvoir ”tvillingmerket” i pannen. Selv om Beauvoir aldri bekreftet det, gikk Le Bon langt i retning av å la omverdenen forstå at denne relasjonen også var seksuell. Antydningen om en slik mulighet gir relasjonen et visst skandaløst og incestuøst preg, noe Moi unnlater å kommentere. Moi framstår her som aksepterende: ”Enten [de] også hadde et seksuelt forhold til hverandre eller ikke, var det i hvert fall et forhold som begge kvinnene regnet som dypt forpliktende, livsvarig og fullt av kjærlighet” (SDB:271).

¹¹⁴ Samtidig ser Beauvoir ut til å sidestille en lesbisk relasjon med narsissisme, og at det medfører en fremmedgjøring for individet, som fører til vond tro, noe som igjen fører til at individet lever et ikke-autentisk liv. Moi påpeker Beauvoirs problematiske syn flere ganger, spesielt i avsnittet om ”Uavhengige kvinner” (SDB:224-228). Det kan likevel se ut til at Beauvoirs noe inkonsekvente syn på den lesbiske kvinnen har påvirket Moiss forklaringer av Beauvoirs forhold til andre kvinner.

¹¹⁵ Dette kan skyldes at Moi ser ut til å spesielt være interessert i heteroseksuelle erotiko-teoretiske forhold, som det mellom Beauvoir og Sartre, noe forordet peker mot. Også senere i boka påpeker Moi at det er intellektuelle, heteroseksuelle begjærende kvinner under patriarkatet hun diskuterer, ikke minst fordi Beauvoir også diskuterer det (SDB:155-163, om forførelsesscenen med Gerbert i *L'invitée*). Andre av Moiss tekster tyder på det samme, som for eksempel siste del av *What Is a Woman? And Other Essays*.

4.5 Normativ seksualitet og Beauvoir

Moi viser i sine analyser at Beauvoirs seksuelle relasjoner fungerer undergravende særlig i forhold til den heteroseksuelle matrise.¹¹⁶ Fordi Moi påviser både det utradisjonelle i forholdet mellom Beauvoir og Sartre, samt diskuterer forholdet Beauvoir hadde til blant annet Sylvie Le Bon, skrives Beauvoir fram som en figur som på mange måter går mot de fleste rollene hun hadde tilgjengelig som en kvinne fra borgerskapet. Det er tilfelle både når det gjelder Beauvoirs seksualitet og hennes posisjon i samfunnet.

Normer for korrekt seksualitet finnes både når det gjelder heteroseksualitet og homoseksualitet. Beauvoirs seksuelle orientering, om hun "egentlig" var lesbisk eller ikke, har vært gjenstand for diskusjon.¹¹⁷ Men vi har sett at Beauvoir ikke innrettet seg etter noen norm, heller ikke etter normen for hva som eventuelt måtte være korrekt lesbisk seksualitet. Derfor bekrefter hennes historie både det faktum at det finnes en norm for seksualitet også blant minoritetsgrupper og at det er mulig å leve utenfor denne normen. Da blir både diskursene som omfatter hennes heteroseksuelle relasjoner *samt* hennes lesbiske relasjoner potensielt subversive på flere måter. Som figur blir Beauvoir derfor fullstendig normoverskridende.

Selv om Beauvoir i *Det annet kjønn* viser at hun var klar over at heteroseksualiteten var det strukturerende prinsipp også utenfor seksualitetens område i Frankrike på denne tiden, mister hun det av syne når hun skal forklare *kvinnelig* seksualitet. Moi påviser at Beauvoir her har en problematisk forståelse av seksualiteten som også er ideologisk farget. Beauvoirs sexisme begrunnes med hennes personlige og historiske situasjon (SDB:164). Ved å påvise selvmotsigelser når det gjelder framstillingen av seksualitet hos Beauvoir, dekonstrueres Beauvoirs syn på seksualitet, og det heteronormative i hennes teorier og tekster framvises. Biografien viser at Beauvoir likevel til en viss grad var opptatt av å undergrave det franske samfunnets forståelse av akseptabel seksualitet på denne tiden, gjennom framskrivningen av en positiv lesbisk seksualitet i *Det annet kjønn*. Men siden Beauvoir ikke ser sine personlige erfaringer som positive, framstår dette som rent teoretisk for Beauvoir. Tiden tatt i

¹¹⁶ For mer om begrepet "heterosexual matrix" se Judith Butlers *Gender Trouble* (1999:42-43, 45-100).

¹¹⁷ Beauvoir er et ikon for mange, også yngre mennesker, ikke minst på grunn av sitt ukonvensjonelle seksualliv. Det at hennes liv fortsatt er interessant bekreftes blant annet av at Moie biografi har kommet i flere opplag, samt at det stadig blir utgitt bøker om Beauvoir, enten om hennes liv eller teori, og i Beauvoirs "tilstedeværelse" på ulike nettsteder for skeive, se for eksempel: http://www.glbtc.com/literature/beauvoir_s.html.

betraktning er det ikke så rart at vi ikke finner det samme synet i selvbiografiene og dagbøkene hennes hvor hun beskriver egne seksuelle forhold til andre kvinner.

Langt på vei ser vi derfor at Moi dekonstruerer myten omkring Beauvoir, som Beauvoir til dels selv konstruerte i sine tekster. Selv om Moi ikke bruker begrepet heteronormativitet i analysen, stiller hun spørsmålsteget ved en type heteronormativitet i samfunnet gjennom å framvise hvor problematisk det var for Beauvoir å forholde seg til sin seksualitet. Denne innsikten bekrefter hvordan seksualitet var, og fortsatt er, en faktor som gjennomsyrer omgivelsenes subjektforståelse, uten at Moi trekker denne konklusjonen. Tross problemene levde likevel Beauvoir svært kontroversielt og utradisjonelt, noe biografien viser. Ved å framstille Beauvoir som en konvensjonsbryter er Moie bok derfor også en destabiliserende analyse på den måten at den framstiller alternative kjønnspraksiser.

Men bruddet med konvensjonene kostet, uten at Moi i siste del av boka analyserer disse kostnadene fullt ut. En kan savne en teoretisering av hvordan kjønn og seksualitet tilskrives innenfor en *heteroseksuell* dominerende kontekst som en *kulturell* tvang.¹¹⁸ Kanskje skyldes dette at Moi først og fremst er opptatt av kjønnsundertrykking her, og ikke av seksualitetsundertrykking. Det kan se slik ut, som her hvor Moi skriver følgende:

Nettopp fordi det store flertallet av kvinner aldri har levd i egne samfunn adskilt fra menn, er kvinners fremmedgjøring langt mer ambivalent enn andre undertrykte gruppers fremmedgjøring. Kvinnelig subjektivitet er et komplisert og motsigelsesfylt resultat av patriarkalsk sosialisering, en tvetydig blanding av transcendens og frihet. Ingen andre undertrykte grupper opplever denne typen motsetning mellom frihet og fremmedgjøring. (SDB:233-234)

Her ser vi at det først og fremst er de to kjønnene, kvinne og mann, og ulikheten dem i mellom både psykisk og sosialt som er i fokus. Moi diskuterer Beauvoirs forståelse av at undertrykkelsen av kvinner er "en svært spesiell *form* for undertrykkelse" (*ibid.*). Men det er akkurat i dette partiet vanskelig å avgjøre om det er Moie tolkning av Beauvoir som kommer til uttrykk eller om dette er Beauvoirs "egen" mening, siden Moi verken siterer eller parafraserer Beauvoir her. Det ser ut til at Moi implisitt

¹¹⁸ Og ikke bare en "tvang" som resultat av Sartres sidesprang.

har videreutviklet Beauvoirs filosofi. Dette viser igjen til et mulig distanseproblem for Moi som vi også kan se enkelte andre steder hvor Moi skriver om Beauvoirs tenkning.

Det er dessuten verdt å merke seg at Moïs analyse av Beauvoirs seksualitet ser ut til å mangle en mer grundig refleksjon omkring *teoritilfang*, siden det fokuseres så ensidig på psykoanalyse som forklaringsmodell også i den siste delen av boka. Dette gjør Moi uten å tilstrekkelig diskutere hvorfor, slik vi så i forrige kapittel. Dermed reduseres Beauvoir til sitt eget ubevisste, selv om Moi i starten av boka ettertrykkelig sier hun vil unngå dette (SDB:18). Det ser da ut til at boka har en "logisk blindflekk" når det gjelder å forstå *fullt ut* hvordan samfunnet også strukturerte Beauvoirs seksualitet, i tillegg til hennes psyke.¹¹⁹

4.6 Heteronormativitet eller heterosexisme?

Toril Moïs teorier omkring seksualitet, kjønn og normer ble for en tid tilbake tema for debatt i tidsskriftet *Kvinneforskning* (3-4/00 og 1/01). Her ble det diskutert hva queer teori kan tilby kjønnsforskning. Ikke alle så fordeler med teorien. Forskerne Annick Prieur og Bera Ulstein Moseng var begge kritiske til queer teori og de trakk blant annet fram Toril Moïs teorier som mer i tråd med sin forskning på kjønn enn queer teori (Moseng og Prieur 2000). Det er særlig Moïs forståelse av kroppen som situasjon som ser ut til å appellere.¹²⁰ Andre forskere, representert bl.a. ved Ellen Mortensen og Paal Bjørby, var helt uenige: "Moïs teoretisering av kjønn og seksualitet i boka *Hva er en kvinne?* er høyst problematisk, sett fra vårt marginale ståsted som lesbe- og homseforskere" (Mortensen et al. 2001).¹²¹ Mortensen og Bjørby gikk ikke nærmere inn på *hva* det var som var

¹¹⁹ Moi bruker selv begrepet "logisk blindflekk" om steder i Beauvoirs filosofiske tekster som virker svært meningsmettede og som Moi mener kan være påvirket av "sosiale eller psykologiske faktorer" i eller rundt Beauvoirs liv (SDB:21).

¹²⁰ Prieur og Moseng bruker Moi hovedsakelig som en kilde til argumenter mot queer teori. De fremhever hennes kritikk av Butler i *Hva er en kvinne?*, og særlig Moïs kritikk av Butlers kroppsforståelse (og med det materialitetsforståelse) og identitetsforståelse (Moseng og Prieur 2000:147, 149, 153).

¹²¹ I tillegg til Mortensen og Bjørby var innlegget signert av forskerne Reidar Lie, Gry Brandser og Birger Angvik. Også andre queerinspirerte forskere har ytret seg kritisk til Moi. Ett mer nylig eksempel på det finner vi i *Fett* 1/06, hvor Agnes Bolsø kaller Moïs angrep på Butler for "rabiat". Bolsø mener at Moi skaper et kunstig skille "mellom Butlers kroppsforståelse og 'virkelighet'" (Hestad 2006). I samme artikkel kritiserer også kjønnsforskeren Cathrine Egeland Moi for å overse sentrale teoretiske innsikter hos Butler.

problematisk. Kan det være Mois fokus på kjønn framfor seksualitet, men også på heteroseksualitet – og dermed på *kvinnen* som den Andre i forhold til *mannen* – som synes problematisk? Moi diskuterer i samme bok dessuten transseksualitet på en måte som strider mot queer teori. Det kan ha bidratt til kritikken fra forskerne, som trolig mente at Mois framstilling av kjønn og seksualitet ikke er representativt for annen seksualitet enn heteroseksualitet. Vi har så langt fått nyansert dette synet noe gjennom diskusjonen av boka om Beauvoir, selv om vi også har sett at den fokuserer mest på heteroseksuelle relasjoner. Vi skal nå se hvordan Moi diskuterer seksualitet og normer etter Beauvoir-biografien.

Første gang Moi diskuterte begrepet ”heteronormativitet” var i en forelesning hun holdt på NTNU i 2004.¹²² Her sidestilte hun sitt begrep om heterosexisme med heteronormativitet, da hun diskuterte om begrepet ”kvinne” i seg selv var ”heterosexistisk/heteronormativt”. Moi mente queer teorien var banebrytende da den kom, fordi den viste hvordan heteroseksualitet konstitueres som en dominerende norm som er undertrykkende for marginale grupper. I samme forelesning sa Moi seg enig i at det var på tide for heteroseksualiteten å forklare seg, siden heteroseksualitetens ideologiske jerngrep, med kjernefamilien og moderskapsmaset, fremdeles er dominerende, ikke minst i Norge. Moi tok deretter opp spørsmålet om hun selv var ”for eller i mot” queer teori: Selv ville hun heller utvide begrepet og snakke om *queer forskning*. Moi framhevet at hun var *for* radikal, frigjørende og revolusjonær forskning på seksualitet og kjønn, dersom det er riktig at queer forskning handler om dette, som hun sa. Det samme uttrykte hun i et intervju i tidsskriftet *Fett*: ”Men jeg kunne godt vært en queer aktivist, jeg. Min kritikk av Butler går ikke på politikken hennes, men på forståelsen av hva kroppen er” (Aurdal og Helseth 2005:34). I forelesningen ved NTNU uttalte Moi at hun var *for* en bevisstgjøring om heteronormative diskurser og omkalfatring av samfunnsnormer slik at man kunne få større frihet til å organisere sin seksualitet. Dette må alltid inngå som en del av et radikalt feministisk prosjekt. Man kan altså være radikal queer forsker uten å bygge på queer teori, ifølge Moi. Men hun var ikke *for* en forskning som mener man må ta utgangspunkt i poststrukturalismens syn på språk, makt og subjekt. I *Hva er en kvinne?* er kritikken mot Butler særlig hard når Moi diskuterer språk, makt og kjønn:

¹²² Her ble hun direkte oppfordret til å diskutere problemstillinger rundt heteronormering på invitasjon fra prosjektet ”Når heteroseksualiteten må forklare seg”.

På den ene siden er det Butlers poeng at disse naturvitenskapsmennene produserer sin forståelse av kjønn ved å referere til kulturelle konvensjoner, på den andre siden virker det som om hun synes det er noe skandaløst, undertrykkende og heterosexistisk i dette. Men hva annet forventer en person som tror at biologisk kjønn er en effekt av sosialt kjønn og 'regulative diskurser'? Hvis biologisk kjønn er og må være en effekt av sosiale normer, så kunne ganske enkelt ikke naturvitenskapsmennene oppført seg på noen annen måte. Men hvis poenget er at biologisk kjønn (natur) faktisk bør holdes strengt atskilt fra sosialt kjønn (kulturelle normer), så har de selvsagt oppført seg klanderverdig fordi de har latt deres egen kjønnsideologi påvirke den vitenskapelige forskningen. Det er ikke nødvendig å bli 'radikal lingvistisk konstruksjonist' for å komme til denne konklusjonen: Både Simone de Beauvoir og Gayle Rubin ville absolutt ha vært i stand til å produsere en konsis kritikk av sexisme i naturvitenskapelig praksis. (HEK:83)¹²³

Her reflekterer bruken av ord som "kjønnsideologi", "sosiale normer" og "sexisme i naturvitenskapelig praksis" en kritikk av en slags "heteronormativitet" selv om Moi ikke bruker begrepet. Vi ser noe av det samme i hennes behandling av innføringen av tokjønnsmodellen:

Tokjønnsmodellen skaper et bilde av kjønn der enhver overskridelse av kjønnsnormer framstår som 'unaturlig'. Siden en 'unaturlig' mann eller kvinne ikke lenger er en 'egentlig' mann eller kvinne, må en finne opp myriader av nye begreper for å dekke alle de nye kjønnsartene som plutselig yrer fram. Tenk bare på Krafft-Ebings fabelaktige katalog over seksuelle perversjoner. (HEK:30, se også 29)

Ved å henvise til Foucaults teorier om hvordan "den moderne homoseksuelle" ble oppfunnet, viser Moi hvordan forståelsen av kjønn går over i en forståelse av seksualitet eller omvendt; hvordan kjønn og seksualitet innen vitenskapen blir normert til å henge sammen. Hun

¹²³ Moi sier videre: "Heller skal jeg ikke bruke mye tid på å undre meg over hva 'sosialt kjønn' [*gender*] betyr i denne sammenhengen (Sosiale normer? Personlig identitet? Tvangsmessig internalisering av normer?)" (HEK:84). I dette kapitlet siterer jeg fra den norske boka *Hva er en kvinne?* og ikke det engelske essayet med samme navn "What Is a Woman?", fordi det er den norske boka som er omtalt i debatten jeg refererer til.

påpeker det heteronormative i dette ved å si at ”det gjennomsyrende bildet av kjønnen gir grobunn for essensialisme, biologisme, beskyldninger om degenerasjon og ’unaturlig’ oppførsel” (HEK:31). Kjønnen blir gjennomsyrende, også i forhold til seksualitet. Dette bildet skaper en forståelse av at det bare finnes to naturlige kjønn, og at disse to bare kan ha én type seksualitet; gjensidig tiltrekning basert på to motsatte kjønn, mann og kvinne. Personen ”gjennomkjønnes og gjennomseksualiseres” (*ibid.*). Det er viktig for Moi å forklare dette synet på kjønn, for hun anser det for å være det bildet av kjønn og seksualitet som ”feminister, homser og lesber” i dag fortsatt protesterer mot (*ibid.*).

Moi deler altså *indignasjonen* over det ”gennomsyrende bildet av kjønn” med poststrukturalistisk inspirerte kjønnsforskere. Men i sine siste tekster uttrykker hun at dagligspråksfilosofiens viktigste filosofer, Wittgenstein, Cavell og Austin, gir oss et seriøst alternativ til en poststrukturalistisk forståelse av *språket* som gjennomsyret av makt. Dette er ikke overraskende da påvirkningen fra dagligspråksfilosofien er både eksplisitt og implisitt til stede i Mois bøker, spesielt etter 1998, da *Hva er en kvinne?* kom. Inspirasjonen er tydeligst her og i *Jeg er en kvinne* (2001), samt i hennes aller nyeste bok *Ibsens modernisme* (2006).

En poststrukturalistisk forståelse gir språket en ontologisk rolle, det er gjennom diskursen vi blir skapt som individer. Språket og dets grenser bestemmer dermed mulighetene for fritt valg. Dagligspråksfilosofien gjør det mulig å forstå at språk og begreper både kan oppleves som en tvangstrøye, som meningsløst, men også som *meningsfullt* og som det som gjør at vi kan forstå hverandre. Det er ikke språket det er noe galt med, hevder Moi. Det er *forholdet vi har til språket* og måten vi bruker det på som må undersøkes nærmere. Denne filosofiske tilnærmingen viser at Moi ikke anser forståelsen av at heteronormativitet er en ontologisk størrelse, som noe som tilhører sin egen teoretiske forståelse. Det vil si forståelsen av at den heteronormative diskursen produserer og konstruerer individets kjønn/seksualitet gjennom å sette ord på (normere) hva som er en korrekt kvinne eller mann, fordi diskursen er gjennomsyret av makt (se for eksempel Butler 1999:xix). En dagligspråksfilosof ville ha sagt at språk ikke *i seg selv* har produserende makt (et ord er ikke performativt i seg selv), det er hvordan et begrep blir brukt, hvilken mening det gis, og i hvilken ideologisk sammenheng, som er det avgjørende.

Dette bekrefter at Moi ikke anser seg som en del av den ”nye” queere bølgen. Men hovedsaken her er at Moi understreker at hun ikke er uenig i

den queere teoriens ”mål”, det er middelet for å komme dit Moi vil diskutere. Det handler om å ta en språkfilosofisk debatt inn i diskusjonen av teori om kjønn: Hvordan vi skal uttrykke teori, og derigjennom, via hvilke rammer vi skal forstå verden, og fenomener i verden som kjønn og seksualitet.

I bøkene *Hva er en kvinne?* og *What Is a Woman? And Other Essays* ser vi at det er likheter mellom Mois bruk av begrepet ”heterosexisme” og heteronormativitetsbegrepet fra queer teori. Moi beskriver heterosexisme som en effekt av sosiale normer for kjønn og seksuell praksis (HEK:167). Senere, i innledningen til den nye norske utgivelsen av *Det annet kjønn*, bruker Moi blant annet begrepet ”naturaliserende ideologi” (Moi 2000:15). Begrepet om naturaliserende ideologier – ”det vil si tenkemåter som forsøker å fremstille sosiale relasjoner som om de var naturlige” (Moi 2000:15) – er inspirert av Beauvoir og hennes bruk av begrepet *myter* i *Det annet kjønn* (Beauvoir 2000:197-325). Moi diskuterer i innledningen hvordan Beauvoir har en begrenset forståelse av ideologi, men at hun bruker begrepet *myter* på en bredere måte (Moi 2000:15). Mois bruk av uttrykket ”naturaliserende ideologi” viser en forståelse av det beslektede fenomenet normering. Heterosexisme kan forstås som én slik naturaliserende ideologi – eller med andre ord – en dominerende diskurs, som forstår og bestemmer hetero- og homoseksualitet som klart atskilte kategorier.

I *What Is a Woman? And Other Essays* kan vi også finne andre analyser som ser ut til å behandle heteroseksuell normering kritisk. Vi kan se det i en analyse av litteraturteoretikeren René Girards teori om mimetisk begjær i litteraturen, hvor psykoanalytisk teori fra Freud diskuteres.¹²⁴ Her kritiserer Moi Girard for å anta at heteroseksualitet er medfødt: ”Girard’s silence on the subject of the pre-Oedipal child is only made credible by the assumption that every child is born with a clear notion of sexual identity (of being a boy or a girl) and with an equally clear heterosexual structure of desire” (Moi 1999:324). Denne teksten ble publisert første gang i 1983. At Moi velger å ta den med i antologien fra 1999, viser at problematikken omkring heteroseksualitet som norm lenge har vært en del av hennes teoretiske univers, og at den fortsatt er aktuell for henne. *What Is a Woman? And Other Essays* inneholder dessuten to litteraturvitenskapelige analyser av begjæret i tekster om kjærlighet fra middelalderen. Tekstene handler om heteroseksuell kjærlighet, og Moi konsentrerer analysen særlig om forholdet mellom begjær, makt og kunnskap. Disse analysene kan klart

¹²⁴ Det refereres til Girards *Things Hidden Since the Foundation of the World* (1987).

sees på som destabiliserende analyser av heteroseksualitet, selv om de utelukkende diskuterer heteroseksuell kjærlighet og begjær.

Men, hvis heterosexisme er det begrepet Moi velger å bruke, er så heterosexisme og heteronormativitet det samme? Innenfor en "queer" fortolkningsramme vil man kunne si at begrepene er separate fordi heteronormativitetsbegrepet betegner dypere ontologiske strukturer enn heterosexisme, som i dette teoretiske landskapet er en betegnelse på praksis.¹²⁵ Men flere steder i *Hva er en kvinne?/What Is a Woman? And Other Essays* forfektes som vi har sett en forståelse av heteroseksuell normering som ikke skiller seg nevneverdig fra et begrep om heteronormativitet. Moi kritiserer også flere steder at kjønn og seksualitet er normert til å henge sammen på grunn av heteroseksualitetens dominans.¹²⁶

4.7 Kropp og kontingens

Innenfor hvilke teoretiske rammer forstår så Moi forholdet mellom kjønn og seksualitet? Et av de mest interessante – og oversette – poengene i *Hva er en kvinne?/What Is a Woman? And Other Essays* er hennes argument om at forbindelsen mellom kropp og seksualitet er *kontingent*, akkurat som forholdet mellom kropp og subjektivitet er kontingent (HEK:66, 119, 166). For å forstå dette må vi undersøke nærmere hva bruken av begrepet "kontingent" innebærer. Når to faktorer er kontingente er de sammenfallende, men det er ikke noe logisk nødvendig over sammenfallet.¹²⁷ De to faktorene kan ofte være sammenfallende, men det betyr ikke at det alltid er slik at der den ene faktoren er tilstede vil den andre også være der. Denne forståelsen av kontingent betyr at når Moi skriver at forbindelsen mellom kropp og seksualitet er kontingent, så mener hun det samme som at kroppens kjønn ("kroppens struktur") i utgangspunktet ikke automatisk angir hvilken seksualitet et menneske har. Likevel *kan* det godt være slik at det er en overhyppighet av at en type kropp finnes sammen med en bestemt type seksualitet.

Dette kan sammenlignes med queer teoris ønske om kjønnsoverskridelse og viser dermed et mulig krysningspunkt mellom Moi og queer teori. Verken

¹²⁵ For mer om denne forståelsen av det ontologiske aspektet, se spesielt Judith Butlers *Gender Trouble* (1990/1999) eller *Excitable Speech* (1997).

¹²⁶ Se for eksempel HEK:31-33, 65, 83, 89.

¹²⁷ Dette til forskjell fra en annen måte begrepet ofte blir brukt i poststrukturalistiske teori om kjønn, der kontingent ser ut til å bety "alltid nødvendig sammenfall".

heteroseksualitet eller homoseksualitet er skrevet inn i kroppens struktur, argumenterer Moi, og hun forsøker da også å koble sin forståelse av kjønn *fra* forståelsen av seksualitet (HEK:166). Det kan se ut til at Moi etter ”påvirkning” fra nyere utvikling innen kjønnsforskning, og deriblant queer teoris inntog, må forholde seg mer eksplisitt til seksualitet og normering enn det hun har gjort til nå. Før har fokuset vært på kjønn. Samtidig har vi nettopp sett at Moi tidlig diskuterte seksuell normering i forhold til begjær. Men i *Hva er en kvinne?* går Moi ikke videre inn i diskusjonen av dette. Hun begrunner det med at essayet ikke fokuserer spesielt på psykoanalysen (*ibid.*). Derfor utforskes ikke her spørsmålet om en mulig oppløsning av heteroseksualitet (og heteroseksuelt begjær) som norm, og heller ikke konsekvensen av dette. Det ville vært svært interessant nettopp i denne teksten. Men Mois bruk av begrepet ”kontingent” i forståelsen av kropp og seksualitet åpner likevel opp for en begynnende ny teoretisering av oppløsningen av heteroseksualitet som norm. Det samme gjør Moi når hun stadig vektlegger at biologi ikke gir grunnlag for sosiale normer.

Det er viktig å legge merke til at Moi snakker om *kropp* og ikke *kjønn*, når hun snakker om forholdet som kontingent. Begrepet ”kropp” utvides også til å innebære kroppens *struktur*, noe som må kunne tolkes dithen at hun likevel også inkluderer kjønn.¹²⁸ Moi ser derfor ut til å ta et visst forbehold, og er forsiktig med bruken av ordet kjønn. Det kan se ut til at Moi, til tross for sin avstandstagen til det hun mener er poststrukturalismens abstrakte måte å snakke om kjønn på,¹²⁹ selv blir noe abstrakt, eller uklar, på dette punktet. Men det kan også tolkes som at Moi rett og slett heller vil snakke om kropp enn om kjønn. Dette fordi det åpnes opp for å ha en forståelse av *grensetilfellene* når det gjelder kjønn, siden den kroppen man har er utgangspunktet for enhver analyse, også av seksualitet. I så fall blir mulighetene uendelige for hvordan kropp og seksualitet kan være organisert eller strukturert. Kjønn blir dermed underordnet. Kroppen kommer først, og det blir plass til både den kjønnede kroppen, den seksuelle eller begjærende kroppen, den syke kroppen, den aldrende kroppen, for kroppen er vår situasjon uansett. Slik vil en lesning av Mois syn på *kroppen som en situasjon* i *Hva er en kvinne?* føre til en annen forståelse av normering av seksualitet og av kjønnsoverskridelse. Dette til forskjell fra hva queer teori tilbyr gjennom bruken av begrepet heteronormativitet, hvor det er heteroseksualitet som er startpunkt for en kritisk analyse av seksualitet og subjektivitet.

¹²⁸ Hun skriver også ”kroppens materielle struktur” (HEK:65).

¹²⁹ Se spesielt Mois kritikk av Butlers syn på materie (HEK:74-81).

Men hva betyr det at kroppen er en situasjon? Hvis vi ser nærmere på hvordan Moi tolker Beauvoirs forståelse av menneskekroppen, ser vi at Moi anser kroppen som vår *situasjon* i verden (HEK:91-124).¹³⁰ Vi er ikke bare *i* en situasjon, kroppen vår *er* en situasjon. Det betyr at den er utgangspunktet for alt vi gjør i verden, og alt verden gjør med oss. Uansett hvilket kjønn eller kroppslig struktur vi blir født med, vil den kroppen vi har alltid være med på å prege hvordan vi er og hvordan vi blir. Samtidig så utgjør kroppen også en *bakgrunn* for våre handlinger i verden. Vi er en situasjon i forhold til oss selv, med våre prosjekter, mens vi for *andre*, som ser oss eller snakker med oss, har kroppen som bakgrunn (IAW:196-197). Den historiske situasjonen vi er født inn i vil så avgjøre hvordan vi blir behandlet og oppdratt, hvilke muligheter vi får i samfunnet osv. Dette skjer med alle mennesker, uansett kropp.¹³¹

Den kroppen vi har fått tildelt kan vi i utgangspunktet gjøre hva vi vil med (eksistensiell frihet), mens den historiske situasjonen vi blir født inn i vil gi oss noen rammer for hva det faktisk er mulig for oss å gjøre (konkret

¹³⁰ Denne forståelsen av situasjonsbegrepet er igjen preget av Beauvoirs tolkning av Merleau-Pontys fenomenologi. I løpet av de siste 10-15 årene har også andre enn Moi begynt å framheve det filosofiske potensialet til Beauvoir. Det har nå blitt utgitt flere rene filosofiske analyser av hennes tekster, fra forskere som Debra Bergoffen, Eva Lundgren-Gothlin og Nancy Bauer. For en detaljert oversikt se boka *The Legacy of Simone de Beauvoir* (Grosholz 2004). Det ser ut som Prieur og Moseng er inspirert av situasjonsbegrepet i sin analyse også, uten at de direkte kobler begrepet til analysen (Moseng og Prieur 2000).

¹³¹ Moi skriver mer om kroppen som *bakgrunn* i ”I Am a Woman” (og da også i *Jeg er en kvinne*). Det er først og fremst kvinner som opplever at deres kjønnede kropp alltid blir tatt i betraktning. Når kvinnekroppen *alltid* blir trukket i forgrunnen, uavhengig av om situasjonen tilsier at det er relevant eller ikke, innebærer det en undertrykkelse av kvinnen. Det samme skjer når kvinnen forhindres i å fremheve kroppen hvis hun vil. Målet for Moi er at man selv skal kunne velge når kropp, kjønn og seksualitet skal være i fokus. Hvis denne friheten oppnås, vil ikke kjønn og seksualitet lenger være irrelevant, negativt og heller ikke bestemmende, men være en del av alle de erfaringene vi har som individer i verden. Å se kroppen som bakgrunn kan i tillegg løse et problem innen feministisk tankegang, problemet mellom essensialisme (fordi man har kvinnekropp så gjør man ting på et spesielt vis) og nominalisme (uansett hva man gjør så er man et menneske), mener Moi (IAW:180-188). Det første stenger kvinnen inne i sin kropp, det andre fornekte at hun har en kvinnekropp. Ved å både se kroppen som bakgrunn og som situasjon forholder Moi (med Beauvoir) seg også til konstruktivismen; kjønn som sosialt konstruert. Dette fordi kroppen både sees som konkret for subjektet (med en viss frihet) og blir formet og forstått (konstruert) etter hvilket samfunn den eksisterer i. Dette kan sammenlignes med queer teori og forståelsen av hvordan kjønn blir tilskrevet i en heteroseksuell dominerende kontekst som en kulturell tvang. Det er de heteroseksuelle normene som bestemmer synet på kropp og seksualitet.

frihet). Dette synet på frihet henter Moi også fra Beauvoir (Moi 2000:17). Vi har derfor en kropp med en struktur som gjør at vi blir oppfattet på en (eller flere) måter av andre og av oss selv, ettersom vi utvikler oss i verden. Hvordan seksualitet og kjønn forstås i den konteksten vi lever i, påvirker også hvordan vi forstår oss selv. Samtidig har vi mulighet til å påvirke det samfunnet vi lever i slik at det kan oppfatte oss annerledes. Dette kan lykkes eller mislykkes. Denne relative friheten, samt omverdenens påvirkning av oss (som kan sees som en normering) er det som gjør det mulig å forstå kropp og seksualitet, eller kropp og subjektivitet, som kontingent. Har vi en kvinnekropp er det ikke gitt hvordan vi er som person eller hvem vi begjærer. Har vi en kropp som i en gitt kontekst ikke lett kan bestemmes som kvinne- eller mannskropp (uavhengig av om vi forandrer på den selv, eller om den var gitt i utgangspunktet), vil vi være et grensetilfelle i den konkrete historiske situasjonen vi er i. Vi må ta utgangspunkt i hvert enkelt menneske, det finnes ikke noen spesifikk mannlighet eller kvinnelighet vi automatisk blir en del av. Derfor blir skillet mellom biologisk kjønn og sosialt kjønn irrelevant for Moi (HEK:23).

Det er disse problemstillingene Moi gjennomgår i det aller siste kapitlet av *Hva er en kvinne?*,¹³² et kapittel som til dels har blitt lite diskutert. Her forsøker Moi dessuten å vise at det er et lite hensiktsmessig grep for feministisk teori å opprettholde en forståelse av noe som mannlig eller kvinnelig (kategorier basert på sosialt kjønn), uavhengig av om disse i vår tid anses som sosialt konstruert og ikke knyttet til biologisk kjønn, og uansett om vi tillegger disse positivt eller negativt innhold. Så lenge vi insisterer på at egenskaper kan deles inn i mannlige og kvinnelige, er vi med på å opprettholde kjønnsbaserte stereotyper, mener Moi (HEK:159). Bare det å klassifisere egenskaper som mannlige eller kvinnelige, det vil si opprettholde en slags forskjellstenkning når det gjelder egenskaper, gjør at muligheten for misbruk av slike klassifiseringer basert på kjønn kan oppstå. Ved å beholde troen på at kjønn gir egenskaper som skal vise til noe ”kvinnelig” eller ”mannlig”, sier vi ingenting meningsfullt om den enkelte kvinnen eller mannen vi ønsker å beskrive. Det gir heller ikke nødvendigvis mening å bruke kjønnsbaserte stereotyper når dype eksistensielle problemer skal diskuteres. I tillegg til å ønske frihet for alle uansett kjønn eller seksualitet, burde vi kanskje heller analysere mennesker i konkrete situasjoner, fri for generalisering, abstrahering, absolutisme og uklare filosofiske utlegninger, argumenterer Moi (HEK:169-170). Som analyseeksempler bruker hun saker som omhandler transseksuelle eller

¹³² Og også i “What Is a Woman?” (99-120).

transkjønnede personer. Disse er ”grensetilfeller”, altså eksempler på hva som skjer i samfunnet vårt når personer ikke faller inn under (aner)kjente kategorier.¹³³ Ved å vise hvordan kjente feministiske teoretikere kommer til kort når de skal klargjøre hvordan man skal forstå personer som ikke passer i kjente kategorier, uttrykker Moi at feministiske teori har behov for å tenke nytt. Dette for å komme fram til en måte å forstå ”grensetilfellenes” situasjon innenfra, samtidig som vi kan snakke om dem teoretisk (HEK:164-167). Ved å ta utgangspunkt i kroppen som situasjon og bakgrunn, og samtidig forstå kropp og seksualitet – og kropp og subjektivitet – som kontingent, mener Moi det er mulig å oppnå en slik forståelse.

4.8 Forbi poststrukturalismen, Moi neste?

Som vi har sett blir Toril Moi kritisert for sine synspunkter i forhold til kjønn og seksualitet. Hun står derfor i fare for å framstå for andre som en representant for heteronormativitet. Men hun har kanskje fremfor alt blitt oppfattet som en kritiker av poststrukturalistisk teori, og da spesielt Butler. Det er særlig når Moi skal forklare *hvorfor* poststrukturalismens forståelse av kjønn og seksualitet er problematisk at hun gjør et retorisk grep som kan få lesere til å reagere på teksten. Ved å trekke opp én sammenhengende tradisjon fra 1800-tallsforskerne Geddes og Thomson (med det gjennomsyrende kjønn) via antropologen og kjønnsforskeren Gayle Rubin og fram til feministiske teoretikere som Donna Haraway og Butler, mer enn antydes det at poststrukturalistisk forståelse av kjønn ikke skiller seg nevneverdig fra de biologiske deterministene Geddes og Thomson:

[...] Judith Butler [viser] at den poststrukturalistiske kritikken av påstanden om at det bare finnes to kjønn, faktisk ligger snublende nær strukturen i de biologiske deterministenes forståelse av kjønn [...]. Selv om Butler kjemper mot den normen som Geddes and Thomson gledesstrålende omfavner, ser det ut som om de grunnleggende logiske forutsetningene bak argumentene deres er urovekkende like. (HEK:66-67)

Hvis vi ser denne sammenligningen sammen med den massive kritikken Moi senere har av både Butler og Haraway, er det derfor ikke til å undres

¹³³ Her er det for øvrig mulig å se en forbindelse til Judith Butlers prosjekter om hvem som er ”within the limits of speakability”, altså hvem samfunnet anerkjenner (se for eksempel *Excitable Speech* (1997), *Precarious Life* (2004), *Undoing Gender* (2004)).

over at Moi kan møte motstand – eller bli ignorert.¹³⁴ Dessverre ser dette ut til å ha hindret kjønnsforskere i å se mulighetene den fenomenologiske forståelsen av kroppen som situasjon gir.¹³⁵

I dette kapitlet har vi sett at Moi mener å forstå normbegrepet noe annerledes enn de poststrukturalistene hun kritiserer, basert som det er på ulikt (språk)filosofisk ståsted. Like fullt bruker hun begrepet i sine analyser, og hun utforsker og stiller spørsmålsteget spesielt ved en *heteroseksuell* normativitet i tekstene sine. I biografien om Simone de Beauvoir er likeledes Moi kritisk til det hun ser som en forherligelse av heteroseksuell praksis i Beauvoirs egne tekster, som når hun avslører Beauvoirs selvbedrag i kjærlighetsforholdet til Jean-Paul Sartre. Derimot mangler Moies biografi en grunnleggende teoretisering av hvordan kjønn og seksualitet formet Beauvoir innenfor en strengt heteronormativ kontekst som det franske samfunnet var (og fortsatt til dels er). Selv om en forfatterbiografi ikke alltid inneholder teoretiske analyser, er det å forvente både av Moi og av en tekst som i så stor grad vektlegger refleksjon over egen metode.

Det er derfor interessant at Moi i sine neste bøker, *Hva er en kvinne?* og *What Is a Woman? And Other Essays*, kommer med en nytenkning av det fenomenologiske *situasjons*begrepet som bidrar til en *annen* forståelse av seksuell normering enn det queer teori tilbyr. Normene forstås her som mindre rigide og mer påvirkbare for det enkelte subjekt. Moies tekster får oss dessuten til å se nødvendigheten av å nyansere forståelsen av normativ seksualitet – og dermed også begrepet heteronormativitet – da verken all heteroseksuell eller homoseksuell aktivitet passer inn i det som tradisjonelt

¹³⁴ Det ser ikke ut til å ha hjulpet at Moi i neste avsnitt skriver: ”Jeg hevder ikke at poststrukturalistene er biologiske determinister” (HEK:67). Moi understreker videre at det hun reagerer på er at enkelte poststrukturalister foretrekker å benekte at biologiske fakta eksisterer for å unngå at de blir underlagt sosiale normer. Det ville selvsagt være lettere bare å benekte at ”biologiske fakta kan legitimere sosiale normer”, ifølge Moi (*ibid.*).

¹³⁵ Det finnes få skriftlige kilder som viser kritikk av Moi fra queer/poststrukturalistisk inspirerte forskere på det internasjonale feministiske feltet. Dette kan tyde på at Moies håp om diskusjon ikke har blitt tatt vel i mot. Det eneste vitenskapelige essayet med kritikk av ”What Is a Woman?” jeg har kunnet oppspore er fra den amerikanske filosofen, Iris Marion Young. Hun kan dog ikke karakteriseres direkte som en poststrukturalist. Young kritiserer Moies avvisning av ”gender”-begrepet, med bakgrunn i at begrepet bør beholdes, siden det muliggjør teoretisering av sosiale strukturelle maktforhold (Young 2004). Bokanmeldelsene av *What Is a Woman? And Other Essays* er overveiende positive (se for eksempel Altman 2000; Knight 2000; Huffer 2001). Segal (2000) er mer kritisk, men ikke fra et queer standpunkt.

sett betraktes som normativt korrekt.

Det kan se ut til at norsk og internasjonal kjønnsforskning går glipp av ny verdifull innsikt ved å ikke utforske potensialet som ligger i Mois nyteoretisering av Beauvoirs filosofi. Moi blir fremdeles først og fremst oppfattet som en kritiker av poststrukturalismen. Det hadde trolig vært mer fruktbart å forsøke å se på hva hun gjør, eller gir forskere muligheten til å gjøre, *etter* det innledende basketaket med utvalgte poststrukturalister.¹³⁶ Det er nemlig da vi kan finne det virkelig interessante ved Mois tekster.

¹³⁶ Litteraturprofessor Unni Langås har ledet prosjekter ved Universitetet i Agder som deler det teoretiske og analytiske begrepsapparatet uttrykt i Mois nyere tekster om kropp og kjønn. Sentrale bøker herfra er *Den litterære kroppen. Artikler om kropp og tekst fra Edda til i dag* (Langås 2005) og litteraturviteren Christine Hamms *Medlidenhet og melodrama. Amalie Skrams romaner om ekteskap* (Hamm 2006). Som få andre har Hamm her i tillegg et dagligspråksfilosofisk perspektiv. Den amerikanske filosofen Nancy Bauer er en av få internasjonalt som deler både Mois forståelse av Beauvoir og den dagligspråksfilosofiske tilnærmingen til feministisk teori (Bauer 2001).

5 Teori som fortelling: Narratologisk analyse av ”I Am a Woman” og ”What Is a Woman?”

Sexual/Textual Politics skaffet Moi en ledende posisjon i det internasjonale feministiske feltet, spesielt innenfor litteraturvitenskap. Biografien om Simone de Beauvoir viste deretter til fulle at Moi hadde ambisjoner om å gå utover feltet litteraturteori og diskutere feministisk filosofi og kjønnteori på mer generelle vilkår. På slutten av 1990-tallet hadde Moi samlet nok intellektuell kapital til å diskutere (med) flere av de mest anerkjente teoretikerne innenfor hele feltet av feministisk teori, spesielt Judith Butler. Oppgjøret med Butler fant sted i den omfattende essaysamlingen *What Is a Woman? And Other Essays* (1999). Boka inneholder både nyere og eldre engelske tekster av Moi fra 1980 til 1998. Tekstene diskuterer problemstillinger omkring kropp, kjønn, seksualitet og begjær, som vi så eksempel på i forrige kapittel.

De to essayene, ”What Is a Woman? Sex, Gender, and the Body in Feminist Theory” og ”I Am a Woman’: The Personal and the Philosophical”, er de nyeste tekstene i boka.¹³⁷ Det er spesielt i disse to tekstene at samtidig teori om kjønn blir analysert og kritisert. Essayet ”What Is Woman?” tar for seg utviklingen av teorier omkring kjønn og kropp fra 1800-tallet og fram til 1990-tallet. ”I Am a Woman” er derimot en søken etter en måte å uttrykke seg på teoretisk. Til tross for essayenes ulike uttrykksformer, lanserer Moi begge steder sin tolkning av Beauvoirs teorier omkring hva det vil si å være kvinne. Tilknytningen til Beauvoir understrekes ved at disse to essayene er plassert i en egen del, del I, under tittelen ”A Feminism of Freedom: Simone de Beauvoir”. Moi presenterer det som en løsning på kjønnsforskningens problem omkring hva kjønn og kropp er i dag. Dette gjøres ved å bruke Beauvoirs teori om kvinnen *både* som situasjon og som bakgrunn. Det er i ”What Is a Woman?” at situasjonsbegrepet forklares, mens ”I Am a Woman” videreutvikler den noe mindre kjente forståelsen av kjønn som bakgrunn.

I dette og det neste kapitlet skal jeg gå Mois nyeste tekster nærmere etter i sømmene ved å analysere retoriske og litterære virkemidler. Først vil jeg

¹³⁷ Jeg vil i hovedsak diskutere de engelske tekstene, siden essaysamlingen er den siste og mest komplette utgaven og siden de to essayene samlet utgjør en egen del. Der de norske diskuteres, spesifiseres dette.

gjøre en *tekstimmanent* lesning både av ”I Am a Woman” og ”What Is a Woman?”, med hovedvekt på førstnevnte essay. I neste kapittel skal jeg så foreta en *kontekstuell* lesning av de to samme essayene med vekt på transtekstualitet og intertekstualitet. Her vil fokus først og fremst være på ”What Is a Woman?”.

I min hovedoppgave, *Å risikere seg selv gjennom skriften. Fiksjon, diskurs og selvframstilling i Toril Mois teoretiske essay 'I Am a Woman': The Personal and the Philosophical* (2001), ble ulike aspekter ved ”I Am a Woman” behandlet, først og fremst i en tekstimmanent narratologisk analyse. Denne analysen vil jeg nå kunne trekke vekslers på. Siden jeg regner ”I Am a Woman” som et av Mois mest representative essay må analysen av det med i avhandlingen, der jeg selvsagt vil diskutere de retoriske virkemidlene mer inngående enn hva jeg har gjort tidligere, blant annet ved å utvide analysen til å også gjelde ”What Is a Woman”.

5.1 Teoretiske tekster, narratologi og retorikk

Allerede gjennom tittelen *What Is a Woman? And Other Essays* beskrives tekstene i boken som *essays*. Ordet essay kommer fra fransk ”essai” og betyr ”forsøk”. Det var Michel de Montaigne som først brukte ordet på sin tekstsamling *Essais* fra 1580.¹³⁸ Det ligger i betegnelsen at essayet ofte har en ”forsøkskarakter”, det er en utforskning av et tema. Essaysjangeren gir forfatteren sjansen til å være subjektiv og samtidig teoretisk. Dette passer særlig godt til ”I Am a Woman”, der temaet er det personlige og det filosofiske.

Men til tross for at vi kan finne mange av stil- og innholdselementene fra essaysjangeren i både ”I Am a Woman” og ”What Is a Woman?”, vil jeg ikke betegne dem som komplette essay i den franske tradisjonen. De er riktignok polemiske i formen, de bruker eksemplets makt og er ofte kritiske i uttrykket, alt dette for å stimulere til refleksjon hos leseren. Men begge tekstene innehar lange teoretiske partier med begrepsdefinisjoner og detaljerte referanser til teoretiske debatter. De nærmer seg dermed også en mer ren vitenskapelig tekst. I boka *Det litterære skattkammer. Sakprosaens teori og retorikk* skiller sakprosaforskeren Ottar Grepstad essayet fra det han kaller ”vitskapsprosa”, selv om han anser begge teksttyper for å være underkategorier av ”argumenterende og utgreiende” sakprosaetekster

¹³⁸ Man skiller gjerne mellom britisk essaytradisjon og fransk (Grepstad 1997:229). Jeg vil ikke gå nærmere inn på dette skillet her.

(Grepstad 1997). Grepstad anser de viktigste bestanddelene i vitenskapsprosa for nettopp å være ”begrep, definisjonar, hypotesar, teoriar og modellar” (Grepstad 1997:197). Synet på tekstene som mer rene vitenskapelige tekster støttes også av at både ”I Am a Woman” og ”What Is a Woman?” vekselvis omtales som et ”paper” (artikkel) og et ”essay”.¹³⁹

I det følgende har jeg valgt å ikke å gå videre på en sjangerdiskusjon i forhold til essaysjangeren. Grunnen til det er ikke at jeg mener å diskutere om disse tekstene er ”ekte” essays eller ikke. Jeg har heller valgt å konsentrere analysen om de fortelletekniske sidene fordi en narratologisk analyse kan få fram de retoriske sidene ved tekstene mer i detalj enn en sjangerbestemmelse vil gjøre. Narratologien gjør det mulig å blottlegge flere lag i teksten og løse den opp i ulike deler, slik at de forskjellige elementene kommer klarere fram.

Ved å åpne opp essayets ulike nivå gjennom en nærlesning, vil jeg vise at narratologi som metode fungerer avslørende også på tekstens retoriske strategier. Filtringen gjennom et narratologisk apparat får fram de fortellende elementene ved teoritekstens struktur og oppbygging. Tidligere har jeg vært inne på at det finnes en *fortellerstemme* i Mois tekster. Dette er *ett* element narratologien har bidratt til å avdekke. At en teoritext forteller sin versjon av de vitenskapelige undersøkelsene den foretar – og dessuten innehar karakterer og språk som minner om skjønnlitterære tekster – gjør at vi kan påpeke spenningen mellom tekstens meningsskapende elementer og saksforholdet.

5.2 Retorikk og fortelleteknikk i “I Am a Woman”

For å framvise tekstens retorikk og struktur vil det, tilsynelatende paradoksalt, være nyttig å opprette en *distanse* til teksten og forfatteren av teksten.¹⁴⁰ Distansen oppnås ved å forstå teksten som uttrykk for en ikke

¹³⁹ Se IAW:235. I ”I Am A Woman” kalles også *Det annet kjønn* for et essay, noe som underbygger min vurdering av at essay-betegnelsen brukes i en noe vid betydning (særlig i amerikansk akademia) og mer må sees som en vitenskapelig tekst (WIW:5). Hos Grepstad kommer artikkel inn under kategorien vitenskapsprosa (Grepstad 1997:163).

¹⁴⁰ Hovedfokus vil være på introduksjonen og del I, men noen eksempler på virkemidler i teksten hentes også fra del II og III. Etter introduksjonen er teksten delt inn i tre deler. Del I, ”Contemporary Theory”, er inndelt i fem kapitler. Delen omhandler ulike oppfatninger om hva begrepene ”personlig” og ”teoretisk” innebærer, og tar utgangspunkt i samtidige oppfatninger av begrepene. Del II, ”The Second Sex”, er delt

”enkel referensialitet” til en virkelighet hvor en forsker – Moi – skriver en fagtekst. Essayet ”I Am a Woman” er ikke direkte en historisk tekst.¹⁴¹ I analysen av en skjønnlitterær tekst skiller narratologien mellom den virkelighet teksten referer til og den *historiske* virkeligheten utenfor teksten. Det siste er altså *ikke* det samme som den virkeligheten (i historien) som teksten som fortelling referer til. Om en roman tar utgangspunkt i virkelige hendelser, vil likevel tekstens historienivå ikke være det samme som det nivået teksten hadde som sitt startpunkt. I en sakprosatext vil dette skillet være mindre viktig å opprettholde. Likevel: den ”virkelighet” det refereres til er ikke identisk med den ”historisk funderte virkeligheten” utenfor teksten (Aaslestad 1999:23).¹⁴²

Når jeg vil hevde at det narrative aspektet er sentralt i ”I Am a Woman” er det ikke nødvendigvis fordi essayet *forteller* om virkelige hendelser, det er fordi *hele essayet kan sees som en fortelling*.¹⁴³ Ved å ta utgangspunkt i teksten som fortelling, kan man analysere teksten uten å komme opp i problemer som har å gjøre med hva som er virkelig eller ikke.

Narrativ teori vektlegger de strukturelle aspektene ved en tekst. Teksten deles gjerne inn i tre nivåer, historie, fortelling og narrasjon eller fortellehandling (Aaslestad 1999:27). Begrepet ”fortelling” skiller i seg selv ikke mellom det fiktive og ikke-fiktive. Men gjennom å fokusere på fortellingen vil historien – og teksten – som konstruksjon lettere komme til syne. Selve fortellingen kan være et utsagn, en diskurs eller en narrativ tekst. En narrativ analyse kan dermed foretas på andre tekster enn de rent skjønnlitterære, da narratologi er godt egnet som metode i analyse også av

inn i åtte kapitler. Her analyseres de tre åpningsparagrafene av *Det annet kjønn* av Beauvoir. Del III, ”Some Concluding Thoughts”, er en kort oppsummering. Hele essayet er på 130 sider.

¹⁴¹ Uttrykket ”enkel referensialitet” har jeg fra Sissel Lies bok *Mor og Medusa – portrett av den moderne kunstneren* (1999), hvor hun gjennomgår forholdet mellom selvbiografi og fiksjon (Lie 1999:13). Lie viser til at man i en analyse av en tekst kan havne i en uendelig diskusjon om man skal lese teksten som fiksjon eller selvbiografi. Denne ”svingdør”-diskusjonen er noe Genette kommenterer i *Figures III* (1972).

¹⁴² Denne problematikken er kanskje historikeren Hayden White mest kjent for, spesielt i *Metahistory. The Historical Imagination in Nineteenth-Century Europe* (1974).

¹⁴³ En fortelling er definert som en episk eller narrativ tekst uansett lengde og fremstillingsmåte, altså alle former for fortellende *diktning* som formidler en eller flere hendelser. Ordet diktning er et sentralt aspekt ved denne definisjonen. Hva som er diktning er det vanskelig å avgjøre. Jeg velger å tolke ordet ”diktning” i vid betydning. Det er snakk om en *konstruksjon*, eller at noe er *opp-diktet*.

fagtekster.¹⁴⁴ ”I Am a Woman” forteller en teori, det vil si; teksten legger fram sin ”fortelling”, sin idé om en teori. Denne fortellingen består av ulike elementer som har en oppbygning som skal føre frem til en *slutt* som vi som lesere skal kunne akseptere.¹⁴⁵ Som ”teorifortelling” er ”I Am a Woman” strukturert slik at teksten framstår som en beretning med hendelser, karakterer og teoretiske utlegninger som står i en meningsfull sammenheng med hverandre. Vi danner vår forståelse for innholdet gjennom språkets og dermed tekstens retorikk. Teksten nærmer seg med det fiksjonen, vi får ikke tilgang på en ”sannhet”, men én versjon av den, filtrert som den er gjennom narrative grep. Senere i avhandlingen skal vi se at både Mois ”What Is a Woman?” og Butlers *Gender Trouble* har elementer av en slik forskerfortelling i seg.

5.3 Rammefortelling og fortellerinstans

”I Am a Woman” kan i sin helhet betraktes som en fortelling om en søken etter å finne en måte å skrive teori på. Samtidig problematiseres det å kunne uttrykke seg som subjekt i en teoretisk tekst. Fortellingen er formet som en ”quest” – en søken etter en løsning.¹⁴⁶ Dette er selve utgangspunktet for ”teorifortellingen”: ”I hope that this investigation will help me to find a way to write theory without neglecting or repressing the claims of the personal, the local, and the specific, but also without dismissing or diminishing the claims of the impersonal, the objective, and the universal” (IAW:122). Bruken av ordet ”investigation” styrker oppfatningen av at dette essayet er en aktivt undersøkende prosess; en søken – underforstått – etter et svar på problemene med å skrive teori. Dette er rammen rundt alle essayets ulike tekstelementer, og det utgjør et ekstradiegetisk nivå i teksten (Genette 1995:228). Vi kan kalle dette rammefortellingen. Rammefortellingen innehar ulike karakterer som bidrar

¹⁴⁴ Narratologiens opphavsmann Gérard Genette behandler disse i ”Discours du récit” (1972), en del av bind III i Genettes trebindsverk *Figures* (1966-1972). Jeg bruker som regel Petter Aaslestad's oversettelse av de genetiske begrepene i *Narratologi* (1999). Aaslestad (1997) viser hvordan bruk av narratologisk teori i studiet av sykejournaler synliggjør at også en sakprosa tekst benytter fortellertekniske grep.

¹⁴⁵ Jeg finner støtte for denne betraktningssmåten hos Sissel Lie, bla. i kapitlet ”Om fagtekstens retorikk” i boka *Fri som foten. Om å skrive fagtekster* (Lie 1995:133). Hun behandler også forholdet mellom jeg’et i en fagtekst og forfatteren av den samme teksten (Lie 1995:136-137).

¹⁴⁶ Mange romaner har også en slik søken (quest) som sitt prosjekt. Vi kan gjenfinne denne strukturen også på mikronivå i teksten, der mindre avsnitt som inneholder argumentasjonselementer kan sees som ulike prosjekter forskerfortelleren må komme gjennom for å kunne gå videre i teksten – og sin søken.

til tekstens utvikling. Jeg vil undersøke på hvilken *måte* de blir presentert, og hvordan vi ut fra framstillingen kan danne oss et bilde av dem. Men først: Hvem er hovedpersonen i fortellingen?

I essayet har selvsagt tekstens ”jeg” og forfatteren Toril Moi klare likhetstrekk. Men siden jeg mener at tekstens innhold ikke kan føres *direkte* tilbake til en virkelighet utenfor teksten, har jeg i nærlesningen valgt å skille mellom Toril Moi som ekstern forfatter av teksten og immanent forteller i teksten. Siden det i narrative analyser er vanlig å skille mellom forfatteren *av* teksten og fortelleren *i* teksten, sees fortellerinstansen som et ”retorisk verktøy” eller ”narrativt instrument”, plassert i teksten av forfatteren.¹⁴⁷ Det er altså gjennom fortellerinstansen at forfatteren presenterer teksten. I ”I Am a Woman” er det en kvinnelig teoretiker og feminist som blir presentert på første side med ordene: ”I am writing this essay because I am a woman and a feminist who has written and intends to continue to write theory. If I were to accept Jane Tompkins’s view, I would have to give up writing theory altogether” (IAW:121).

Den kvinnelige teoretikeren i åpningspassasjen er tekstens forteller. Vi ser at hun tidlig markerer seg som et tydelig ”jeg” (”I”) i teksten når hun umiddelbart presenterer seg som en skrivende kvinne og feminist. At det politiske ståstedet markeres allerede i åpningssetningen, tilsier at vi har med en sterk og selvbevisst forteller å gjøre. Det vitner om styrke når hun insisterer på sin rett til å skrive teori og posisjonere seg i opposisjon til en annen kvinnelig skribent. Temaet er tydeligvis viktig for henne, det er framstilt som noe som er knyttet til det eksistensielle.

Det presserende ved tema understrekes ved at jeg-fortelleren befinner seg på det ekstraplanet (narrasjonsplanet) i teksten. Narrasjonen i essayet er etterstilt i forhold til det fortalte og vi får inntrykk av at fortelleren sitter og skriver teksten *akkurat* nå: ”I am writing this essay” (IAW:121). Av dette ser vi at essayet tar opp narrasjonen som tema. I forhold til narratologiens skille mellom fortelling, historie og narrasjon, ser vi at fortellehandlingen blir en del av historien. Grepene virker dramatiserende og presensformen av verbet uttrykker at ”det er nå det gjelder” for den kvinnelige teoretikeren. Avstanden mellom leser og tekst

¹⁴⁷”I narrativ analyse av fiksjonsprosa skiller man alltid mellom *forfatter* (den fysiske person utenfor teksten) og *forteller* (den instans som fører ordet i fortellingen)” (Aaslestad 1997:41). Det foregår stadig diskusjoner innen litteraturvitenskapen om fortelleren som instans i teksten. Jeg skal ikke gå inn i noen av disse diskusjonene, bare understreke at jeg har valgt *Genettes* narratologiske begrepsapparat i min analyse.

blir minimert gjennom bruk av presens og stoffet føles nært siden det virker som om hun henvender seg til oss i nåtid idet vi leser.¹⁴⁸

Med de opplysningene vi får om jeg'et, etablerer fortelleren allerede her konturene av en helhetlig skikkelse. Bildet av denne skikkelsen utvides etter hvert som vi leser videre i teksten. Vi møter da et selvsikkert og autoritativt "jeg" – et "jeg" som inngir respekt. Det er også et bekjennende "jeg" som står i stil med innholdet i de to sitatene som er plassert før introduksjonen, øverst på siden. Det første sitatet er fra Simone de Beauvoir, hentet fra *La force de l'âge (Prime of life)* (1960): "If any individual - Samuel Pepys or Jean-Jacques Rousseau, mediocre or exceptional - reveals himself with sincerity, almost everyone is called into question. It is impossible to shed light on one's own life without at some point illuminating the life of others" (IAW:121). Sitatet handler om at de personlige bekjennelsene ikke nødvendigvis er private, men noe som kan angå flere dersom det er seriøse selvframstillinger. Det andre sitatet er fra Stanley Cavell, *Must we mean what we say?* (1969): "All the philosopher, this kind of philosopher, can do is to express, as fully as he can, his world, and attract our undivided attention to our own" (IAW:121). Dette sitatet framhever også nødvendigheten av det subjektive i filosofien. Ved å la autoriteter som Beauvoir og Cavell få ordet i åpningen gis teksten legitimitet og tyngde. Essayet settes inn i en filosofisk diskurs og plasserer seg inn i en tradisjon med store og betydelige teoretikere. Det retoriske i dette er selvsagt at navnene er svært betydningsfulle som signalord, ord som åpner opp for respektfullhet innen akademien.

Disse store navnene står i motsetning til en annen type referanse med ikke fullt så kjente figurer, som vi første gang ser i åpningspassasjen. De første ordene er nemlig ikke fortellerens egne ord. Derimot er de hentet fra artikkelen "Me and My Shadow" (1989) av Jane Tompkins og sitert direkte derfra: "'I now tend to think that theory itself, at least as it is usually practiced, may be one of the patriarchal gestures women *and* men ought to avoid' [...]" (IAW:121). Tompkins' artikkel konkluderte med at bare hvis kvinner og menn unngår å jobbe med teori kan de unngå å gjenta de patriarkalske maktstrukturene. Vi får ikke her noen nærmere forklaring på hvem Tompkins er. I motsetning til de to andre er ikke Tompkins et velkjent navn. Hennes artikkel, "Me and My Shadow", er en tekst som introduseres som kontroversiell. Den er trolig ment som et argument for å inkludere det personlige i litteraturkritikken. Utsagnet ovenfor ("I am

¹⁴⁸ Noe som for øvrig også er et grep typisk for essaysjangeren.

writing this essay because...”), er et svar på sitatet fra Tompkins og fortelleren går dermed inn i en tenkt dialog med henne.

På essayets første sider utdypes hva som er fortellerens hensikt med essayet: Hun må finne argumenter for å kunne fortsette å skrive teori som kvinne, hvis ikke vil en stor del av hennes liv og livsverk være meningsløst. Vi ser her tydelig forteller-jegets rolle, som en som skal gi teksten mening og lede oss gjennom teorifortellingen. Teksten understreker betydningen av å kombinere det personlige og det teoretiske: ”This essay is an attempt to think through the relationship between the personal (subjectivity) and theory” (IAW:122).¹⁴⁹ Nettopp fordi kunnskap alltid vil komme *fra* noen, et subjekt, og fordi teori betyr at denne kunnskapen *abstraheres* og *generaliseres*, er det en forbindelse mellom det personlige og teoretiske, hevder fortelleren. Teksten henviser her implisitt til lignende synspunkter fra Beauvoir, som følgende sitat fra Beauvoirs *L’existentialisme et la sagesse des nations* fra 1948: ”In truth there is no divorce between philosophy and life” (IAW:129).¹⁵⁰

Etter hvert ser vi tydelig at en rammefortelling trer fram: Fortelleren, en kvinnelig teoretiker og feminist, har møtt motstand i forhold til det å skulle skrive teori som kvinne. Et av temaene innen feministisk debatt er om man bidrar til å opprettholde patriarkalske maktstrukturer ved å delta i den teoretiske diskursen som menn i hovedsak har etablert. En foreslått løsning på dette problemet kan være å skrive i en mer ”personlig” stil. Av dette følger spørsmålet: hva *er* en personlig stil og hvordan skriver man teori på denne måten? Problemstillingene fortelleren vil utfordre er ”Hvordan være kvinne og skrive teori” og dermed ”Hvordan kombinere det personlige med det teoretiske i en fagtekst”. Gjennom essayets ulike deler betraktes hvilke muligheter man har til å kombinere det personlige og filosofiske ut fra eksisterende teorier og eksempler som allerede finnes. Jeg’et framhever et ønske om at det hun kommer fram til skal være til hjelp for *andre* kvinnelige teoretikere. Løsningen finner hun gjennom å analysere Beauvoirs filosofiske skrivemåte og sammenkoble den med språkteori fra Stanley Cavell:

¹⁴⁹ Teksten har en fotnote om at den ikke skiller mellom bruken av ordet ”teoretisk” og ”filosofisk” (jfr. tittelen på essayet, hvor ordet ”philosophical” er brukt) (IAW:121-122).

¹⁵⁰ Det samme sitatet er plassert helt fremst i boka ”I Am a Woman” står i, det er en del av parateksten før del I (”A Feminism of Freedom: Simone de Beauvoir”) og står som et av to sitater som innleder hele essaysamlingen (Moi 1999:xxv).

What Beauvoir teaches me, is that regardless of the mode or style of my writing (theory or autobiography) *I have to find a voice of my own*, even if the voice I find is a voice that in every way is unlike hers. What Cavell in particular helps me to see, is that the personal is not something given, it is a task (Beauvoir would surely say a 'project'); the personal is not a possession, but something to be learned and refined. (IAW:246) (Min uthev.)¹⁵¹

Med hjelp fra Beauvoir og Cavell framhever fortelleren at hun kan skrive teori selv om hun er kvinne, bare hun finner sin egen stemme. Hun har til og med et moralsk ansvar overfor seg selv for å finne et personlig uttrykk. Uttrykket "a voice of my own" stiller seg likevel inn i en kollektiv feministisk tradisjon, det står i dialog med Virginia Woolfs kjente tittel *A Room of One's Own* (1929), og minner oss om en annen berømt feministisk teoretiker og forfatter.

I "I Am a Woman" blir fortellingen om den kvinnelige teoretikeren en viktig del av det retoriske. Det er dette som skal overbevise leseren. Fortellingen er med andre ord med på å tilrettelegge teksten for leseren, ved at den gir en fast ramme rundt de teoretiske utlegningene.

5.4 Fortellingene innenfor rammefortellingen: "Jane and I"

Inne i rammefortellingen skaper fortelleren så en skikkelse, en jeg-person, som dramatiseres gjennom små anekdoter. Fortelleren og jeg-personen er ikke identiske, fordi de befinner seg på ulike diegetiske plan i teksten.¹⁵² Det er en distanse mellom dem i tid. Jeg-personen opptrer i en fortid forut for fortelle-nivået hvor jeg-fortelleren befinner seg. Etableringen av en *jeg-person* er også et retorisk grep fra fortellerens side. Jeg-personen blir framstilt som en virkelig person vi kan tro på. For leseren utgjør fortidens jeg-person og jeg-fortelleren på narrasjonsplanet én skikkelse. På den

¹⁵¹ Sitatet viser hvordan teksten sammenstiller teori fra Beauvoir og Cavell. Vi finner det samme med Wittgenstein og Beauvoir, noe som er framtrødende på slutten av del II i essayet og i konklusjonen. Jeg vil komme tilbake til dette i kapitlet om intertekstualitet.

¹⁵² "We will define this difference in level by saying that *any event a narrative recounts is at a diegetic level immediately higher than the level at which the narrating act producing this narrative is placed*" (Genette 1995:228).

måten bruker fortelleren jeg-personen til å framstå som et trygt punkt i fortellingen, som fører oss sikkert gjennom essayet.

En av de små ”fortellingene i fortellingen” er den om forholdet mellom jeg-personen og Jane Tompkins. Genette kaller dette nivået i en fortelling *det diegetiske nivået*. Like viktig som å skille Moi som forfatter fra fortelleren i teksten, er det nyttig å skille mellom de navngitte karakterene som teksten presenterer og *virkelighetens* personer med samme navn. Selv om navnene viser til personer utenfor teksten, er de figurer i en tekst som ikke automatisk refererer til ”virkeligheten” utenfor teksten.

Vi så i analysen av åpningspassasjen at Tompkins opptrer som en karakter fortelleren vil diskutere med. Senere i essayet opptrer Tompkins som karakter i en anekdote, som utvider vår forståelse av forholdet mellom henne og jeg-personen i teksten. Fortelleren beskriver hvordan jeg-personen i 1987 leste ”Me and My Shadow”.¹⁵³ Som vi har sett uttrykte Tompkins et problem i forhold til det å være kvinne og delta i den litteraturvitenskapelige teoridiskursen. Hun valgte å løse dette på en måte som jeg-personen finner svært problematisk. Fordi jeg-personen likevel føler at essayet til Tompkins angår henne (siden hun også er kvinne og litteraturviter) begynner hun en lang prosess for å finne en løsning på problemet hun oppdaget.

Hvis vi går ut av fortellerens beretning om Tompkins og jeg-personen og ser på innholdet av Tompkins eget essay ”Me and My Shadow”, så ser vi at det inneholder til dels svært personlige opplysninger om privatpersonen Tompkins.¹⁵⁴ Tompkins bekjenner sin frustrasjon over teoriskrivning, som hun hevder ikke ønsker å inkludere leseren i teksten. Hun synes det er noe ved de fleste teoretiske tekster som ikke appellerer til henne, de klarer ikke å vekke hennes interesse, mye på grunn av et språk som er vanskelig tilgjengelig. Tompkins hevder dette er et fenomen som også gjelder feministisk teori, og hun ser ingen annen løsning enn at kvinner og menn bør holde seg borte fra teoriskrivning.

¹⁵³ Tompkins er litteraturviter, og hun var i 1987 professor i engelsk litteratur på Duke University. Essayet kom ut i essaysamlingen *Gender and Theory: Dialogues on Feminist Criticism* (1989). Teksten er kjent og mye kommentert innen feministisk kritikk (Larsson 1996, Kauffman 1989). Nancy Miller kaller den et manifest innen feminismen (Miller 1996:179). Lisbeth Larsson beskriver Jane Tompkins som ”ett av de ledende namnen inom den feministiska litteraturkritiken” (Larsson 1996:15). I Norge er ikke Tompkins navn spesielt god kjent.

¹⁵⁴ Se f.eks. følgende sitat: ”A therapist once suggested to me that I blamed on sexism a lot of stuff that really had to do with my own childhood” (Tompkins 1989:137).

Tilbake i ”I am a Woman” presenteres deler av Tompkins’ tekst gjennom ulike sitater. Sitatene er svært subjektive skildringer av personlige og private opplevelser Tompkins har hatt. Fortelleren bruker Tompkins’ tekst retorisk – ikke bare til å tenke igjennom sine standpunkter og ta avstand fra Tompkins’ tekst – men også til å vise seg selv som en person som inngår i dialog med andre. Det kan se ut til at fortelleren her veksler mellom det personlige og det tekstlige i sin analyse av Tompkins’ tekst. Hun går ut av den argumenterende teksten over til et mer anekdotisk preg.

I fortellingen om Tompkins fortelles det om det første møte med Tompkins’ tekst og nå er det fortelleren som blir privat:

I first read 'Me and My Shadow' in a manuscript version given to me by Jane Tompkins in the autumn of 1987, when I was visiting Duke University for the first time and had just started thinking about my book on Simone de Beauvoir. Jane had been very welcoming to me. She and I had gone to yoga classes together. We also shared an interest in meditation. But this essay confounded me. Suddenly it was as if we were living on different intellectual planets. (IAW:127)

I passasjen om Tompkins omtales hun etter hvert bare med fornavn, ”Jane”. Det skisseres en vennskapssituasjon der vi får vite at jeg-personen kjente Tompkins personlig gjennom sitt første opphold på Duke University. Vektleggingen av at dette var jeg-personens første besøk skaper inntrykk av at hun var i en sårbar situasjon. Hun gikk på yoga med ”Jane”. Tompkins gav henne – tillitsfullt får vi tro– essayet ”Me and My Shadow” til gjennomlesning. Etter å ha lest essayet, var det som om de to befant seg på, sitat: ”different intellectual planets” (IAW:127). Jeg-personen beretter at hun følte at ”Jane” mente hun ikke kunne være opptatt av teoretiske spørsmål, fordi det i bunn og grunn var en patriarkalsk handling. Det var ingen mulighet til å tenke teori for en kvinne, uten å måtte utelukke alt som dreide seg om hennes kropp, følelser og opplevelser. Hun følte at Tompkins mente at det ikke fantes noen måte å produsere teori på som ikke virket fremmedgjørende både på en selv og andre, og som ikke var med på å opprettholde undertrykkelsen av kvinner (*ibid.*).

Opplevelsen jeg-personen hadde, var at det var så mye raseri i det

Tompkins skrev at hun ikke kunne forholde seg til det umiddelbart.¹⁵⁵ Dessuten, beretter hun, kjente hun seg som person angrepet av Tompkins' harde utsagn, fordi teori er det hun selv arbeider med og tenker å fortsette å arbeide med. Språket i ”I Am a Woman” bærer i denne delen spor av sterke affekter. Vi får vite at det måtte gå hele 11 år før jeg-personen klarte å gi en tilbakemelding. Det informerer leseren indirekte om at hun har jobbet med dette stoffet, både følelsesmessig og intellektuelt, i mange år. Hun har altså ikke bare har vært teoretisk engasjert under skrivingen. Distansen i tid har vært en forutsetning for å ta fatt i problemene, men affektene viser at dette fortsatt engasjerer. Formidlet på denne måten, får essayet et sterkt bekjennende preg.

Fortelleren gjør en dristig vri i fortellingen; hun bestemmer Tompkins' essay som anti-intellektuelt: ”Tompkins's essay does seem to be thoroughly anti-intellectual” (IAW:131). Fortelleren har antydnet denne holdningen allerede på essayets andre side, men da er denne oppfatningen plassert hos en tenkt gruppe mennesker: ”But Tompkins is just an anti-intellectual' some would surely say, 'why do you want to take her so seriously?’”(IAW:121-122). Ved å ikke ta standpunkt *mot* Tompkins så tidlig i teksten, men å utsette det, oppnår fortelleren å holde skjult for leseren hva hun selv mener. Utsagnet: ”Tompkins's point of view cannot be dismissed out of hand”, indikerer at fortelleren muligens *kan* si seg enig med Tompkins (IAW:122). Senere viser det seg at dette overhodet ikke er tilfelle. Fortelleren demonstrerer at hun tar Tompkins' essay på alvor slik at eventuelle lesere som likte det ikke skal bli skremt bort. Samtidig har Tompkins allerede fått et stempel som anti-intellektuell, men da gjennom en retorisk strategi der det er – de tenkte – andre som tillegges meningen (”some would surely say”). Denne unnamanøveren er overraskende, vi har tidligere sett at Mois tekster er svært direkte i sin kritikk.

Etter ti sider sier jeg-personen om Tompkins' essay: ”It casts me – and Simone de Beauvoir, and any other woman who loves theory and philosophy – as some kind of intellectual police force waging war against everything she passionately wishes to include in her own writing” (IAW:131). Det blir her mer enn klart at hun ikke kan være enig i det Tompkins mener. Ifølge jeg-personen gjør Tompkins henne selv, Simone de Beauvoir og andre kvinnelige teoretikere til et slags intellektuelt politikorps som skal nekte Tompkins å skrive det hun vil. Dette er en allusjon til et avsnitt i Tompkins' essay ”Me and My Shadow”. Utsagnet i

¹⁵⁵ Tompkins' essay inneholder bla. uttrykk som: ”Why am I so angry? My anger is the result [...] The rage I feel inside me now [...]” (Tompkins 1989:136-137).

Tompkins' tekst lyder som følger: "The disdain for popular psychology and for words like 'love' and 'giving' is part of the police action that academic intellectuals wage ceaselessly against feeling, against women, against what is personal" (Tompkins 1989:138). Sitatet framstiller det som at det blant dagens akademikere finnes en slags politistyrke som hindrer de som ønsker å skrive om personlige tema, som følelser, i å gjøre det.

Sitatet ovenfor er bare ett av flere steder hvor jeg-personen setter seg selv og Beauvoir sammen opp mot Tompkins. En kan kanskje innvende at Tompkins ikke har så mye å stille opp med, når hennes argumenter prøves ut mot ett av de største feministiske forfatterskapene i forrige århundre.

Som en del av forsøket på være intim og personlig, velger fortelleren å bare bruke fornavnet "Jane". Bruken av fornavn gjentas også i fortellingen om Simone de Beauvoir. Vi ser det blant annet i setningene som begynner slik: "The young Simone's experience of the power [...]"(IAW:129), og: "Locked into their different experiences Jane and Simone are stuck [...]" (*ibid.*). Intimiseringen virker litt påtrengende på leseren, som ikke forstår hvorfor fortelleren synes *hun* kan fortelle *denne* personlige historien, og samtidig argumenterer mot Tompkins fordi hun blir for privat i *sitt* essay. Hun har jo selv anklaget Tompkins for å være for full av følelser.

Nå utdyper vårt essay selv hva som er problematisk med en privat tone i en teoretisk tekst. I kapittel 4: 'Impersonality and Objectivity: Take Two', gjennomgås problemer som kan oppstå hvis man fremmer det personlige og subjektive på bekostning av det upersonlige og objektive. Fortelleren trekker også her fram Tompkins essay som et eksempel på en tekst som inneholder for mye informasjon om forfatteren, informasjon vi godt kan klare oss uten. Hun nevner som eksempler Tompkins beskrivelser av hva hun har på seg, hvem hun er gift med, at hun liker cappuccino, hvor hun bor osv. Det er dette Roland Barthes skriver om i sin bok *Mytologier* (1957) sier fortelleren. Der analyserte han hvordan personlig informasjon om forfattere blir brukt ideologisk, utlagt i "'I Am a Woman'" på følgende måte:

[T]he academics who indulge in the kind of 'autobiographical performances' where they tell us what they are wearing when they are writing, what kind of food they like and so on are in fact mythologizing themselves. [...] The assumption is that there is something about this specific person, or about the class of people

known as literary critics, that is so extraordinary, so godlike as to warrant such exhibitions. (IAW:163)

Med Barthes som støttespiller framlegges her en kritikk av en type myteskaping som framstiller det sosialt skapte som naturlig. Utsagnet “autobiographical performances” skal understreke hvor villet dette er.

Mange av de samme tingene som fortelleren kritiserer Tompkins for, finnes imidlertid i stor utstrekning også i ”I Am a Woman”. Vi har fått vite når jeg-personen kom til Duke University første gang, at hun gikk på yoga. Senere nevnes hennes egen mor. Fortelleren nevner også *private samtaler* med Terry Eagleton.¹⁵⁶ For lesere bevandret i litteraturvitenskaplige miljø, er navnet Terry Eagleton et signalord. Navnet pirrer nysgjerrigheten hos leseren. Det signaliserer noe om hvilken stilling *fortelleren* har. Muligens brukes navnet for å oppnå legitimitet på det teoretiske feltet. Ved å henvise til Eagleton på denne måten, viser fortelleren at hun kjenner markante skikkelser i faget personlig. Et slikt retorisk grep, med å bringe inn private samtaler, forventes ikke helt i en tekst som denne.¹⁵⁷

La oss gå tilbake til historien om Tompkins. I teksten kommer det fram at det ikke bare var jeg-personen som ikke kunne forstå Tompkins tankegang, men også omvendt: at hun heller ikke selv følte seg forstått av Tompkins. Hun fikk nemlig liten forståelse for sin opptatthet av teori og Simone de Beauvoir hos Tompkins:

I *felt* that Jane was telling me that what I wanted to do – to think clearly about questions considered theoretical – was patriarchal to

¹⁵⁶ ”Terry Eagleton once remarked that to discard objectivity is also to discard conflict” (IAW:158). I fotnoten som følger står ”Private communication” (*ibid.*) oppført som kilde. Bruken av fotnoter som forteller om privat kommunikasjon kan fungere også på en annen måte enn jeg til nå har vist. Ved å synliggjøre den kommunikasjonen som har foregått kan teksten vise leseren hva som skjer i en skriveprosess. Det kan altså ha vært et ønske om å avsløre hvordan akademias nettverk kan fungere. På den måten kan essayet bli tillagt et etisk aspekt.

¹⁵⁷ Stanley Cavells navn blir brukt omtrent på samme måte. Cavell er en kjent språkfilosof. Han og Eagleton har begge lest *og kommentert* denne teksten. Det siste er særlig interessant i tilfellet med Cavell, siden essayet gjør utstrakt bruk av hans teorier. Cavell har på denne måten også godkjent teksten, noe som betyr svært mye fordi den da plasseres inn i et akademisk sjikt bare de færreste kan håpe på å nå.

the core, and that there was no way for a woman to think theoretically without excluding her body, her emotions, her experiences. I *felt* that Jane was telling me that systematic thought is and always will be the enemy of emotion, that there is no way of writing theory without producing alienation in oneself and others, and, in particular, that women (let alone feminists) who love theory are alienated, male-identified, and necessarily oppressive of other women. (IAW:128) (Min uthev.)

Det er tydelig at fortelleren vil få fram at denne episoden var noe skjellsettende som angikk følelsene hennes, og at det ikke var noe hun bare kunne forholde seg til rent intellektuelt. Tompkins' essay har virket truende for fortellerens intellektuelle prosjekt. Hun føler at hun har blitt fortalt at det innebærer noe veldig negativt for henne *som kvinne* å arbeide med teori. Dermed følte hun seg presset til å godta noe hun ikke kan kjenne seg igjen i. Fortelleren får dermed fortalt oss at Tompkins gjør seg skyldig i det utilgivelige, ifølge postmodernismen; å uttale seg på andres vegne.

Senere gjentas det: "[...] Jane's essay made me *feel* [...]" (*ibid.*). Ved å gjenta verbet "felt", følte, kommer språket i denne passasjen inn i en messende rytme. Denne effekten forsterkes gjennom at de første to setningene begynner likt: "I felt that Jane was telling me that [...]" (*ibid.*). Og fortsetter ved bruken av alliterasjon i uttrykkene: "*her* body, *her* emotions, *her* experiences". Alliterasjon finner vi også i flere uttrykk, blant annet i uttrykket "*to think teoretically*" og "*enemy of emotion*". Fortelleren bruker affektive ord, i tillegg til "felt", som hun senere gjentar når hun skal beskrive seg selv, sitt forhold til teori og til Simone de Beauvoir. Uttrykkene "love theory", "alienation" og "male-identified" går igjen flere steder i essayet. Det gir hele debatten hun *ikke* tok med Tompkins, et engasjert, ja nærmest et overopphetet preg. Retorisk overtales leseren til å ta parti.

Et forsøk på å overtale leseren er det også når fortelleren presenterer sin egen mors historie. Teksten preges igjen av følelsesladede ytringer:

How can I write when *my mother, who never got more than seven years of primary education, cannot?* [...] I can spend my life feeling guilty about having *more opportunities to express myself than my mother ever had*, or I can try to write in a way that may inspire more

women [...]. It does not make up for the inexpressive life my highly intelligent mother has had to lead. (IAW:250) (Min uthev.)

Det er noe overraskende for leseren at fortellerens følelser i forhold til moren blir tatt opp her. Overrumplings-effekten får den følgen at vi umiddelbart blir grepet av tekstens intensitet, selv om det blir noe intimt. Dette siste avsnittet bærer preg av en dypfølt appell til leseren. Vi skjønner at for fortelleren dreier prosjektet seg om noe helt grunnleggende; som retten til å *uttrykke seg*:

This is not a revolutionary act. It will not turn society upside down, at least not in the short term. It does not make up for the inexpressive life my highly intelligent mother has had to lead. Because I understand that nothing can make up for that, I have found the courage to write about things that matter to me in the hope that they will also matter to others. (IAW:250)

Dette er essayets siste setninger, der fortelleren avslutter med å håpe at teksten på sikt kan ha potensial til å forandre verden. Ved å ta utgangspunkt i sin egen mor, og dermed vise forståelse for situasjon og klasse, blir det mulig å ytre seg. Både om seg selv og i forhold til *alle* kvinner som ikke fikk mulighet til utdanning og offentlige posisjoner. En slik ytring kan avstedkomme endring. Det personlige har blitt politisk.

Vi har nå sett hvordan det *private* i vårt essay ikke bare kommer fram gjennom fortellinger fra hverdagslivet, men gjennom følelseladete utbrudd. Til sammenligning kan vi gå til Tompkins' tekst igjen og se på *hennes* uttrykksmåte i sluttappellen:

It is looking down on women, with whom feelings are associated, and on the activities with which women are identified: mother, nurse, teacher, social worker, volunteer. So for a while I can't talk about epistemology. I can't deal with the philosophical bases of feminist literary criticisms. [...] I have to deal with the trashing of emotion, and with my anger against it. This time I've taken off the straitjacket, and it feels good. (Tompkins 1989:138)

Stilen her skiller seg ikke mye fra uttrykket i sluttappellen til "I Am a Woman". Hvorfor mener fortelleren likevel at personlige opplysninger om

henne, og hennes egen mor, er relevante i vårt essay, men ikke i Tompkins' tekst? Fortelleren uttaler selv: "Attempts to produce autobiographical anecdotes as part of the theoretical text are often quite embarrassing to read. [...] Autobiographical material can liven up a text, but only if the reader is convinced of the relevance and interest of the material" (IAW:165). Leseren må bli overbevist om at private opplysninger er relevante, ellers blir det pinlig å lese dem. Jeg har tidligere nevnt at det å bygge opp en troverdig og helhetlig jeg-person er et retorisk grep fra fortellerens side. Tekstens argumentasjon har større mulighet til å få aksept hos leseren, når disse fremsettes av en forteller vi stoler på. Kan vi med sikkerhet si at vi dermed er overbevist om opplysningenes avgjørende betydning for teksten? Fortelleren forsvarer seg med å si at hun ikke ønsker å nekte forfattere av teoretiske tekster å ta med hendelser fra hverdagslivet, det er snarere en utfordring å skrive om disse hendelsene på en måte som ikke virker mytologiserende (IAW:163). Hun lar det altså være opp til leseren å avgjøre om vårt essay har klart å framstille de personlige opplysningene på en slik måte at de oppfattes som nødvendige for tekstens argumentasjon, og ikke som mytologiserende. Som lesere kobler vi sammen fortelleren i teksten og forfatteren av teksten. Opplysningene om privatlivet er selvsagt med på å pirre nysgjerrigheten i forhold til privatpersonen Toril Moi. Vi blir ikke fullstendig overbevist om at vi befinner oss på et annet nivå enn Tompkins i sitt essay. Essayet står dermed i fare for å bygge myter omkring noen av de involverte i teksten. Dette kan være et resultat av at stilen i en tekst en arbeider med kan "flyte inn i" ens egen tekst, mer eller mindre ubevisst.

I de to avsluttende avsnittene i det første kapitlet i del I, kommer fortelleren tilbake til Tompkins' essay. Det vi tross alt *kan* lære av Tompkins, sier hun, er at det er en, sitat: "[...] profound connection between the question of the personal and the question of style" (IAW:136). Tompkins' essay er tross alt viktig, siden hun påpekte et problem: "Finding the right diagnosis, Tompkins proposes the wrong cure" (IAW:136). Tompkins kom til kort, men fortelleren vil gå videre: "In this essay I shall try to show that we do not have to give up on theory to avoid alienating obfuscation in academic work, and that we do not have to choose between the personal and the theoretical" (*ibid.*). Dette er en videreføring av de innledende betraktningene, der hun sier at hun i essayet skal se nærmere på forholdet mellom det personlige, det teoretiske og tekstlig uttrykk. Hun anklager dermed Tompkins indirekte for ikke å ha gjort jobben sin godt nok, og hun inntar selv rollen som den som skal rydde opp. Posisjoneringen gjør fortelleren til den gode, inkluderende, hun har tenkt på alle, mens

Tompkins blir ”the bad guy”. Men ved å lage dette skillet, kan fortelleren risikere å framstå som en upålitelig forteller som mangler objektivitet.

Gjennom essayet refereres det stadig til Tompkins. Siden hun har blitt karakterisert som anti-intellektuell, blir det nok å nevne navnet hennes, så oppstår det en kontrast til fortellerens egne meninger. Tompkins’ navn fungerer som en retorisk figur som nærmest blir et ledemotiv som binder teksten sammen. Det er en skyteskive for alt det jeg’et vil argumentere mot. Slik stilles det opp klare fronter. Og som lesere vil vi selvsagt være på vinnerlaget.

5.5 Fortellingene om Beauvoir: Retoriske og poetiske virkemidler

I essayet finnes det flere små fortellende anekdoter som omhandler Simone de Beauvoir. Disse fortellingene involverer ikke fortelleren selv, narratologisk sett vil det si at fortelleren her er udramatisert. Fortelleren inntar snarere rollen som biograf, da hun forteller om en hendelse og framstiller den som om den var sett gjennom Beauvoirs øyne. Resultatet blir små biografiske innslag i teksten, som her i det første eksemplet hvor fortelleren gjenforteller Beauvoirs oppdagelse av filosofien. Fortelleren kobler her sine egne ord med sitater fra Beauvoirs bok *Mémoires d’une jeune fille rangée* (1958).¹⁵⁸

The young Simone de Beauvoir was deeply moved by the power of philosophy. It stirred her imagination, and allowed her to hope for liberation from her stifling Catholic environment.[...] She was that flash blazing in the dark: to her philosophy was poetry. Beauvoir never lost the sense that philosophy was magical and poetic, and had the power to understand her own life. (IAW:129)

Teksten levendegjør sterkt hvordan Beauvoir må ha følt det. Passasjen bidrar både til å legitimere fortellerens egen fascinasjon for teori og til å vise en positiv erfaring i forhold til kvinner og teori. Dette til forskjell fra Tompkins’ negative erfaringer med teori.

En kan undre seg over at Beauvoir *tillegges* en rekke følelser og tanker i

¹⁵⁸ Teksten siterer fra den engelske utgaven, *Memoirs of a Dutiful Daughter* (1987). På norsk *En veloppdragen ung pikes erindringer* (1999).

sitatet. Fortelleren påberoper seg et slikt spesielt ”innsyn” også andre steder i teksten. Det antydes ofte at slik *kunne* den og den ha sagt det og det. Denne hypotetiske stilen er typisk for essayet, særlig når det gjelder omtalen av Beauvoir, noe vi ser også i følgende utsagn: ”But, as Simone de Beauvoir might have said, it is significant that I, who happen to be a feminist, raise it” (IAW:125).¹⁵⁹ Fortelleren beskriver hva Beauvoir kunne ha sagt og grenser med dette mot å være en autoral forteller. Fortelleren uttaler seg like sikkert på Tompkins’ vegne: ”For Tompkins, the personal means above all the emotional and the sentimental, but also the private” (IAW:126). Her er det ingen nøytral beretning, men et sterkt subjektivt utsagn som uttaler seg om Tompkins’ tekst og intensjon. Utsagnene er med på å påvirke leserens oppfatning av de impliserte karakterene.

I Beauvoirs memoarer er det imidlertid brukt likelydene kraftige uttrykk som de vi så ovenfor, for å beskrive begeistringen for filosofi: ”I was moved by the pages where he evoked man passing through a blind universe: only a flash, but a flash that is everything! For a long time I was haunted by the image of this great fire blazing in the dark” (IAW:128). Som vi ser ”hermer” vår tekst Beauvoirs bruk av flammemetaforen. Den er et sterkt bilde på filosofiens virkning, som både lidenskapelig inspirerende og opplysende. Metaforen framstiller filosofien som noe som appellerer både til følelser og intellekt, og det ekstatiske uttrykket vekker religiøse konnotasjoner.

Memoarene til Beauvoir er tekster som er mer skjønnlitterære i uttrykket enn essayet ”I Am a Woman”. Men ved å ”herme” uttrykk og skrivemåte blir det som om fortelleren og fortellingen i denne passasjen ”tar opp i seg” Beauvoir sin tekst, ikke bare innholdsmessig, men også stilistisk og retorisk. Deler av Beauvoirs språkbruk har med andre ord flytt inn i essayets eget språk, akkurat som Tompkins’ språkbruk gjør det. Dette avsnittet skiller seg i likhet med historien om Tompkins fra de mer nøkterne teoretiske partiene som kommer senere. De skaper temperatur og driv i teksten.

Ved hjelp av følgende utsagn om Beauvoir dikotomiseres så Beauvoirs og Tompkins’ ulike erfaringer med teori: ”The young Simone’s experience of the power, poetry, and personal challenge of philosophy is at odds with Jane Tompkins’s experience of theory as repressive, alienating, and

¹⁵⁹ Sitatet utgjør forøvrig et intertekstuelte tekstelement som viderefører Beauvoirs diskurs fra åpningen av *Det annet kjønn*. Beauvoir skriver der: ”it is significant that I raise it” (IAW:191).

misogynist” (IAW:129). Fortellerens utsagn viser at nå er det *hun* som ikke er villig til å verdsette *Tompkins*' erfaring. Dette er parallelt med hvordan fortelleren mener at *Tompkins* ikke ville ha verdsatt *Beauvoirs* erfaring. Siden Simone de Beauvoir er en mer berømt og anerkjent filosof enn *Tompkins* noen gang vil bli, er det ikke vanskelig for leseren å forstå hvem som er den store taperen i en slik sammenligning.

Hele denne passasjen hvor fortelleren skriver om Simone de Beauvoir er preget av en begeistring og energi som vises gjennom språket og stilen. Setningene er energiske, poetiske og kraftfulle. Filosofi blir omtalt som noe det er verdt å begjære og strebe etter. Teori er ikke kjedelig, men tvert imot tiltrekkende og tilnærmet sexy. Teksten anvender seg også av sterkt sentimentale uttrykk som ”falling in love with philosophy” (IAW:128), ”liberation” og ”flash blazing in the dark”. Her benytter fortelleren seg av poetiske virkemidler som fungerer som retoriske og overtalende grep. Leseren skal la seg begeistre, akkurat som fortelleren. På sitt beste bidrar dette til at leseren rives med. Men det kan også føre til at leseren blir stående utenfor, som en distansert tilskuer til hennes begeistring. Uansett er affektene som formidles nok et ”bevis” på at *Tompkins* tok feil. Teori, og særlig filosofi, er kraftfullt. Gjennom hyppig bruk av alliterasjon rundt begrepet ”philosophy” (som er der teksten benytter alliterasjon mest), som i uttrykkene ”power of philosophy”, ”philosophy was poetry” og ”passion for philosophy”, understrekes sterkt det positive. Aller sterkest kommer det til uttrykk i konkretiseringen av forskjellen mellom Beauvoir og *Tompkins*: ”The young Simone's experience of the *power, poetry, and personal* challenge of *philosophy* is at odds with Jane Tompkins's experience of theory as repressive, alienating, and misogynist” (IAW:129) (Min uthev.).¹⁶⁰ Tekstens suggestive rytme mer enn antyder hvem det er attraktivt å være på parti med.

¹⁶⁰ Også i beskrivelsen av Roland Barthes bok *Mytologier* finner vi alliterasjon: ”[T]hat genuinely *popular, political, and personal* book of criticism [...]” (IAW:161) (Min uthev). Vi ser at ordet ”personal” ved hjelp av alliterasjon stadig knyttes sammen med positive, kraftfulle ord som ”power”, ”poetry”, ”popular”, ”philosophy” og ”political”. Sammenknytningen bidrar til en sterkt overtalende tekst.

5.6 Fortellinger om bekjennelser

Andre fortellinger i essayet omhandler episoder fortelleren selv har opplevd. En av disse episodene handler om kvinner i akademia som ikke lenger leser feministisk teori fordi de synes den er vanskelig tilgjengelig. Fortelleren sier seg enig i at det er noe som er galt med mye av den teorien som blir skrevet i dag. Hun kommer med et utsagn som skal vise hvor ille det står til: "An increasing number of intellectual women from different disciplines tell me that they have given up reading feminist theory because it seems obscure, abstruse, and removed from their interests and experiences" (IAW:133). Utsagnet er uklart fordi leseren ikke får noen indikasjoner på hvem eller hvor mange intellektuelle kvinner fortelleren har snakket med. Slik undermineres argumentets slagkraftighet. Fortelleren plasserer ikke seg selv blant disse kvinnene. Hun holder en avstand, og vi får inntrykk av at hun har fungert som en slags "sjelesørger" for dem. Dette inntrykket bekreftes i en av de neste setningene: "Nowadays even highly educated women who take a strong interest in feminism, tell me they can't bear to labour through another obscure and theory-laden book on the subject" (*ibid.*). At kvinnene betror seg til henne – som framstår som en selvsikker og dyktig teoretiker – bevirker en holdningsendring hos leseren; kanskje er fortelleren mer lik oss enn vi trodde? Det hjelper oss til å utvide vårt bilde av henne. Hun viser at hun har en omgangskrets der hun snakker med "vanlige" kvinner. Ved å framstille seg som en man kan betro seg til, vekkes igjen leserens tillit. Vår egen motstand mot teori og teoretikere er for lengst opphevet. Fortelleren vil her fremstå som omsorgsfull, også overfor kvinner som sier det samme som Tompkins.

Men denne gangen imøtegår fortelleren kritikken med å beskrive hva hun selv har gjort for å komme til bunns i problemet med vanskelig tilgjengelige tekster. Hun forteller at i akademia er det en tendens til å mene at jo klarere en ting er skrevet, jo mindre utfordrende er det. Hun har ofte vært i debatter om hvor fremmedgjørende teoretiske tekster kan synes fordi de har et vanskelig og metafysisk språk: "Asking for clarification of an obscure theoretical claim, I have *quite often been told* that I fail to appreciate the deliberate opacity of the text and, moreover, that my wish to understand what is and what is not being claimed amounts to a wish for 'transparent language'" (IAW:135) (Min uthev.).¹⁶¹ Når hun har prøvd å få klarhet i tingene, så har hun altså fått høre at hun ikke setter pris på en teksts tilsiktede ugjennomsiktighet, og at hun ønsker et gjennomsiktig

¹⁶¹ Senere skal vi se at dette synspunktet er influert av dagligspråksfilosofiens språkforståelse.

språk, noe som skulle tilsi at hun begår en ”epistemologisk” synd. Her skifter fortelleren posisjon, hun blir *selv* en av de kvinnene som krever en annen form for teori. Dette grepet er retorisk viktig for å ikke fremstå som elitistisk, og det bidrar til å inkludere leseren.

Fortelleren benytter seg her av en *iterativ* frekvensform (Genette 1995:116).¹⁶² Hun oppnår med det at antallet ganger det fortalte skal ha skjedd blir uklart for leseren. Iterativformen bidrar til å gi inntrykk av at det inntrufne har skjedd *mange* ganger, og fortelleren framstiller seg som en person som stadig like uredd går inn i konfrontasjoner med andre intellektuelle, for å kjempe for sitt syn. Leseren får her noe overraskende et bilde av fortelleren som en ”underdog” i forhold til tradisjonelle oppfatninger av hva som er intellektuell virksomhet. Hun blir her den ”litt bryssomme” personen som spør for mange spørsmål. At hun er på vår side viser en vilje til å komme leseren i møte.

Under ligger det en tydelig antydning om at hun har jobbet mye med å komme fram til en løsning på problemet med å skrive teori på en annen måte uten å fremmedgjøre leseren. Det oppstår et repetitivt mønster i hennes egen tekst, der hun i stadig sterkere grad argumenterer for at hun er på leserens side, som når hun inkluderer leseren i et ”vi”: ”If all I ever seek are cases that confirm my theory, the likelihood is that I will find them, but at what intellectual cost? [...] So what are *we* left with? In my view, two closely related problems require further examination” (IAW:168) (Min uthev.). Leseren er inkludert i teksten og vi (leser og forteller) er på parti. Sammen skal vi bedrive ”further examination”.

En del av det repetitive kommer til uttrykk ved at teksten gjentar det som er gjennomgått, og forteller hva som skal skje videre. Foran hver del av essayet får leseren vite hva vi skal lese om i neste kapittel. Det skaper klarhet og tydelighet i teksten, og gir leseren god oversikt. Slik sørger fortelleren for å dra med seg leserne videre.

Fortelleren framsetter også påstander som hun vil undersøke i teksten. Utover i essayet gjentar hun regelmessig disse påstandene og utdyper dem. På slutten av hver del er det en oppsummering. I retorikken er gjentakelse kjent for å være viktig for overtalelsen av tilhøreren. Ved å ta for seg alle de mulige motspørsmål hun selv kan komme på, forsikrer hun dessuten leseren om at hun har sett på andre løsninger, men ikke funnet dem bra

¹⁶² Jeg mener at det her er snakk om en iterativ fortellemåte, og ikke en ”paradigmatic use of singulative narrative” (*ibid.*).

nok, og at det dermed bare gjenstår én løsning: hennes egen.

5.7 Flere nyanser av tekstens ”jeg”

Det er ikke alltid et sammenfall mellom fortelleren og bruken av det personlige pronomenet ”jeg” i teksten, og heller ikke mellom jeg’et og den dramatiserte jeg-personen vi nettopp har undersøkt. Det finnes andre typer utsagn i essayet hvor det er et ”jeg” tilstede. Et eksempel på dette finner vi i kapitlet ”Exemplarity”, i del II i essayet. Her opptrer en annen jeg-stemme enn fortellerens, den kan vi kalle eksempel-jeget: ”By making myself exemplary I am assuming that I am no better and no worse than anyone else” (IAW:227). Bruken av eksempel-jeget veksler med forteller-jeget for i neste avsnitt er vi tilbake til den forklarende fortelleren: ”I just put this argument in Wittgensteinian or Cavellian terms, a language which Beauvoir does not use” (IAW:228). Lenger ned på den samme siden kommer eksempel-jeget tilbake: ”If I imagine that my freedom transcends the other’s freedom I cast her as limited and finite, as a thing, not as a transcendence” (*ibid.*). Fortellerstemmen kombineres med eksempel-jeget i den neste setningen:

A narcissist or vain person might be satisfied with the adulation of such objectified others, Beauvoir writes, but such satisfaction is worthless, for as soon as I imagine that the other is not free, her response loses its value: ’The moment the other appears limited or finite to me, the place he creates for me on earth is as contingent and vain as he is’ (PC99). (*ibid.*)¹⁶³

Her både parafraserer og siterer fortelleren fra Beauvoirs tekster, og fletter det sammen med et tenkt eksempel (”I imagine”).

En noe forskjellig bruk av pronomenet ”jeg” til å beskrive jeg’et som et *eksempel* finner vi i kapitlet ’Ad Feminam: *The Argument for Location and Its Excesses*’ (IAW:137-147). Her argumenteres det først for følgende: ”[S]ome critics proceed to reduce an intellectual argument to its personal components, as if the personal circumstances of an intellectual claim were always more important than the claim itself. They are in fact making use of a classical rhetorical strategy, namely the *ad feminam* argument”

¹⁶³ PC er forkortelsen for Beauvoirs *Pyrrhus et Cinéas*.

(IAW:137) (Min uthev.).¹⁶⁴ Som eksempel brukes en debatt som kan synes å ha pågått mellom henne og Judith Butler.¹⁶⁵ Fortelleren sier: "[W]ouldn't it be quite fair to tell me that I am criticizing Judith Butler's account of the sex/gender distinction (see Chapter I, above) just because I am a heterosexual and she is not? Or perhaps I am dissatisfied with Butler's account of sex and gender just because I am Norwegian and she is not?" (IAW:139).¹⁶⁶ Her glir forteller-jeget over i eksempel-jeget. Samtidig fortelles en historie der jeg-personen dramatiseres i en fortelling med Judith Butler. Jeg'et viser til en spesifikk person i verden utenfor teksten. Butler er også en kjent feministisk teoretiker utenfor teksten, som forfatteren av "I Am a Woman", Toril Moi, har kjennskap til. Teksten forteller ikke noe om jeg-personen *har* blitt angrepet ut fra dette argumentet, eller om dette er et forsvar mot en mulig kritikk som kan komme eller har kommet mot det første essayet i boka, "What Is a Woman?". Her diskuteres blant annet Butlers teorier. Denne historien *kan* være en fortelling om jeg-personen, men den er framstilt som om den bare er et abstrakt eksempel. Vi ser at funksjonen til, og betydningen av, ordet "jeg" er mangetydig og framstår som et nyansert redskap retorisk sett.

Det neste eksemplet er av en litt annen karakter. Her fortelles det om en litt ny situasjon fra eksempel-jeget: "If I permit myself to criticize, however mildly, a point in a visiting feminist speaker's talk I may be told that I fail to be 'supportive'" (IAW:140). Kritisk diskusjon av teori bør kunne finne sted også innen feminismen. Vi kjenner igjen argumentet fra *Sexual/Textual Politics*. Men nå gjelder det kritikeren, og ikke bare kritikken: "Let us assume that I am someone who generally goes around feeling vicious and spiteful, full of hostility towards every feminist theorist in the world except myself. [...] [L]et us assume that I am a person sadly lacking in humanity, love and forbearance" (IAW:140). Vi aner at jeg'et her ikke lenger bare er et generelt eksempel-jeg, men igjen viser til jeg-fortelleren. Sitatet får et skjær av noe selvrettferdig, samtidig som det er skrevet med humor, og dermed blir selvironisk. Bruken av ironi fungerer

¹⁶⁴ Her innføres et nytt begrep som kan brukes i tilfeller der kvinners påstander blir redusert til deres kjønn, "you say this because you are a woman". Begrepet er basert på antikkens *ad hominem*-argument. Uttrykket "du sier dette fordi du er en kvinne" er en direkte henvisning til åpningspassasjen i *Det annet kjønn*, hvor Simone de Beauvoir referer til "teoretiske diskusjoner" hvor man har sagt til henne: "De tenker det og det fordi De er kvinne" (Beauvoir 2000:35).

¹⁶⁵ Ifølge Genette er det en intratekstuell henvisning, jeg vil forklare dette nærmere i kapitlet om intertekstualitet.

¹⁶⁶ Parentesen "(see Chapter I, above)" er en del av sitatet i teksten. Henvisningen er til essayet "What Is a Woman?".

retorisk effektivt bare hvis fortelleren er sikker på at hun har leseren med seg. Det har hun, leseren vet nå at fortelleren ikke er en slik forferdelig person. Derfor humrer vi *med* fortelleren. Vi aner dessuten at det kanskje har vært en eller flere situasjoner der jeg-personen/fortelleren faktisk *har* blitt anklaget for dette. Vi kan spekulere i om dette er en scene fra Toril Mois liv, og utsagnet får dermed et selvbiografisk preg.

Denne måten å framsette et eksempel på, gjennom et fiktivt case-scenario, er et klassisk retorisk grep. Den tenkte jeg-personens og eksempel-jegets reaksjoner blandes med fortellerens stemme. På denne måten får vi belyst saken tilsynelatende fra flere sider, gjennom ulike eksempler. Fortelleren får vist at hun har oversikt nok til å sjonglere med flere standpunkt.

Man kan imidlertid innvende at fortellerens holdninger skjules bak rollen som et generelt eksempel-jeg eller en tenkt jeg-person. Det kan være en måte å unngå å virke *for* personlig, og dermed uvitenskapelig, på. I tillegg har det hypotetiske en uforpliktende side. Det er vanskelig å få tak i hva som er fortellerens egentlige standpunkt og det vanskeliggjør innvendinger fra leserens side.

Michel Foucault kaller i sin artikkel "Qu'est-ce qu'un auteur?" (1969/1997) de ulike stemmene i en tekst for forskjellige uttrykk for en "forfatter-funksjon". Han har funnet at det for eksempel i forordet til en vitenskapelig avhandling er ulike jeg-stemmer som opptrer:

The self that speaks in the preface to a treatise on mathematics – and that indicates the circumstances of the treatise's composition – is identical neither in its position nor in its functioning to the self that speaks in the course of a demonstration, and that appears in the form of 'I conclude' or 'I suppose'. In the first case, the 'I' refers to an individual without an equivalent who, in a determined place and time, completed a certain task; in the second, the 'I' indicates an instance and a level of demonstration which any individual could perform provided that he accept the same system of symbols, play of axioms, and a set of previous demonstrations. We could also, in the same treaties, locate a third self, one that speaks to tell the work's meaning, the obstacles encountered, the results obtained, and the remaining problems; this self is situated in the field of already existing or yet-to-appear mathematical discourses. (Foucault 1997:205)

Foucault hevder videre at ingen av de tre "selvene" kan sies å være forfatterfunksjonen mer enn de andre, men at den oppdelte forfatterfunksjonen skal bidra til å spre selvene i diskursen (*ibid.*). Det Foucaults tanker innebærer, er at en forfatter-funksjon ikke er noe som kan føres tilbake til *ett* virkelig individ, men noe som kan være med på å skape flere "selv", eller flere "subjekt-posisjoner" (*ibid.*) Dette funnet støtter ikke bare forståelsen om å skille forfatteren av teksten og jeg'et i teksten, men også oppdagelsen av de mange jeg-stemmene som finnes her. I analysen av vår tekst har vi funnet flere av de selvene som Foucault nevner, der den første typen viser til forfatteren av teksten, den andre typen er eksempel-jeget og den siste er lik forteller-jeget i teksten.

5.8 Tekstens implisitte og eksplisitte leser

I denne delen skal vi se nærmere på *hvem* det er fortelleren ser for seg som sin leser. Vi har sett at teksten er opptatt av leserrollen og av å inkludere leseren.¹⁶⁷ Fortelleren henvender seg i første rekke til en kvinnelig leser, det ser vi av bruken av pronomenet "hun" ("she") der teksten henvender seg direkte til leseren. Dette er ennå uvanlig, i alle fall i norsk teorisammenheng. Men det har blitt politisk korrekt å gjøre dette i feministisk litteratur. Fortelleren signaliserer dermed en holdning om at det er på tide å inkludere de kvinnelige leserne i teoretiske tekster, noe som vekker tillit.¹⁶⁸

Fortelleren gjør dessuten det grepet at hun ofte tar på seg leserens rolle. Hun argumenterer selv for betydningen av *engasjerende tekster*; slik vi

¹⁶⁷ Vi finner helt eksplisitte leserhenvendelser i teksten. Når leseren er direkte omtalt, er leseren eksplisitt. Den forutsatte leseren er implisitt, og gjør det lettere for den eksplisitte leseren å skape mening av teksten (Lothe 1999:139).

¹⁶⁸ Dette kan selvsagt føre til at mannlige lesere ikke føler seg inkludert. Essayet risikerer dermed å ikke få mannlige lesere fordi den vektlegger en problematikk rettet mot kvinnelige teoretikere, selv om det har en ambisjon om å nå ut over et kvinnelig publikum: "Finally, I should say that there is nothing intrinsically feminist about the question of how to write theory in an intellectual situation marked by various forms of postmodern scepticism about knowledge. [...] In this essay I shall frequently be drawing on feminist examples, simply because they readily come to mind. I also hope that the questions I raise will inspire others to consider whether my analyses are relevant in their own fields of interest" (IAW:125). Fortelleren har et lite håp om at dette kan bli lest av andre enn de feministiske teoretikerne som antakelig kommer til å lese det, men det at denne problemstillingen i det hele tatt diskuteres, bekrefter bare et sørgelig faktum som ofte gjelder for feministisk teori. Essayet er i så fall ikke den eneste teksten innen feltet som løper denne risikoen.

kjenner dem fra for eksempel Rousseau og Wollstonecraft. De skrev tekster som får oss som lesere til å ville undersøke videre og lære mer, sier fortelleren (IAW:123). Selv stiller hun seg solidarisk med leseren og har omsorg for leseren av *alle* typer tekster, ikke bare sin egen. Det gir allerede fra starten av en forventning hos leseren av hennes eget essay. Indirekte gir fortelleren følgende beskjed: ”Jeg er på parti med deg (leseren), og jeg vil at du skal bli engasjert og more deg selv om dette skal handle om teori”. Det teksten gir løfter om, er at den i hvert fall ikke skal kjede oss, og den holder da også i det store og hele dette løftet. Vi lar oss rive med i fortellerens begeistring over teori. Og vi imponeres over hennes innsikter på mange kunnskapsområder. Likevel kan det bli så mye informasjon at teksten overoppfyller våre lyster, vi blir mett på nye opplysninger. Det er gjennom den *vel* detaljerte gjennomgangen av enkelte problemstillinger, at leseren kan risikere å falle av lasset.

Fortelleren lover oss lesere å skrive på en måte som ikke er generaliserende og ekskluderende. Hun ønsker, som andre postmoderne teoretikere, å ikke virke arrogant eller elitistisk. Samtidig stiller hun spørsmål ved om det mulig å skrive teori uten å utsi noe universelt eller generelt:

Is it possible to write theory in a way that overcomes the apparent conflict between the general and the particular, the third person and the first person? How do I write theory in a personal voice? *How do I write theory without losing myself and alienating my readers in the process?* (IAW:123) (Min uthev.)

Omsorgen for leseren går her sammen med et ønske om å være ærlig mot seg selv og skrive med en personlig stemme. Samtidig vil fortelleren si noe som er gyldig for flere enn henne selv, hun vil skrive noe allment. Ved å tematisere selve skriveprosessen gir teksten inntrykk av åpenhet. Den inviterer så og si leseren med inn for å finne et svar på det artikkelen spør om. Denne retorikken gjør leseren til en aktiv medspiller, dersom det lykkes. Slik involveres leseren, samtidig som fortelleren framstiller seg som en som ikke vil være arrogant.¹⁶⁹

¹⁶⁹ Effekten av å dra leseren inn i teksten forsterkes ytterligere av at fortelleren henvender seg til en *bestemt* gruppe lesere og forutser reaksjoner disse kan ha: ”To the many contemporary critics who have acknowledged the importance of the personal because they consider self-consciously subjective expression to offer an escape from the twin horrors of objectivity and universalism, Beauvoir’s position must appear unconvincing. Would she also say that there is no necessary divorce between the first person and the third person, between speaking *as* and speaking *for*? Isn’t she herself a

Leseren oppfordres direkte til å delta også ved at det stilles retoriske spørsmål, og noen ganger er pronomenet ”vi” (”we”) det retoriske grepet som skal inkludere leseren av essayet. Andre ganger er det en direkte leserhenvendelse til en definert gruppe. Fortelleren henvender seg da til et utdannet publikum, til andre som potensielt leser og/eller skriver teori selv. Dette er en gruppe mennesker som ligner fortelleren selv og som ikke vil være del av ”doksaen”.¹⁷⁰ Doksaen er i denne sammenheng en postmoderne tankegang: ”If we are to break boundaries and undermine the existing *doxa*, we will surely do so not by proclamation but, like Simone de Beauvoir, as a result of asking questions that turn out to have no traditional disciplinary answer” (IAW:125). Her får fortelleren inkludert leseren i et fellesskap (”we”) som er grensprengende og som vil bryte doksa, akkurat som Simone de Beauvoir gjorde det. Vi ser igjen at det er viktig for fortelleren å hele tiden poengtere at hun vil noe nytt, og at hun ønsker å bryte med det gamle. Ved å sidestille seg selv og leseren med Beauvoir, får hun vist at en av de ”gamle”, nemlig Beauvoir, godt kan brukes av oss i dag. Dette poenget gjentas flere steder i den første delen.¹⁷¹ Leseren varmes opp, og er mottagelig for analysen i Del II som omhandler *Det annet kjønn* av Beauvoir. ”What I need now is to find a different model, some other path to insight. In short, I need a case study of sufficient power and relevance to advance my understanding of these questions. It is at this juncture that I turn to Simone de Beauvoir and *The Second Sex*” (IAW:168-169). Disse ordene avslutter essayets del I. Fortelleren viser at vi trenger Beauvoir for å komme i mål, for å få innsikt og heve vår forståelse av det kompliserte problemet med å skrive teori. Leseren er med, og venter i spenning på hva *Det annet kjønn* kan bidra med, et tema som blir gjennomgått i del II av Mois essay.

typical example of the universalizing Enlightenment tradition that the turn to the personal is trying to undermine? Such questions will be discussed in Section II [...]. Throughout I try to show that the term 'the personal' has different meanings for different critics” (IAW:136). Sitatet er enda et eksempel på hvordan fortelleren ønsker å overtale mulige fiendtlig innstilte lesere til å bli med videre i teksten. Ved å se for seg mulige motargumenter, viser fortelleren seg som en som har god oversikt over emnet hun debatterer, og som en som ønsker å virke samlende på feltet.

¹⁷⁰ Som vi ser bruker Moi begrepet noe annerledes enn hva jeg gjør i min analyse i kapitlet om *Sexual/Textual Politics*.

¹⁷¹ Vi ser det første gang her: ”My main example in this essay will be Simone de Beauvoir’s *The Second Sex*, which in itself is a *perfect example* of interdisciplinarity [...]” (IAW:125). Videre får vi vite at: ”The purpose of this exercise is to show that Beauvoir has a *profound contribution to make to contemporary debates* [...] (IAW:137) (Min uthev.). Det finnes flere varianter av disse utsagnene utover essayet.

5.9 Retorikk i tekst

Utgangspunktet for essayet var at kvinneforskere ikke lenger vil lese teori. For å skrive et essay som kvinneforskere vil lese, har vi sett at teksten gjør svært mye for å inkludere leseren underveis. Dette gjør den ved å forstå leseren, tilby å hjelpe leseren og gi tydelige eksempler, slik vi har sett.

Mois essay reflekterer i stor grad over seg selv som tekst, den er en søkende og problematiserende tekst. Fra å handle om et filosofisk problem, vender den oppmerksomheten mot seg og mot språket selv, mot retorikken i teksten. Gjennom det retoriske tenker så teksten over seg selv – hva som skal til for å skrive et godt essay, et essay andre vil lese.

Når teksten kommenterer seg selv som form, så kommenterer den også tema. Det er her likt, selv om det i andre tekster kan tenkes uavhengig av hverandre. De tematiske og retoriske føringene er sammenvevd i teksten, men i analysen har jeg skilt dem for å kunne si noe om tekstens iboende egenskaper.

Vi har sett at teksten vektlegger snart tema og snart retorikk (som i uttrykksmåte). Det gjør at essayet veksler mellom ulike nivå. Slik bevisstgjøres vi hva vi leser, hvordan det skrives og hvilke grep som styrer skrivingen. På denne måte blir essayet et forbilledlig eksempel på tekstlig selvrefleksjon.

Disse ulike retoriske strategiene vi fant liggende under det umiddelbare meningsnivået kom fram ved hjelp av en narratologisk analyse. Analysen viste også hvordan bruken av de ulike *fortelletekniske* og *poetiske* elementene til sammen gjør essayet til en svært *avansert* tekst, komposisjonsmessig sett. Avsløringen av at jeg'et i teksten ikke alltid representerer en og samme stemme, men at det faktisk er oppdelt i ulike "karakterer" som har forskjellige funksjoner, har særlig vært viktig for min analyse. Først da ser vi hvordan jeg'et i teksten opererer som et eget retorisk virkemiddel.

Skillet mellom forfatteren av teksten, Toril Moi, og jeg'et i teksten har vært viktig av to årsaker: for det første er forteller-jeg'et i teksten skapt av forfatteren av teksten, som et retorisk verktøy som fungerer som et stødig instrument som leder leseren gjennom teorifortellingen. Dette verktøyet ble som vi så inndelt i flere ulike jeg-stemmer som virket til å formidle de forskjelligeartede sidene ved innholdet i teksten. Jeg-stemmen ble også

brukt til å styre leserens reaksjoner på forskjellige måter, gjennom å innta varierende posisjoner leseren kunne identifisere seg med. For det andre gir skillet mellom forfatter og forteller et grunnlag for å si noe om jeg'et i teksten som vi ikke automatisk kan slutte i forhold til personen Toril Moi, forfatteren utenfor teksten. Dette gir oss en mulighet til å gå inn i en kritisk dialog innenfor teoretiske og tekstlige diskusjoner uten å operere på personnivå.

I det følgende skal vi undersøke videre to av de retoriske virkemidlene som er avdekket, nemlig *fortellingen* og konstruksjonen av *jeg'et* i teksten. Dette vil bli belyst med eksempler fra Mois "What Is a Woman?". Senere i avhandlingen vil jeg diskutere det samme i forhold til Butlers *Gender Trouble*.

5.10 Rammefortelling i "What Is a Woman?"

I essayet "What Is a Woman?" er de ulike narratologiske strukturene mindre framtrødte enn i "I Am a Woman". Det betyr ikke at *fortellingen* som retorisk grep og tekstlig virkemiddel ikke er tilstede. Men det er ikke en fullt så tydelig rammefortelling med en like personlig forteller, slik vi så i "I Am a Woman". "What Is a Woman?" er altså en mer ren vitenskapelig tekst. Det mest karakteristiske med essayet er den filosofisk influerte metoden som benyttes. Filosofien som ligger til grunn for essayet vil avdekkes i analysen av de intertekstlige relasjonene i neste kapittel. Først skal vi imidlertid se på hvilke fortellende elementer som bidrar til å *ramme inn* det teoretiske prosjektet i essayet.

I den grad vi finner en rammefortelling handler den også her om en kvinnelig teoretiker som skal finne løsning på et problem. Som i "I Am a Woman" handler det om forholdet til teori. Men denne gangen er det ikke den teoretiske *skrivemåten* som er problemet, det er det teoretiske *grunnlaget* for nyere teori om kjønn som skal under lupen.

I motsetning til i "I Am a Woman" har ikke fortellingen et personlig preg. Jeg'et dramatiseres heller ikke i ulike småfortellinger, slik vi så der. Det eksisterer likevel et "jeg" som styrer forskerfortellingen, det er figuren til den mer objektive teoretikeren. Hun holder seg i bakgrunnen gjennom hele teksten. At fokus på henne selv ikke skal være det viktigste, bekreftes av at jeg-fortelleren først presenterer seg et stykke ut i teksten (WIW:4). Oppgaven hennes defineres klart:

In this paper, I too am trying to work out a theory of the sexually different body. Unlike the poststructuralist theorists of sex and gender, however, I have come to the conclusion that no amount of rethinking the concepts of sex and gender will produce a good theory of the body or subjectivity. The distinction between sex and gender is simply irrelevant to the task of producing a concrete historical understanding of what it means to be a woman (or a man) in a given society. No feminist has produced a better theory of the embodied, sexually, different human being than Simone de Beauvoir in *The Second Sex*. Because contemporary English-language critics have read Beauvoir's 1949 essay through the lens of the 1960s sex/gender distinction, they have failed to see that her essay provides exactly the kind of non-essentialist, concrete, historical and social understanding of the body that so many contemporary feminists are looking for. (WIW:4-5)

Her settes det opp en antagonist, som jeg-fortelleren vil argumentere mot. Motstanderen består av en hel gruppe, hovedsakelig det som betegnes som poststrukturalister. Senere i teksten er det spesielt Judith Butler som skal komme til å stå som den viktigste representanten for poststrukturalismen som felt. Det er Butler som analyseres og kritiseres.¹⁷² Butler får tilnærmet samme rolle som Tompkins ble tildelt i ”I Am a Woman”, men uten den personlige relasjonen. Beauvoirs posisjon som sentral for prosjektet understrekes fortsatt.

Etter hvert utdypes problemene som hevdes å eksistere innen feministisk teori (WIW:12). Feltet har fått et stort problem; det er på feil kurs på grunn av poststrukturalismen. Problemet handler om forståelsen av kvinners situasjon og bruken av begrepet ”kvinne”. Jeg-fortelleren mener at hun kan bidra til å rydde opp i problemet, fordi hun kan vise at ordet ”kvinne” ikke alltid har et tungt metafysisk og essensialiserende vedheng:

If I am right about this, then it follows that an anti-essentialist feminist may very well claim that the point of feminism is to make the world a better place for women without being caught in the slightest theoretical contradiction. For me, at least, this is an immensely liberating conclusion. My aim in this essay, then, is to show that the question of what a woman is, is crucial to feminist theory, and that anyone who is willing to think it through once more

¹⁷² Donna Haraway behandles også i en egen del, men har ikke like stor plass som Butler.

from the beginning stands to gain a real sense of intellectual freedom. (WIW:10)

Jeg-fortelleren viser at hun er personlig engasjert, om enn i egenskap av jobben som feministisk teoretiker. For som i ”I Am a Woman” vil resultatet av hennes oppdagelser få konsekvenser for henne selv. Jeg’et i teksten brukes dermed som et verktøy for å intensivere motivasjonen for prosjektet. Ikke bare vil hun vise leseren hva hun har funnet ut, for på den måten hjelpe leseren i jobben med feministisk teori, hun er *selv* avhengig av å lykkes. Det øker tekstens troverdighet og styrker leserens tillit.

I forordet til den norske utgaven, *Hva er en kvinne?*, oppsummeres prosjektet for boka slik:

Jeg har kalt dette essayet ’Hva er en kvinne?’ fordi jeg er interessert i menn og kvinner slik de er i verden, og i subjektivitet forstått som et konkret og hverdagslig fenomen, og ikke i teorier som kretser om en abstrakt og generell ’maskulinitet’ eller ’femininitet’. For meg er spørsmålet om subjektivitet bare interessant om det oppfattes som et spørsmål om hvordan vi kan forstå konkrete mennesker i spesifikke situasjoner. Psykoanalyse, dagligspråksfilosofi, fransk fenomenologi og Bourdieus kultursosiologi gir viktige bidrag til en slik forståelse, nettopp fordi de alle på ett eller annet vis gjør det alminnelige mennesket som utgangspunkt for sine undersøkelser. (HEK:13)

Igjen ser vi at fortelleren understreker egeninteressen i prosjektet i egenskap av å være feministisk forsker. I tillegg får hun understreket at det er *konkrete* mennesker hun er opptatt av, ikke abstrakte og metafysiske fenomener. Som vi så i forrige kapittel, var det å knytte seg til ”vanlige kvinner” et viktig poeng for å skape en allianse mot motstanderen i teksten.

Det er verdt å merke seg at valg av tittel, ”Hva er en kvinne?”, begrunnes med at den inkluderer *både* ”menn og kvinner slik de er i verden”. Det kan sees som et forsøk på å inkludere det å være kvinne i det universelle. På den måten viser ”kvinnen” i tittelen til den generiske termen menneske, som består av både menn og kvinner i alle varianter. Å inkludere kvinner i det universelle er et viktig tema i flere av Mois tekster.

Vi ser at det både i den norske og den engelske utgaven tas avstand fra teoretiske abstraksjoner og komplikasjoner. Teorier om det abstrakte og generelle står mot teorier om det konkrete og spesifikke, og det siste

framstilles som det ønskelige for feminismen. Det gjengir dermed *to ulike* forståelser av hva "teori" er. Den "riktige" teorien framheves ved å appellere til frihetsbegrepet, et tema vi allerede har fått understreket i forordet og i samletittelen på del I: "Feminism of Freedom: Simone de Beauvoir", som både "I Am a Woman" og "What Is a Woman?" er underlagt. I forordet til den engelske utgaven understreker fortelleren frihetstanken sterkere enn i den norske utgaven:

I have called this part 'A Feminism of Freedom' because I want to stress that freedom – not identity, difference, or equality – is the fundamental concept in Beauvoir's feminism. (Moi 1999:viii)

I forordet til den norske utgaven er ikke dette like mye vektlagt, selv om det negative ved det "ufrie" framheves:

Jeg har spesielt merket meg at poststrukturalistiske teoretikere ofte erklærer at vi *må* se et fenomen fra en spesiell synsvinkel, eller at de i praksis går ut ifra at visse intellektuelle antakelser eller framgangsmåter er obligatoriske. Det er noe ufritt over dette. Jeg håper at min analyse av kropp og kjønn vil vise at vi har større teoretisk valgfrihet og spillerom en slike teoretikere gjerne tror. (HEK:12)¹⁷³

Frihetsbegrepet alluderer både til retorikken rundt den feministiske tanken om kvinnefrigjøring og til en forståelse av "beauvoirsk" filosofisk frihet, som her stilles i opposisjon til poststrukturalistiske teoretiske "tvangstanker":

Poststructuralists usually consider emancipation and liberation unfortunate Enlightenment terms, and believe that Foucault's denunciation of the 'repressive hypothesis' about sex shows that we can never speak of oppression and liberation without revealing that we actually believe in a true human nature shackled and bound by social norms. For them, anyone speaking of women's liberation must believe that it consists in letting our true, essential sexual nature shine forth unfettered by social norms. Yet feminists ranging from Simone de Beauvoir to Juliet Mitchell have believed that oppression is a concrete historical situation that it is in our interest to change. (WIW:57-58)

¹⁷³ For mer om Moi og frihetsbegrepet i forhold til annen feministisk teori, se Cathrine Holsts avhandling *Feminism, Epistemology & Morality* (2005:182, 194, 265-268).

Ved å dikotomisere og koble Beauvoir sammen med frihet og poststrukturalisme med ufrihet, noe som skjer gjentatte ganger i "What Is a Woman?", understrekes ulikhetene mellom de to motpolene som fortelleren stiller opp. Her ser vi polariseringen i funksjon i et avsnitt hvor essayets sentrale teser presenteres i komprimert form:

Imprisoned in their own theoretical framework, poststructuralist theorists of sex and gender have largely forgotten that the [sex/gender] distinction was supposed to carry out a specific task, namely that of opposing biological determinism (which includes the essentialism and heterosexism produced by the pervasive picture of sex). On my analysis, poststructuralists have yet to show what questions concerning materiality, reference, essence, realism, nominalism, and the inside and outside of discourse have to do with bodies, sex, or gender, or with biology and social norms. In short, I find poststructuralist work on sex and gender to be obscure, theoreticist, plagued by internal contradictions, mired in unnecessary philosophical and theoretical elaborations, and dependent on the 1960s sex/gender distinction for political effect. As for the positive objectives that the poststructuralists wish to achieve, Simone de Beauvoir achieved them first, and with considerably greater philosophical elegance, clarity and wit. (WIW:58-59) (Min uthev.)

Dette sitatet, som avslutter del III, inneholder essayets mest sentrale poeng når det gjelder kritikken mot poststrukturalismen, både politisk og teoretisk. Skillet mellom biologisk og sosialt kjønn, "sex/gender distinction", som også poststrukturalismen bygger på, framstilles av fortelleren som historisk. En kritikk som åpenbart vil fungere som en øyeåpner for en feministisk interessert leser. Som i "I Am a Woman" ser vi at Beauvoir fungerer som et positivt signalord. Budskapet er klart: Beauvoir er som teoretiker mer nydannende enn poststrukturalismen. Retorisk er dette effektivt, for hvem vil vel framstå som innestengte, ufrie og ute av stand til å forstå og beskrive den konkrete virkeligheten (dvs. både materialitet og erfaring)?¹⁷⁴

Den retoriske strategien som tas i bruk her ligner den vi finner i både

¹⁷⁴ Sitatet viser også hvordan de teoretiske problemene anses som uttrykk for konkrete problemer i språket, noe som igjen påvirker den politiske virkeligheten. Dette vil jeg komme tilbake til.

Sexual/Textual Politics og ”I Am a Woman”. Her plukkes det etter hvert ut noen få tenkte motstandere som tekstens ”jeg” skal argumentere mot. Dermed skapes et ”dem mot meg”. Det medfører en oversiktighet i fremgangsmåten, og letter lesningen fordi leseren bare får et par navn å forholde seg til. Samtidig er utgangspunktet et helt *felt*, slik at effekten av kritikken mot de få utvalgte er at *hele* feltet framstår som kritikkverdig. Dette gjør teksten dessverre svært sårbar for kritikk også fra de som ikke er nevnt, men likevel føler seg ”truffet” av beskrivelsen av feltet.

Det kan diskuteres om det er mulig å se poststrukturalister som en enhetlig gruppe. I en fotnote defineres gruppen nærmere: ”[...], I use the term ‘poststructuralist’ to indicate English-language critics working on the sex/gender distinction from a poststructuralist perspective” (WIW:3). En kan innvende at dette grenser til å være en tautologisk definisjon som ikke evner å oppklare hva som menes. Uansett kan det at poststrukturalismen defineres som en så enhetlig retning være problematisk. Selv om det framheves at Donna Haraway, Judith Butler og Elisabeth Grosz er noen av poststrukturalistene, er det vanskelig å forstå hvem alle er. Grepet med å konstruere to leirer står i fare når ”fienden” som settes opp virker oppkonstruert.

Men før teksten kommer til den mer detaljerte analysen av poststrukturalismen som felt, gjennomgås de historiske røttene til skillet mellom biologisk og sosialt kjønn. Dette gjøres på en veldig oversiktig og oppklarende måte. Selve strukturen i første del bidrar imidlertid til at teksten framstår som svært kritisk til poststrukturalismen generelt, og Butler spesielt. Noe som kan overskygge for innsiktene teksten formidler. Vi så i kapitlet om heteronormativitet at det var når fortelleren forklarte grunnen til at poststrukturalismens forståelse av kjønn og seksualitet var problematisk at hun gjorde et retorisk grep som kunne få kjønnsforskere til å reagere. Grepet bestod i å trekke opp én sammenhengende tradisjon fra 1800-tallets biologiske determinister via Gayle Rubin fram til Haraway og Butler. Dermed antydes det at en poststrukturalistisk forståelse av kjønn ligger tett opp til biologiske determinister som Geddes og Thomson:

[...] Judith Butler demonstrates just how close the poststructuralist critique of the idea that there are only two sexes comes to biological determinism [...]. Although Butler struggles against the social norm whereas Geddes and Thomson joyfully embrace it, the fundamental

logic of their arguments appear [sic] to be perilously similar. (WIW:40-41)¹⁷⁵

Sammenstillingen av Butler med Geddes og Thomson, de verste representantene for synspunktet om at kjønn er gjennomsyrende og determinert, framstår som søkt, men er ganske effektivt, retorisk sett. Framstillingen underbygger motsetningene i fortellingen om "den riktige" og "den gale" teorien om kjønn.

På grunn av de hovedlinjene som trekkes opp blir det vanskelig å forstå at Gayle Rubin også trekkes fram som et *positivt* eksempel på en "riktig" teoretiker, noe som ser ut til å være meningen da Rubin enkelte steder sidestilles med Beauvoir:

Politically, Rubin inherits Simone de Beauvoir's hope for a society where women will no longer be cast as Other. Like Beauvoir's critique of patriarchal femininity, Rubin's critique of gender bears a strong family resemblance to Marxist and socialist critiques of ideology. (WIW:29)

Her har de positive konnotasjonene fra Beauvoirs navn smittet over på Rubins teorier, som beskrives som interessante fordi de ikke er merket av poststrukturalismen.

Når fortelleren slår "poststrukturalistene" så hardt i hodet, ved å sammenlikne dem med biologistene Geddes og Thomson, risikerer det at frontene forsterkes heller enn å åpnes opp, og slik invitere de kritiserte til å tenke nytt rundt kjønn. Slik forvansker teksten den dialogen som ser ut til å være idealet. Dialog som ideal kommer jeg mer inn på i neste kapittel.

Sexual/Textual Politics var boka som i 1985 beredte grunnen for fransk poststrukturalisme i feminismen. Nå beredes grunnen bort fra den (WIW:57). Ved å ta avstand fra poststrukturalismen framstår teksten med en original agenda. Men som det står i den norske utgaven:

¹⁷⁵ I den norske versjonen i *Hva er en kvinne?* blir det presisert at det er selve "strukturen" i argumentene som er tilnærmet like: "[...] Judith Butler [viser] at den poststrukturalistiske kritikken av påstanden om at det bare finnes to kjønn, faktisk ligger snublende nær strukturen i de biologiske deterministenes forståelse av kjønn [...]" (HEK:66-67).

Min forståelse av Beauvoir er blant annet preget av den poststrukturalismen jeg ellers forkaster i dette essayet. Jeg er ikke noe større tilhenger av det såkalte 'liberale humanistiske subjektet' nå enn jeg var i 1985. Jeg er heller ikke mer begeistret for 'essensialisme' nå enn før. Forskjellen er at jeg nå har en mer nyansert og inngående forståelse av hva som er problematisk – og hva som ikke er problematisk – med disse begrepene enn jeg hadde i 1985 (HEK:10).¹⁷⁶

Fortelleren vedkjenner seg den teoretiske arven fra poststrukturalismen. Det er likevel en *annen* poststrukturalisme enn Butler sin. Fortelleren har modnet og ser det "de andre" ikke ser. Fokus er på språket ("disse begrepene") som en kilde til problem og konflikt. Senere skal vi se at dette er et av de sentrale og mest interessante poengene i essayet. Sitatet ovenfor vil vise at stoffet i essayet skal være ulikt andre innen samme felt. Denne retorikken gir rom for å vektlegge det som er annerledes, og dermed fremstår teksten som *mer* nyskapende. Det er et topos vi ser i flere av Moïs tekster, som om de uttrykker: "Dette er gammelt, nå går vi videre!". Denne måten å distansere seg fra (feil) teori på, ved å karakterisere det bestående som utdatert, går gjennom hele produksjonen fra *Sexual/Textual Politics*. Nå er det poststrukturalismen og Butler som blir gammeldags, mens Simone de Beauvoir er på parti med framtiden.

Argumentasjonen i essayet følger et visst mønster og innehar noen faste argumenter. Disse gjentas og understrekes på en svært overbevisende måte flere steder gjennom hele essayet: 1. Det er misforstått at Simone de Beauvoir skilte mellom biologisk kjønn (sex) og sosialt kjønn (gender), slik hun har blitt tolket gjennom sin svært berømte frase "Man fødes ikke som kvinne, man blir det" (Beauvoir 2000:329). 2. Siden Beauvoir likevel klarte å komme med en så god teori om kjønn uten å skille mellom biologisk og sosialt kjønn, er det ingen grunn til verken å bruke skillet eller opprettholde det.

Resepsjonen av "What Is a Woman?" (og da også av *Hva er en kvinne?*) kan tyde på at det nettopp er kritikken av "sex/gender"-skillet som har blitt forstått som tekstens viktigste bidrag. Men det er ikke nødvendigvis det at dette skillet *kritiseres* som er det viktigste i "What Is a Woman?". Faktisk uttrykkes det endatil at skillet *kan* være nyttig og at vi må skille mellom en forståelse av biologisk og sosialt kjønn: "I do not mean to say that the

¹⁷⁶ Om individet og stabilt indre, se kapitlet om *Sexual/Textual Politics*.

distinction between sex and gender does no useful work at all. That we sometimes need to distinguish between natural and cultural sex differences is obvious” (WIW:5). Tross alt har dette skillet hatt sin funksjon rent politisk (*ibid.*). Samtidig kritiseres feministiske teoretikere (les: poststrukturalistene og/eller Butler) som ønsker å endre forståelsen av skillet eller like godt oppheve det, for å dra med seg eller være avhengige av det samme skillet.

Etter hvert i teksten kritiseres skillet likevel, og fortelleren diskuterer da om det kan være nyttig eller ikke for teoretisering av kjønn. For at denne kritikken ikke skal virke utdatert (og mistenkes for å ville tilbake til situasjonen før poststrukturalismen, altså for å gå tilbake til noe gammelt, à la Beauvoir) og *samtidig unødvendig* (for poststrukturalismen med Butler hadde jo allerede kritisert skillet) må argumentasjonen overbevise om at ”What Is a Woman?”s kritikk er *annerledes*. Derfor *må* teksten påvise at Butler og Haraway fortsatt drar med seg dette skillet. Først da kan fortelleren hevde at det er *de* som fortsatt er ”gammeldagse”, mens ”What Is a Woman?”, selv med Beauvoir, er nyskapende teori. Fortelleren er derfor avhengig av å lykkes med tre ting *samtidig*: 1. Kritikken av poststrukturalismen. 2. Vise at hun er nytenkende og 3. Overbevise leseren om at det å bruke Beauvoirs teorier ikke er å gå tilbake i tid. Det siste til tross for at Beauvoir *tilsynelatende* ikke har ”nyvinningene” fra poststrukturalismen eller postmodernismen med seg, slik som forståelsen av subjektet som ustabil og del av kompliserte maktforhold. Fortellerens ambisjoner er med andre ord svært høye og teksten skal behandle mange ting på en gang.

Som ”I Am a Woman” bærer ”What Is a Woman?” preg av å være en form for ”quest”, en undersøkelse. Her er det ikke nødvendigvis viktigst å komme fram til et fasitsvar, det er selve veien fram og *metoden for undersøkelse* som er sentral. Dette understrekes ved at hovedsynspunktet ”avsløres” allerede i starten og siden gjentas flere ganger: Ved å framheve at biologiske fakta ikke rettferdiggjør diskriminering, unngår en biologisk determinisme. Da kan en også forholde seg uproblematisk til biologi. En teori om den konkrete, erfarende kroppen kan hjelpe oss med dette. En slik teori vil vise vei ut av essensialismen og fjerne frykten for biologisk determinisme (som feministisk teori med rette har sett på som problematisk, ifølge fortelleren). Dermed vil vi unngå diskriminering på bakgrunn av kjønn (og seksualitet).

Ønsket om ny teori har vi sett i de allerede gjengitte sitatene tidligere i avhandlingen. Setningene er ofte likelydene: “To avoid biological determinism all we need to do is to deny that biological facts justify social values [...]” (WIW:43) og her: ”The only kind of essentialism that feminists need to reject is biological determinism” (WIW:37). Setningene varierer omtrent bare i hvordan ordene er plassert, innholdet er det samme, om enn med fokus på ulike sider ved det samme poenget.¹⁷⁷ Gjentakelsen av hovedpoenget øker den retoriske kraften og er med på å overbevise leseren.

Hovedpoenget er altså ikke noe som spares til slutt, for så å settes triumferende fram for leseren. Dette står i motsetning til andre tekster om vitenskapelig prosjekt som, lik en krimroman, gir leseren små hint om hva som skal komme, for å øke spenningen. Her er ikke det tilfellet, og det som derfor skaper spenning er om ”What Is a Woman?” klarer å diagnostisere poststrukturalismens svake sider og gi leseren redskaper til å tenke nytt om kjønn. Dette skal skje ved å innføre en ny måte å tenke på, gjennom språkfilosofiske betraktninger:

It would be nice if 'feminist theory' could eventually come to mean a kind of thought that seeks to dispel confusions concerning bodies, sex, sexuality, sexual difference, and the power relations between and among women and men, heterosexuals and homosexuals. Such theory would aim to release us from the metaphysical pictures that hold us captive, and so return our words to the sphere of the ordinary, that is to say the sphere in which our political and personal struggles actually take place. (WIW:120)

Dette er noen av de siste setningene i essayet, og understreker nok en gang fokus på det konkrete, hverdagslige og politiske, i motsetning til det metafysiske, slik vi også så i innledningen. Sitatet etterfølger en kort gjennomgang av Wittgensteins språkfilosofiske anskuelser når det gjelder teoriens rolle, altså hva teori skal bidra med i menneskers liv. Fortelleren identifiserer seg med leseren i et ”oss”, det er vår politiske og personlige kamp det gjelder. Dette står i motsetning til en feministisk teori satt i gåseøyne, antakelig den ”gale” typen teori, satt opp som motstander i starten på teksten. Selv om bruken av Wittgenstein kort ble motivert allerede tidlig i essayet (WIW:7), kommer den raske gjennomgangen helt på slutten noe brått på leseren. Kanskje fortelleren har vært redd for å presentere oss for nok en ”ny” teori? Det er synd, for nettopp filosofi fra

¹⁷⁷ Tilsvarende poeng gjentas flere steder (WIW:26, 32, 33, 38 ff, siste gang 117).

Wittgenstein, i tillegg til Beauvoir er det som har gitt fortelleren *sin* innsikt i hva som må gjøres for å løse problemene til feministisk teori. Resultatet er at leseren faller litt utenfor oppklaringen av prosjektets gåte og blir ikke helt klar over hvor stor denne teoretiske nyvinningen faktisk er.

Rammefortellingen i "What Is a Woman?" blir som vi har sett i stor grad benyttet til å sette opp en teoretisk motstander. Det ser ut som om den retoriske effekten denne fortellingen har, også har bidratt til å overskygge for de nyskapende språkfilosofiske teoretiseringene fra blant annet Wittgenstein. Disse skal vi se nærmere på i neste kapittel.

Før vi går videre vil jeg kommentere at det i den foregående tekstimmanente lesningen var nødvendig å skille mellom forfatteren av teksten og de ulike jeg'ene som opererer i teksten, særlig for å belyse de ulike strukturelle nivåene. Når jeg nå i den kontekstuelle lesningen skal diskutere de mellomtekstlige relasjonene Mois tekster har til tekster av *andre* forfattere, er det ikke lenger et analytisk poeng å skille Moi-som-forfatter fra jeg'et i hennes tekster.¹⁷⁸ Det er fortsatt ikke slik at tekstens "jeg" viser gjennom en *enkel* referensialitet direkte til *forfatteren* Toril Moi. Men som lesere vil vi kunne oppfatte de to som uttrykk for den samme personen. For å unngå at dette blir mer komplisert enn nødvendig, vil jeg i det følgende altså ikke skille mellom tekstens "jeg" og Toril Moi.

¹⁷⁸ Dette har jeg diskutert mer inngående i hovedoppgaven min (Rekdal 2001:35-40)

6 Teori som diskurs: Analyse av transtekstualitet i "What Is a Woman?" og "I Am a Woman"

Essayene "What Is a Woman?" og "I Am a Woman" har fått en del negativ oppmerksomhet på grunn av sin kritikk mot poststrukturalistisk teori, og da spesielt Judith Butler. De intertekstuelle teoretiske referansene til dagligspråksfilosofi – og forsøket på å åpne opp for nye muligheter for kjønnsforskning – har derimot ikke blitt viet like mye oppmerksomhet. Dette er et viktig argument for å studere innflytelsen fra dagligspråksfilosofi nærmere. Først da kan vi se om det er riktig å forstå essayene som *teoretiske* utviklingsprosjekt for kjønnsforskning. De to essayene forsøker – på hvert sitt vis – å fremme en ny måte å teoretisere omkring kjønn og kropp på. Begge representerer et forsøk på å starte på nytt. De vil gi et nytt grunnlag for feministisk teori.

Språkfilosofi er grunnleggende viktig i Mois nyere tekster. Både *tema*, forstått som "ordenes betydning for hvordan vi forstår verden og kan snakke om verden", og *metoden* fra dagligspråksfilosofien, bidrar til at de skisserte problemene løses. Allerede i starten av "What Is a Woman?" blir det klart at selve *bruken* av ord kommer til å spille en viktig rolle i essayet:

But feminists managed to make a convincing case against biological determinism long before they had two different words for sex to choose from. Even in a language without the sex/gender distinction it is not difficult to convey one's opposition to the idea that people in possession of ovaries are naturally unsuited to sports, intellectual work, or public careers. (WIW:5)

Dette er et argument for at skillet mellom biologisk og sosialt kjønn bør oppheves. Det eksisterer ikke et behov i vår bruk av språket for å opprettholde et slikt skille. Det er heller ikke et skille som hjelper på vår forståelse av kjønn. Som jeg har vist bruker Moi isteden en oppfatning av kroppen som situasjon til å forstå kjønn. Sitatet ovenfor påpeker at tidligere tiders språkbrukere har klart seg uten skillet og likevel kunnet være mot biologisk determinisme. Det er altså *hvordan* vi bruker ordene i språket som er viktig. Det er ikke alltid det hjelper å finne opp nye konstruksjoner av ord for å bekjempe fenomener vi ikke liker.

Som vist i kapitlet om *Sexual/Textual Politics* gir titlene også her en

indikasjon om hvilke teorier som tekstene bygger på. I "What Is a Woman?" og "I Am a Woman" ser vi tydelig en henvisning til Simone de Beauvoirs berømte åpning av *Det annet kjønn*.¹⁷⁹ Men titlene fokuserer også på *språkbruk* og betydningen av ordet "woman". Om ordet "kvinne" allerede er infisert med kvinneundertrykking har vært et kjernestriddsspørsmål innenfor feministisk teori. Dette er også en sentral problemstilling i Butlers *Gender Trouble*. Spørsmålet om vi i det hele tatt kan bruke ordet "kvinne" ble diskutert allerede i *Sexual/Textual Politics*. I kapitlet om heteronormativitet viste jeg at problematisering av språkbruk og teori har blitt et stadig viktigere tema for Moi. Inspirasjonen fra dagligspråksfilosofien er her tydelig.

Når rammen for tekstene nå er klarlagt, og jeg har vist vendingen mot Wittgenstein, Austin og Cavell, som blir uttrykt både eksplisitt og implisitt, skal jeg her gå *nærmere* inn på relasjonen tekstene har til den filosofiske retningen dagligspråksfilosofi. Det er Stanley Cavells videreføring av Wittgenstein og Austin som er spesielt viktig for Mois bruk av dagligspråksfilosofi (på engelsk "ordinary language philosophy"). Derfor er det disse tre som særlig vil bli diskutert her.¹⁸⁰

¹⁷⁹ Bruken av titler: "What Is a Woman?" og "I Am a Woman", tilsvarer Beauvoirs tre første avsnitt i *Det annet kjønn*. Beauvoir hevder hun først må spørre "hva er en kvinne?", før hun kan analysere temaet. Resultatet blir innledningspassasjen i boka, spekket med filosofiske nyvinninger skal vi tro Mois analyser i "I Am a Woman". For svaret Beauvoir kommer opp med: at det hun må si, og alt hun foreløpig *kan* si, er "jeg er en kvinne". Da har hun, ifølge Moi, funnet sin filosofiske stemme og kan deretter utvide teksten med generelle filosofiske betraktninger utover dette første spesielle faktum. Når Moi bruker disse to utsagnene som overskrifter til sine to essay, som også handler om at *hun* skal finne sin stemme, i forhold til samtidig feministisk teori, følges Beauvoirs skjema. Mois tekster går også veien fra å først spørre "hva er en kvinne?" (essay nr. 1) til å si "jeg er en kvinne" (i essay nr. 2). Her har Beauvoirs ord vært direkte strukturerende for Mois tekster, og Beauvoirs utsagn er tatt fullstendig opp i Mois egen teoretiske produksjon.

¹⁸⁰ I forordet til den norske utgaven *Hva er en kvinne?* uttrykkes det eksplisitt at det er tre inspirasjonskilder som er viktig: psykoanalysen, dagligspråkfilosofi og fransk fenomenologi. Med fransk fenomenologi menes Beauvoirs tolkning av Merleau-Pontys forståelse av kroppen. Jeg vil ikke diskutere Freud her, siden psykoanalysen ikke er sentral verken for "What Is a Woman?" eller "I Am a Woman".

6.1 Intertekstualitet og transtekstualitet

De eksplisitte henvisningene i Mois to essay til andre tekster fungerer som en inngang til å undersøke også de mer skjulte henspillingene. Vi trenger derfor et begrepsapparat som kan skille mellom ulike typer mellomtekstlige referanser. Den mest vanlige og generelle betegnelsen på slike referanser er intertekstualitet. Intertekstualitetsbegrepet er en måte å komme utenom strukturalismens syn på teksten som en autonom størrelse. Ved å se på teksten innenfor et nettverk av andre kulturelle tegnsystemer, bringes det sosiale aspektet inn som en tekstlig størrelse. Teksten blir dermed et sted hvor det skjer en interaksjon mellom ulike diskurser og koder.

En rekke teoretikere har behandlet intertekstualitet som fenomen, et felt som stammer fra Mikhail Bakhtin og hans dialogismebegrep. Bakhtins teorier ble introdusert i Frankrike i 1966 av Julia Kristeva, siden har flere andre teoretikere diskutert intertekstualitetsbegrepet (Kristeva 1997a).¹⁸¹

I den videre analysen skal vi se at forholdet til noen av de eksplisitte referansene viser seg å være komplekst. Julia Kristevas intertekstualitetsbegrep er for lite konkret når det gjelder direkte henvisninger. Derfor blir det vanskelig å benytte seg av hennes begrep for å påpeke referanser i en tekst. Gérard Genette er en annen litteraturteoretiker som har vært opptatt av mellomtekstlige relasjoner. Genette henviser til Kristevas bruk av intertekstualitetsbegrepet i boka *Palimpsests. La littérature au second degré* (1982), og hevder at han bruker sitt intertekstualitetsbegrep i en "more restricted sense" (Genette 1997:1). Genette innfører i stedet et helt system av termer for å beskrive de mellomtekstlige referansene på en dekkende måte. Jeg velger å benytte meg av Genettes system fordi det får mer presist fram de ulike typene

¹⁸¹ I utgangspunktet knyttet Kristeva intertekstualitet til skjønnlitterære tekster. I min hovedoppgave diskuterer jeg i detalj Kristevas og Roland Barthes forståelse av intertekstualitet (Rekdal 2001, Kristeva 1997a, Barthes 1993). Kristeva understreker at intertekstualitetsbegrepet ikke betyr det samme som studier av teksters opphav, slik det kan synes å gjøre. Kilde-aspektet er dermed ikke det sentrale ved intertekstualitetsbegrepet. Det er snakk om et annet nivå i teksten enn de rent eksplisitte utenomtekstlige forholdene. Barthes uttrykker det slik: "[...] interteksten er et allment område for anonyme formuleringer som sjelden kan spores tilbake til en opprinnelse, og for ubevisste eller automatiske siteringer uten bruk av anførselstegn" (Barthes 1993:78). Ved å finne intertekstlige relasjoner mellom Mois tekster og andre tekster er det altså ikke viktigst å finne ut *hvem* som har påvirket tekstene, men på hvilken måte og hvordan dette kommer til uttrykk.

utenomtekstlige referanser.¹⁸²

I *Palimpsests* har Genette utarbeidet et begrepsapparat for å undersøke forholdet tekster i mellom. Dette kaller han ”transtekstualitet”.¹⁸³ Transtekstualitet er alt det som setter en tekst i *åpen eller skjult* forbindelse med en eller flere andre tekster (Genette 1997:1). Genette skiller mellom fem typer transtekstualitet, og intertekstualitetsbegrepet er den første typen som behandles. Hos Genette betyr intertekstualitet en inkludering av den *åpne* referansen til en annen tekst: “[...] the actual presence of one text within another” (Genette 1997:2). Dette blir et operativt begrep i min analyse, siden de åpne referansene er mye brukt i ”What Is a Woman?” og ”I Am a Woman”.

Paratekst er den andre av de fem typene transtekstualitet Genette nevner, og som vi anvendte i analysen av *Sexual/Textual Politics*. Paratekst kan for eksempel være tittel, deloverskrifter, dedikasjoner, forord, illustrasjoner og bokomslag osv. Genette framhever den påvirkningen parateksten har på leseren, til tross for at den ikke er en del av selve teksten. Et eksempel på dette er Stanley Cavells rosende ord på baksiden av bokomslaget til *What Is a Woman? And Other Essays*. Det viser at Cavell deltar i flere transtekstuelle sammenhenger i Moïs tekst. Han har i praksis kommet inn i hennes tekst også med sin egen diskurs og sine egne ord. Parateksten bidrar som vi har sett til å forberede leseren på teksten, og den påvirker hvilke holdninger vi får til en tekst.

Genettes tredje begrep, metatekstualitet, beskriver tekster som handler om andre tekster, som for eksempel ”kommentaren”. Her mener Genette først og fremst en tekst som kommenterer en annen tekst. Genette beskriver det som at to tekster forenes, slik ”I Am a Woman” gjør med Jane Tompkins’ essay ”Me and My Shadow”. Her tas Tompkins tekst opp i essayet, og det fungerer som en drivkraft. Det samme kan vi si om ”What Is a Woman?” og Butlers tekster.

¹⁸² Her trekker jeg veksler på resultater fra analysen av ”I Am a Woman” i hovedoppgaven min (Rekdal 2001).

¹⁸³ Genette mener at det er poetikkens hovedoppgave å studere disse mellomtekstlige relasjonene: ”Today I prefer to say, more sweepingly, that the subject of poetics is transtextuality” (Genette 1997:1).

Genette diskuterer den *femte* typen transtekstualitet, arketekstualitet, *før* han beskriver nummer fire, hypertekstualitet.¹⁸⁴ Det gjør også jeg her. Arketekstualitetsbegrepet beskriver relasjoner en tekst har til sjangersystemet. Denne henvisningen finnes gjennom tittelen, for eksempel som en paratekstuell referanse, som når en tekst benevnes med "roman" under hovedtittelen. Mois to essay inngår i en bok som har sjangeren "essay" i tittelen. Det blir da et eksempel på en arketekstuell referanse til essaysjangeren, en relasjon jeg diskuterte i forrige kapittel.

6.2 Hypertekstualitet

Det som vies mest oppmerksomhet i *Palimpsests* er de *hypertekstuelle* relasjonene. Det er disse relasjonene jeg mener er mest interessante i forhold til analysen av "What Is a Woman?" og "I Am a Woman". Med begrepet hypertekstualitet vil Genette kategorisere på hvilke måter en tekst kan ta opp i seg og transformere en annen tekst. Hypertekstualitet, mener Genette, er ethvert forhold som forener en tekst (B) med en tidligere tekst (A), hvor tekst B er "podet" på tekst A. Tekst B kalles en hypertekst, mens tekst A kalles en hypotekst (Genette 1997:5). Det dreier seg om *mer* enn et kommentarforhold tekstene i mellom. Tekst B er avhengig av tekst A for å eksistere, den oppstår ut fra tekst A. Hypertekstualitetsbegrepet grenser derfor opp mot metateksten, noe Genette selv kommenterer på denne måten: "This derivation can be of a descriptive or intellectual kind, where a metatext 'speaks' about a second text" (*ibid.*). Det hypertekstuelle forholdet kan også være helt skjult, det vil si at det ikke er uttalt i teksten. I vårt tilfelle finnes begge disse hypertekstuelle forholdene, for eksempel mellom "What Is a Woman?" / "I Am a Woman" (tekst B), Ludwig Wittgensteins *Filosofiske undersøkelser* (tekst A), ulike tekster av Stanley Cavell¹⁸⁵ (tekst A) og J. L. Austin¹⁸⁶ (tekst A), samt *Det annet kjønn* (også tekst A). Bruker vi Genettes begrepsapparat ser vi da at vi har én hypertekst, men flere hypotekster.

Genette skiller mellom to retninger av hypertekstualitet, enkel eller

¹⁸⁴ Dette gjør han fordi systemet hans spenner fra den mest eksplisitte typen transtekstualitet til den mest "stumme" typen, arketekstualitet må derfor komme til slutt i systemet, som nr. 5. Men hypertekstualitet det mest interessante for Genette, derfor flyttes diskusjonen av dette begrepet til etter behandlingen av arketekstualitetsbegrepet.

¹⁸⁵ Her er det særlig snakk om Cavells verk *Must We Mean What We say?* (1969) og *The Claim of Reason: Wittgenstein, Skepticism, Morality, and Tragedy* (1979).

¹⁸⁶ Spesielt Austins *Philosophical Papers* (1961) og *How to do things with words?* (1962).

komplisert. Med en enkel hypertekstuell referanse mener han at det er emnet i hypoteksten som transponeres til hyperteksten. Den mest komplekse hypertekstuelle relasjonen er en teksts imitasjon, og transformasjon, av en annen teksts struktur og stil.¹⁸⁷ Jeg vil nedenfor beskrive nærmere de konkrete hypertekstuelle forbindelsene som vi finner mellom essayene og, spesielt, dagligspråksfilosofien.¹⁸⁸ Siden jeg anser dette for å være en svært viktig inspirasjon for Moi, vil jeg imidlertid først gå nøye gjennom de dagligspråksfilosofiske impulsene.

6.3 Dagligspråksfilosofisk inspirasjon

Begge Moïs essay har flere typer transtekstuelle forbindelser til dagligspråksfilosofien. De henter sin oppfatning av dagligspråksfilosofi fra en retning som har sprunget ut av Stanley Cavells tolkning av Ludwig Wittgenstein og J. L. Austin. Gjennom analyser av Moïs tekster har jeg funnet at dette er et veldig sentralt og oversett trekk, spesielt ved hennes senere teoretiske arbeider.¹⁸⁹ Det preger både tekstenes filosofiske argumentasjon og stil.¹⁹⁰ Før vi går videre og ser i detalj på de konkrete forbindelsene, skal vi se nærmere på hva dagligspråksfilosofi er. Denne filosofiske retningen er lite kjent i Norge, ihvertfall utenfor filosofifaget.

¹⁸⁷ Genette utreder flere måter denne imitasjonen og transformasjonen kan foregå på, og kaller disse for parodi, pastisj, travesti, karikatur, falskneri og transposisjon.

Betegnelse blir gitt alt ettersom hvordan imitasjonen og transformasjonen er utført, om den er ”ludisk” (spøkefull), ”satirisk” eller ”seriøs”. Det er ikke et rigid mønster han setter opp; han bemerker at det finnes glidende overganger mellom kategoriene.

¹⁸⁸ Påvirkningen fra Beauvoirs filosofi går som en rød tråd gjennom begge essayene. De transtekstuelle referansene til *Det annet kjønn* i ”I Am a Woman” var hovedfokus i hovedoppgaven min og ble der gjennomgått i detalj. Derfor vil ikke referansene til Beauvoir bli kommentert like inngående her. Jeg diskuterte også *Filosofiske undersøkelser* sin status som hypotekst, men vil her gå mer i dybden og se på den bestemte forståelsen av *Filosofiske undersøkelser* som dagligspråksfilosofien gir.

¹⁸⁹ Flere anmeldelser av Moïs siste bøker nevner forbindelsen til dagligspråksfilosofien, men utdyper den ikke videre (Knight 2000; Segal 2000; Huffer 2001; Songe-Møller 2000/2001, Økland: 2001). Den eneste anmeldelsen som kort viser spesifikt til Cavells teori er filosof Vigdis Songe-Møllers anmeldelse av *Jeg er en kvinne* (Songe-Møller 2002). Andre nevner den ikke eksplisitt i det hele tatt (Hatlehol 1998; Nordgård 2001; Smith-Erichsen 2001). Det gjelder også Prieur og Moseng som, til tross for at de kritiserer språkforståelsen i queer teori, og henviser til Moïs teori, ikke bruker dagligspråksfilosofi (Moseng og Prieur 2000). De henviser derimot til Sokal-debatten, en debatt jeg har valgt å ikke diskutere i avhandlingen (*op.cit.*)

¹⁹⁰ Fra 2003-2007 har jeg hatt stor nytte av å delta på flere seminarer og konferanser der Moi har holdt innlegg. Her har tema vært dagligspråksfilosofi særlig knyttet opp mot analyser av skjønnlitterære tekster. Dette har understreket betydningen filosofien har i Moïs tekster.

Det kan være grunnen til at dette trekket ved Moiss tekster har blitt oversett.¹⁹¹

Det er flere innganger til å forstå den filosofiske retningen som kalles dagligspråksfilosofi.¹⁹² I filosofihistorien forstås den som én retning innen filosofien der flere ulike filosofer er sentrale. Men i Moiss tekster, og i utgivelser som *The New Wittgenstein* (2001),¹⁹³ betyr dagligspråksfilosofi hovedsakelig Stanley Cavells tolkning av Wittgensteins og Austins tekster.

For å forstå bakgrunnen for Cavells filosofi kan vi se på hvordan dagligspråksfilosofi plasserer seg i filosofihistorien. Starten på dagligspråksfilosofien plasseres gjerne rundt 1940. Filosofiretningen assosieres først og fremst med den sene Wittgenstein og hans *Philosophische Untersuchungen* (1953), og med Austin og hans mest kjente verk *How to do things with words* (1962) og *Philosophical Papers* (1961).¹⁹⁴ Wittgenstein, som kom fra logisk positivisme, betegnet riktignok aldri seg selv som en dagligspråksfilosof. Det gjorde derimot Austin, som kom fra den britiske analytiske tradisjonen. Cavell finner likhetstrekk mellom de to filosofene, trekker veksler på dem begge, men er nøye med å skille mellom dem.¹⁹⁵ Filosofien fokuserer på språkbruk, men under den forutsetning at språk og erkjennelse ikke kan skilles. På den måten, ved å analysere språket, behandles også den måten vi har mulighet for å uttrykke vår erfaring og erkjennelse på. For både Wittgenstein og Austin var filosofi som *kritikk* et hovedtema. I dagligspråksfilosofien er det derfor sentralt å diskutere hva filosofi *er* eller kanskje heller hva den kan *gjøre*. Først og

¹⁹¹ Dette kan være i ferd med å endre seg. I seminarrekken "Poststrukturalisme i kryssild" ved Senter for kvinne- og kjønnsforskning ved Universitetet i Oslo 2007 hadde et av seminarene (24.08.) tittelen "Strukturalisme og dagligspråksfilosofi", inspirert av Moiss tekster. Espen Hammer, den kanskje fremste Cavell-kjenneren i Norge, foreleste over temaet.

¹⁹² På engelsk heter det "ordinary language", og ordet "ordinary" kan oversettes med "vanlig", "alminnelig", "hverdagslig". Siden den filosofiske termen på disse anskuelsene på engelsk er "ordinary language philosophy", på norsk oversatt til "dagligspråksfilosofi", har "ordinary language" en sammenheng til denne termen. For at det samme forholdet skal bevares på norsk har jeg valgt å oversette "ordinary language" med "dagligspråket" og "ordinary" blir oversatt med "dagligdags", "vanlig" eller "hverdagslig".

¹⁹³ Boken er en antologi av tverrfaglige filosofiske tekster, der de fleste tolker Wittgenstein i Cavells ånd (Crary et al. 2001).

¹⁹⁴ Bøkene ble utgitt mye senere enn tidsrommet hvor Wittgenstein og Austin virket og underviste, i hhv. Cambridge og Oxford.

¹⁹⁵ Se for eksempel i starten på *The Claim of Reason*, der han skiller mellom austinske og wittgensteinske kriterier (Cavell 1999:65ff).

fremst kjennetegnes dermed retningen av et spesifikt syn på filosofisk *metode* og på oppbygningen av filosofiske problemer. Derfor er den ikke så mye en *filosofi* som en ”*måte* å filosofere på” (Lübcke 1988a:76-77).

I tradisjonen fra Wittgenstein og Austin diskuterer Cavell hvordan analyse av språkbruk kan ha filosofisk relevans. For en dagligspråksfilosof er de fleste filosofiske problemer et uttrykk for grunnleggende misforståelser av begreper vi uunngåelig bruker når vi filosoferer (*ibid.*). Vi må av den grunn søke å analysere *hvordan* vi bruker språket når vi diskuterer et filosofisk dilemma for å kunne finne ut hvor problemene oppstod (Cavell 1999:166). Først når vi finner hvilken forståelse av et begrep det var som gjorde at vi kom opp i et uløselig filosofisk problem, kan vi begynne å søke en mulig løsning. Senere skal vi se hvordan Wittgenstein forstod filosofi som en slags terapi.

I dagligspråksfilosofien presenteres derfor et bestemt syn på hva språk er. Ifølge Wittgenstein og Cavell får vi kunnskap om språket og verden samtidig:

If you feel that finding out what something is must entail investigation of the world rather than of language, perhaps you are imagining a situation like finding out what somebody’s name and address are, or what the contents of a will or a bottle are, or whether frogs eat butterflies. But now imagine that you are in your armchair reading a book of reminiscences and come across the word ‘umiak’. You reach for your dictionary and look it up. Now what did you do? Find out what ‘umiak’ means, or find out what an umiak is? But how can we have discovered something about the world by hunting in the dictionary? If this seems surprising, perhaps it is because we forget that we learn language and learn the world *together*, that they become elaborated and distorted together, and in the same places. We may also be forgetting how elaborate a process the learning is. (Cavell 2002a:19)¹⁹⁶

Læring av språk og læren om verden kan altså ikke skilles fra hverandre. Da blir det heller ikke mulig å diskutere et filosofisk problem *i seg selv*,

¹⁹⁶ Umiak er betegnelsen for en kajakk av tre og selskinn som inuitter tradisjonelt har brukt. Cavell bruker ordet kun som et eksempel for å vise hva som skjer når vi kommer over et nytt og ukjent ord som vi ønsker å lære oss.

som om det var atskilt fra det språket vi bruker for å definere problemet.¹⁹⁷ Med et slikt språksyn blir det å analysere språk også relevant for å si noe om verden. I *Filosofiske undersøkelser* kritiserer Wittgenstein det forenklete synet på språket som et sett av ferdige begreper, som barnet bare må lære seg, ved at en voksen for eksempel peker på tingen og sier: ”bord”. Dette kan vi kalle det augustinske synet på språket (Wittgenstein 1997:35-37). I §1 viser Wittgenstein at Augustin tenker på språket som et sett referanser, det at ord refererer til ting i verden. Wittgenstein viser at dette er riktig for noen ord, men at det ikke kan være en uttømmende teori om språket, for vi gjør så mye annet med ord. Men han benekter altså ikke at vi i mange situasjoner bruker ord for å referere til ting i verden.

6.4 Dagligspråk og mening

Men først; hva er dagligspråk? Wittgenstein og Cavell mener at ingenting er utenfor dagligspråket, bortsett fra metafysikk. Selv når vi bruker ord i en ny sammenheng eller gir det ny mening (”projisering”) er det fortsatt innenfor dagligspråket. Cavell skriver i *Must we mean what we say?* følgende om dette: “Using language depends on this ability to give application in new contexts” (Cavell 2002a:250). Det ligger i selve (daglig)språket at det kan utvikle seg og bli brukt i nye kontekster hvor det da kan gi ny mening. Cavell skriver her i forlengelsen av Wittgensteins bilde av språket som en by, i §18:

Man kan se språket som en gammel by: en samling trange gater og plasser med gamle og nye hus, og hus med tilbygg fra ulike perioder; og utenom det hele en mengde nye forsteder med rette og regelmessige gater og ensartede hus. (Wittgenstein 1997:41)

Wittgenstein ser språket som en by i stadig bevegelse og utvidelse, hvor ny språkbruk henger sammen med tidligere ords betydning. Dette er med på å utvide våre muligheter for bruk av ord og er dermed med på å utvikle språket videre.¹⁹⁸ Vi trenger derfor ikke å gå *utenfor* dagligspråket for å finne et språk som kan uttrykke nye tanker. Mulighetene ligger i det språket vi allerede er en del av. For Wittgenstein og Cavell er det ikke mulig å

¹⁹⁷ For eksempel vil en dagligspråksfilosof ikke spørre ”Er dette bordet som står foran meg virkelig?” uten å samtidig måtte spørre seg ”Hvorfor bruker jeg språket på denne måten? Hva er det som gjør at jeg føler meg fristet til å spørre om bordet som står foran meg virkelig står der? I hvilken situasjon er det naturlig å bruke språket slik?”.

¹⁹⁸ Se også Cavell (1999:192).

anvende ”noe forberedende, noe foreløpig språk” (Wittgenstein 1997:80, §120). Wittgenstein og Cavell ville til og med si at vi ikke *kan* gå utenfor språket, det ville ikke kunne hjelpe oss eller løse noen problemer for oss hvis vi forsøkte å gjøre det, fordi det ikke gir noen mening for oss.

Dagligspråkfilosofiens forståelse av hva språk og mening er, og hva filosofi kan gjøre for å løse filosofiske problemer som teori kommer opp i, gir opphav til en spesifikk metode. Som Wittgenstein sier det i *Filosofiske undersøkelser*: ”Vi fører ordene tilbake fra deres metafysiske til deres hverdagslige anvendelse” (Wittgenstein 1997:80, §116). Filosofi er en aktivitet, et stadig arbeid rettet mot å oppløse de problemer som oppstår som en følge av våre inngrodde, feilaktige forestillinger om språkets virkemåte. Derfor forstår Wittgenstein filosofi som en slags terapi. Språkfilosofi skal lede ordene våre tilbake fra de metafysiske spekulasjonene som gir oss nye filosofiske problemer. Ved å finne deres dagligdagse bruk kan vi løse opp i problemene. Dette gjør vi ved å sette ordene inn i konkrete situasjoner, eller forestille oss situasjoner vi ville brukt dem i. Den filosofiske språkanalysen skal altså bidra til å fjerne filosofisk forvirring.

Dette bringer oss videre til forestillingen om det metafysiske.¹⁹⁹ Når det gjelder metafysikk er det for Wittgenstein språk som er uvirksomt (Wittgenstein 1997:51, §38). Bruker man ord som er fjernet fra den bruken de har i dagligspråket, vil det oppstå filosofiske problemer. Metafysisk språk gjør ikke nytte for seg, det går på tomgang og er ikke meningsfullt for oss. For Wittgenstein bygger filosofien ”luftslott” når den bruker ord som ikke uttrykker noe vi kan forstå, for å si noe om en sak. I §118 skriver Wittgenstein følgende om skuffelsen vi føler når vi tror vi har sagt noe interessant eller har kommet med metafysiske spekulasjoner, men oppdager gjennom en språkanalyse at det ikke gir mening:

Hvor får undersøkelsen sin betydning fra når det eneste den synes å gjøre, er å ødelegge alt som er interessant, dvs. alt stort og betydningsfullt? (Alle byggverk er så å si; for det eneste den etterlater seg er brokker og bøss.) Men det vi ødelegger, er bare luftslott, og vi blottlegger det grunnlag av språk som de stod på. (Wittgenstein 1997:80)

¹⁹⁹ Wittgenstein bruker ofte bare ordet ”filosofi” når han mener ”metafysikk”, for på den måten å ta avstand fra det han ser som den tradisjonelle filosofiens utilstrekkelighet.

Her uttrykkes vår skuffelse over dagligspråksfilosofiens metode. Den henter de metafysiske ordene tilbake til en dagligdags anvendelse. Men den siste setningen demonstrerer hva det er språkanalyse gjør; ingenting blir ødelagt uten det som allerede var ingenting (et luftslott). Vi står tilbake med ord slik de brukes og forstås i dagligspråket.

Dagligspråksfilosofiens metode kan derfor sees både som en kritikk av filosofi og som en språkbruksanalyse. Den springer ut fra Wittgensteins anvisning om at et ords eller begreps mening skal avklares via en beskrivelse av deres faktiske bruk i konkrete situasjoner (Lübcke 1988a:77). For en dagligspråksfilosof er en av de mest sentrale setninger Wittgensteins utsagn om at ”et ords betydning er dets anvendelse i språket” (Wittgenstein 1997:53, §43). Det innebærer å studere hvordan vi bruker språket i en spesifikk kontekst, det vil si innenfor våre delte livsformer.²⁰⁰ At forståelsen av at ”et ords betydning er dets anvendelse i språket” er helt sentral også i ”What Is a Woman?” understrekes av at det er denne paragrafen som siteres når Wittgenstein introduseres første gang i essayet: ”Taking Wittgenstein’s deceptively simple phrase ’the meaning of a word is its use in the language’ [...] as my source of inspiration, [...] (WIW:7). Paragrafen gjentas også på slutten av essayet (WIW:113), og er dermed med på å ramme inn teksten. Henvisningen er en åpen intertekstuell referanse, og vi ser at det framheves at paragrafen ”villede” oss til å tro at dens innhold er enkelt, fordi det høres så likefremt ut. Teksten henviser så til ordet ”kvinne”, og at bruken av ordet tilsynelatende ikke skulle være et problem, men har vist seg å være det for feminismen. Mois tekst blir et bevis på at det trengs minst et helt essay til å forklare Wittgensteins ene paragraf i forhold til *ett* ord, ordet ”kvinne”.

Tilsvarende har Austin en lengre utgreiing i *Philosophical Papers* om hva det vil si å ”utgå fra dagligspråket”, dvs. ”hva vi sier når” når man skal foreta en filosofisk analyse. Denne forståelsen ser vi ofte uttrykt hos Moi, eksplisitt eller implisitt. Austin beskriver det å betrakte språket fra et filosofisk ståsted slik:

When we examine *what we should say when*, what words we should use in what situations, we are looking again not *merely* at words (or ‘meanings’ whatever they may be) but also at the realities we use the words to talk about: we are using a sharpened awareness of

²⁰⁰ ”Livsformer” er Wittgensteins begrep om den felles delte (språk)kulturen vi mennesker har i ulike sammenhenger (§19, §23, §241).

words to sharpen our perception of, though not as the final arbiter of, the phenomena. For this reason I think it might be better to use, for this way of doing philosophy, some less misleading name than those given above – for instance, ‘linguistic phenomenology’, only that is rather a mouthful. (Austin 1979:182) (Min uthev.)

Uttrykket ”hva vi sier når” henviser ikke til et felles ”vi”, som i en standard eller norm om hva som er best mulig språkbruk. Det er heller ingen henvisning til en tenkt ”eksemplarisk” språkbruker, og ei heller til hva ”mannen i gata” sier. Å analysere ”hva vi sier når” handler ikke om å generalisere språkbruk, men om å se at språket inneholder både bredde, variasjon og regelmessighet. En dagligspråksfilosof ville ikke forsøke å si noe generelt om hva språk er, fordi, som Wittgenstein uttrykker i §124: ”Filosofien må på ingen måte gripe inn i den faktiske språkbruken, alt i alt kan den altså bare beskrive den. [...]” (Wittgenstein 1997:81).

Dagligspråket består av hva vi faktisk sier, verken mer eller mindre. Betegnelsen ”dagligspråk” i denne sammenhengen betyr ikke bare ”hverdagens språk”. Det viser til alt språk, bortsett fra metafysisk språk. Dette inkluderer alt fra kjærlighetserklæringer til maktspråk, alt er en del av betegnelsen dagligspråk. Når det gjelder opplevelsen av at språk utøver makt, som vi skal diskutere senere, er det viktig å presisere at en dagligspråksfilosof vil si at makten ikke finnes innbakt i selve språket, språket blir et maktspråk gjennom den anvendelsen det blir gitt.

I de siste setningene i sitatet ovenfor viser Austin til det han mener er andres forenklete forsøk på å beskrive dagligspråksfilosofi som en type ”lingvistisk” eller ”analytisk” filosofi. Han er likevel ikke helt kritisk til dette og mener at det han selv gjør kan kalles lingvistisk fenomenologi, han vil bare ikke bruke begrepet fordi det er for ”intellektuelt”. Men han er kritisk til å beskrive det han gjør som bare en ”språkanalyse” av ”dagligspråket” (”ordinary language”), fordi dette ikke er dekkende. Her kommer Austin dessuten inn på et sentralt aspekt i dagligspråksfilosofi, nemlig spørsmålet om hva mening er.

Mening er altså ikke noe som er gitt, men noe som må analyseres ut fra hver enkelt situasjon. Tittelen på Mois bok *What Is a Woman?*, slik jeg ser det, viser til denne filosofiske forståelsen. Man kan ikke bare spørre ”hva er en kvinne?”, hvis det underforstått betyr: ”hva menes med ordet kvinne, på en generelt grunnlag, hva er *egentlig* det vi kaller en kvinne for noe?”, uten å samtidig spørre ”når ble det sagt?” og ”hvor?” og ”av hvem?” og så

videre. Dette er det Moi viser til i tittelen og det er bakgrunnen for at hun fremhever at spørsmålet om hva en kvinne er må diskuteres i forhold til konkrete situasjoner og omstendigheter. Den samme forståelsen av mening fører til at det ikke kan finnes kun ett svar på det spørsmålet (WIW:113).

Bakgrunnen for en slik tankegang finner vi hos filosofen Friedrich Ludwig Gottlob Frege, som Wittgenstein var inspirert av.²⁰¹ Frege mente at vi ikke kan si hva et ord betyr uten å vurdere alle andre ord i samme setning. Wittgenstein utledet av det at vi heller ikke kan si hva en hel *setning* betyr uten å vurdere rollen den har i en spesifikk *kontekst* der den ble ytret,²⁰² såkalte "contexts of significant use" eller språkspill, som Wittgenstein kaller det. (Conant 1998:239; Cavell 1999:196; Wittgenstein 1997:44).

Wittgenstein påpeker at dersom vi analyserer en setning – uten å ta hensyn til hvilken kontekst setningen ble sagt i – og spør hva noe *betyr* eller *er*, vil vi uforvarende ende opp med å forstå mening som noe som ligger utenfor språket. Vi vil da tro at mening befinner seg i psykologiens sfære. Men meningen i en setning består ikke i det å være involvert i en psykologisk handling. Det vil være å henvise til at mening oppstår fordi *jeg* mener noe, dvs. troen på at det å "mene" noe er noe *du selv kan bestemme deg for*. Meningen av en setning oppstår når du setter setningen inn i en kontekst hvor setningen blir i stand til å *gjøre et arbeid* med å mene noe (Conant 1998:239). Uttrykket "gjøre et arbeid" viser til hvordan Wittgenstein skiller språk som er meningsfullt for oss fra språkbruk vi ikke forstår. Som Wittgenstein sier i §38: "For de filosofiske problemene oppstår når språket *er uvirksomt*" (Wittgenstein 1997:51). Uttrykket blir brukt fordi en setning skal kunne bringe fram noe, fungere som et middel for noe, når den er satt inn i en kontekst som gjør at vi forstår den. Den gjør et arbeid når den er logisk og meningsfull for oss. Ellers vil den bestå av språk som går på tomgang, slik Wittgenstein beskriver ovenfor.

Toril Moi understreker i "What Is a Woman?" at troen på at filosofisk språk skal kunne gi konkret mening i hverdagen er noe av det mest sentrale for henne når ny teori skal skapes. Bare slik kan forvirring unngås når vi

²⁰¹ Den amerikanske filosofen James Conant beskriver i essayet "Wittgenstein on meaning and use" Wittgensteins forståelse av mening og hans forhold til Frege (Conant 1998).

²⁰² Conant henviser her til §239 i Wittgensteins verk *On Certainty*: "The sentence 'I know that that's a tree' if it were said outside its language-game, might also be a quotation (from an English grammar-book perhaps). – 'But suppose I *mean* it while I am saying it?' The old misunderstanding about the concept 'mean'" (Conant 1998:239).

søker svar på viktige spørsmål om kjønn, kropp og seksualitet (WIW:120).

Mening oppstår i konkrete situasjoner, men det er ikke slik at ords betydning *bestemmes* av situasjonen de blir brukt i, som om meningen ble bestemt i prosessen som foregår når vi snakker i en situasjon. Det er motsatt: ordenes mening *trenger* en bestemmelse (Conant 1998:240). Hvis ikke vil man tro at ord allerede har en mening, og så skal de bare forstås *i forhold til* den situasjonen de "transporteres inn i" eller uttrykkes i. Det er å tro på tings iboende essens. For Moi har denne forståelsen verdi nettopp fordi et viktig poeng for feministisk teori er å bekjempe en essensialistisk oppfatning av ordene kjønn og kropp.

Når Wittgenstein uttrykker at ord trenger en bestemmelse, er det fordi det er i omstendighetene som gir en spesifikk situasjon – og der ordene faktisk blir brukt – at setningen får sin mening.²⁰³ Derfor er det ikke slik at når vi sier noe, så vet vi selv meningen av det som blir sagt før vi sier det, på grunn av at vi hadde en "intensjon" om å si akkurat det. Meningen bestemmes også ut fra hvem som hører ordene og i hvilken situasjon de blir sagt. Meningen kan ikke skilles ut fra disse forholdene.

Austins teori om talehandlinger – "speech acts" – tilførte dagligspråksfilosofisk metode en mer tydelig systematikk. Dette ser vi både uttrykt i *How to do things with words* og *Philosophical Papers*. Her er den detaljerte og svært systematiske analysen av konkret språkbruk i spesifikke situasjoner et karakteristisk trekk, noe Moi tydelig er påvirket av, spesielt i kapittel V av "What Is a Woman?".

Austin forsøkte å kartlegge og klassifisere ulike typer talehandlinger, for å unngå misoppfatninger og dermed filosofiske feilslutninger. Ved å vise at det finnes mange ulike situasjoner for når vi sier at "vi *vet* noe", viser Austin at det er umulig å generalisere kunnskap (dvs. hva som er sikker kunnskap). Det er et viktig argument inn i en diskusjon om hva teori/filosofi er eller kan være. Det samme gjelder hva vi kan teoretisere om og på hvilke måter vi kan teoretisere eller generalisere, for eksempel om kjønn, som er det Moi argumenterer i forhold til.

Austins metode er som sagt å utgå fra dagligspråket ("proceed from ordinary language") for å gjøre filosofiske undersøkelser om mening.

²⁰³ Conant skriver: "[I]t is a mistake to think that the words themselves possess a meaning *apart* from their capacity to have a meaning when called upon in various contexts of use" (Conant 1998:241) (Min uthev.).

Spesielt viktig for Moïse tekster er hans studie av unnskyldninger ("excuses"), i "A Plea for Excuses"²⁰⁴:

Using, then, such a method, it is plainly preferable to investigate a field where ordinary language is rich and subtle, as it is in the pressingly practical matter of Excuses, but certainly is not in the matter, say, of Time. At the same time we should prefer a field which is not too much trodden into bogs or tracks by traditional philosophy, for in that case even 'ordinary' language will often have become infected with the jargon of extinct theories, and our own prejudices too, as the upholders or imbibers of theoretical views, will be too readily, and often insensibly, engaged. Here too, Excuses form an admirable topic, [...]. [A] good site for *field work* in philosophy. Here at last we should be able to unfreeze, to loosen up, and get going on agreeing about discoveries, however small, and on agreeing about how to reach an agreement. [...]. (Austin 1979: 182-183)

Her skisserer Austin opp sitt syn på valg av tema for undersøkelser og metode for å gå i gang. Senere beskriver han ordbøker, lovtekster og rettsprotokoller, og psykologi (fra antropologi til adferdspsykologi, samt fantasien) som gode, innholdsrike og mangfoldige nedslagsfelt for å finne eksempler på vanlig språkbruk (Austin 1979:189). Det kan synes som en selvsagt og unødvendig detaljert presisering, men poenget hans er å finne så mange eksempler som mulig i vanlig språkbruk som viser ulike måter å bruke de samme ordene eller setningene på. Først da blir det mulig å nå et nivå av presisjon som kan bidra til å utelukke flest mulig misforståelser i filosofiske betraktninger.

Stilen til Austin har fellestrekk med Wittgenstein og begge har "smittet" over på Cavell: Tilsynelatende dras få eller ingen konklusjoner, de diskuterer med ulike samtalepartnere, tenker igjennom alle mulige variasjoner og tilfeller av språkbruk for å vise hvordan mening skifter avhengig av kontekst og bruk.

Moi er inspirert av denne tilnærmingen til språket, som kan framstå både som naiv og forenkende. Men den bunner i en erfaring av at vi i de fleste tilfeller faktisk forstår hva vi sier og hva andre sier, altså at vi forstår hverandre og at vi kan bli enige om hva kunnskap er og hva ting betyr i

²⁰⁴ "A Plea for Excuses" er et kapittel i *Philosophical Papers*. At akkurat dette kapitlet er viktig skal vi se senere, i gjennomgangen av kapittel V i "What Is a Woman?" (WIW:83).

spesifikke tilfeller.²⁰⁵ Det er dessuten en tro på at det er noe vi faktisk kan ha ganske sikker kunnskap om, og dermed at vi er enige med hverandre om hva det vil si å vite hva ”ganske sikker kunnskap” er for noe.

I ”I Am a Woman” hevdes det at bare når vi finner at noe er problematisk med talehandlingen, trenger vi å analysere den mer grundig (IAW:144). Vi må ikke glemme det faktum at vi faktisk som regel kan snakke sammen og forstå hverandre, skriver Moi (IAW:146). Dette er i tråd med Wittgensteins filosofi om at det vi kan vite sikkert ligger i talehandlingene våre (Cavell 1999:20).

Det er spesielt i denne forståelsen av språk og mening vi implisitt finner en kritikk av ”filosofi” og metoden som ”tradisjonell filosofi” bruker. Både Austin og Cavell snakker om ”tradisjonell filosofi”, eller tidligere filosofi, som noe de ser ut til å distansere seg fra, uten å alltid spesifisere det nærmere, som her hvor Cavell forklarer forskjellen på en tradisjonell filosof og en dagligspråksfilosof:²⁰⁶

So the traditional philosopher is, as the ordinary language philosopher is, involved with investigating our conceptualization, or projective imagination, of problems and situations. But the traditional philosopher is *led* to this investigation by a problem which suggests to him that our description must be wrong, that we are misconceiving the real situation. Whereas the ordinary language philosopher is led to his investigation by a problem which means to him that we are misunderstanding our own conceptualization of a plain situation. It is as though the traditional philosopher is saying: I know what it is to *see* something and so I realize we *don't* see objects. Whereas the ordinary language philosopher is saying: Since we *do* (sometimes) see objects, you have misunderstood the concept of seeing something. (Cavell 1999:157)

Det er altså den filosofiske innstillingen som er ulik, noe som igjen framhever at det særlig er *metoden* for filosofisk undersøkelse som er annerledes i dagligspråksfilosofien. I de fleste eksemplene hos Cavell, Wittgenstein og Austin finner vi henvisninger til det de anser som tradisjonelle spørsmål filosofien har stilt seg om hvordan vi kan oppnå

²⁰⁵ Se Cora Diamonds artikkel ”Knowing Tornados and Other Things” i *New Literary History* (1991).

²⁰⁶ Men Cavell, Wittgenstein og Austin navngir også enkeltfilosofers verk, som de konkret argumenterer mot. (Austin 1979:180, 181; Cavell 2002a:21; Cavell 1999:157).

sikker viten om oss selv eller verden. For eksempel når en filosof spør ”Kan jeg egentlig vite noe som helst?” og svarer ”Jo, jeg vet ihvertfall at det bordet jeg sitter ved eksisterer, fordi jeg kan ta på det”. Eller svarer ”Jo, jeg vet ihvertfall at jeg selv eksisterer” (Descartes: ”Jeg tenker altså er jeg”), ”men hva kan jeg vite om andre?”. Disse sentrale spørsmålene – sikker viten og kunnskap om andre eller om verden, arbeider dagligspråksfilosofi med. Målet er ikke nødvendigvis å svare på disse spørsmålene, men å forholde seg til dem på en ny måte.²⁰⁷ Det betyr ikke at dagligspråksteori kun handler om epistemologi. Cavells poeng er at dagligspråksfilosofi handler om hva det nå er vi *snakker* om (filmer, litteratur, kjærlighet, eksistens eller sjel og kropp) og at den kommer til nytte når vi oppdager at vi har blitt forvirret eller forledet og ikke lenger forstår hverandre (Cavell 1999:15).

6.5 Skeptisisme og absolutisme

En dagligspråksfilosof vil ikke mene at man kan finne den endelige mening med noe.²⁰⁸ Bare det å tro dette og spørre etter en endelig, eller iboende, mening er en feiloppfatning. Allerede idet vi spør oss selv, noe filosofien ofte har gjort: ”Hva kan jeg *egentlig* vite?” eller ”Hva betyr x *egentlig*?”, har vi gått oss vill (Cavell 2002a:40). Disse spørsmålene vil aldri kunne besvares på en måte som vil tilfredsstille den som spurte, hvis de blir stilt utenfor enhver ”context of significant use”. Problemet oppstår altså når slike setninger løsrives fra en konkret sammenheng. Da handler det ikke lenger om å forstå hva noen ”egentlig” mente med det de sa (hvis man ser det i sammenheng med konteksten finner man som oftest ut av dette, kanskje ved å spørre mer om hva vedkommende som sa det mente). Det handler da om at man vil absoluttere mening. Cavell hevder at vi må finne en kontekst som gir mening (Cavell 1999:212). Hvis ikke vil dette skje: Vi fjerner all kontekst, så fastsetter vi virkeligheten, eller konstruerer en generell teori som skal gjelde for å gi det vi spurte om mening heller på denne måten, gjennom teorien. Cavell spør da: Hvorfor føler filosofen at dette og bare dette er bedre (enn å finne mening i bruken av ordet i en kontekst)? (*ibid.*). Filosofen gjør saken rarere enn den er ved å for eksempel spørre ”Hva *er* (egentlig) en kvinne?”. For når ville vi spørre

²⁰⁷ Om ”the difficulty of philosophizing” Cavell (2002a:45).

²⁰⁸ Sikker kunnskap om noe og den endelige meningen med noe sammenfaller i noen tilfeller, vi kan altså noen ganger ha kunnskap som er rimelig sikker om fenomener i verden, de vil da gi mening for oss og vi kan nyttegjøre oss av den kunnskapen. Se for eksempel ”I Am a Woman” og Mois fremstilling av Cora Diamonds teori om kunnskap (IAW:156-160ff).

etter dette? Vi ser at dagligspråksfilosofien har fokus mot ønsket om å generalisere, teoretisere og abstrahere. Slik Moi gjør det i sine essays.

Å tvile på om vi kan ha sikker kunnskap om noe, enten det er om andre menneskers eksistens eller den ytre verdens eksistens mer generelt, er skeptisisme.²⁰⁹ Vi har alle trangen i oss til å ønske svar på slike spørsmål, men vi må forstå at det får vi ikke.²¹⁰ Skeptisisme er dermed en mulighet ved måten vi lever i verden på.²¹¹ En viktig grunn til at skeptisisme er en iboende mulighet i språket og eksistensen er at det ikke finnes kriterier for eksistens.

Kriterier er det som bestemmer alt fra hva vi for eksempel anser kunnskap for å være, hva vitenskapelige bevis er eller for hva vi mennesker mener vi trenger vitenskapelige bevis til. Ifølge Cavell mener Wittgenstein at all vår kunnskap, alt vi bestemmer eller stiller spørsmålstegn ved, blir avgjort ikke bare av bevis, men av kriterier: "Without the control of criteria in applying concepts, we would not know what counts as evidence for any claim, nor for what claims evidence is needed" (Cavell 1999:14). Ulike situasjoner, enten det er en moralsk dom eller en faktabasert uttalelse, er avhengig av hvilke kriterier vi har bestemt gjelder for disse. Dette skjer gjennom språket. Derfor er språket så interessant for dagligspråksfilosofien. Det finnes kriterier for alt vi gjør i vår livsformer, men det finnes ikke kriterier for eksistens. Derfor er skeptisisme mulig: Vi har ingen begrensninger på hva vi kan fantasere om når det gjelder eksistens. Kriterier er derfor avgjørende når det gjelder spørsmål om skeptisisme:

Criteria are 'criteria for something's being so', not in the sense that they tell us of a thing's existence, but of something like its identity, not of its *being* so, but of its being *so*. Criteria do not determine the certainty of statements, but the application of the concepts employed in statements. (Cavell 1999:45)

Det at vi har kriterier, garanterer derfor ikke muligheten for sikker kunnskap, derfor blir vi skuffet over dem (*op.cit.* p.79). Men hvis vi på grunn av den skuffelsen bestemmer at vi ikke kan stole sikkert på noe, altså skeptisisme, vil vi være nødt til å holde tilbake samhandlingen med andre, det å være i verden. Da gjør vi oss også skyldige i å avvise det

²⁰⁹ For mer om Wittgensteins spesielle form for skeptisisme, se Bostad (2004).

²¹⁰ Cavell (2002a:239), om å forstå skeptikeren som metode.

²¹¹ En av Cavells anliggender er å forsøke å forstå hvor den skeptiske holdning kommer fra. Han ser den som en historisk erfaring, som er sterkere til enkelte tider.

menneskelige og det kroppslige, fordi vi ikke tror vi kan være sikre på at de andre virkelig er ekte mennesker (kanskje er de bare maskiner).

Vi ser denne innsikten i Mois essays, ved at det nettopp er det kroppslige (og dermed kjønnnet også) Moi er på jakt etter. Denne jakten fører til at det er mangelen på forståelse av det *kroppslige*, samt tvilen på om det finnes biologiske fakta, som kritiseres hos poststrukturalismen.

Kritikken har utspring i Cavells syn på hvilke konsekvenser tilbaketrekkingen fra verden vil ha. Konsekvensene vil være store, hevder han:

To withhold, or hedge, our concepts of psychological states from a given creature, on the ground that our criteria cannot reach to the inner life of the creature, is specifically to withhold the source of my idea that living beings are things that feel; it is to withhold myself, to reject my response to anything as a living being; to blank so much as my idea of anything as *having a body*. To describe this condition as one in which I do not know (am not certain) of the existence of other minds, is empty. (Cavell 1999:84)

Hvis vi først holder tilbake vår anerkjennelse av den andre som eksisterende menneske, med begrunnelse i at vi ikke kan vite sikkert om denne har et indre (altså noe annet enn vi umiddelbart kan se utenpå), vil vedkommende heller ikke kunne ha en kropp som gir noe mening for oss, da det "indre" og det "ytre" ved et menneske ifølge Wittgenstein ikke kan skilles. Han uttrykker denne måten å tenke på i *Filosofiske undersøkelser*, noe Moi repeterer i flere av sine tekster: "Det menneskelige legeme er det beste bildet på den menneskelige sjel" (Wittgenstein 1997:209).

Det vil være meningsløst ("empty") å tenke seg det ene uten det andre, slik Cavell også skriver om. Dessuten, hvis vi ikke tror på den andres eksistens, hva med vår egen? I stedet for å få bekreftet den andres eksistens gjennom skeptisismen, ved å spørre helt til vi er sikker, stenger vi den andre ute, mener Cavell (Cavell 1999:84).

Som en konsekvens av skeptisismen mister ordene sin betydning og blir tomme (vi vet jo ikke hva de egentlig betyr). Samtidig vil skeptikeren fortsette sin søken etter sikker kunnskap ved å ville finne den endelige meningen med et begrep. For dagligspråksfilosofien har det ingen mening å søke slik etter språkets "vesen". Det vil være å tro at man kan se språket

fra en posisjon utenfor det, og slik betrakte språket utenfra. Vi kan ikke analysere og forstå språk som om vi noen gang kan stå utenfor de livsformer vi har lært språket gjennom. Troen på at det er mulig, er å bli fanget i et bestemt bilde av språket. I §115 beskriver Wittgenstein dette nærmere: ”Et *bilde* holdt oss fanget. Og vi slapp ikke ut av det, for det lå i språket vårt, og det virket som språket bare gjentok det for oss, ubønhørlig” (Wittgenstein 1997:79).

I “What Is a Woman?” bruker Toril Moi denne forståelsen blant annet for å vise hvordan nyere poststrukturalistisk feministisk teori har blitt stående fast i et bilde av nødvendigheten av å skille mellom biologisk og sosialt kjønn, til tross for at poststrukturalistisk teori har forsøkt å kritisere dette skillet. Dette kommer vi tilbake til.

Behovet for å snakke utenfor språkspill er et begjær etter å snakke absolutt, forklarer Cavell i en av sine siste tekster om Wittgenstein, ”The Wittgensteinian Event” (Cavell 2002b:19).²¹² Og begjæret etter å snakke absolutt peker igjen på den tidligere nevnte trangen til å finne en *endelig*, eller en egentlig, mening til et ord, en tilstand eller et liv.²¹³ Austin har også bemerket trangen til å finne absolutte sannheter. På grunn av den vil man også tvile på hvilke innsikter filosofi som utgår fra noe så ”banalt” som dagligspråket kan gi når det gjelder ”de store spørsmål”.²¹⁴ I tråd med Wittgenstein, Austin og Cavell argumenterer også Moi mot absolutisme og

²¹² ”Absolutisme: Lære der hevder noget absolutt (absolutte eller objektive sannheder” (Lübcke 1988a:7).

²¹³ Se også Cavell (2002a:77).

²¹⁴ “There are, I know, or are supposed to be, snags in ‘linguistic’ philosophy, which those not very familiar with it find, sometimes not without glee or relief, daunting. But with snags, as with nettles, the thing to do is to grasp them – and to climb above them. I will mention two in particular [...]. The first is the snag of Loose (or Divergent or Alternative) Usage; and the second the crux of the Last Word. Do we all say the same, and only the same, things in the same situations? Don’t usages differ? And, Why should what we ordinarily say be the only or the best or final way of putting it? Why should it even be true? Well, people’s usages do vary, and we do talk loosely, and we do say different things apparently indifferently. But first, not nearly as much as one would think. When we come down to cases, it transpires in the very great majority that what we had thought was our wanting to say different things of and in *the same* situation was really not so – we had simply imagined the situation slightly differently: which is all too easy to do, because of course no situation (and we are dealing with imagined situations) is ever ‘completely’ described. [...] If the usage is loose, we can understand the temptation that leads to it, [...]. A disagreement as to what we should say is not to be shied off, but to be pounced upon: for the explanation of it can hardly fail to be illuminating” (Austin 1979:182-184).

skeptisisme, som i kapitlet om Butler i "What Is a Woman?".

Bakgrunnen for å ha en absolutt eller en skeptisk holding til språket er som vi ser noe av det samme; det er en fristelse til å tro at man kan finne "det sanne språket" utenfor dagligspråket. Men hva betyr det å si at noe er utenfor språket? Den nye fortolkningen av Wittgenstein hevder at hans mål "is getting us to see that the idea of an external standpoint on language is thoroughly confused and that its abandonment is accordingly *without consequences* for our entitlement to our basic epistemic ideals" (Crary 2001:4).²¹⁵ Som i sitatet fra Wittgenstein om at det han ødelegger kun er et "luftslott", og altså en illusjon, påstås det at våre vitenskapelige idealer ikke taper noe om vi forstår språk og mening i sammenheng med kontekst og bruk, og ikke som absolutte størrelser. Austin kaller håpet om at vi en gang kan slutte å spørre hva noe virkelig *er*, fordi vi har funnet det absolutte svaret på hva det er, for spørsmålet om "Det siste ord"²¹⁶: "Then, for the Last Word. Certainly ordinary language has no claim to be the last word, if there is such a thing. [...] Only remember, it *is* the *first* word" (Austin 1979:185). Dagligspråket, sier Austin, innehar all erfaring av tidligere generasjoner og har blitt bearbeidet og omarbeidet til vårt bruk, til og med fantasi og overtro finner vi der, men dagligspråket kan heller aldri få det siste ordet. Det kan alltid forbedres og endres. Det vil alltid være det språket vi utgår fra, det har så å si overlevd "tidens tann", og det er det vi *kan* (*ibid.*).

Skeptikerens gåter er ofte luftslott, de sier ingenting fordi de er tomme for mening, slik metafysisk språk er for Wittgenstein og Cavell. Spørsmålene til skeptikeren er derfor ikke gyldige. Det er umulig å svare på dem for en dagligspråksfilosof, for å svare på dem vil være å gå inn på de metafysiske premissene (Cavell 1999:104). En dagligspråksfilosof vil dessuten si at skeptikeren absolutterer kravene til hva vi vil kalle viten så mye at ingenting lenger kan telle som viten.

Cavell fremhever Wittgensteins *forståelse* av skeptikeren og fristelsen som ligger i skeptisismen, noe også Austin understreker (Cavell 2002a:240). Oppklaring når det gjelder språklige misforståelser kan ikke unngå å føre oss videre i våre filosofiske undersøkelser, mener Wittgenstein. Vi kjenner igjen Mois tanker fra sluttordene i "What Is a Woman?" om at feministisk teori nå må legge vekk de metafysiske diskusjonene omkring kjønn. Siden essayet har vist hvilke språklige hindringer som ligger i veien for en

²¹⁵ "We can't survey language from an external point of view" (Crary 2001:1, 3-4).

²¹⁶ Jeg forstår det som han her mener det som i "å få et siste ord i saken".

konstruktiv videreføring av slik teori, er det nå mulig å gå videre for å heller ta opp ”genuine questions about things that really matter” (WIW:120).

6.6 Moral og metode, stil og uttrykk

En idé om et etisk og moralsk ansvar hos filosofen – og hos alle medmennesker – til å i hvert fall *forsøke* forstå den andre finnes dermed innbakt i den dagligspråksfilosofiske forståelsen. Dette fører igjen til et ideal om dialog som metode, slik vi ser spesielt hos Wittgenstein og Cavell. Det etiske ansvaret kommer sterkest til uttrykk hos Cavell, og gjelder også om du er uenig i den andres syn: ”Understanding from inside a view you are undertaking to criticize is sound enough practice whatever the issue” (Cavell 2002a:239).

Denne holdningen reflekteres både i ”What Is a Woman?” og ”I Am a Woman” og blir en sentral del av Mois metode i begge tekstene. Den strukturerer teksten slik at de første delene gjerne er detaljerte utlegninger av andres teori, for å vise at teorien er forstått fullt ut, før en kritisk diskusjon av dem og egne teoretiske utlegninger følger.

Dialog som metode kan skape enkelte vansker for leseren. Både hos Austin, Wittgenstein og Cavell uttrykkes gjerne en tenkt samtalepartners holdninger i én setning, ikke alltid utskilt med anførselstegn, for så å motsies i neste setning eller avsnitt. Dagligspråksfilosofen går gjerne helt inn i rollen som for eksempel skeptiker for å vise og forstå denne typen tankegang, for så å stille et spørsmål eller kommentere slik at leseren skal bli bevisstgjort om hva som er problematisk med å tenke slik. Et problem for leseren er at overgangen mellom de ulike posisjonene som framkommer gjennom dialogen er glidende. Det er ikke alltid lett å forstå hva dagligspråksfilosofen ”egenlig” mener.²¹⁷ Et gjennomgående tema i Wittgensteins filosofi er likevel forsøket på å forklare språkets virkemåte. Men siden han ikke ønsker å nå fram til en generell og systematisk filosofisk teori om språk, får det konsekvenser for stil og retorikk i teksten. Dette fører igjen ofte til en tekst som kan synes vanskelig tilgjengelig.

I *Filosofiske undersøkelser* framsetter Wittgenstein ikke noen filosofiske

²¹⁷ Det er heller ikke meningen, siden en dagligspråksfilosof ikke nødvendigvis ”egenlig” mener ”noe”, slik vi er vant til å få det servert, som en teoretisk læresetning. Det vil være å forsøke å besvare filosofiske spørsmål på den tradisjonelle måten.

eller teoretiske grunnsetninger, ingen påstander.²¹⁸ Boka er heller et forsøk på å vise hans måte å forstå på, hans måte å tenke rundt et tema på. Filosofen Arne Næss kaller det Wittgenstein gjør nettopp for ”vising”:

Hans filosofi er en ren form for handling, nemlig vising. Hvis et av Wittgensteins medmennesker begynner å tenke over argumenter for og imot i relasjon til noe Wittgenstein har søkt å vise, vil vi måtte påpeke at vedkommende ikke har oppfattet det som Wittgenstein søkte å vise. (Næss 2000:6)

Det kan se ut til at Mois uttrykk i essayene står i dialog med Wittgensteins vising. Tekstene hennes benytter seg gjerne av eksempler og de gjør konkrete undersøkelser, som Wittgenstein gjør, i stedet for å framsette én teori.

Arne Næss vektlegger samtale-aspektet hos Wittgenstein, og da i betydningen samtale med seg selv. Gjennom ”visingen” forsøker Wittgenstein å illustrere noe for seg selv og for leseren, uten å komme med påstander om det han undersøker.

Dette er en uttrykksmåte og en stil som er typisk både for ”What Is a Woman?” og ”I Am a Woman”. I ”I Am a Woman” består visingen både i de mange eksemplene fra personlige historier, som vi så i forrige kapittel, og i de mange eksemplene på et ords eller et uttrykks ulike betydninger. I et tilfelle bruker teksten over *16 sider* på gjennomgangen av den tredje paragrafen i innledningen av *Det annet kjønn*. Flesteparten av disse sidene går med til å forklare den mest sannsynlige betydningen av siste del av følgende sentrale sitat fra Beauvoir:

’But if I want to define myself, I must first of all declare: ’I am a woman’; this truth is the background from which all further claims will stand out [*cette vérité constitue le fond sur lequel s’enlèvera toute autre affirmation*]. (IAW:191)²¹⁹

²¹⁸ Et ord som teori passer derfor ikke til å bruke om Wittgensteins ideer. Han mente at noen av de største problemene innenfor filosofien, var den trangen vi har ”til å foreta urettmessige generaliseringer” som forenkler virkeligheten (Rabbås 1997:17) En teori baseres nettopp på generaliseringer for å komme fram til allmenne lover. ”Og vi må ikke oppstille noen form for teori”, sier Wittgenstein selv (Wittgenstein 1997:78). Moi har derimot ikke like store motforestillinger mot ”teori”, bare det er gjennomtenkt hva vi mener teori er (IAW:122-123).

²¹⁹ Det franske sitatet som svarer til det samme stedet i den franske utgaven av *Det annet kjønn*, er en del av sitatet som står i teksten, fordi oversettelsen fra fransk til

Det er særlig betydningen av det franske uttrykket ”s’enlever sur un fond” (”å tre fram fra en bakgrunn”) som er problematisk: ”*Se détacher* would have been the more obvious choice [...]. If Beauvoir chooses to write *s’enlever* and not *se détacher*, it is presumably because she wishes to bring out a different nuance” (IAW:192-193). Ved å se på de språklige ukklarhetene som oppstår ved oversettelser, argumenterer essayet for å gå til grundig til verks når man skal analysere filosofi.²²⁰ Analysen i ”I Am a Woman” forteller oss at bare ved å gå i detalj på språkplanet kan vi forstå *Det annet kjønn*. Hvis leseren ikke mister tråden vil hun se at Mois bestrebelser med å avdekke sammenhengen mellom Beauvoirs språklige uttrykk og filosofiske ståsted ikke har vært forgjeves. Denne analysen er essayets kjerne og er avgjørende for at moderne feministisk teori nå kan begynne å oppfatte Beauvoirs tekst som avansert filosofi.

Andre eksempler på vising i det samme essayet er gjennomgangen av ordet ”personlig” (eller ”upersonlig”), ad-feminam-argumentet og ulike typer ”objektiv kunnskap”. I gjennomgangen av betydningen av ordet objektivitet, viser teksten at begrepet ikke betyr det samme i ulike sammenhenger (IAW:160).²²¹ Diskusjonen av de nevnte begrepene går over 31 sider og har som mål å vise at kunnskap og teori ikke er

engelsk er helt sentral for den konsekvensen denne ene setningen har for hele ”I Am a Woman”s argumentasjon om det revolusjonerende i Beauvoirs filosofi. I den norske oversettelsen heter det: ”Hvis jeg vil definere meg selv, er jeg nødt til først å erklære: ’Jeg er kvinne’; denne sannheten danner den bakgrunnen som enhver annen påstand trer frem fra” (Beauvoir 2000:35).

²²⁰ Teksten viser hvor viktig dette er ved å henvise til den dårlig oversatte utgaven av zoologen H. M. Parshley, den eneste engelske oversettelsen som finnes av *Det annet kjønn*. Beauvoir har blitt misforstått på grunn av feilaktige oversettelser, et poeng som går igjen i flere av Mois tekster om Beauvoir. Til og med ”tankegangen bak feiloversettelsen” er ”typisk for en viss tolkning av Beauvoir” (HEK:92). I innledningsessayet til *Moi* i nyutgivelsen av *Det annet kjønn* gjennomgås oversettelsen til Parshley i detalj. *Moi* viser til graverende feiltolkninger og utelatelser: ”Dette er et filosofisk og språklig makkverk. Parshley skar bort ti prosent av den opprinnelige teksten. Det mangler 78 kvinnenavn bare i avsnittet om historie. Alle referanser til sosialistisk feminisme er forsvunnet. [...] Men verst av alt: Parshley kunne ingenting om filosofi, og misforsto derfor totalt Beauvoirs filosofiske språkbruk” (*Moi* 2000:26). *Moi* påpeker med rette hvor alvorlig og problematisk denne oversettelsen er. Det kan ikke være tvil om at den er en viktig grunn til at Beauvoir har blitt så lite anerkjent innenfor feministisk teori og filosofi generelt. En ny engelsk oversettelse er nå endelig på vei.

²²¹ I *Filosofiske undersøkelser* kommer Wittgenstein fram til det samme når det gjelder ordet ”sammensatt”. Han sier i § 47: ”Spørsmålet ’Er det du ser, sammensatt?’ har nok mening hvis det allerede er klart hvilken form sammensatthet - dvs. hvilken særlig anvendelse av dette ordet - det her skal dreie seg om” (Wittgenstein 1997:54).

fastdefinerte begrep, og at sistnevnte heller ikke alltid må være ideologisk tvilsomt:

Just as there are different ways of being personal, there are different ways of being impersonal, and for different purposes. Poetic impersonality, accurate train tables or flight schedules and Diamond's tornado model of knowledge are a few examples of such different ways. The postmodern quest for the personal is a theory-generated attempt to escape from the bad effects of theory [...]. (IAW:164)

Dette er et innlegg i diskusjonen rundt "situert", at vi ikke kan snakke på vegne av andre enn oss selv, og dermed heller ikke generalisere rundt kunnskap (og slik skape teori). Teori er ikke alltid problematisk. Det å ta utgangspunkt i egne erfaringer (være personlig) for så å utsi noe generelt, er heller ikke nødvendigvis alltid problematisk. Alt avhenger av hvordan det blir gjort. Analysen av de ulike sammenhengene ordene kan inngå i, og dermed ha forskjellige meninger i, understreker poenget om at ord får betydning gjennom bruk.

Vi finner samme type oppfatning av ord og ulik bruk av ord i "What Is a Woman?" og disse eksemplene utgjør en "visning". Essayet har mange eksempler som skal vise hvordan teori henger sammen med praksis, i faktiske eller tenkte tilfeller.²²² Eksemplene i første del av essayet er viktige for å vise hvor problematisk forståelsen av kjønn var på 1800- og tidlig 1900-tallet. Det bidrar blant annet til at vi som lesere forstår innenfra hvorfor feministisk teori har utviklet seg slik den gjorde, som en reaksjon på det som skjedde på 1800-tallet.

I "What Is a Woman?" kan vi spesielt se uttrykt en forståelse av dagligspråkfilosofiens syn på hva språk og mening er, og hva filosofi kan gjøre for å bidra til å løse filosofiske problemer teori kommer opp i. Dette har jeg tidligere henvist til som "filosofi som terapi"-toposet. Når Moi skriver om den norske utgaven, *Hva er en kvinne?*, at den er "et forsøk på å tenke gjennom et grunnlagsproblem i feministisk tenkning – nemlig hvordan en best kan forstå kjønn – [...]"(HEK:11), er det som et ekko av Wittgensteins tankegang om å føre ordene tilbake til dets hverdagslige bruk.

²²² Vi finner eksempler fra ulike sjangre, både skjønnlitteratur, faglitteratur, lovskrifter med mer. Dette kommer jeg tilbake til.

I "What Is a Woman?" kommer denne tankegangen også til uttrykk på følgende måte:

The problem with the poststructuralist critique of sex and gender is not its ultimate goal. Rather, my argument is that the goal is not achieved, for two reasons: because the starting point for poststructuralists' analysis is singularly unpromising; and because the theoretical machinery they bring to bear on the question of sex and gender generates a panoply of new theoretical problems that poststructuralists feel compelled to resolve, but with no longer have any connection with bodies, sex, or gender. The result is work that reaches fantastic levels of abstraction without delivering the concrete, situated, and materialist understanding of the body it leaves us to expect. (WIW:31)

Som hos Wittgenstein understrekes det at det metafysiske (her: "theoretical machinery they bring to bear on the question of sex and gender") ikke kan gjøre noe for vår forståelse av konkret materialitet (kropp og kjønn). Selve problemet er grunnet i at teoretiseringen omkring kjønn har startet fra et utgangspunkt som allerede var fjernet fra konkret virkelighet. Her siktes det til oppdelingen i biologisk og sosialt kjønn.²²³ Konsekvensen av at poststrukturalismen trekker dette skillet med seg videre, selv i sin kritikk av det, er at det aldri vil komme en god forståelse av kjønn via denne ruten. Argumentet er derfor at "Vi må gå tilbake og starte på nytt".

Wittgenstein er opptatt av at man kan fjerne overflødige hindre for lettere å kunne samtale med hverandre, både i den dagligdagse samtalen og i filosofiske diskusjoner: "Det Wittgenstein finner av filosofi i sin samtid, [...], er slik at han rett ut kan si at filosofien plager ham. Men han har et eget middel til å bli kvitt plagen: å gjøre seg bevisst språkets funksjoner. Samtidens filosofiske problemstillinger skyldes at man ikke innser språkets funksjoner og begrensninger. Innser man det, faller de vanlige såkalte filosofiske problemstillingene bort" (Næss 2000:10). Som vi har sett er det poststrukturalismens forståelse av kjønn og kropp som er problematisk i "What Is a Woman?". Derfor blir det så viktig for Moi å se på hvordan språket fungerer i poststrukturalistiske tekster.

²²³ Hvor det igjen er innflytelsen fra Wittgenstein om at kropp og sjel ikke kan sees uavhengig av hverandre som spiller inn.

6.7 Hypertekstualitet og dagligspråksfilosofi i "What Is a Woman?" og "I Am a Woman"

På mange måter kan man si at det er først gjennom forbindelsen til dagligspråksfilosofien at Moïs *egen* teoretisering kommer til uttrykk. Det som er eget for Moi og som er hennes særlige bidrag, er at filosofisk forståelse fra dagligspråksfilosofi knyttes opp mot diskusjoner innen feministisk teoretisering omkring kjønn.

Forbindelsen mellom Moïs to essay og dagligspråksfilosofien, eller Beauvoir, er som nevnt det Genette kaller *hypertekstualitet* (Genette 1997:5). Relasjonen mellom disse tekstene er eksplisitt til stede i Moïs essays ettersom verkene siteres direkte. Ut fra Genettes begrepsapparat vil dette kunne kategoriseres som intertekstuelle referanser.²²⁴ Henspillingene til Beauvoir er som regel eksplisitte og dermed intertekstuelle. Derimot er henspillingene til Wittgenstein, Cavell og Austin mye mer skjult til stede. Disse henspillingene kjennetegnes av en imitasjon av både emne og stil. Vi kan dermed foreløpig konkludere med at essayene inneholder både enkle og mer komplekse hypertekstuelle referanser.

Genette selv gir eksempler på ulike typer hypertekstualitet gjennom å vise til hvordan *Odyseen* har blitt transformert på to ulike måter i hhv. Joyces *Ulysses* og i Vergils *Aeneiden*. Mens *Ulysses* forteller historien om Odyssevs på en annen måte, forteller *Aeneiden* en annen historie på samme måte som *Odyseen*. Vi får da ifølge Genette denne skjematiske opposisjonen: "saying the same thing differently/saying another thing

²²⁴ For eksempel finner vi i forordet til *What Is a Woman? And Other Essays* en intertekstuell referanse til Beauvoir, Wittgenstein og Cavell: "In this chapter ["I Am a Woman"] I also set up an encounter between Beauvoir's way of thinking and the way of thinking I find in ordinary language philosophy such as this is understood by Cavell, Austin and Wittgenstein. This encounter has given me a whole new understanding of what kind of enterprise theoretical and philosophical writing can be" (Moi 1999:x). Ordet "encounter" gjentas, og det uttrykkes dermed direkte at det er snakk om et møte mellom to tankesett. Det har oppstått en dialog, som har ført til en ny form for erkjennelse og forandring i innstillingen til teoriskrivning. Det er i selve skriveprosessen denne endringen blir registrert: "No other writing I have done has taught me more" (*ibid.*). Her framstiller Moi sin egen skriving som at den er grensesprengende for henne selv. Som en fordekt bekjennelse fungerer denne åpne henspillingen som overtalende grep. Vi finner også en eksplisitt henvisning i forordet om inspirasjonen fra Wittgenstein i essayet "What Is a Woman?": "Taking my inspiration from Beauvoir on the one hand and from Wittgenstein on the other, in Chapter I I also try to show that Beauvoir's understanding of the body as a situation provides an alternative to sex and gender thinking [...]" (Moi 1999:ix).

similarly” (Genette 1997:6). Den siste måten å transformere en tekst på er det Genette selv anser som den mest komplekse. Den skjematisk-opposisjonen viser hvordan en hypotekst på ulike måter kan avføde flere hypertekster.

I de to essayene finnes altså begge typene hypertekstualitet. Ser vi de to essayene i sammenheng, slik de står som del 1 i *What Is a Woman?*-boka, utgjør de to tekstene hyperteksten. Men til forskjell fra Genettes eksempel om Odysseen (fordi vi har flere hypotekster), er det her ikke én hypotekst som gir opphav til ulike hypertekster, men flere hypotekster. Både Beauvoirs tekster og dagligspråkfilosofien gir opphav til én hypertekst, som er Mois essays. De hypertekstuelle referansene er derfor langt mer omfattende enn det Genette beskriver.

Beauvoirs tekster er transformert inn i teksten ved at Mois tekst sier det samme (som Beauvoir) bare på en annen måte. For å si det med Genette: ”saying the same thing differently” (Genette 1997:6). Mois bruk av Beauvoir kan sees som et forsøk på å ville forklare Beauvoirs tanker. Det ligger derfor tett opptil det Genette kaller ”kommentaren”. På denne måten blir essayene også en metatekst til *Det annet kjønn*. Som Genette påpeker, er grensene mellom de ulike typene transtekstualitet ofte flytende.

Når det gjelder dagligspråkfilosofien så er disse tekstene transformert inn i Mois tekst ved at hennes tekst sier noe annet (har et annet tema), men sier det på samme måte (som Wittgenstein, Cavell, eller Austin). Som Genette beskrev det: ”saying another thing similarly” (Genette 1997:6). Denne siste hypertekstuelle referansen er derfor den mest komplekse.

I det siste tilfellet er det likevel snakk om imitasjon på en nokså ”løs” måte. Det dreier seg mer om en imitasjon av selve ”ideen” om en filosofisk teksts struktur og uttrykk når det formidles en kritisk holdning til etablert filosofi. Selv om området som analyseres er forskjellig hos Wittgenstein, Austin, Cavell og Moi, er derfor selve *måten* man nærmer seg et tema og utfører en analyse på sterkt beslektet.

6.8 Feminisme og dagligspråksfilosofi

Når vi nå skal gå videre i diskusjonen av de hypertekstuelle relasjonene, vil jeg hovedsakelig hente mine eksempler fra siste del av "What Is a Woman?", særlig kapittel V og etterordet. Kapittel V åpner med et sitat fra Austin (1961): "In the law a constant stream of actual cases, more novel and more tortuous than the mere imagination could contrive, are brought up for decision – that is, formulae for docketing them must somehow be found" (WIW:83).²²⁵ Den åpne intertekstuelle referansen til Austin skal bidra til å forklare hvorfor Moi vender seg mot rettsaker når hun skal finne ut mer om hvordan man kan forstå kjønn og kropp. Med videre referanse til Austins påstand om at det er konkrete saker som best kan hjelpe oss til å få klarhet om et tema, understreker Moi at svaret på hva en kvinne er nettopp *ikke* er å finne i abstrakte teoretiske diskusjoner. Vi kommer ikke utenom de konkrete sakene, det er der virkelige mennesker bokstavelig talt får kjenne på kroppen sin hvordan kjønn forstås i et samfunn.

At essayet vil utfordre forståelsen av hva teori er, kommer spesielt godt til uttrykk i dette kapitlet. Tema her er ulike feministiske analyser av rettsaker. Kapitlet framstår som en diskusjon av forskjellige standpunkt når det gjelder å forstå transseksualitet. Denne delen virker ikke spesielt teoretisk eller filosofisk i tradisjonell forstand. Men leses delen med blikk på de implisitte referansene til dagligspråksfilosofi, får den en tydeligere funksjon også filosofisk.

Etter å ha etablert tolkningen av Beauvoirs begrep om kroppen som situasjon i den foregående delen av essayet, skal denne forståelsen eksemplifiseres i avsnittet om transseksualitet og i avsnittet om stereotypier.²²⁶

Det kan synes noe forvirrende at jeg trekker inn transseksualitet i et kapittel om transtekstualitet. Men siden Moiss siste kapittel handler om dette

²²⁵ I Moiss essay oppgis 1956 som publiseringsår for Austins tekst. Det ser ut til at teksten ble holdt som foredrag i 1956, men først utgitt i 1961 i *Philosophical Papers*.

²²⁶ Landsforeningen for Transkjønnete (LFTS) framhever nå at begrepet "transseksualitet" ikke lenger bør brukes. Man bør bruke "transkjønnet", for å unngå assosiasjoner til seksualitet (LFTS.no 2007). Spesialist i klinisk sexologi, Esben Esther Pirelli Benestad påpeker at i medisinsk språkbruk brukes fortsatt "transseksualisme" som den korrekte termen på diagnosen som gir "adgang til kroppsjustering" (Benestad 2007). Han er imidlertid enig i at begrepet framstår som noe foreldet, fordi det ikke handler "om seksualitet, men om kjønn, opplevelsen av kjønn" (*ibid.*). Jeg bruker "transseksualitet" da det er det Moi bruker.

(transseksualitet), og det er nødvendig å analysere inspirasjonen fra dagligspråksfilosofien (transtekstualitet), kommer disse to begrepene til å diskuteres samtidig. Leseren av *denne* teksten får forsøke å henge med som best mulig.

Ulike forståelser av transseksualitet er et godt valgt tema, siden det var i arbeidet med transseksuelle og interseksuelle at inndelingen av kjønn i en biologisk (sex) og en sosial (gender) del først fant sted på 1950-tallet (WIW:21).²²⁷ Inndelingen i "sex" og "gender" oppstod i et forsøk på å forklare hvordan det kunne ha seg at en person kunne føle at "the sex of their body does not correspond to the sex of their mind" (*ibid.*). Ved å skille mellom biologisk og sosialt kjønn kunne man forklare transseksualitet med at disse to ikke var i samsvar hos den aktuelle personen.

Valget om å belyse transseksualitet kan muligens være en henvisning til Butlers teori om kjønn som performativt i *Gender Trouble*, der drag ble trukket fram som en mulig subversiv kjønnsframvisning.²²⁸ Temaet "transseksualitet" blir dermed også en slags hypotekst. Det har vært et yndlingstema innen feministisk poststrukturalistisk teori, og har framstått som et bevis på at kjønn var fleksibelt og flytende. Transseksualitet har dermed vært ansett som noe som hadde et spesielt radikalt potensial for feminismen. Temaet fungerer som en hypotekst, fordi diskusjonene som har pågått innen feminismen om transseksualitet også har påvirket Moi til å behandle dem i sin tekst, hyperteksten. Samtidig som relasjonen er hypertekstuell, er den også åpent intertekstuell, siden Moi henviser til noen konkrete rettssaker der temaet har vært oppe til diskusjon.

Før vi går videre skal jeg kort forklare hvor begrepet "performativitet" kommer fra. Begrepet kom inn i Butlers teori om kjønn fra språkfilosofi. Det var språkfilosofen J. L. Austin som i boka *How to do things with words* (1962) først lanserte teorien om performative *utsagn*. Etter å ha funnet ut at alle utsagn ("statements") ikke kan kalles beskrivende, fant han det best å skille mellom to typer utsagn: 1. "constatives" og 2. "performatives".

²²⁷ Interseksualitet er ikke det samme som transseksualitet. Interseksualitet beskriver en medisinsk tilstand hvor det fra *fødselen* av er vanskelig å bestemme kjønn. Da blir kjønn tildelt kirurgisk. At interseksualitet og transseksualitet som tema er viktig og berører noe av det vanskeligste og mest sårbare når det gjelder forståelsen av kjønn, bekreftes i diskusjoner i media (Lunde 2007; Benestad 2007).

²²⁸ Det er forskjell på transvettisme og transseksualitet. At henvisningen til drag som subversivt i forhold til kjønnsnormering i *Gender Trouble* framstod som noe lettvinnt har Butler selv kommentert (Butler 1999:xiv).

Førstnevnte er "true or false statements", de er "konstanterende". De sistnevnte er utsagn som ikke beskriver noe eller uttrykker noe riktig eller galt. I tillegg er det slik at *ytringen* av utsagnet er en *handling* (eller del av en handling). Austin kaller det "the doing of an action" (Austin 2003:5). Det mest brukte eksemplet på et slikt utsagn er den tradisjonelle ekteskapsinngåelsens "Ja". I det man svarer "ja", er man gift. Ytringen av utsagnet er selve handlingen, det er slik handlingen "å gifte seg" utføres. Fordi performativene skilte seg ut som en spesiell form for utsagn, var det disse som opptok Austin.

Det finnes tre aspekter ved alle performative ytringer. 1. "Locution", bare det å ytre en setning med en viss mening og hentydning er en "locutionary act". 2. "Illocution", når vi sier noe, gjør vi det vi sier, fordi en "illocutionary act" innehar en viss kraft (det gjelder for konvensjonelle handlinger, slik vi så ovenfor) og 3. "Perlocution" handler om konsekvenser, i en "perlocutionary act" oppnår man bestemte effekter ved å si noe (det gjelder bare for ukonvensjonelle handlinger). Et performativt utsagn, som er det Austin er mest opptatt av, kan være enten en "locutionary act", en "illocutionary act" eller en "perlocutionary act" (eller innha flere av de tre samtidig). Det handler om at det er ulike måter å si noe på som også samtidig er å gjøre noe. Performativer som også er "illocutionary acts" har senere blitt viktigst for poststrukturalismens bruk av Austin. Dette fordi, som vi så, en "illocutionary act" innebærer en type kraft eller makt om en vil, som skal *garantere* for at ytringen oppnår den ønskede effekten (Austin 2003:121). Austin var opptatt av at det kunne oppstå feil eller misforståelser ved ytringen av slike utsagn, de oppnår ikke alltid den ønskede effekten. Dette gjelder spesielt "perlocutions", som ikke har konvensjonenes støtte for å garantere effekten. Senere skal vi se at Butler er opptatt av dette, både av muligheten for feilytringer og forståelsen av ytringer med en spesielt sterk kraft i seg.

Austins teorier om "speech acts", talehandlinger, slik jeg kort har framlagt den, har blitt tolket i ulike retninger. Dagligspråksfilosofien er en retning, men mest kjent er Derridas tolkning som igjen har påvirket poststrukturalismens forståelse av performative utsagn som en type "performativitet". Her har forståelsen av performative utsagn blitt utvidet til å gjelde også mer generelle ytringer som de som skjer gjennom maktdiskurser og non-verbale "ytringer", som identitetsskaping. Mest berømt er Butlers forståelse av at kjønnsidentitet er noe som "gjøres", gjennom en repetitiv ytringsprosess, hvor effekten av "kjønnsytringen" er at subjektet, idet det produseres som individ gjennom diskursene, oppfattes

som å ha et bestemt kjønn (GT:185). Siden prosessen stadig repeteres, er denne kjønnsidentiteten ikke fast. Ved å forstå ytringer som performative (og at de dermed har en viss produserende effekt), flyttes fokus fra talehandlingen til subjektets identitet. Denne oppfattes som mer ustadig og flytende. For Butler fører dette igjen til muligheter for endring, noe også Ellen Mortensen utdyper i boka *Touching Thought. Ontology & Sexual Difference* (2003). Jeg vil komme mer inn på Butler i avhandlingens siste kapittel.

Slik Moi forstår performativitetsteori som den er brukt i poststrukturalistisk teori om kjønn, er det muligheten for å veksle mellom biologisk kjønn og sosialt kjønn som er en av attraksjonene.²²⁹ Kjønnsidentiteten er altså foranderlig, mener poststrukturalistene – ihvertfall slik Moi ser det. Ifølge henne er dette metoden de har valgt for å oppnå å benekte biologisk determinisme (WIW:94). Men som Moi gjentar: "All that is required is that we deny that biology grounds social norms (WIW:94). Ifølge Moi så forsvinner den faktiske, konkrete *kroppen* når alt handler om den foranderlige kjønnsidentiteten:

On my reading of feminist theory, poststructuralists and other sex/gender feminists have failed to address the question of transsexuals adequately because they have no concept of the body as a situation, or of lived experience, and because they tend to look for one final answer to the question of what sex a transsexual is. Moreover, because they tend to understand sex as a matter of a few narrowly defined biological criteria, they forget that the meaning of the words man and woman is produced in concrete human situations. (WIW:97)

For hvordan forklares transseksualitet innenfor et todelt system bestående av biologiske og sosiale kategorier for kjønn, hvor sosialt kjønn er performativt eller flytende, når transseksuelle selv sier at det er identiteten som er stabil, og ikke kroppen?, spør Moi (WIW:51). Her påpekes et paradoks i poststrukturalistisk forståelse av kjønn. Mot dette hevder Moi at den eneste måten vi kan forstå kjønnete erfaringer, er ved å undersøke dem i hvert enkelt tilfelle, så også med transseksuelles erfaringer. For å vise hvor nødvendig dette er, trekkes det fram rettssaker hvor teori om kjønn hhv. fra en 60-tallsforståelse av skillet mellom biologisk og sosialt kjønn og en poststrukturalistisk forståelse (inspirert av Butler) blir benyttet. Mois

²²⁹ Hva som er den korrekte forståelsen av Austins opprinnelige teori om performativitet er en lengre diskusjon. Den vil jeg ikke komme inn på her.

tekst forsøker å vise hvor galt det kan gå når feministiske jurister ønsker å bruke sine teoretiske forståelser av kjønn som delt i to for å oppnå bestemte resultater i konkrete rettsaker. Moi går altså motstrøms og er nytenkende når hun skal forklare transseksualitet. Ved å vise at poststrukturalistisk filosofi ikke tar hensyn til transseksuelles egne erfaringer, stiller Moi seg tilsynelatende på minoritetenes side. Dermed har poststrukturalistisk teori fått nok et skudd for baugen.

Hvis vi ser mer nøye på spørsmålet om hvordan en feministisk teoretiker som ”utgår fra dagligspråket” skriver teori, ser vi at det er slående hvor *omstendelig* metoden er. En dagligspråksfilosof må vise at hun forstår sin opponent innenfra. Vi kan se det der det henvises til Butlers teori. Her tar teksten opp i seg de teoretiske konseptene som finnes i Butlers tekster: ”Taken in the poststructuralist spirit in which it is written, this means that courts should accept that someone’s gender *is* their sex, that the performance of gender produces sex, and that no biological facts can override this conclusion” (WIW:93). Dette innebærer grundige utlegninger av opponentens teorier (slik vi også ser i de første kapitlene av WIW). Disse utlegningene kan lett avspore leseren slik at hun mister tråden i teksten.

Som med Wittgenstein er det i Moïs essay ikke lett å se hva som er tekstens egne meninger og intensjoner. Men i motsetning til Wittgensteins tanke om å ikke framsette påstander, tar Moïs tekst klart standpunkt. Stemmen framstår derfor som ganske selvsikker. Den selvsikkerheten som framvises står på mange måter i kontrast til Wittgensteins tilsynelatende ydmyke tone i *Filosofiske undersøkelser*, slik vi ser den uttrykt i forordet: ”Jeg ville gjerne ha frembrakt en god bok. Slik er det ikke blitt; og den tid er forbi da den kunne bli forbedret av meg” (Wittgenstein 1997:32). En liknende ydmyk tone *kan* gjenfinnes i enkelte partier, om enn ikke i like stor grad i ”What Is a Woman?” som i de konkluderende avsnittene i ”I Am a Woman”. Tonen i dette essayet er uansett ikke fullt så ”selvutslettende” som hos Wittgenstein:

I have tried to show through numerous examples that such assumptions are by no means generally true. In my discussion of ad feminam argumentation, I stress that the turn to the personal needs to be justified by showing what problems it solves. In the same way, I have tried to show that one cannot assume that any attempt to turn to the impersonal is a universalist, patriarchal plot. (IAW:167)

Det ydmyke uttrykket blandes med mer selvsikre partier helt mot slutten av essayet:

Have I succeeded? By reading *The Second Sex* I have discovered that to write theory in a way that does not neglect the personal entails, among other things, finding a voice of one's own and a way to write that acknowledges the presence of others. It also entails being able to stake one's own experience (subjectivity) in one's general claims, and to do so in a way that addresses the other's freedom. In this essay I place dialogue, exchange, conversation, engagement, and response at the heart of intellectual life. It is not a coincidence, I think, that my engagement with Beauvoir takes the form of extremely attentive close reading. Beauvoir herself thinks of reading as a generous engagement of one's own freedom in the encounter with the other. (IAW:245-246)

Teksten utviser tro på at den har lyktes med sin undersøkelse av det å være kvinne og bedrive teori. Selv om vi ikke får et direkte svar på spørsmålet som stilles, er svaret som kommer etterpå ikke åpent for å vise usikkerhet omkring prosjektet. De selvbekreftende uttrykkene "I have discovered", "In this essay I place [...]" og "It is not a coincidence, I think" stadfester den selvsikre, aktivt stillingstagende tonen i teksten. Teksten legger vekt på at det ikke er tilfeldig det som er utført. Det finnes ikke rom for tvil i denne argumentasjonen. Her er det Beauvoir som har vist vei, ikke Wittgenstein.²³⁰

Den omstendelige metoden fra dagligspråksfilosofien gjør at det produseres mye tekst. Derfor tar det tid å komme til poenget. I dagligspråksfilosofi er det gjennom de konkrete sakene at teorien kommer fram. Dette, fant vi, var en innflytelse som særlig kom fra Austin. Siden saken må undersøkes i forhold til konkrete tilfeller, er det vanskelig å få dekket inn alle områder av undersøkelsen uten å skrive svært lange tekster. Hvis vi går tilbake til kapittel V i "What Is a Woman?", ser vi at denne metoden gjør at teksten bare rekker å antyde retningen som den nye oppdagelsen om "den kjønnede

²³⁰ Ordvalget som brukes om forbindelsen med Beauvoir er preget av nærhet og innlevelse; "my engagement with Beauvoir". Ordet "engagement" finnes på norsk som engasjement og forbindelse, det å være opptatt av noe. Det konnoterer også et sterkere bånd som "forpliktelse", "avtale" og "forlovelse". Det bindes her sammen med positive ord som "generous" og "freedom". Moi lar oss forstå at hun er så fortrolig med Beauvoir at hun kan si hva Beauvoir tenker uten å måtte henvise til et bestemt sted i Beauvoirs verker. Den enkle hypertextuelle referansen til Beauvoir er i slike partier helt skjult.

kroppen som situasjon” vil medføre. For eksempel må den videre fenomenologiske undersøkelsen av transseksualitet overlates til andre, skriver Moi (WIW:115). Moi slipper dermed tråden her.

Som vi har sett i gjennomgangen av dagligspråksfilosofi, er det filosofi som kritikk og som terapi som er aktuelt for Moi. Dette er basert på antagelsen fra Wittgenstein om at filosofiske problemer oppstår ved at ordene vi bruker når vi filosoferer ikke betyr noe for oss. En undersøkelse av språkbruk er altså sentralt for en dagligspråksfilosof. For Moi er det forestillingen om det kjønnede mennesket som oppdelt i en biologisk og en sosial del (sex/gender) som her er teoretisk og språklig utgangspunkt.²³¹ Ved å gjennomgå de historiske forutsetningene for dette skillet, og se på bruken av det i dag, vil Moi vise hvordan skillet mellom biologisk og sosialt kjønn opprettholdes som teoretisk fundament innen feministisk teori. Dette fordi det har blitt ansett som den eneste måten å bekjempe biologisk determinisme og påstanden om at biologi må gi opphav til undertrykkende sosiale normer på. Ved å gå nærmere inn på premissene for denne forståelsen, ved å foreta språkanalyser av bruken av ordene ”sex”, ”gender” og ”woman”, vil Moi vise at det ikke er nødvendig å beholde dette skillet, siden det ikke gir en god nok forståelse av den kjønnede kroppen. De sosiale normene kan dessuten bestå eller bekjempes uavhengige av skillet: ”All that is required is that we deny that biology grounds social norms” (WIW:94). Det er nok å benekte at det ikke er noen nødvendig sammenheng mellom biologi og sosiale normer, for å løse problemet med biologisk determinisme, mener Moi. Det er rett og slett ikke behov for den kompliserte utlegningen som finnes i poststrukturalistisk kjønnsteori om forholdet mellom biologi og menneskelige egenskaper. Ifølge Moi er det ingenting som går tapt av filosofiske innsikter om kroppen dersom en går bort fra forståelsen av kjønn som delt i to.²³²

²³¹ På norsk har vi bare et ord for kjønn. Men innen deler av feministisk teori har begrepene biologisk kjønn (sex) og sosialt kjønn (gender) blitt vanlige begrep for å framstille en todeling av det kjønnede mennesket. Siden eksemplene er fra den engelske utgaven, bruker også jeg ordene ”sex/gender” for å vise til dette skillet.

²³² Her ligger det også en transtekstuell referanse til Beauvoir, som skriver, med henvisning til Merleau-Ponty (og delvis Sartre og Heidegger): [m]ennesket er ingen naturlig art, det er en historisk idé.[...] – hvis kroppen ikke er en *ting*, er den en situasjon: vårt grep om verden og utkastet til våre prosjekter. [...] Så snart vi godtar et menneskelig perspektiv og definerer kroppen ut fra eksistensen, blir biologien en abstrakt vitenskap”, dvs. at de fysiologiske forhold blir viktige kun sett i sammenheng med konteksten (Beauvoir 2000:77-78). Det går altså ikke en klar ”grense” mellom hva som er biologi og kultur i mennesket, og betydningen av hhv. biologiske og kulturelle fakta er ikke bestemt på forhånd.

Her ser vi hvordan hypoteksten *Filosofiske undersøkelser* har påvirket Mois tekst på en kompleks måte. Vi husker Wittgensteins tanker fra §118 om det metafysiske luftsloppet og den filosofiske undersøkelsen som avslører at språket metafysikken bygger på ikke gir mening.²³³ Mois tekst har tatt opp i seg og transformert hypotekstens måte å filosofere på, men nå innenfor et nytt tema.

Wittgensteins §118 er dermed en bærende og underliggende idé for hele "What Is a Woman?"-essayet. Fra denne paragrafen utledes alle leddene i Mois undersøkelse av kjønnsforståelsen: 1. Fokuset på det konkrete er viktig for å forhindre at ordene blir metafysiske som ikke gir mening. 2. Insisteringen på at teori skal gi konkret mening, det vil si at den skal "kunne gjøre et arbeid", betyr at teori skal kunne brukes i praksis.

Vi ser den hypertextuelle forbindelsen til Wittgenstein også i forsøket på å vise hva som skjer hvis teori ikke kan brukes i praksis. Det får konsekvenser for hvordan Moi forstår teori og er grunnen til at hun kritiserer begrepet "teoretismen" innen poststrukturalismen: "'Theoreticism' refers to the belief that theoretical correctness somehow guarantees political correctness" (WIW:59).²³⁴ Moi kritiserer altså at troen på at teoretiske utlegninger *i seg selv* skal kunne bidra til noe politisk. Kritikken utdypes på slutten av essayet:

In my discussion of poststructuralist sex and gender theory I have not been trying to contest the political aims of the theorists in question: my argument is, on the contrary, that those aims appear to be compatible with those of non-poststructuralist feminists from Beauvoir to Rubin. For this very reason it becomes important to challenge the theoreticism of poststructuralist feminist theory, that is to say that the belief that certain theoretical positions function as guarantees of one's radical political credentials. (WIW:118)

²³³ Wittgensteins §118 siterte jeg fra i kapitlet før: "Hvor får undersøkelsen sin betydning fra når det eneste den synes å gjøre, er å ødelegge alt som er interessant, dvs. alt stort og betydningsfullt? (Alle byggverker så å si; for det eneste den etterlater seg er brokker og bøss.) Men det vi ødelegger, er bare luftsloppet, og vi blottlegger det grunnlag av språk som de stod på" (*op.cit.* p. 80).

²³⁴ I den norske utgaven: "Med 'teoretisme' mener jeg troen på at teorien alltid kommer før politikken, og spesielt troen på at dersom en bare kan finne det riktige svaret på et sett abstrakte filosofiske spørsmål, vil de politisk korrekte strategiene følge" (HEK:168).

For å få klart fram Mois politiske grunnsyn: Den rette teorien garanterer ikke rett politikk. Med det mener Moi at feminismens politiske mål ikke nødvendigvis kan garanteres nådd ved hjelp av en spesifikk teori (om kjønn). Det betyr igjen at selv om vi forstår kjønn som delt i en biologisk og en sosial del, uavhengig av om det er biologi som bestemmer det sosiale kjønnnet eller omvendt, blir ikke samfunnet nødvendigvis mindre normativt. Det samme gjelder om kjønnsespesifikke egenskaper flyter fritt, uavhengig av biologi. Ingen teori kan garantere at det heteronormative eller patriarkalske normerte samfunnet vil opphøre. Bare en konkret, historisk og sosial forståelse av menneskets kroppsliggjorte situasjon vil ifølge Moi kunne gi opphav til en politikk som kan forstå problemene og dermed frigjøre de undertrykte i et samfunn (WIW:113, 118). Det er dette som står på spill for Moi og som ligger bak tekstens tilblivelse.²³⁵

Kapitlet om rettssakene har blitt lite kommentert av andre.²³⁶ En av grunnene kan være at det framstår som noe usynlig og umotivert for teksten som helhet. Det kan skyldes at det til å begynne med ikke uttrykkes tydelig nok at det trekkes vekslers på dagligspråksfilosofi. Eller mer presist: Det forklares ikke godt nok *hvordan* dagligspråksfilosofien har bidratt. Foruten den intertekstuelle referansen til Austin om hvordan detaljerte beskrivelser av konkrete saker hjelper oss til å få klarhet i ting (WIW:83), kommer ikke intensjonen om å formidle nye filosofiske innsikter godt nok fram. Leseren blir til å begynne med ikke overbevist om hvorfor rettssaker er relevant her. Teksten mangler retning, det er litt vanskelig å få øye på hvor vi skal.

²³⁵ I forordet til *Hva er en kvinne?* beskrives "What Is a Woman?" som det første av tre nye essay. De skal henge sammen tematisk, som en trilogi. Men i *What Is a Woman? And Other Essays* kom bare to av de forespeilede essayene. Det tredje har først kommet senere i andre utgivelser, med tittelen "Meaning What We Say. The 'Politics of Theory' and the Responsibility of Intellectuals", i *The Legacy of Simone de Beauvoir* (2004) (På norsk utgitt i *Samtiden*, nr. 1/03). Her diskuteres forholdet mellom politikk og teori, og tema er ønsket hos radikale intellektuelle om å finne en "politics of theory" (Moi 2004a). Essayet tar i bruk Cavells teorier, og diskuterer "teoretismen" som nevnes i "What Is a Woman?". Poststrukturalister blir nevnt som de som tar opp spørsmålet om muligheten for å finne den ultimate "politics of theory". Men det er kampen mot absolutisme som er sentralt: Teori er ikke alltid politisk, som med alt annet avhenger det av den konkrete situasjonen en undersøker. Beauvoir er fortsatt en hovedfigur, nå som et eksempel på en som har skrevet filosofi som har fått politiske ettervirkninger som ble viktig for kvinner verden over. Men det er ikke så mye selve *Det annet kjønn* Moi diskuterer som beveggrunnene til at Beauvoir skrev den. Sentralt for Moi står altså den intellektuelles holdninger i forkant av verket (*ibid.*)

²³⁶ Unntaket er Birgit Hatlehols (1998) anmeldelse. Hun framhever kapitlet som det mest interessante ved Mois tekst, uten at hun viser til at det skyldes forbindelsen til dagligspråksfilosofi.

6.9 Det konkrete: Wittgenstein, Beauvoir og kvinnebegrepet

I avsnittet og sitatet ovenfor er det ikke lenger bare dagligspråksfilosofiens måte å forstå filosofi på som er transformert inn i teksten. Argumentasjonen har tematisk slektskap med Beauvoirs fenomenologi. Vi ser hvordan tema fra Beauvoir er transformert gjennom en enkel hypertekstuell referanse, det er "same thing differently" som Genette ville ha sagt. Det er kun gjennom å se kroppen som en konkret situasjon at vi kan finne ut noe om hvordan den enkelte opplever seg selv og verden som meningsfull (og oppleves av verden som meningsfull). Ifølge Moi skriver Beauvoir *Det annet kjønn* med påvirkning fra Merleau-Pontys fenomenologi, noe vi diskuterte i kapitlet om heteronormativitet.

Fokuset på det konkrete, og på at mening oppstår i spesifikke situasjoner, får som konsekvens at teksten må problematisere teoretiske generaliseringer og abstraheringer. Dette brukes mot poststrukturalistene: "The poststructuralists theorists who appear to believe that a general account of meaning or reference (interpretivism, realism, nominalism, etc.) *must* have a necessary set of political implications have yet to make a convincing case for their claims" (WIW:118). Vi ser her referansen til Wittgenstein spesielt tydelig. At generaliseringer ikke vil gjøre noe filosofisk problem forståelig for oss, er et dagligspråksfilosofisk poeng.²³⁷ Det er derfor kritikken av "absolutisme" – troen på at det finnes én endelig mening – er så viktig for Moi, da en slik oppfatning vil virke begrensende i forhold til individets frihet.

Eksempler som skal illustrere hvordan mening skapes er gjennom hele essayet knyttet opp mot tema som kropp og skillet mellom biologisk og sosialt kjønn.²³⁸ I kapittel V nærmer vi oss et svar på spørsmålet, men kanskje ikke slik vi hadde sett for oss. "Hva er en kvinne?" er et spørsmål

²³⁷ Diskusjonen av problemene som oppstår ved generaliseringer går gjennom hele essayet, i siste del kan vi spesielt se det på sidene: 89, 94, 97, 111, i tillegg til nevnte sitat side 118.

²³⁸ Forløper til denne kritikken av feminismens skepsis til "kvinne"-begrepet så vi i *Sexual/Textual Politics*. Det viser at det eksisterer tydelige *intratekstuelle* linjer i forfatterskapet. Disse finnes også mellom "What Is a Woman?" og "I Am a Woman". Det er referanser i tekstene til hverandre, blant annet fortelles det i "I Am a Woman" om mulige scenarier for reaksjoner på "What Is a Woman?". I tillegg har vi sett at titlene er nært forbundet med hverandre. Relasjonen dem i mellom understrekes ved en type poetisk samklang i den gjentakende bruken av "Woman", samt alliterasjon i bruken av bokstavene w og i.

som frister oss til ønske oss et svar vi ikke har noen mulighet til å finne, sett ut fra et dagligspråksfilosofisk perspektiv.²³⁹ Hvis vi leter etter abstrakte meninger om hva en kvinne ”egentlig” er, vil veien være kort til normering og begrensninger for kvinner. Mange poststrukturalistisk inspirerte feminister har vegret seg for å bruke ordet ”kvinne” om seg selv. Men den holdningen representerer ingen mulighet for Moi. Hele ”What Is a Woman?” handler om å fri oss fra det poststrukturalistiske ”bildet” som holder oss fanget. Resonnementet bygger her på en kompleks hypertekstuell referanse til Wittgenstein spesielt og dagligspråksfilosofien generelt, her uttrykt gjennom bruken av det filosofiske begrepet ”bilde” (Wittgenstein 1997:79).²⁴⁰ Postmoderne feminister fanget i det ovenfor nevnte teoretiske bildet av kjønn forstår det å kalle seg ”kvinne”, eller å betegne noen som kvinne, som det å akseptere de sosiale normene for kvinnekjønn: For dem ligger normene nemlig allerede implisitt i selve begrepet kvinne. Moi derimot, mener det er ganske uproblematisk å bruke ordet kvinne:

[N]one of this implies that I shouldn't use the word *woman* when I need it: I can happily speak of Simone de Beauvoir as an intellectual *woman*, and of her 'femaleness' or 'femininity' [...] when I mean the simple fact of being a woman, not some phenomenon that is taken to be an inexorable consequence of this fact. The word 'woman' (or 'women') does not commit me to any specific view as to what women should be like. (WIW:106)

Argumentet er at så lenge vi bruker ordet kvinne uten å mene at man trenger å være kvinne på en spesiell måte, er det ikke noe problem å bruke ordet. Igjen; det er nok å benekte at biologi gir opphav til bestemte normer. Da blir ikke dette et problem. Dessuten er det den *situasjonen* ordet blir brukt i som gir meningen til ordet. Her drar vi igjen kjensel på dagligspråksfilosofien.

Som lesere kan vi spørre oss om hvordan dette vil fungere i praksis. Det kan virke vanskelig å frigjøre denne tanken fra at det dermed handler om

²³⁹ Som også er forenlig med Mois forståelse av at Beauvoir mener at det ikke finnes *ett* svar på hva en kvinne er eller hvilket kjønn en transseksuell har (WIW:97, 113).

²⁴⁰ I teksten gjentas en del ord som er signalord for Mois argumentasjon mot poststrukturalismen. Det er særlig ordene ”abstract” (31, 26), ”identity”, ”idealist” (27), ”reduce” (35), ”generalisation”, ”stereotypes”, ”masculine”, ”feminine”. Men det er andre ord som fungerer som signalord til Wittgensteins tekst: ”Bilde”, ”det konkrete”. Dette er en del av retorikken i teksten.

intensjonen til den som bruker ordet. For vil ikke det være å søke en mening bak ordene, nettopp det dagligspråksfilosofien mener vi ikke kan gjøre? Cavell framhever at det er mulig å appellere til den enkeltes etiske ansvar for hva man sier. Man har altså et *ansvar* for å ikke mene ”kvinne” på den nedsettende, biologisk deterministiske måten, dersom man vil bruke ordet og anerkjenne den omtalte kvinnens frihet. Her er vi inne på noe som kan virke problematisk med dagligspråksfilosofien. Det er vanskelig å forestille seg hvordan dette skal fungere i praksis. Man kan innvende at det blir noe abstrakt i å insistere på den enkeltes moralfølelse. Troen på at ord ikke automatisk drar med seg en pakke av *bakenforliggende* meninger, uavhengig av situasjonene de blir brukt i, er likevel en svært interessant korreks til poststrukturalismen.

Sentralt i kapittel V er det å vise konkret at sex/gender-forståelsen fortsatt består, selv i poststrukturalistiske analyser av transseksualitet. Det belyses ved henvisning til den feministiske juristen Katherine Franke (WIW:88-99). Men Moi vil også vise at selv om man opprettholder sex/gender skillet, slik det ble forstått på 1960-tallet, så bidrar det til å forsterke kjønnsdiskriminering. Her henvises det til at så er tilfelle med feministen Mary Ann Cases juridiske tekster (WIW:100-104). Selv om skillet har vært effektivt mot biologisk determinisme, er ikke feminismen tjent med å opprettholde skillet:

Regardless of whether we believe that masculinity and femininity are manifestations of deep sexual essences or the products of dazzling discursive performances, the very fact of continuing to label qualities and behaviours as 'masculine' and 'feminine' will foster sex-based stereotypes. In this context the essence/construction or sex/gender opposition is irrelevant. What I am criticizing here, then, is the belief that the sex/gender distinction somehow protects us against oppressive generalizations about sexual difference. (WIW:107-108)

Hvis vi opprettholder sex/gender-skillet kan vi ikke forklare kjønn på en tilstrekkelig eller tilfredsstillende måte. Troen på at man kan dele et menneskes kjønn i to deler, slik at en er kvinne (sex) med kvinnelige egenskaper (gender) eller mann med mannlige egenskaper, skaper problemer, og det selv om man mener at fristillelsen av ”gender” gjør at en som er kvinne kan ha ”mannlige” egenskaper. Dette har som kjent vært ansett som potensielt frigjørende innen feminismen. Men selv bare det å klassifisere egenskaper som mannlige eller kvinnelige, (det vil si opprettholde en slags forskjellstenkning når det gjelder egenskaper), gjør at

misbruk av denne forståelsen kan oppstå, ifølge Moi. Spørsmålet blir da hva det er som hindrer biologiske determinister i å bruke "gender" for å hevde at det er noe som er opprinnelig kvinnelig, slik at de får mulighet til å opprettholde diskriminering av kvinner (WIW:109 og 112).²⁴¹ Veien mellom essensialisme og poststrukturalisme er kort, konkluderer Moi.

Forståelsen av gender, i betydningen kjønnsidentitet, ender ifølge henne ofte opp med å opprettholde og forsterke kjønnsstereotyper, "nonsensical ideas about 'femininity'" (*ibid.*). Vi ser her en henspilling til Wittgensteins begrep om nonsens.²⁴² Her henvises det nok en gang til forståelsen av at mening oppstår i spesifikke situasjoner. Bruker vi stereotyper, er det generaliseringer av egenskaper. For eksempel er beskrivelsen "sjarmerende"²⁴³ for mange en typisk kvinnelig egenskap (eller mer viktig: det er noe mange mener kvinner "bør" være i mye større grad enn menn, for ikke å bli mislikt). Tatt ut av situasjonen man er sjarmerende i, gir ikke dette mening. Det sier ingenting om hva "sjarm" er, at det er spesielt kvinnelig. Det sier heller ikke noe om den spesifikke kvinnen som i en gitt situasjon er sjarmerende, annet enn at hun gjør det der og da, i situasjonen. Hun går ikke rundt og "er" sjarm(erende) hele tiden.

En slik forforståelse gjør det dessuten umulig å forstå menn som er sjarmerende eller kvinner som ikke er det. De blir da ikke "ekte" menn og kvinner. Ved å beholde troen på gender, sosialt kjønn, som skal vise til noe "kvinnelig" eller "mannlig", sier vi ingenting meningsfullt om den enkelte kvinnen eller mannen vi ønsker å beskrive, mener Moi: "Given that existence precedes essence, however, the fact that I am a woman does not tell you what kind of a woman I am" (WIW:118). Her knyttes forståelsen av kjønn som delt i en biologisk og sosial del igjen til noe ufritt.

Siden forståelsen av at det finnes noe som er "kvinnelig" kan føres tilbake til en essensialistisk forståelse av kjønn (og dermed en tro på en fast kjønnsidentitet basert i forskjell mellom kjønnene) er det viktig for Moi å ta avstand fra den. Når vi så tidligere har sett at veien er kort fra essensialisme til poststrukturalisme, blir det retorisk sett på sin plass å hente inn

²⁴¹ Moi viser at dette er tilfelle med forskningen til Carol Gilligan (WIW:109).

²⁴² Vi finner henvisningen til nonsens-begrepet også i WIW:119.

²⁴³ "Charm" er det eksemplet Moi bruker mest her (WIW:110-112). Men hun viser også til en hel liste av hhv. mannlige og kvinnelige egenskaper som har blitt utarbeidet av juristen Case, så "charm" kunne vært byttet ut med omsorgsfull, snill, hyggelig, følsom, sympatisk osv. På listen over mannlige egenskaper står for eksempel aggressiv, ambisiøs, atletisk, uavhengig osv. (WIW:103).

Beauvoirs feminisme. Vi har sett at Beauvoirs navn fungerer som et retorisk virkemiddel, som et signalord for frihet, og hennes teori er ifølge Moi fri for tvang: "Beauvoir's fundamental value is not identity, but freedom, and for Beauvoir freedom is a universal value: if it is good for women and feminists, it is because it is good for everyone" (WIW:118). Den transtekstuelle referansen påkaller Beauvoirs filosofi som sies å representere frihet for alle kjønn. I tillegg står Beauvoirs filosofi for analyser av mennesker i konkrete situasjoner, fri for generalisering, abstrahering, absolutisme og uklare filosofiske utlegninger. Dette passer som hånd i hanske med den forståelsen av filosofi som dagligspråksfilosofien uttrykker. Her ser vi hvordan de to hypotekstene (Beauvoir og dagligspråksfilosofi) nå virker sammen: Den enkle hypertekstuelle referansen fra Beauvoir, der tema fra *Det annet kjønn* ble transformert og uttrykt på en annen måte i Moïs tekst, har gått over til å bli en langt mer kompleks hypertekstuell referanse. Nå er det hele Beauvoirs filosofiske metode som trekkes fram og får samvirke med dagligspråksfilosofiens metoder implisitt, slik vi har sett dem beskrevet tidligere.

6.10 Hypertekstualitet som retorikk

Ved hjelp av en analyse av de ulike typene transtekstuelle referanser, har vi nå fått øye på de implisitte hypertekstuelle henvisningene til filosofisk metode fra Beauvoir, Wittgenstein, Cavell og Austin. Bestanddelene fra Beauvoir og dagligspråksfilosofien er å betrakte som retoriske virkemidler. De skal støtte argumentene om at poststrukturalistisk inspirert feminisme ikke kan løse feminismens viktigste problem, ei heller bidra til konkrete, politisk holdbare løsninger for en feministisk bevegelse. Det understrekes spesielt med henvisningen til dagligspråksfilosofi om at teori eller filosofi skal uttrykke noe som gir mening for oss. Språket skal "gjøre et arbeid" og med det hjelpe oss ut av filosofiske problemer. Veien er kort til tankegangen om at filosofisk språk skal kunne fungere som et redskap for å oppnå noe, som et politisk mål. Mye kan være vunnet hvis vi "tar tilbake" kvinne-begrepet fra essensialister eller biologiske determinister:

In this paper I have asked whether the sex/gender distinction is helpful to a project shared by most contemporary feminist theorists, namely the wish to elaborate a concrete, historically grounded and socially situated understanding of what it means to have a human body. [...] By turning to the phenomenological approach of Merleau-Ponty and Beauvoir, I hope to have shown that there are ways to

answer the question ‘What is a woman?’ that escape the constraints both of the sex/gender distinction and the essence/construction opposition. By reflecting on what it means to say that the body is a situation, I have shown that for Beauvoir the question of what a woman is can never have just one answer. [...] There is, then, no reason to believe that the word woman is always inherently metaphysical or essentialist. ‘In a *large* class of cases ... the meaning of a word is its use’ (*PI* §43). (WIW:112-113)

Det er hvordan vi *braker* ordet kvinne, eller hvordan vi forstår hva kjønn er (som kropp i en spesifikk situasjon), som avgjør om det uttrykker noe undertrykkende eller sexistisk, og altså ikke ordet eller forståelsen i seg selv. Inspirasjonen fra Beauvoir og dagligspråksfilosofien har her fusjonert.

”What Is a Woman?” må i siste instans kunne vise at det ikke er noe som vil gå tapt ved å oppgi skillet mellom biologisk og sosialt kjønn. Vi husker Wittgensteins uttalelse om at det bare er et ”luftslott” som blir ødelagt, når en språkundersøkelse ”blottlegger” hvilket grunnlag metafysisk språk bygger på. (Wittgenstein 1997:80). Ingenting går altså tapt uten det som allerede var ingenting. Mye er tvert i mot vunnet, ved å bruke Beauvoirs konkrete situasjonsbegrep:

When I meet a charming man or a charming woman, I am incapable of separating the quality of their charm from the fact that the charm comes from a man or a woman. In itself charm is neither feminine nor masculine, neither female nor male. This is what Beauvoir means when she says that the body – the sexually different body – is a fundamental human situation. The meaning of my charm cannot be determined by reference to my body alone, but nor can it be assessed without taking my body into account. (WIW:111-112)

Veien til å forstå hva en kvinne er, eller hvordan hun er en kvinne, går altså ikke gjennom å bestemme hva som tilhører enten hennes sosiale eller biologiske kjønn, men gjennom å forstå hvordan den kroppen hun har både betyr *noe* – og samtidig ikke nødvendigvis *alt* – for hvordan hun er.

”What Is a Woman?” og ”I Am a Woman” viser klart at den filosofiske debatten innen feminismen om hva kjønn er, like mye handler om språkfilosofiske spørsmål som den handler om ontologiske spørsmål. Spørsmålet om man kan kalle seg en kvinne uten å være del av en

patriarkalsk maktstruktur er også et spørsmål om hvordan man forstår hva språk er. Det handler med andre ord ikke om noen annen virkelighet utenfor dette språket. Vi kan ikke stille oss utenfor språket for å diskutere abstrakt hva en kvinne er, som om det var slik at ord alltid hadde en bakenforliggende mening, uavhengig av situasjonen de blir brukt i.

Mois hovedpoeng er altså at en ikke oppnår noe rent *ontologisk* (og heller ikke konkret) ved å skille mellom biologisk og sosialt kjønn. Vi ser denne tankegangen eksplisitt eksemplifisert blant annet på baksideteksten på *Hva er kvinne?*: ”Blir kjønn noe lettere å forstå dersom vi omhyggelig skiller mellom biologisk og sosialt kjønn?”. Svaret på dette er at vi ikke vil finne et bedre og mer konkret svar på *akkurat* det vi vil vite. Vi kommer ikke nærmere å *konkret* forstå hva kjønn *er*, oppleves som, eller betyr for oss. Å skille mellom ”sex” og ”gender” er en tåkelegging av problematikken.

Viktig for Mois nytenkning er å spesifisere hva som regnes som teori eller filosofi. Her er hun, som vi har sett, inspirert av dagligspråksfilosofiens tilnærming. Å skille mellom ”filosofi” og ”teori” er en vanskelig grenseoppgang. Når man bruker begrepet ”teori” henvises det ofte til en tradisjon som er sprunget ut av fransk eller kontinental filosofi som omhandler litteratur og litteraturkritikk, slik som poststrukturalismen.²⁴⁴ Dagligspråksfilosofien knyttes igjen gjerne til det som kalles analytisk filosofi. Da den franske teoritradisjonen har vært mye benyttet innen akademisk feminisme – noe *Sexual/Textual Politics* også bidro til – er det mulig å spekulere i om nettopp dette har ført til taushet i resepsjonen når det gjelder Mois vending mot dagligspråksfilosofi.

Dagligspråksfilosofien fungerer som en bevisstgjøring for Moi. Wittgenstein gir forståelsen, det vil si perspektivene på teori og filosofi, mens Austin gir metoden: Toril Moi henter inspirasjon fra dem begge og forstår dem i lys av Cavells tolkning av dem.

Som vi har sett bruker ikke Mois tekster dagligspråksfilosofien bare rent abstrakt, men også i måten hun uttrykker seg på og filosoferer på. Det er blant annet dette innlånene som gjør at tekstene oppleves som gode å lese. Til tross for alt det retoriske jeg har analysert fram er nemlig ikke Moi en kunstlet forfatter, men en forfatter som legger stor vekt på logikk og stringens. Teksten har enkelhet i uttrykket som sitt ideal: ”Once we see things clearly, Wittgenstein believes, all specifically philosophical

²⁴⁴ En diskusjon bl.a. De Man også tar opp i ”The resistance to theory” (De Man 1997:360).

problems fall away” (WIW:119). Sitatet er hentet fra Wittgenstein. Det er montert inn på slutten av ”What Is a Woman?”, og da som en forklaring på hva som har vært inspirasjon for essayet. Viljen til ”oversiktlig fremstilling” – fra Wittgenstein ”übersichtliche Darstellung”²⁴⁵, ligger bak presentasjonen av stoffet i teksten. Dette så vi i den narratologiske analysen i forrige kapittel, hvor hovedsynspunktet ble framført i et tilgjengelig, direkte og klart språk: Ved å framheve at biologiske fakta *ikke* rettferdiggjør diskriminering, unngår en biologisk determinisme. Da kan en også forholde seg uproblematisk til biologi. En teori om den konkrete, erfarende kroppen kan hjelpe oss med dette. En slik teori vil vise vei ut av essensialismen og fjerne frykten for biologisk determinisme. Dermed vil vi unngå diskriminering på bakgrunn av kjønn (og også seksualitet).

Som vi har sett uttrykkes dagligspråksfilosofien i et tilsynelatende enkelt språk. Det betyr ikke at tankene den uttrykker nødvendigvis er ”enkle”. Hvis vi går tilbake til hovedsynspunktet som ble referert ovenfor, ser vi at utsagnet virker tilsynelatende enkelt. Men utsagnet er bare startpunktet for videre diskusjon: Mange vil fortsatt mene at biologiske fakta skal avgjøre rettigheter i samfunnet, og hvordan er det mulig å fremstille en generell teori om den konkrete, erfarende kroppen?

I ”I Am A Woman” står det, med klar henvisning til Wittgenstein: ”Just as there is a difference between difficulty and obscurity, clarity and transparency are not synonymous. To put a difficult thought with some clarity and precision is not going to make it any simpler or less challenging than it actually is” (IAW:135). En vanskelig tanke uttrykt i et klart språk, uten dermed å bli banal og lite utfordrende, er nettopp det som etterstrebes. Det samme understrekes i ”What Is a Woman?”. Nettopp det faktum at Wittgensteins §43, om at et ords betydning er dets anvendelse i språket, krever en utlegning på 120 sider skulle vel være bekreftelse nok på at filosofien verken er naiv eller enkel.

Moi konkluderer med at klarhet i uttrykket vil gi klarhet også filosofisk.²⁴⁶ Slik gjentas troen på at det er en nær sammenheng mellom hvordan filosofi blir framstilt og den samme framstillingens evne til å finne en løsning på de filosofiske problemene som blir undersøkt.

²⁴⁵ Fra Wittgensteins §122.

²⁴⁶ Det er interessant å merke seg at Moiss tekster er mer tilgjengelige og klarere i uttrykket enn både Cavells og Wittgensteins.

Dagligspråksfilosofi handler i stor grad om en reaksjon på problemer som oppstår i filosofisk språkbruk. I filosofihistorien har det ofte vært slik at retningene oppstår som motreaksjoner til hverandre, slik at hver gang det oppstår filosofiske problemer, kommer det et økt fokus på hvilket språk filosofien bruker. Språkanalyse som filosofisk tilnæringsmåte har dermed mer oppsving i enkelte perioder (Janik og Toulmin 1996). Det kan bidra til å forklare hvorfor dagligspråksfilosofien ser ut til å få en oppsving nå, i kjølvannet av poststrukturalismen og diskusjonene rundt tilgjengelighet i teoretisk språkbruk. Siden Moira Hedeman hovedansvarlig i "What Is a Woman?" og "I Am a Woman" er å kritisere teoretismen og det teoretiske uttrykket innen feministisk teori, kan hennes bidrag sees innenfor disse rammene.

7 Toril Moi og Judith Butler: Kontekst og kritikk

Analysemetodene som har blitt anvendt i avhandlingen har ofte vært knyttet til formalistiske trekk ved tekstene. De har vært hentet fra poststrukturalistisk inspirert teori som er opptatt av å betrakte teksten som et til dels lukket, immanent system. Selv om jeg har diskutert kontekstuelle aspekter gjennom stadig å framheve transtekstuelle referanser, har det omhandlet hvordan disse har virket innenfor teksten. I dette kapitlet vil jeg fortsatt forholde meg til en transtekstuell referanse som opptrer i ”What Is a Woman?” og ”I Am a Woman”: nemlig Judith Butlers tekster. Likevel vil analysen hovedsakelig ikke konsentrere seg om de tekstlige spor referansen til Butler setter *inne i* Mois to essay. Blikket vil være rettet mot en sammenligning av Moi med en teoretiker i hennes egen samtid og innenfor samme felt, nemlig Judith Butler. Ved å se på Butlers språk, stil og teoretisk bakgrunn, vil vi få et grunnlag for å sammenligne de to.

I dette kapitlet vil jeg først diskutere noen av de retoriske virkemidlene som Judith Butlers *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity* (1990/1999) inneholder. Dette gjør jeg for å kontrastere Mois teoretiske uttrykk med en samtidig teoretiker mange ser som hennes rake motsetning. I tillegg vil jeg vise at det språklige uttrykket også hos Butler har sammenheng med teorien som ligger til grunn for teksten.

Deretter skal jeg gjennom en analyse av Butlers *Excitable Speech: A Politics of the Performative* (1997) belyse nye sider ved hennes språkforståelse.²⁴⁷ Det vil være viktig å få mer inngående kjennskap til Butlers teorier siden hennes tekster fortsatt bidrar med det teoretiske grunnlaget for mye av forskningen som gjøres på kjønn, seksualitet og kropp over hele verden. Butlers tekster har blitt kritisert for å være vanskelige å forstå. En analyse av språksynet til Butler vil forhåpentligvis kunne bidra til en klarere forståelse av hva som kan være vanskelig med Butlers språk og begrepsbruk.²⁴⁸

²⁴⁷ Deler av dette kapitlet ble gitt som foredrag ved Senter for kvinne- og kjønnsforskning ved Universitetet i Oslo i 2004.

²⁴⁸ Tekster som diskuterer Butler er gjerne mer opptatt av hennes teoretiske begreper i forhold til kjønn og seksualitet, enn det spesifikt språklige uttrykket i tekstene hennes. Se for eksempel *Routledge Critical Thinkers: Judith Butler* (2002), *Butler Matters* (2005), *Judith Butler: Live Theory* (2006), eller på norsk Agnes Bolsøs artikkel ”Jorun Solheim og Judith Butler – en refleksjon over åpne kropper og det falliske” (*Tidsskrift*

I gjennomgangen av språkforståelsen i *Excitable Speech* vil jeg også trekke inn *Gender Trouble*, hvor Butlers språksyn ble uttrykt første gang.²⁴⁹ Men i motsetning til Butlers mer kjente bøker, *Gender Trouble* og *Bodies That Matter: On the Discursive Limits of "Sex"* (1993), er det i *Excitable Speech* diskusjon av språkteori og språkbruk som er hovedsaken. Det gjør denne boka spesielt egnet til å få bedre kjennskap til Butlers språkfilosofiske ståsted.

Gender Trouble og *Excitable Speech* er utgitt nært i tid med de ferskeste essayene i *Mois What Is a Woman? And Other Essays*. Det gjør dem derfor spesielt velegnet som sammenligningsgrunnlag

I forrige kapittel så vi på forbindelsene mellom Moi og dagligspråksfilosofien. Til slutt i dette kapitlet skal vi undersøke nærmere forbindelsene mellom Butler og spesielt Derrida, Foucault og Lacan. Butlers teoretiske bakgrunn vil så bli kontrastert med Mois dagligspråksfilosofi, for bedre å kunne forstå motsetningene dem i mellom.

Først skal jeg gi en kort introduksjon til Butlers forfatterskap.

7.1 Judith Butler: Biografi og bakgrunn

Den amerikanske teoretikeren Judith Butler er professor i retorikk og sammenlignende litteraturvitenskap ved Berkeley, Universitetet i California. Hennes første bokutgivelse var *Subjects of Desire: Hegelian Reflections in Twentieth Century France* (1987). Tidligere hadde hun utgitt flere artikler og essays om blant andre Hegel og Sartre, en teoretisk interesse også tittelen på hennes doktorgradsavhandling, *Recovery and Invention: The Projects of Desire in Hegel, Kojève, Hyppolite and Sartre* (1984), vitner om. Men det var først med boka *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity* i 1990 at Judith Butler fikk sitt gjennombrudd. *Gender Trouble* har til nå vært hennes mest innflytelsesrike bok og med den regnes Butler som grunnleggeren av queer teori. Boka ble så populær og skapte så mye debatt at den utkom på nytt igjen i 1999 med et omfattende og ettertenksomt forord der Butler forklarer mye av tankegangen bak *Gender Trouble*. Hun imøtegår der reaksjonene som kom i etterkant av boka og forklarer at hennes nest mest kjente verk, *Bodies*

for kjønnsforskning, nr. 4, 2005). Ellen Mortensen er en av få som diskuterer *Excitable Speech*, i *Touching Thought: Ontology & Sexual Difference* (2002), da med fokus på språk og væren.

²⁴⁹ Her ser jeg bort fra hennes aller første utgivelse, fordi den på langt nær er like kjent.

That Matter: On the Discursive Limits of "Sex" (1993), er ment som en forlengelse av ideene hun utviklet i *Gender Trouble*. De fleste av hennes arbeider i tiden etter 1990 kan sees i samme lys. De forholder seg til tanken om biologisk og sosialt kjønn som sosialt konstruert og grunnleggende performativt. Denne tankegangen er et ytterliggående angrep på ideen om at det skulle kunne finnes en fast kvinnelig identitet.

Kjønn er *handling*, ifølge Butler, og ikke noe man *er*. Det er noe som *gjøres*.²⁵⁰ En av de mest banebrytende innsiktene hennes er å forklare forestillingen om "naturlig kjønn" som en effekt av repetitiv praksis (GT:10-11, 188-189). Ved å stadig repeteres, skapes forestillingen om at det er noe "egentlig" bak kjønnets framtredelesformer. Kjønnsideitet blir forsøkt ensrettet gjennom regulerende praksiser og gjennom tvangsmessig heteroseksualitet. Samtidig er kjønnsideitet og seksualitet en del av de diskursive prosessene i samfunnet.²⁵¹ Her skapes muligheter for endringer for subjektet i kontinuerlige diskursive kamper, gjennom potensielle brudd med den repeterende og regulerende praksisen, mener Butler. Derfor er ikke samfunnets normer den eneste regulerende mekanisme.

Butlers verk kan beskrives som filosofi og psykoanalytisk inspirert poststrukturalistisk teori, krysset med politisk-feministisk/queer aktivisme. Det er særlig bøkene skrevet etter 1997 som fokuserer på aktuelle politiske spørsmål i den amerikanske samfunnsdebatten. Dette gjelder *Excitable Speech*, *Precarious Life: The Power of Mourning and Violence* (2004a) og *Undoing Gender* (2004b). Det kan virke som hun har blitt mindre teoretisk og mer politisk. Likevel forsvaret Butler fortsatt sterkt teoretisk refleksjon, og bøkene er stadig rimelig teoretiske i uttrykket. I *Precarious Life* er det hendelsen den 11/9 og ettervirkningene av terrorhandlingene i det amerikanske samfunnet Butler diskuterer. Her stiller hun et ironisk spørsmål ved om det å vende ryggen til teori og filosofi er løsningen på krisen det amerikanske samfunnet står overfor. Butler argumenterer for at vi mer enn noensinne trenger kritisk og nyansert tenkning i vid betydning. Både i *Precarious Life* og i sin neste bok, *Undoing Gender*, stiller hun dessuten spørsmål ved hvordan samfunnet bestemmer hvem som er mest

²⁵⁰ I teori inspirert av poststrukturalisme er man ofte forsiktig med å uttrykke direkte at det er et konkret *subjekt* (eller flere) som handler. Heller uttrykkes det kun gjennom verbet: Det *handles* (eller *gjøres*, *repeteres* osv.). Det er derfor ikke alltid så lett å vite hvem det er snakk om. Det kan også være makten (eller maktens diskurser) som handler (indirekte), da for eksempel som her gjennom en repetitiv eller regulerende praksis. I denne framstillingen forsøker jeg å skrive slik en poststrukturalist ville framstilt det.

²⁵¹ Butler ser altså ikke bare på sosialt kjønn, men også på dannelsen av seksualitet/seksuell orientering.

verdt som mennesker. Hun konstaterer at vi fortsatt skiller ut enkelte mennesker som mindre verdt enn andre. For disse gjelder ikke våre lover. Vi ser forbindelsen både til *Gender Trouble* og *Excitable Speech*, hvor oppdagelsen og erkjennelsen av at noen mennesker har mindre verd og rettigheter på grunn av kjønn, seksualitet og rase (og i senere bøker til og med nasjonalitet og religion), ligger til grunn for tekstenes teoretiske undersøkelser. Kulturkritikk og kritisk tenkning er fortsatt essensielt for Butler, som bestreber seg på å få oss til å bryte vante tankemønstre og se “the human where we do not expect to find it”, som hun skriver på slutten av *Precarious Life* (Butler 2004a:151).

I 2005 kom hennes foreløpig siste bok, *Giving an Account of Oneself*.²⁵² Her undersøker hun subjektets mulighet for selverkjennelse og selvinnsett i et etisk perspektiv, og diskuterer dannelsen av selvet i relasjon til andre. Butler har også gitt ut andre bøker enn de som er nevnt, enten alene eller sammen med andre. Utvalget i denne presentasjonen består av det som kan regnes som hennes hovedverk.

Akkurat som Moi har Butler vist at hun er svært bevisst hvordan man som forsker danner og formidler teori. Et eksempel på dette er at begge to kommenterer hva det vil si å skrive med en intensjon om ”transparency” eller ”clarity” (Butler 1999, Moi 1999). Men Butlers bok *Gender Trouble* har av mange blitt kritisert for å være vanskelig tilgjengelig rent språklig. Blant annet kritiserer Moi Butler for å begi seg inn på ”obskure og teoretiske [utlegninger] om materialitet og betydning som hennes poststrukturalistiske kjønnsforståelse tvinger henne til å forholde seg til” (HEK:72-73).²⁵³

I forordet til den siste utgaven av *Gender Trouble* kommenterer Butler anklagene om vanskelig språkbruk. Derfor vil dette forordet være spesielt viktig i den følgende analysen. Interessant nok har den stilen Butler har valgt i de senere årene vært betraktelig mer åpen og lettere tilgjengelig. Trolig har denne endringen rot i den sterke kritikken Butlers tidligste verker ble utsatt for. Jeg vil undersøke Butlers uttalelser i forordet, og også

²⁵² Det kan se ut som *Giving an Account of Oneself* kom ut i en tidligere versjon i 2003. Her regnes ikke med at Butler er medforfatter på bøker som har kommet i 2006 og 2007. Det er for øvrig interessant å se at Butler har skrevet introduksjon til nygivelsen i 2007 av Georg Lukács *Soul and Form* (1910). Vi husker fra kapitlet om *Sexual/Textual Politics* at Moi var kritisk til Lukács teorier.

²⁵³ En lignende kritikk har kommet fra flere hold, mest kjent er Martha Nussbaums artikkel ”The Professor of Parody” (1999) publisert i *The New Republic*.

kommentere andre trekk ved *Gender Trouble* som bidrar til det særegne uttrykket. Senere skal vi se på språkforståelsen som uttrykkes i *Excitable Speech* for på den måten komme Butlers teoretiske uttrykksmåte nærmere.

7.2 Gender Trouble som forskerfortelling

Gender Trouble er Butlers mest kjente bok. Det er vanskelig å lese den i dag uten å bli preget av det nye forordet. Butler bruker forordet til å klargjøre sin egen posisjon som forsker og teoretiker. Hun forklarer utgangspunktet for skrivingen og forsvarer seg mot angrep som kom i kjølvannet av førsteutgaven. Alt dette viser til fulle hvor viktig en slik *paratekst* er for en helhetlig forståelse av Butlers teoretiske ståsted. Elementer som var mer usynlig tilstede i den opprinnelige utgaven, som stadfestingen av forsker-jeget og fortellingen om bakgrunnen for at teksten ble til, gjør at teksten framstår som mye mer tilgjengelig for leseren. Parateksten har blitt en helt fullstendig integrert del av hovedteksten, de to kan ikke skilles fra hverandre.

Vi har sett at konstruksjonen av et sterkt forsker-subjekt, et ”jeg”, i teksten er sentralt i Mois tekster. Det fungerer som et avgjørende bidrag til å overbevise leseren. Til sammenligning skal vi se på hvordan Judith Butlers ”jeg” framstår i *Gender Trouble*.

Det nye forordet viser en mer tydelig og personlig forsker-figur. Ti år har gått og det er en ganske annen stemme vi nå ser i teksten, en stemme med mer autoritet enn i første utgave av boka. Det er selvsagt ikke så rart, for fra å være en ganske ukjent filosofiutdannet akademiker har Butler blitt en megastjerne, kjent i mange forskningsmiljø over hele verden, spesielt innen kjønnsforskning. Men det er ikke bare det at Butler har fått mer autoritet som gjør at forordet starter med å etablere et ”jeg”:

Ten years ago I completed the manuscript of *Gender Trouble* and sent it to Routledge for publication. I did not know that the text would have as wide an audience as it has had, nor did I know that it would constitute a provocative ‘intervention’ in feminist theory or be cited as one of the founding texts of queer theory. (GT:vii)

Vi ser her at jeg’et er tydelig allerede i de første setningene. Senere i det samme forordet er teksten full av referanser til Butlers eget liv og egen person. I forordet til den første utgaven, 1990-utgaven, og gjennom hele hovedteksten er det butlerske jeg’et mindre konkret til stede, selv om

teksten av og til viser til et ”jeg”. I forordet til 1990-utgaven fortelles det en historie som tilsynelatende er personlig. Etter hvert forstår vi at historien er konstruert for å skape en opptakt til boka og intensjonen om å skape *kjønnstrøbbel*, innenfor akademia. Den er for generell til å være direkte personlig:

Perhaps trouble need not carry such a negative valence. To make trouble was, within the reigning discourse of my childhood, something one should never do precisely because that would get one *in* trouble. The rebellion and its reprimand seemed to be caught up in the same terms, a phenomenon that gave rise to my first critical insight into the subtle ruse of power: the prevailing law threatened one with trouble, even put one in trouble, all to keep one out of trouble. Hence, I concluded that trouble is inevitable and the task, how best to make it, what best way to be in it. As time went by, further ambiguities arrived on the critical scene. I noted that trouble sometimes euphemized some fundamentally mysterious problem usually related to the alleged mystery of all things feminine. I read Beauvoir who explained that to be a woman within the terms of a masculinist culture is to be a source of mystery and unknowability for men, [...]. (GT:xxvii)

Vi ser her at bruken av personlig pronomen glir over fra det konkrete “min” (“my”) til ”en” og ”man” (“one”). Dette jeg’et er uten karakteristikk. Fortellingen om barnet (Judith) er en skjematisk kortversjon av en livsfortelling eller dannelsesreise: Forskeren ser tilbake på barnet hun en gang var. Vi hører om barnet som oppdager verden utenfor og blir formet på veien – til et klokere og mer fullendt jeg. Samtidig har forskeren fortsatt litt av det lille barnet i seg, det barnet som ville gjøre opprør, når hun litt senere i fortellingen spør: ”What best way to trouble the gender categories that support gender hierarchy and compulsory heterosexuality?” (GT:xxviii).

Jeg’et blir ikke i denne fortellingen etablert som en helhetlig skikkelse, men blir snarere brukt som et eksempel for å vise hvordan et kvinnelig subjekt blir formet gjennom makt. Leseren tror kanskje ikke fullt på at Judith som lite barn kunne gjennomskue hvordan hun som subjekt ble formet av maktdiskursene hun var en del av (“the rebellion and its reprimand seemed to be caught up in the same terms”). Det er også vanskelig å se for seg at hun allerede da forsøkte å leve et subversivt liv på grensene av det lovlige, selv om vi kan forestille oss et opprørskt barn

(”trouble is inevitable and the task, how best to make it, what best way to be in it”). Likevel er fortellingen retorisk effektiv som en forsmak på de ”opprørske” teoretiske utlegningene som skal komme.

Det er interessant å merke seg at det henvises til Beauvoir som en av de utløsende faktorene for å bli kjønnsforsker, akkurat slik vi så i Mois ”forskerfortelling”. Det viser hvor nær de to forskernes teoretiske utgangspunkt tross alt er, samtidig som det befester posisjonen til Beauvoir som en av de viktigste feministiske teoretikerne helt fram til vår tid.²⁵⁴

Senere i hovedteksten forsvinner imidlertid det litt uskikkelige subjektet som er etablert i forordet. Det er svært få henvisninger til et forsker-jeg og stemmen i teksten framstår som upersonlig. Men det opprørske preget vedvarer.

Mangelen på et tydelig subjekt i teksten har åpenbart vist seg å være et problem for leserne av boka. I det nye forordet går Butler aktivt ut for å reetablere det. Som nevnt tidligere i avhandlingen er det viktig å ikke slutte direkte mellom forfatteren (her: Butler) som person utenfor teksten og ”Butler” som forskerstemmen i teksten. Det kan vise seg ekstra vanskelig her, da oppgaven nettopp er å forsterke leserens opplevelse av et tilstedeværende ”jeg”, for å øke tekstens troverdighet. Først og fremst gjøres det med henvisninger til en fortid som politisk aktivist:

²⁵⁴ Kristeva er også en teoretiker som har hatt betydning både for Moi og Butler. Vi så i kapitlet om *Sexual/Textual Politics* at Moi kritiserte Kristevas manglende teoretiske interesse for materielle forhold og muligheten for faktisk politisk endring, en kritikk Moi senere gjentar mot Judith Butler i boka *What Is a Woman? And Other Essays* (1999). Interessant nok var Butler den neste etter Moi som ”tok opp arven” fra Kristeva. Kristevas er særlig sentral i Butlers *Gender Trouble* (1990), 5 år etter *Sexual/Textual Politics*. Det er nettopp ideene rundt det marginaliserte subjektet, kilden til subversivitet i det semiotiske og dekonstruksjon av kjønnskategoriene som blir viktig for Butler (GT:101-119). Men også Butler er kritisk til Kristeva. Faktisk anklager hun Kristeva for noe av det samme som Moi gjør: Butler mener Kristevas teorier om subversivitet ikke bidrar til konkrete endringsmuligheter for subjektet i kulturen (GT:99). Butler kritiserer Kristeva for å tro at kvinnekroppen kan eksistere utenfor den paternale loven, og dermed har mulighet til å frigjøres. Men Butler advarer mot å tro at full frigjøring (gjennom det semiotiske, utenfor det symbolske) fra loven er mulig. Bare når vi kan vende loven mot seg selv fra innsiden, bare ved en slik form for subversjon, kan vi ha håp om endring (GT:119). Dessuten, og kanskje det viktigste ankepunktet, finner Butler at Kristevas teorier ikke kan gjøre rede for lesbisk seksualitet (GT:107, 111).

Despite the dislocation of the subject that the text performs, there is a person here: I went to many meetings, bars, and marches and saw many kinds of genders, understood myself to be at the crossroads of some of them, and encountered sexuality at several of its cultural edges. (GT:xvi)

Her beskrives det som at *teksten selv* utfører en forskyvning av subjektet, slik at det forsvinner. Subjektsforståelsen har derfor en direkte tekstlig konsekvens: (Det kjønnede) subjektet er ikke i teksten, fordi "et (helhetlig/stabilt) subjekt" ikke finnes. Identitet finnes ikke som noe stabilt indre, det finnes bare som en effekt av performativitet, det vil si som produsert eller generert.

Identitet er likevel verken fullstendig determinert eller helt vilkårlig eller kunstig (GT:187). Det at identitet ikke er uttrykk for en indre essens (determinert) og dermed ikke engang at kroppen *er* noe fast, er nettopp et av hovedpoengene i boka:

The view that gender is performative sought to show that what we take to be an internal essence of gender is manufactured through a sustained set of facts, posited through the gendered stylization of the body. In this way, it showed that what we take to be an 'internal' feature of ourselves is one that we anticipate and produce through certain bodily acts, at an extreme, an hallucinatory effect of naturalized gestures. (GT:xv).

Det tilsynelatende naturlige ved individet og individets kropp er ikke annet enn et resultat av performativitet, eller en parodisk repetisjon av kjønn (GT:187).

En kort diskusjon av problemet med å uttrykke seg som subjekt fantes allerede i 1990-utgaven. I oppsummeringen på slutten av boka blir det problematisk for Butler å skulle forklare språkbruken i teksten. Det er rett og slett vanskelig for henne å bruke betegnelsen "jeg":

I have argued ('I' deploy the grammar that governs the genre of the philosophical conclusion, but note that it is the grammar itself that deploys and enables this 'I', even as the 'I' that insists itself here repeats, redeploys, and – as the critics will determine – contests the philosophical grammar by which it is both enabled and restricted) [...]. (GT:185-186)

Siden Butler forstår subjektet som et produkt av diskursen, må jeg-stemmen i teksten også problematiseres på samme måte (GT:184-185). Når et slikt produsert subjekt skal uttrykke seg gjennom en sjanger, her den filosofiske, er dette enda en diskurs, gjennomsyret av makt implisitt. Da sies det at vi må være mistenksomme til et slikt uttrykk. Samtidig er det gjennom å skrive subversivt at man har mulighet til å ”ruske opp” i diskursen og skape endringer. Dette kommer jeg tilbake til.

At Butlers forståelse av identitet og subjekt vanskeliggjør bruken av et ”jeg” i teksten, gjør at det i mindre kan grad brukes som retorisk instrument, slik som hos Moi. Tekstens stemme motsetter seg å være et ”jeg” (et epistemologisk ”jeg”), fordi det ikke er mulig ut fra denne forståelse av subjektet som ikke-stabilt.

I tillegg forvanskes bruken av ”jeg” ytterligere av at dette spesifikke jeg’et ikke er *forståelig* (”intelligible”) innenfor rammene for de jeg-ene som diskursene i kulturen tilbyr mennesker. Dette ble bekreftet gjennom den personlige fortellingen ovenfor.

The rules that govern intelligible identity, i.e., that enable and restrict the intelligible assertion of an ‘I’, rules that are partially structured along matrices of gender hierarchy and compulsory heterosexuality, operate through *repetition*. Indeed, when the subject is said to be constituted, that means simply that the subject is a consequence of certain rule-governed discourses that govern the intelligible invocation of identity. The subject is not *determined* by the rules through which it is generated because signification is *not a founding act, but rather a regulated process of repetition* that both conceals itself and enforces its rules precisely through the production of substantializing effects. (GT:185)

Identitet som er forståelig, blir produsert av diskursene, gjennom repetisjon. Hvordan vi forstår at et menneske er et menneske, kan ikke skilles fra å forstå det som et kjønn og seksuelt menneske. Dette er et viktig poeng for Butler.

Butler anser de formene for identitet som er forståelige for oss som ”påkalt” eller ”anropt” (”invocation”, som også kan bety besvergelse). Subjektet må passe inn i en av de formene som finnes tilgjengelig for å forstå hva et individ er. Prosessen har preg av tvang. Når denne prosessen likevel ikke anses som håpløs, er det fordi subjektet ikke blir formet til noe

fast. Det er en prosess som konstant gjentas. Som vi skal se er det derfor en viss mulighet for endring for subjektet, noe som kan bryte inn i det repetitive mønstret og undergrave det.

Bruken av ordet ”intelligible” går igjen i hele Butlers produksjon. Det understreker det sårbare i å ikke være et ”forståbart” subjekt. Et viktig spørsmål for Butler kan formuleres slik: Når man ikke kjenner seg igjen i eksisterende kategorier i vår dagligtale, hvilke muligheter har man da til å i det hele tatt eksistere som individ? Det er ikke vanskelig å forstå hvorfor interessen for ”ukategoriserbare” subjekter som tema stadig opptar Butler. Fra å først diskutere spesielt lesbiske og homoseksuelle sin situasjon, som vanskelig kategoriserbare i språket, har hun i den senere tid vært opptatt av subjekter som grenser helt ytterst mot hva som er ”kategoriserbart” i den kulturen vi lever i nå: interseksuelle personer (som i *Undoing Gender* 2004b).

Det er de mest sårbare og utsatte menneskene som er objekt for hennes forskning. Mennesker som Butler ser bokstavelig talt som uten en egen stemme, de ”eksisterer” ikke. Butler har i mye større grad enn Moi lykkes i å etablere seg som en som forstår og vil hjelpe minoriteter i samfunnet. Både Moi og Butler har skapt forsker-jeg som skal vise at de står *utenfor* de etablerte gruppene i akademia. Moi viste det først til en viss grad i *Sexual/Textual Politics*, med identifikasjonene med Kristeva og den fremmede, men mest i ”I Am a Woman”, når hun søkte å finne sin egen stemme og dermed også tale andre kvinners sak. Butler klarte å posisjonere seg som en opprører og aktivist – en som forstår outsiders – allerede i *Gender Trouble*. Siden har hun befestet denne posisjonen. Dette til tross for at hun etter hvert innehar mer symbolsk kapital enn Moi på det akademisk-feministiske feltet.²⁵⁵

Til tross for store forskjeller i teoretisk stil, finner vi enkelte grunnleggende strukturelle likheter hos Moi og Butler. Begge bygger de opp en forskerfortelling som har personlige elementer innvevd, for å styrke egen argumentasjon og overbevise leseren. Likevel har vi sett at det er markante ulikheter i bruken av jeg-stemmen i teksten. Der Moi har bygget opp og opprettholdt et sterkt og tydelig ”jeg” som et retorisk grep for å vekke tillit

²⁵⁵ Som et eksempel på det kan vi se på salgstall (ikke nødvendigvis forstått som omgjort til økonomisk kapital, det handler like mye om en bekreftelse på innflytelse på feltet). Butler har til nå solgt 109 355 av den engelske utgaven av *Gender Trouble*. Moi har til sammenligning solgt 71 895 av den engelske versjonen av *Sexual/Textual Politics*. Begge bøkene er i tillegg oversatt til flere andre språk.

til leseren, toner Butler ned jeg'et i sin tekst. Dette fordi kulturens forståelse av subjektet i noen tilfeller er suspekt og potensielt ekskluderende. I forhold til at Butler henvender seg til de allerede ekskluderte, vil det å "underspille" jeg'et i teksten virke retorisk sett overbevisende. Effekten er motsatt av det vi har sett hos Moi. Ved at Butler inkorporerer sin forståelse av subjektet inn i sin skrivemåte, blir det *fraværet* av et "jeg" som vekker tillit. I det følgende skal vi se at de forskjellige subjektforståelsene hos Moi og Butler også skyldes ulikt teorisyn.

7.3 Excitable Speech: Problematikk og tema

Excitable Speech starter med å undersøke hva språk er. Videre ser den på hvordan språk kan såre eller krenke mennesker, hvilke mennesker som blir offer for slike ytringer og om noe kan løse problemet. Problematikken eksemplifiseres gjennom en diskusjon av flere ulike debatter som pågikk i USA på 1990-tallet, om forholdet mellom ytringsfrihet og regulering av hva man på amerikansk kaller "hate speech". "Hate speech" kan på norsk oversettes med uttrykk som "hatefulle", "truende" eller "krenkende ytringer", og omfatter alt fra rasistiske utsagn til seksuell trakassering.²⁵⁶

Eksemplene Butler fokuserer på i *Excitable Speech* er i hovedsak hentet fra tre debatter som har pågått i amerikansk offentlighet: en om homoseksuelle i militæret, en om rasisme og en om pornografi.²⁵⁷ Disse tre debattene diskuterer Butler idet hun fremlegger sitt syn på hva som kan regnes som "hate speech" og hvorvidt dette kan eller bør reguleres gjennom statlig inngripen eller ikke. For å kunne uttale seg om dette, går Butler grundig gjennom ulike teorier som omhandler hva tale, språk og makt er og hvilken rolle språket spiller i dannelsen av subjektet. I gjennomgangen står teorier fra Austin, Althusser, Bourdieu, Derrida og Foucault sentralt.²⁵⁸

Det mest sentrale argumentet for Butler er synspunktet om at det er

²⁵⁶ Jeg velger å bruke det amerikanske uttrykket fordi det er en innarbeidet term i denne diskusjonen. Norsk offentlighet har til nå ikke i særlig grad brukt noe tilsvarende begrep. Det kan endre seg, med det sterke fokuset som har vært på den nye "hatparagrafen", se Stortingsmelding om ytringsfrihet, <http://www.dep.no/jd/norsk/dok/regpubl/stmeld/012001-040019/hov001-bn.html>. Her brukes bl.a. begrepet "krenkende, hatefulle ytringer", som nok er ment å tilsvare "hate speech".

²⁵⁷ Jeg vil ikke gå i detalj i disse sakene, men kort vise hvordan Butler argumenterer omkring debatten om militæret og debatten om rasisme.

²⁵⁸ Det er ikke rom her for å diskutere Butlers alle inspirasjonskilder.

problematisk hvis all "hate speech" blir forsøkt regulert gjennom rettssystemet, i rettssaker som behandler spørsmål om ytringsfrihet. Dette fordi det vanskeliggjør opposisjon i forhold til domsavgjørelsene, og fordi disse avgjørelsene ikke alltid viser seg å være til fordel for utsatte grupper i samfunnet.

Butler hevder at det finnes noen som er mer i fare for å bli utsatt for og skadet av "hate speech" enn andre. På den andre siden finnes det andre personer eller grupper som har makt til å gi styrke til slike ytringer slik at de kan såre eller skade. Når hun snakker om "styrke" henviser Butler til Austins teori om "illocutionary force" (ES:2-3). Når Butler helt i starten av boka skal gi eksempler på ytringer som krenker og sårer, nevner hun ytringer med raserelatert eller (homo)seksuelt innhold (ES:4, 22). Av og til benyttes begrepet "minoriteter" om de som står i fare for å bli krenket (ES:40, 97), men oftere henvises det til et "vi". Det viser til at "vi alle" står i fare for å bli krenket på en eller annen måte. Vi skal nå se nærmere på rettssakene som utgjør eksempler på "hate speech".

Saken om homofile og "komme-ut-av-skapet"-praksis i det amerikanske militæret handler om at det militære reglementet sier at selve det å *si* at man er homofil er det samme som å "delta i homofil praksis", rettet mot vedkommende man sier det til. En ansatt i militæret har følt seg støtt av at en kollega har erklært seg selv som homofil og gått til sak mot vedkommende. Retten besluttet at erklæringen skal sees på som en *talehandling* – altså ikke kun som en ytring – og retten bestemte dermed at ytringsfriheten ikke gjelder i dette tilfellet. Det har derfor blitt forbudt å komme med slike erklæringer i det amerikanske militæret, med mindre man også sier: "I have no intention or propensity to act on that desire" (ES:76).

Saken om rasisme beskriver et tilfelle hvor samme type rettspraksis har kommet til motsatt konklusjon. En mann plasserte et brennende kors i hagen til en familie av afro-amerikanere. Plasseringen av det brennende korset ble av retten vurdert til å være en *ytring* (men ikke en hatefull ytring), og ikke en *handling*, som man kanskje skulle tro. Plasseringen av korset kunne dermed ikke straffes nettopp på grunn av ytringsfriheten. Hvis man, som Butler, har en forståelse av at utsatte grupper som burde bli beskyttet av rettssystemet i disse tilfellene ikke ble det, er hennes innvendinger mot gjeldende rettspraksis forståelig. Med utgangspunkt i konkrete rettssaker i USA som har hatt betydning for hvordan ytringsfriheten blir praktisert og "hate speech" definert, viser Butler på en

overbevisende måte at det ikke alltid er den beste løsningen for utsatte grupper å få domstolene til å regulere alle former for negative ytringer. Gjennomgangen av retts sakene vekker ettertanke, de virker bevisstgjørende på leseren og fungerer altså politisk.

Butlers begrunnelse for at domstolene ikke bør regulere alle hatefulle ytringer er riktignok at staten (loven) gjennom å definere "hate speech" allerede er med på å diskriminere gjennom å gjenta "hate speech" i retten og i lovteksten, og bestemme dens mening som fastlagt. Butler påpeker at dette snarere gjentar overgrepene og hindrer endringsmuligheter heller enn å beskytte utsatte grupper. Samtidig mener hun at rettssystemet allerede er en del av det samfunnet som sensurerer og regulerer muligheter for forståelig tale og at rettsapparatet derfor umulig kan være nøytralt i slike saker. Dette oppsummeres slik i et av de mange avsnittene hvor det blir diskutert:

Indeed, the regulations might be held accountable, paradoxically for the appa-*rent* (sic) fact that the word has become more speakable rather than less. And yet the proliferation of public sites in which it has become speakable seems directly tied to the proposal to make it unspeakable [...]. The regulation of the term is thus no simple act of censorship or silencing; on the contrary, the regulation redoubles the term it seeks to constrain and can only effect this constraint through this paradoxical redoubling. The term not only appears in the regulation as that discourse to be regulated, but reappears in the public debate over its fairness and value, specifically as the conjured or imagined act of self-ascription that is explicitly prohibited by the regulation, a prohibition that cannot take place without a conjuring of the very act. We might conclude that the state and the military are merely concerned *to retain control* over what the term will mean, the conditions under which it may be uttered by a speaking subject, restricting that speaking to precisely and exclusively those subjects who are not described by the term they utter. (ES:104-105)

En injurierende betegnelse som blir forsøkt regulert og stoppet via rettsapparatet vil bli gjentatt og ytret *mer* – fordoblet, skriver Butler – enn hvis den *ikke* gikk gjennom rettsprosessen. Butler mener dermed at det kunne vært bedre om krenkende ytringer ikke ble behandlet i retts saker, fordi krenkelsen da hadde blitt ytret færre ganger. Den ville da potensielt sett hatt færre muligheter til å gjøre ytterligere skade på den krenkede part. Dette er grunnen til at Butler ikke er positiv til at saker som omhandler

”hate speech” bør gå gjennom statsapparatet. Rettsinstansen, som skulle utøve rett, ender isteden opp som det stedet hvor betydningen av den injurierende betegnelsen snarere blir fastslått. Dette er problematisk, også fordi det vanskeliggjør at diskriminerte grupper selv får definere seg, ved for eksempel å gi de opprinnelig nedverdiggende begrepene en ny og positiv mening.

På denne bakgrunn mener Butler det er bedre om kampen om retten til å definere grupper (eller til å definere mening) skjer på *grensene* til hva som er lovlig og ulovlig tale, for eksempel gjennom estetiske uttrykk. Det er her det er mulighet for endring, nettopp fordi det viser at begreper kan få ny mening gjennom rekontekstualisering, for eksempel i kunst. Her risikerer man heller ikke at statsmakten får mulighet til å stigmatisere marginale grupper. Kampen om å definere mening, og menneskerettigheter og menneskeverd, kan da ifølge Butler foregå mer åpent og direkte:

When the task of reappropriation [of words], however, is taken up within the domain of protected public discourse, the consequences seem more promising and more democratic than when the task of adjudicating the injury of speech is given over to the law. [...] Given that the state retains the power to create and maintain certain forms of injurious speech as its own, the political neutrality of legal language is highly dubious. (ES:101)

Vi kan altså ikke stole på rettsapparatet og det språket retten bruker i sine domsavgjørelser. Staten har definisjonsmakt og er derfor ikke en nøytral instans. Vi må selv ta sjansen på å leve ut, definere og repetere de ytringer som er injurierende, slik at vi kan vende dem om til å bli opprørske ytringer, skriver Butler. Her er inspirasjonen fra Foucault tydelig, både eksplisitt og implisitt.²⁵⁹ Måten Butler forstår makt og diskurs som innvevd i hverandre og gjensidig konstituerende, finner vi også hos Foucault. Hans tekster er både en åpen intertekstuell referanse og en hypertekstuell referanse, hvor tema er ”podet” inn i Butlers tekst.

²⁵⁹ Butler viser eksplisitt til Foucaults artikkel ”Politics and the Study of Discourse” (1991).

7.4 Foucault, makt og diskurs

Begrepet *diskurs* betyr i lingvistikken noe tilsvarende *tale*. Det vil si noe som blir ytret av et talende subjekt.²⁶⁰ Diskurser kan være alle former for kommunikasjon som er en del av en sosial praksis innenfor en historisk kontekst. Det brukes da for eksempel for å betegne en institusjons måte å fremstille seg selv på offentlig, eller det kan brukes om alt det som blir formidlet innen en teoretisk retning. Derfor ligger også maktbegrepet inne i diskursbegrepet. I *Histoire de la sexualité, 1: La volonté de savoir* (1976/1999) beskrev Foucault hvordan makt og viten er innvevd i diskursen; de kan ikke skilles fra hverandre (Foucault 1999:112).²⁶¹ Foucault hevdet at det er gjennom diskursene at sannheten om maktforholdet produseres.²⁶² Han påpekte også at: "[S]annhetsproduksjonen er fullstendig gjennomsyret av maktforhold" (Foucault 1999:70). Når Butler skriver at "the state retains the power to create and maintain certain forms of injurious speech as its own" er det uttrykk for en lignende tankegang (ES:101). Staten har gjennom domstolenes makt og loven sikret seg retten til hva som er "sant". Gjennom å repetere de krenkende ytringene produseres "sannheten" om den som er krenket og også om hvem som har rett til å krenke, noe som igjen fører til at maktforholdene i samfunnet sementeres.

Foucault var særlig opptatt av å vise hvordan kunnskap og makt kommer til uttrykk gjennom diskursen. Det eksisterer ikke maktrelasjoner uten at det dannes et kunnskapsfelt, hevdet Foucault, samtidig som det ikke finnes kunnskap uten at det dannes maktrelasjoner (Foucault 1999). Det er disse makt-kunnskaps-relasjonene som danner virkeligheten. De ulike diskursene har ulike praksiser som kan være for eksempel en institusjons teoretiske eller institusjonelle fundament, hvilke medlemmer som er kvalifiserte, eller normaliserte produksjonsprosedyrer osv. De diskursive praksisene bestemmer de ulike posisjonene som subjektene kan inneha innenfor denne diskursen, slik også Butler hevder (ES:35).

Men for Foucault var det viktig å minne om at det ikke er slik at makten

²⁶⁰ Jfr. "parole", i motsetning til språket som et system av tegn, "langue" (Leps 1997:535).

²⁶¹ Foucault mente også at maktteknikker som er immanente i diskursen om seksualiteten har brukt bekjennelsen for å styre subjektets seksualitet (Foucault 1999:82). En liknende tankegang finner vi i *Gender Trouble*.

²⁶² "Med makt tror jeg man først og fremst må forstå mangfoldet av de styrkeforholdene som er immanente i det feltet hvor de utøves og som er konstitutive for deres organisering" (Foucault 1999:103).

kommer ovenfra og tres over underordnede individer. Makten er overalt, det vil si at den kommer alle steder fra, overalt hvor det er sosiale relasjoner oppstår det styrkeforhold som igjen tjener til å støtte opp under samfunnets større maktstrukturer (Foucault 1999:104-105). Maktrelasjonene har en direkte produserende rolle, ifølge Foucault, og dermed er makten en immanent del av produksjonen av individer, samtidig som det er individene som opprettholder produksjonen av makt. Motstand mot makten er også immanent i selve makten (*op.cit.* p.106-107), noe som gjør at motstand ikke nødvendigvis innebærer mulighet til frigjøring, annet enn som forbigående opprør, da motstand også er en forutsetning for at makten opprettholdes (*ibid.*).

Butlers forståelse av språket som en evig repeterende diskurs er inspirert av Foucault.²⁶³ I *Diskursens ordning* (1971/1993) uttalte han:

Jag tror, men jeg är inte helt säker, att det i nästan varje samhälle finns viktiga berättelser som man berättar, upprepar och varierar; att det finns ritualiserade diskursmängder som reciteras under vissa väldefinierade omständigheter [...]. (Foucault 1993:16)²⁶⁴

Foucault uttrykker et syn på diskurser som bidrar til hvordan Butler oppfatter "hate speech" som ute av kontroll når den tas opp i rettssystemet (dvs. "vissa väldefinierade omständigheter"). Det er fordi den som blir krenket ikke kan kontrollere ytringen og derfor risikerer å bli krenket igjen. Det er dette som skjer når diskursen med de hatefulle ytringene gjøres til "vitenskap" (og med det til kunnskap) gjennom rettsvitenskapen. Den blir dermed en bekreftelse, en såkalt maktdiskurs. Diskursen mangfoldiggjøres (og er med det "ute av kontroll"), spres og innplantes, heller enn å begrenses. Maktinstansen har selv interesse av at den holdes i gang (Foucault 1999:24, 26, 36). Senere skal vi se hvordan denne forståelsen av språket som en repeterende diskurs gjør at språket må oppfattes som en størrelse som eksisterer uavhengig av individ og kontekst.²⁶⁵

²⁶³ Men selvsagt også fra Derrida, som jeg skal diskutere senere i kapitlet.

²⁶⁴ Foucault mente at disse berettelsene finnes flere steder, et eksempel er nettopp i juridiske tekster (*ibid.*). Et liknende syn på "ritualiserede diskurser" uttrykkes i *Seksualitetens historie*.

²⁶⁵ I forkant av den nye "hatparagrafen" i Norge pågikk i 2004 en liknende debatt i media som det Butler viser til, mellom Stortingets flertall (og minoritetsorganisasjoner) representert ved Jon Lilletun, og Ytringsfrihetskommisjonen, representert ved tidligere leder Francis Sejersted. Debatten dreide seg om regulering av norsk "hate speech", rasistiske ytringer, i regjeringens ytringsfrihetsmelding. Det ble da foreslått en innstramning av rasismeparagrafen og dermed et forslag til grunnlovsendring. Sejersted

7.5 Språkfilosofi i Excitable Speech

Hva er det med språket, eller diskursen, som gjør at det kan skade individer? Butler forklarer det slik:

We ascribe an agency to language, a power to injure, [...]. We claim that language acts, and acts against us, [...]. If we are formed in language, then that formative power precedes and conditions any decision we might make about it, insulting us from the start, as it were, by its prior power. [...] One is not simply fixed by the name that one is called. In being called an injurious name, one is derogated and demeaned. But the name holds out another possibility as well: by being called a name, one is also, paradoxically, given a certain possibility for social existence, [...]. (ES:1-2)

Sitatet er fra starten av boka, der det er de negative aspektene ved språket som framheves. I tillegg til at språk for Butler er tale, ytring, talehandling, navn og navngiving, er det ansvar, styrke (force), trussel, vold, virkning (impact), repetisjon, sensur, maktutøvelse og fastsetting av mening. Her er Butler inspirert av performativitetsteori, slik vi så den beskrevet i forrige kapittel.

Men språk innebærer også til en viss grad muligheter, temporalitet og forskyving av mening; et løfte om at mening endres over tid til det krenkede individets beste. Det er i språket vi blir til individer (får navn eller en benevnelse av andre, samt får språk selv), men det er også gjennom språket vi kan utslettes (ved at det ikke finnes noe "navn" for det vi er). Dannelsen av subjektet skjer både ved navngiving (naming,

mente at en av konsekvensene av forslaget til lovendring ville være at personer som ytrer rasistiske kommentarer i et offentlig rom, som pub eller restaurant, kunne risikere å bli straffeforfulgt for dette. Ved å straffeforfølge individer for slikt beveger man seg for langt inn i privatsfæren, mente Sejersted. Resultatet kan være at slike holdninger "jages under jorden" som Sejersted uttrykte det og at rasismen kan komme til å spre seg. "Det er spørsmål om hvordan man kommer rasismen til livs, og om man kan komme den til livs ved å la rasistiske ytringer komme frem i lyset, når det først er slike holdninger i samfunnet. Ja, mener vi, for historien har lært oss at offentligheten kan virke rensende og anstendiggjørende" uttalte Francis Sejersted (NRK P2 *Kulturnytt*, 30. april 2004). Stortinget var av en annen oppfatning. Støttet av organisasjoner som Antirasistisk senter, ble innstrammingen i rasismeparagrafen vedtatt i juni 2004. Sejersted kom altså fram til det samme som Butler; det er gjennom det offentlige rom og ikke ved hjelp av domstolene at retten til å definere mening skal foregå (*Dagbladet* 02.07.04).

interpellation)²⁶⁶ og ved inntreden i den symbolske orden, altså ved tilegnelsen av språket. Dette skal jeg komme tilbake til.

Tittelen på boka, ”*Excitable Speech*”, er et uttrykk Butler henter fra juridisk språkbruk. ”Excitable speech” vil si en opphisset, lettbevegelig og nervøs tale ytret under press fra en autoritet (ES:15). Butler overfører uttrykket til å omfatte våre ytringer mer generelt. For Butler er *all* tale i en viss grad umulig for oss å ha kontroll på (*ibid.*).²⁶⁷ Det som kommer ut når vi snakker er ikke underlagt vår egen frie vilje, men et resultat av hvordan vi blir produsert som subjekter: ”I propose that censorship seeks to produce subjects according to explicit and implicit norms, and that the production of the subject has everything to do with the regulation of speech” (ES:133).²⁶⁸ Tale er strengt regulert og vi kan dermed ikke alltid vite om vi uttrykker ”oss selv” eller ”våre egne meninger” når vi snakker.²⁶⁹ Som en konsekvens kan vi ikke stole fullt og helt på noe vi sier, siden våre ytringer er som ”confessions that cannot be used in court because they do not reflect the balanced mental state of the utterer” (*ibid.*).²⁷⁰ Vi kan dessuten bare ytre det som det er mulig for oss å utsi, det som har passert gjennom det som Butler kaller ”the legitimate boundries of speech” (ES:132). Siden vi, ifølge Butler, ikke fullstendig kan stole på (daglig)språket, så er det heller ikke fullstendig ”vårt” (ES:140). Dette har Butler understreket også andre

²⁶⁶ Det er gjennom bruken av begrepet ”interpellation” at Butler henviser til Althusser.

²⁶⁷ Det er interessant å merke seg at ”excitable” også kan oversettes med ”spasmodic”. Hvis vi husker i kapitlet om *Sexual/Textual Politics*, så var ”spasmodic force” et begrep Kristeva brukte for å forklare ubevisste pulseringer som brøt igjennom i språket og forstyrret den symbolske orden. Det kan se ut som Butler har blitt inspirert av Kristeva i sin tankegang her.

²⁶⁸ Butler diskuterer sensur eksplisitt i kapitlet ”Implicit Censorship and Discursive Agency”. Hun bruker for eksempel uttrykket ”the formative power of censorship” for å beskrive hvilken makt hun tillegger sensuren. Det er av og til uklart når hun med ”censorship” av og til mener noe mer, noe uuttalt (som i den ultimate sensuren vi alle må gjennom), eller om hun bare mener statlig sensur (ES:140-142). Kanskje mener hun som Foucault; at det ikke handler om taushet, men om en korrekt måte å snakke på (Foucault 1999:39-40). Selv om Foucault ser ut til å mene at alt kan sies, det kan ikke kontrolleres, men kommer til uttrykk i ulike strategier (*op.cit.* p.112) (anerkjent diskurs og utelukket diskurs).

²⁶⁹ En dagligspråksfilosof vil kunne si at dette er et uttrykk for en skeptisisme om forholdet mellom noe indre (for eksempel kjønnsidentitet) og noe ytre hos mennesket, eller sjel og kropp om man vil. En postmoderne skeptiker vil også være forsiktig med å i det hele tatt snakke om sjel eller noe indre hos mennesket som kan uttrykkes, for eksempel gjennom tale. Det er Butler skeptisk til i *Gender Trouble* (GT:89). Moi skriver om denne typen skeptisisme i *Ibsens modernisme* (2006a), spesielt i diskusjonen om Noras tarantella (Moi 2006a:334-342). Her er Moi inspirert av Cavell (1979).

²⁷⁰ Igjen ser vi en referanse til Foucault, i forståelsen av tale som ”bekjennelser”.

steder, ved å vise til at språket er noe som er der før oss, utenfor oss og utenfor tid og rom. Det henvises da til Foucault:

Foucault refers to this loss of control over language when he writes, 'discourse is not life; its time is not yours.' By this statement, Foucault appears to mean that one's life is not reducible to the discourse that one speaks or to the sphere of discourse that animates one's life. (ES:28)²⁷¹

Premisset for denne forståelsen av språket og subjektdannelsen er nettopp at siden subjektet blir dannet gjennom sin inntreden i språket, må nødvendigvis språket eksistere i forkant, samt ha makt til å danne subjektet, noe som ofte blir påpekt boka.

Implisitt i oppfatningen om at språket ikke er totalt innenfor vår kontroll, ligger er en forståelse av at vi egentlig ikke kan stole på hva vi vet. Denne holdningen har som vi vet hatt et kritisk potensial gjennom postmodernismens oppgjør med kulturens (modernismens) "store fortellinger" og sannhetsbegrepet.

Språket er alltid påtvunget *subjektet* av en *autoritet*. For Butler er det slik vi blir subjekter i første omgang; gjennom å bli tvunget inn i det allerede sensurerte språket: "I propose that censorship seeks to produce subjects according to explicit and implicit norms, and that the production of the subject has everything to do with the regulation of speech" (ES:133). Forståelsen av sensurbegrepet, av hvordan tale og individer blir regulert, er sterkt inspirert av Foucault. Han argumenterte for at menneskelivet (i motsetning til døden) i den vestlige verden begynte å være av interesse for staten og gjør sin inntreden i "vitens og maktens orden" i løpet av det 19. århundre (Foucault 1999:155). Dette hadde sammenheng med at økningen i menneskemassene ble koblet sammen med produktivkreftene. Det ble viktig å kontrollere livet av økonomiske og dermed politiske årsaker: "[V]itens- og maktprosedyrene [tok] hånd om livets prosesser for å kontrollere og modifisere dem" (*ibid.*). Maktanordninger kontrollerer kroppene og dermed også "produksjonen" av individer. Makt kommer til uttrykk gjennom et normsystem som hierarkiserer og regulerer, særlig seksualiteten (*op.cit.* pp.157-160). En av de viktigste kontrollmekanismene er den pliktige *bekjennelsen*, menneskets ustanselige ytringer om seg selv (og sitt kjønn). Det kjønnede mennesket har derfor en diskursiv eksistens

²⁷¹ Referansen er fra nevnte "Politics and the Study of Discourse" (1991).

(*op.cit.* p.42.), og eksisterer nettopp i kraft av sine ytringer. Språket (diskursen) blir som et resultat av dette suspekt, fordi det er gjennomsyret av makt, og ikke nødvendigvis et uttrykk for sannhet.²⁷² Normene vi blir underkastet bestemmer hva slags tale som blir forstått og ikke forstått som talen til et individ, på en slik måte at det rett og slett er disse normene (og sensuren som passer på at de blir etterfulgt) som avgjør om en kan regnes som et individ (ES:133). Dette er et svært viktig poeng hos Butler. Denne tankegangen er et ekko fra *Gender Trouble* hvor hun skriver om det å uttrykke seg skriftlig, gjennom en personlig stil:

I think that style is a complicated terrain, and not one that we unilaterally choose or control with the purposes we consciously intend [...]. Certainly, one can practice styles, but the styles that become available to you are not entirely a matter of choice. Moreover, neither grammar nor style are politically neutral. Learning the rules that govern intelligible speech is an inculcation into normalized language, where the price of not conforming is the loss of intelligibility itself. (GT:xviii)

Dette synet på forholdet mellom subjektdannelsen og språket som er tilgjengelig for subjektet er preget av Lacans psykoanalyse, hans språkforståelse og begrepet om den symbolske orden.²⁷³ Ifølge Lacan er det ved inntreden i den symbolske orden, gjennom den ødipale krisen, at vi tilegner oss språket. Det er her vi får en subjektivitet og et kjønn tildelt.²⁷⁴ Det er gjennom tilegnelsen av språket at vi lærer å skille oss selv fra andre, ved å kunne si ”jeg er” om oss selv og ”du er” om andre (STP:99). Barnet

²⁷² Foucault diskuterte forholdet mellom sannhet og den vitenskapelige diskurs, og mellom sannhet og bekjennelse. Han hevdet at det ligger en forventning i samfunnet om at bekjennelsen skal uttrykke sannheten (om kjønn). Jeg forstår dette som at Foucault er skeptisk til om det virkelig er sannheten som kommer fram i diskursene, men ikke som at han mener det ikke finnes noe som faktisk kan være sant (Foucault 1999:64-68).

²⁷³ Butler refererer til Lacan flere steder, uten at det henvises til et konkret verk av ham (ES:29, 135-136, 166, 168, 179-180). Lacans tekster finnes utgitt i ulike versjoner, det er mest vanlig å henvise til hans *Écrits* (1966/2006), samlingen med hans viktigste tekster. Sentralt her er ”Beyond the ’Reality Principle’”, ”The Mirror Stage as Formative of the *I* Function as Revealed in Psychoanalytic Experience”, ”The Signification of the Phallus” og ”The Subversion of the Subject and the Dialectic of Desire in the Freudian Unconscious”. I avhandlingen refereres det til Mois utlegning av Lacan i *Sexual/Textual Politics*.

²⁷⁴ Foucault vektla også kjønn som det samfunnet ser som det aller mest sentrale aspektet ved mennesket: ”Kjønn er inngangsporten både til kroppens liv og artens liv” (Foucault 1999:159.). Både Lacan og Foucault er viktige kilder til forståelse for Butler her.

har da trådt inn i den symbolske orden og vi ser hvor sentral plass språket har i denne prosessen.

Lacans psykoanalyse er sentral i mange av Butlers tekster, eksplisitt som i *Gender Trouble* og *Bodies that Matter* eller mer implisitt som i *Excitable Speech*.²⁷⁵ Butler skriver i *Bodies that Matter* at det er gjennom inntreden i den symbolske orden at vi blir et individ (dvs. får et navn), får språk og kan gjøre oss forstått (Butler 1993:72).²⁷⁶ Som for Lacan, blir det å bevege seg utenfor det som er utsigelig for Butler å risikere seg selv som individ. Og motsatt: Å romme disse normene inne i seg for hva som kan ytres er å fullende seg selv som talende subjekt, det er altså også positivt, fordi det er den muligheten vi har til å bli subjekter i samfunnet.

Men ifølge Butler styres ikke individet bare av fortregning og det ubevisste (fra psykoanalysen).²⁷⁷ Individet tilføres også egenskaper gjennom en disiplineringsprosess, via samfunnsinstitusjonenes diskurser, noe Foucault viste i *Seksualitetens historie I*.²⁷⁸

Språket og mulighetene – eller begrensningene – som Butler mener ligger i det, er viktig rent eksistensielt, som det er hos Lacan (ES:141-142). Det er til og med livsviktig for subjektets mulighet til å overleve at man fastholder skillet mellom det dagligdage og det ikke-dagligdage: ”The play between the ordinary and non-ordinary is crucial to the process of relaborating and reworking the constraints that maintain the limits of speakability and, consequently, the viability of the subject” (ES:144).

Butler mener at individer som har vært utsatt for verbal trakassering har mulighet til å ta ordene tilbake og gi dem ny mening og dermed sitt eget liv ny mening. ”Such reappropriations [of language] illustrates the vulnerability of these sullied terms to an unexpected innocence; such terms are not property; they assume a life and a purpose for which they were never intended” (ES:161). Et språk som er ”utenfor” dagligspråket, representerer med andre ord håpet om forandring, frihet og frigjøring. Dette

²⁷⁵ Selv om Butler er kritisk til Lacan, er det ikke tvil om at hun er sterkt inspirert av både Freuds og Lacans psykoanalyse.

²⁷⁶ I *Excitable Speech* blir det å få et navn, eller navngitt som noe, tillagt stor vekt. Også her er det synonymt med det å bli et individ, få en plass i verden – eller også motsatt: å ikke få et navn eller å få et navn som ikke gjør en gjenkjennelig og akseptert som menneske.

²⁷⁷ Se for eksempel ES:9-10, 38-39.

²⁷⁸ Se for eksempel Foucault 1999:33, 110.

språket vil kunne bringe en løsning på spørsmål som angår for eksempel undertrykking og ulikhet.

I *Excitable Speech* kommer Butler med hint, men hun bringer aldri konkrete eksempler på hvordan endring faktisk kan gjennomføres. Det er en svakhet med boka, i forhold til Butlers klart uttrykte ønske om endring og revolusjon, understreket hele veien fra tittelen (the *politics* of the performative) til sluttordet (Min uthev.).

Mot slutten av *Excitable Speech* refererer Butler til ”modernitetens politiske diskurs” (“the political discourse of modernity” (ES:160-161)). Her finner en ord som universalitet, frihet, rettferdighet og likhet. Bruken av disse begrepene vil alltid på nytt framkalle de undertrykkende kontekstene som de ble brukt i, ifølge Butler (*ibid.*) For eksempel er et ord som ”universalitet” basert på utelukkningen av kvinner, slik Simone de Beauvoir også påpekte i *Det annet kjønn*.²⁷⁹ Tanken er fundert på poststrukturalismens fokus på og kritikk av dualismer, hentet fra strukturalismens forståelse av binære opposisjoner, det at et ord får sin mening gjennom relasjonen til andre ord. Butler forstår ordet ”universalitet” som bygget på en forståelse av mannen som norm, det er menn som har adgang til det universelle, og ordet får dermed sin mening nettopp gjennom det kvinner ikke er. Kvinner har dermed ikke adgang til det universelle i egenskap av å være kvinner. Her er Butler enig med Moi.

Å bruke ordene fra modernitetens diskurs kan bety å ta tilbake betydningen av dem og forandre framtiden. Jeg mener at Butler akkurat her, i motsetning til ellers, ser ut til å antyde at forandring *tross alt* kan være mulig innenfor dagligspråket. I *Touching Thought. Ontology & Sexual Difference* (2002) støtter Ellen Mortensen en slik vurdering:

Does not Butler, like many American pragmatists—among them pronounced Wittgensteinians—project a notion of linguistic being that ultimately is thought to be grounded in ordinary, everyday speech? (Mortensen 2003:38)

For når Butler snakker om gjentilegninger av allerede eksisterende ord, er det snakk om språkbruk innenfor rammen av kjent språk. Det inkluderer maktspråk, som ifølge dagligspråksfilosofien også er en del av dagligspråket:

²⁷⁹ Butler henviser her til Paul Gilroy. Referansen er noe mangelfull, det finnes ingen direkte henvisning til skriftlig materiale av Gilroy.

The word that wounds becomes an instrument of resistance in the redeployment that destroys the prior territory of its operation. Such a redeployment means speaking words without prior authorization and putting into risk the security of linguistic life, the sense of one's place in language, that one's words do as one says. That risk, however, has already arrived with injurious language as it calls into question the linguistic survival of the one addressed. Insurrectionary speech becomes the necessary response to injurious language, a risk taken in response to being put at risk, a repetition that forces change. (ES:163)²⁸⁰

”The words that wounds” er ordene i ”hate speech” og det er språk som er kjent. Hvis forandring er mulig, så kan det skje gjennom det maktspråket som blir brukt *mot* utsatte grupper. Butler sier ikke noe om at vi skal *finne* opp nye ord, men at man skal ta ord man kjenner til, dette gjelder også krenkelser, og gi dem ny mening til bruk for eksempel i politisk kamp. Hun kaller dette ”expropriation for non-ordinary means”, på norsk ”ekspropriasjon for ikke-vanlig bruk” (ES:160). En kjent språkhandling har altså mulighet til å anta ikke-dagligdags mening i en ny kontekst (ES:161). Det at ord får ny mening i ny kontekst tilsvarer, som vi har sett, det Cavell kaller projisering. Forskjellen ligger i Butlers insistering på at *resultatet* av projiseringen ligger utenfor språkets dagligdags betydninger.

7.6 Dekonstruksjon og dagligspråksfilosofi

Hvis vi sammenligner Butlers språkforståelse med Mois, ser de to ut til å ha en forskjellig oppfatning av hva (daglig)språk er. Det er også en grunnleggende ulikhet i forståelsen av hva språk er ”filosofisk sett”. Mens dagligspråksfilosofien ser på språk som én av de mulighetene mennesker har til å forstå hverandre og leve sammen på, ser vi at Butler, med Foucault, er mer skeptiske til språket fordi de ser det som sammenvevd med en maktstruktur.

Butler bruker begrepet ”språk” som en samlebetegnelse, og skriver flere steder at språk både kan ha en dagligdags og en ikke-dagligdags mening

²⁸⁰ Legg for øvrig merke til krigsretorikken, den understreker at dette er en kamp på liv og død. Ord sårer, som man blir såret i krig. ”Omgruppering”, eller ”redeployment” som Butler skriver på engelsk, er et militært uttrykk for omgruppering av troppene. Troppene skal altså ødelegge det tidligere område hvor kamper (les: uttalelsen av krenkende ord) fant sted, for at ny betydning kan oppstå.

(ES:145, 163). Språk er for Butler også tale (speech), det som det er mulig å ytre. Tale er bare én del av språket og den er alltid ute av kontroll (for oss selv), samtidig som den er regulert (av statens sensur). Ny bruk av språket kan imidlertid komme til å ytres av noen en gang i framtiden (ES:160-163). Da har språket har fått en "non-ordinary meaning", ikke-vanlig mening, eller en ikke-vanlig bruk, eller en "extraordinary", uvanlig, betydning (ES:145).

Slik er språket delt i to, en forståelig, konkret og offentlig del og en mer utsigelig og privat del: "The kind of speaking that takes place on the border of the unsayable promises to expose the vacillating boundaries of legitimacy in speech" (ES:41).²⁸¹ Dette kan føre til at makt avsløres. Hvis vi omformer det statsautoriserte språket, som for eksempel det "hate speech" er en del av, og bruker det på nye måter, vil vi "av-offentliggjøre" virkningen av den krenkende ytringen (ES:160).²⁸² "De-officialization" er ordet Butler bruker på engelsk, det er et eksempel på hennes bruk av et nyskapt ord (*ibid.*).

Til sammenligning har vi sett at også Moi er opptatt av grensene for hva det er mulig å si, men da i betydningen at det er grenser for hva vi kan "tale meningsfullt om" (Rabbås 1997:9). Alt annet er nonsens; det betyr ikke noe for oss (Wittgenstein 1997:80, §119). Dessuten er det ikke noe som avsløres, alt ligger der foran oss og har bare behov for å beskrives (§109). Wittgenstein betrakter hele språket som en dynamisk, konkret størrelse, det er som vi har sett en by i stadig utvikling.

I forhold til det skisserte språksynet hos Butler, gir det mening at hun ikke vil betrakte bruk av ord i nye, ukjente sammenhenger som dagligspråk, men heller som en annen type språk som er utenfor dagligspråket. Dette nye språket er språk som er brukt etter "bruddet" Derrida skriver om i essayet "Signature Event Context". Det var et banebrytende essay da det kom i 1972, senere publisert i *Limited Inc.* (1988), som fikk avgjørende

²⁸¹ Det er som om Wittgenstein svarer Butler direkte på dette: "Filosofiens resultater består i avsløringen av et og annet eksempel på regulær nonsens og av de kulene som forstanden har skaffet seg ved å renne hodet mot språkets grense. På kulene kan vi avlese avsløringens verdi" (Wittgenstein 1997:80, §119). Wittgenstein forstår at det er fristende å ville gå utenfor språkets grenser, men vil ikke si seg enig i at vi nødvendigvis vil finne noe lovende der.

²⁸² Men hvis man tenker på for eksempel nybruken av "queer" i USA, er det nok nettopp noe slikt Butler henviser til.

betydning for poststrukturalismens språkforståelse.²⁸³ Her skriver Derrida i et av de mest sentrale stedene i teksten:

And this is the possibility on which I want to insist: the possibility of disengagement and citational graft which belongs to the structure of every mark, spoken or written, and which constitutes every mark in writing before and outside of every horizon of semio-linguistic communication; in writing, which is to say in the possibility of its functioning being cut off, at a certain point, from its "original" desire-to-say-what-one-means [*vouloir-dire*] and from its participation in a saturable and constraining context. Every sign, linguistic or nonlinguistic, spoken or written (in the current sense of this opposition), in a small or large unit, can be *cited*, put between quotation marks; in doing so it can break with every given context, engendering an infinity of new contexts in a manner which is absolutely illimitable. (Derrida 1988:12)²⁸⁴

Et av de viktigste poengene teoretikere i tradisjonen etter Derrida har tatt videre er denne insisteringen på et tegns brudd med enhver tidligere kontekst. Derrida forstår dessuten kontekst som begrensende for meningsproduksjonen. Konteksten har preg av en tvang tegnet må frigjøres fra. Det er bruddet som gir opphavet til nye betydningsmuligheter i språket og det er også helt *nødvendig* med et slikt brudd for at ny mening skal kunne oppstå.

Essayet var et svar på og kritikk av J. L. Austins bok om talehandlinger (speech acts) og performativer, *How To Do Things With Words* (1962), og ble dermed et av få steder hvor dagligspråksfilosofien og dekonstruksjonen faktisk har hatt et krysningspunkt.²⁸⁵ Men de skilte lag ganske raskt, for det går klart fram av Derridas tekst at han ikke har mye til felles med den retningen Cavell viderefører gjennom forgjengerne Austin og Wittgenstein. Dette til tross for at Derrida tar i bruk en del av Austins teori. Men han misforstår Austin, hevder Cavell i boka *A Pitch of Philosophy* (1994).²⁸⁶

²⁸³ Her diskuterer Derrida Austins teori om "speech acts", talehandlinger. En hel poststrukturalistisk/dekonstruksjonistisk tradisjon skulle bli inspirert av denne lesningen, spesielt Butler. Se bla. ES:145, 166.

²⁸⁴ Her brukes jeg engelsk tekst, fordi dette er en original engelsk utgivelse.

²⁸⁵ Butler henviser også til performativer i *Excitable Speech*. Det ville vært en interessant studie å gå dypere inn i hennes tolkning av Austin på dette området.

²⁸⁶ Flere har i ettertid avvist Derridas lesning av Austin, deriblant Cavell. Både i *A Pitch of Philosophy* (1994) og i essayet "What did Derrida want of Austin?" i *Philosophical Passages* (1994) diskuterer Cavell dette. Cavells behandling av Derrida og Austin er for

Både Austin og Wittgenstein kritiserer (eller kanskje heller beklager) filosofiens ønske om å snakke utenfor dagligspråket, eller utenfor språkspill, mener Cavell (Cavell 2002b:5). Dette er tvert i mot ønskelig for Derrida. Ønsket om å snakke utenfor språkspill ser vi gjennom Derridas insistering på mening som stadig utsatt. Han finner støtte for dette synet i Austins bruk av begrepet ”tethering” eller på norsk; binding. Derrida tolker Austins ord om at det skriftlige ordet *ikke* er bundet til avsenderen – på samme måte som det talte ord – som en mulighet til frigjøring av tegnet fra enhver kontekst.²⁸⁷ Når dette skjer kan ny mening oppstå.

Hvis vi husker Cavells begrep om projisering, ser vi at det i og for seg er noen likheter. Både for Wittgenstein og Cavell har språket alltid mulighet til å få nye betydninger i nye sammenhenger:

We learn and teach words in certain contexts, and then we are expected, and expect others, to be able to project them into further contexts. Nothing insures that this projection will take place [...], just as nothing insures that we will make, and understand, the same projections. (Cavell 2002a:52)

En forskjell mellom Moi og dagligspråksfilosofi på den ene siden og Derrida, Butler og dekonstruksjon på den andre er at de førstnevnte ikke finner det oppsiktsvekkende eller potensielt revolusjonerende at ord kan få ny betydning. Det gjelder bare å finne en sammenheng hvor ordene kan bli gitt ny mening (eller at de tilfeldigvis får ny mening), slik Cavell beskriver det her: ”That these words are not ordinarily used in such contexts doesn’t mean they can’t naturally be given application in them (Using language depends on this ability to give application in new contexts)” (Cavell 2002a:250). Det å bruke uvante ord for å betegne et fenomen i en sammenheng man kanskje før ikke har brukt de samme ordene, betyr ikke at man ikke vil bli forstått. Det blir opp til språkbrukeren å gjøre seg forstått, finne en bruk for ordet, akkurat i den gitte sammenhengen. Det er nettopp det språkbruk handler om, ifølge Cavell (*ibid.*).

omfattende til at jeg kan gå i detalj, men jeg trekker fram de punktene som er aller mest relevante i forhold til Butler. Interessant nok nevner Butler både essayet og boka av Cavell i to noter, men da bare svært kort for å vise til at Cavell på en overbevisende måte trekker Austin i retning av Wittgenstein når det gjelder begrepet ”convention”, konvensjoner i språket. (ES:167-168, n 19 og n 24). Butler framhever også Cavells forsvar av Austins syn på poetisk språk. Dette ser ikke ut til å ha påvirket språksynet i *Excitable Speech*.

²⁸⁷ Her referer jeg til Cavells tolkning av Derrida på dette punktet i *A Pitch of Philosophy* (Cavell 1994:119).

Det er spesielt spørsmålet om forholdet mellom språk og mennesker som skiller Derridas forståelse av Austin fra Cavells. Derrida fremhever muligheten for brudd mellom ytring og den som ytrer, mens Cavell fremhever båndet et menneske har til sine ytringer. Cavell hevder at det er språkets sammenknytthet med verden ("the worldboundness of language") som er det viktigste for filosofien å være opptatt av (Cavell 1994:118). Han mener forskjellen fra Derrida kan uttrykkes som at Derridas filosofi privilegerer et konsept om *tegnet*, mens dagligspråksfilosofien privilegerer et konsept om *ordet* (*ibid.*). Ved å kommentere bruken av et begrep som "tegnet" viser Cavell til en filosofi²⁸⁸ som mener det er mulig å isolere språket og studere det som en struktur uavhengig av kontekst. Tegnet er da forstått som noe som eksisterer i seg selv, uavhengig av menneskets bruk, skilt fra mening, betydning og bruk. Bruken av begrepet "ord" understreker derimot at man ikke ser det som mulig å dele inn språket i *tegnet* og hva det refererer *til*. For en dagligspråksfilosof handler språket om kommunikasjon mellom mennesker, i en gitt kontekst. Ord blir alltid ytret, muntlig eller skriftlig, av noen, som har en intensjon om å formidle noe til noen, i en gitt kontekst. Det betyr ikke at intensjonen til avsender har mulighet til å avgjøre fullstendig hvordan budskapet blir forstått (Cavell 1994:107).

Men ved snarere å forstå språk som tegn, uten binding til verden og mennesket som bruker det, blir "bruddet" Derrida snakker om mulig. Det forstås positivt. Mens Cavell, ved å insistere på det menneskelige aspektet ved språket, vil framheve ordet som knyttet til kroppen. Dette båndet understrekes også av Austin (2003:10). Det kan se ut til at vektleggingen av det kroppslige aspektet er et teoretisk poeng som har appellert til Moi i "What Is a Woman?" og "I Am a Woman".

Cavell viser til at Austin, nettopp ved å referere til at vi er bundet av våre ord (også det skriftlige, bundet gjennom hånden som skriver), understreker det verdslige og konkrete ved dette. På den måten skal metafysiske forståelser av tilstedeværelse unngås (Cavell 1994:120-123). Det viktigste er altså at vi er bundet *av* våre ord, ikke om vi er bundet *til* dem eller ei. Derrida har derfor tolket Austins begrep om binding fra et galt utgangspunkt, ifølge Cavell. Det er heller ikke slik at vi gjennom skriften

²⁸⁸ Dette kan sees som en henvisning til positivismen, strukturalismen eller dekonstruksjon. Cavell skriver at både positivismen og dekonstruksjon "flykter fra det hverdagslige", og at positivismen banet veien for dekonstruksjon til tross for at dekonstruksjon var en motreaksjon på positivismen. Et strukturelt system ble bare byttet ut mot et annet (Cavell 1994:83).

kan unnslippe vårt ansvar for ordene mer enn i tale:

Hence Austin's tethering reverses Derrida's picture of writing as *extending the limits* – or 'relaxing' them – ('Signature Event Context,' p. 3) – of the voice or breath (as if *that* much is too obvious to mention); turns it so to speak into one of *limiting the (inevitable) extension* of the voice, which will always escape me and will forever find its way back to me. As if the price of having once spoken, [...] is to have spoken forever, to have taken on the responsibility for speaking further, the responsibility of responsiveness, of answerability, to make yourself intelligible. (Cavell 1994:125-126)

Heller enn å tro at skrift (på en bedre måte enn tale) er noe som utvider ordenes rekkevidde i det uendelige og fritar oss for ansvar for det vi uttrykker, forstår Cavell Austins begrep "tethering" som å begrense våre ords rekkevidde til en viss grad, også talen eller stemmen. Det betyr at vi må ta ansvar for våre ord, siden de alltid vil finne tilbake til avsenderen. Mois skille mellom "riktig" og "gal" teori, først og fremst uttrykt gjennom kritikken av teoretismen, trekker vekslers på denne forståelsen. Teori om kjønn må forankres i en konkret og historisk forståelse av hva det betyr å for eksempel være kvinne (WIW:4), for slik å kunne brukes politisk. Teoretisk språkbruk som ikke beholder forbindelsen til det konkrete, vil ikke kunne bidra med en slik forståelse og føre til politisk endring. I denne tankgangen finnes også ekko av Wittgensteins ord om at filosofien "fører ordene tilbake fra deres metafysiske til deres hverdagslige anvendelse" (Wittgenstein 1997:80).

Skillet mellom Butler/Derrida og Moi/Cavell (med Austin og Wittgenstein) ser ut til å gå mellom hvordan de to retningene betrakter menneskets eller subjektets muligheter for selvstendig handling gjennom språket. Vi har sett at dagligspråksfilosofien ikke skiller mellom mennesket og det å handle. Austin understreker at det er mennesker som gir ordene mening, derfor kan ikke ordene skilles fra menneskene (Cavell 1994:81). Ifølge Cavell er det denne tanken som også ligger bak Austins teori om performativene (*op.cit.* p.83). Nettopp gjennom den meningen vi gir utsagnene våre, får de en sannhetsverdi for oss. Et performativt utsagn har ingen mening utenfor rammene av den kulturen eller de språkspillene det er en del av (*ibid.*). Utsagnet får sin kraft ("force") fra den sammenhengen det ytres i. Det gjelder også for språk som ytres i en kontekst hvor makt utøves.

Butler, derimot, skiller subjektet fra selve handlingen/ytringen, i tråd med Derridas teorier. I *Excitable Speech* ser vi det ved at Butler hevder at det er språket som handler "we ascribe an agency to language" (ES:1). Det performative handler for Butler om at det er språket *i seg selv* som utfører handlingen. Da er det heller ikke mulig å komme utenom maktaspektet, siden makt og språk/diskurs henger sammen, selv om det ikke alltid kan spores tilbake til subjektet: "[P]ower cannot be easily or definitely traced to a single subject who is its 'speaker' [...]" (ES:78). Her henviser Butler til Foucaults forståelse av at makt finnes overalt ("emanating from a number of possible sites" (*ibid.*)). Enkeltindividet har ikke nødvendigvis selv makten til å gi ytringer nok kraft til at de skal fungere som krenkende ytringer. Det er staten eller loven, som ved å godkjenne hva som regnes som "hate speech", som bidrar til å gi uttrykkene den injurierende kraften de har idet de blir sagt (ES:77-78).

Hvis vi går tilbake til Derridas forståelse av språket og meningsbruddets muligheter, oppstår det en ny situasjon. For Butler er denne muligheten til brudd i språklig betydning også det som gjør politisk endring mulig:

Briefly, though, my point is this: precisely the capacity of such terms to acquire non-ordinary meanings constitutes their continuing political promise. Indeed, I would suggest that the insurrectionary potential of such invocations consists precisely in the break that they produce between an ordinary and an extraordinary sense. (ES:145)

Det understrekes her, i motsetning til hva vi så tidligere, at de lovende begrepene ikke bør være en del av dagligspråket, fordi det skal kunne være mulig å kjempe om det som har blitt avleiret i og som det dagligdagse (*ibid.*). Eller som det uttrykkes i forordet til den nye utgaven av *Gender Trouble*: "[T]here is nothing radical about common sense" (GT:xviii). Her er sunn fornuft forstått som "vanlig mening", den er konservativ og konserverende, ute av stand til å bringe endring i menneskers liv.

7.7 Filosofi, dekonstruksjon og nonsens

For bedre å forstå forskjellene mellom dekonstruksjon og dagligspråksfilosofi kan det være verdt å trekke inn filosofen Martin Stones essay "Wittgenstein on deconstruction". Essayet står i boka *The New Wittgenstein* (2001), og her er bidrag fra teoretikere som står i tradisjonen etter Wittgenstein, Cavell og Austin samlet. I essayet viser Stone at den dekonstruksjonistiske holdningen som vi finner hos Derrida også er til stede i Wittgensteins *Filosofiske undersøkelser*. Riktignok står den ikke der som en representant for Wittgensteins endelige holdning til språket. Den fungerer heller som en av hans "samtalepartnere" i boka. Stone velger å lese denne samtalepartneren som sammenlignbar med Derrida (som en representant for dekonstruksjon). Til slutt kontrasterer Stone det dekonstruksjonistiske perspektivet med det han ser som Wittgensteins egentlige standpunkt. Essayet er et av få nyere eksempler hvor dekonstruksjon og dagligspråksfilosofi blir sett i forhold til hverandre og Stone viser gjennom sin analyse at dette er en fruktbar sammenstilling.²⁸⁹

Et av Stones viktigste bidrag er å vise at dekonstruksjonen/Derrida tilbyr oss et bilde av fire tett sammenvevde forhold²⁹⁰: 1. Dekonstruksjon er nødvendig. For å få tak på de mest fundamentale forestillingene som strukturerer vår tanke må vi nærme oss dem, ikke fra innsiden eller utsiden, men dekonstruksjonelt og tvetydig opptre på begge sider av en grense.²⁹¹ 2. Dette er vanskelig, fordi vi går fram i motstand til selve det samme språket vi må bruke. 3. Filosofien har en ende, den ender i "unheard-of-thoughts" ("ennå-ikke-tenkelige-tanker") (Stone 2001:94), som det ikke finnes noen ord eller begreper for ennå, bare "kvasi-begrep" som Derridas "difference". 4. Her finnes likevel en forestilling om hva denne filosofiens stumhet eller ikke-mening (nonsens) kan være, hva det er vi kan tenke oss filosofisk som vi faktisk ikke helt klarer å forestille oss ennå, med det formål å se grensene, nåtidens grenser *som grenser*. Dekonstruksjonens diskurs skulle man da anta ikke kunne mene noe, siden vi ikke har ord ennå for det den forsøker å uttrykke. Slik er det selvsagt ikke, vil en dekonstruksjonist si, den mener noe, men det er "illegitimate", ugyldig eller ulovlig, ikke ekte eller akseptert, og dermed umulig å uttrykke i nåtidig språk. Og dette "not-in-the-present-age-legitimately-expressible thing" vil en dekonstruksjonist

²⁸⁹ Det er selvsagt en annen viktig grunn til at jeg trekker inn nettopp dette essayet av Stone i min diskusjon av Butler. Vi har sett at Butler er spesielt inspirert av Derridas "Signature Event Context" fra *Limited Inc* (1988) (ES:166).

²⁹⁰ Martin Stone refererer til at disse fire punktene nevner Derrida selv i *De la Grammatologie* (1967) (På engelsk *Of Grammatology* 1974).

²⁹¹ Stone bruker begrepet "straddle".

uttrykke, hevder Stone (*ibid.*).

Et helt sentralt spørsmål for Stone blir da hvordan det er mulig å ha en forestilling om noe som man ennå ikke kan uttrykke, og om det er nødvendig for filosofien å ha dette som mål: "[O]ur expressive frustration in philosophy is not a problem with our words at all, but rather with our relation to our words, for example, our conflictually both wanting and not wanting them to make sense" (Stone 2001:109). Som vi har sett tidligere, er dette helt i tråd med det Butler nettopp ser som potensialet til språk i forhold til endring.

Hvis ord gir mening for oss er det fordi de er et resultat av sensuren vi alle tvinges gjennom for å bli individer i samfunnet, slik Lacan, Foucault og Butler er inne på. Samtidig vil ord som ikke ennå har fått noen betydning i språket, være positivt og representere mulighetene. Her er Butler på linje med Derrida. Tanker som tilsynelatende ennå ikke kan uttrykkes i språket representerer en motstand mot det bestående, det etablerte språket, eller "received grammar", som Butler kaller det i *Gender Trouble* (GT:xviii).

Disse betraktningene er sentrale i vurderingen av hva jeg mener kan være noe av grunnen til at det ofte er vanskelig å forstå det Butler skriver. Det handler altså helt essensielt om hva det er hun vil språket skal *gjøre* for henne og hva det er hun mener at språket *er*. I *Gender Trouble* uttrykker Butler at et uvant språk eller en "forvridd" stil og uttrykksmåte – "formulations that twist grammar" – har et potensial som redskap for å forfekte radikale tanker (Butler 1999:xix). Denne forvridningen av språkbruk samsvarer med det å uttrykke "unheard-of-thoughts" som Stone skriver om i sin liste. Som vi har sett kan disse tankene bare uttrykkes ved hjelp av "kvasi-begrep" og det er blant annet det Butler forsøker å gjøre med skriften sin. Som Derrida og hans forvridning av ord for å skape begrepet "differance", forsøker Butler å skape liknende "kvasi-begrep" eller bruke begreper på en uvant måte. De nye tankene som på denne måten blir uttrykt gjennom teksten hennes, blir forstått som å være radikale fordi de er ulovlige ("illegitimate") betydninger. Stone påpeker at det er akkurat det en dekonstruksjonist vil oppnå.²⁹²

²⁹² Her kan det påpekes at Stone ikke diskuterer maktaspektet som er så sentralt hos Foucault og Butler. Men fordi en dagligspråksfilosof mener at betydningen av et ord er dets anvendelse i språket, vil det også si at makt er noe som bestemmes av hvilket bruk språket gis.

7.8 Estetikk og frigjøring

Vi har sett at i *Excitable Speech* er språkforståelsen nært knyttet til maktaspektet. Språket er noe vi er tvunget inn i, hvor det finnes begrensinger i form av sensur. Det fører igjen til at Butler opererer med et syn på at det finnes noe utenfor språket, en mulighet til å oppnå frihet ved å finne mening i ord eller bruke ord på en ny måte som vil frigjøre oss fra språkets tvang midlertidig. Men denne muligheten ligger i en fremtid, i nåtiden er den umulig å utsi, det finnes ingen ord som kan uttrykke den, og det kan være vanskelig å se for seg endringsalternativ. Likevel ser det ut til at Butler *finner* en mulighet for endring, i hvert fall delvis, hos Derrida og hans syn på språket/tegnet som grunnleggende (i seg selv) frigjort fra kontekst og at språket kun har autoritet gjennom repetitivt bruk, det vil si at det stadig må bekrefte sin makt gjennom gjentakelse. For Butler og Derrida åpner denne gjentakelsesprosessen for brudd på mening hvor ny mening kan oppstå og endring kan skje: "The name one is called both *subordinates and enables*, producing a scene of agency from ambivalence, a set of effects that exceed the animating intentions of the call" (ES:163) (Min uthev.). For Butler er det denne *ambivalensen* som produserer den subversive effekten i språket som gir mulighet til endring. Vi kjenner igjen det attraktive ved det tvetydige som ligger i dekonstruksjonens grunntanker.

Butlers prosjekt i *Excitable Speech* som i *Gender Trouble* er et språkfilosofisk, estetisk-teoretisk frigjøringsprosjekt. Det hun har til felles med Moi er en bevissthet om språkbruk som skaper tydelige poetiske effekter i teksten. Det estetiske kommer inn som et viktig moment i hennes nyskaping av og bruk av likelydende ord. Gjentakelsene av dem preger og strukturerer teksten. Dette kan gjøre teksten vanskelig tilgjengelig, selv om tema er aktuelt. Det får vi bekreftet gjennom de gode diskusjonene av rettspraksis rundt "hate speech". Her er hennes analyse innsiktsfulle og til ettertanke.

For å oppsummere: Både poststrukturalismen og dagligspråksfilosofien er opptatt av at mening ikke er fastsatt i språket *i seg selv*.²⁹³ Men holdningen til språket er likevel ulikt. En vesentlig forskjell på Moie og Butlers språklige uttrykk handler om hva de vil at språket skal *gjøre* for dem. Hvis vi viderefører dette til deres teoretiske språk ser vi at de har et ulikt utgangspunkt i synet på teori. I tidligere kapitler har vi sett at Moie vurderer teori og filosofi som en mulighet for oppklaring av vanskelige spørsmål.

²⁹³ Et poeng også Christine Hamm framhever (Hamm 2006:52).

Det er ”teori som terapi” for feminismen, for å løse konflikter og føre den videre. Søkelyset er på det konkrete; teori skal bidra *konkret* politisk. Dette får følger for det språklige idealet: Språket skal være klart, tydelig og tilgjengelig for leseren.

For Butler er en forvridning av det språklige uttrykket *samtidig* en politisk handling. Språket skal gjøre en jobb med å bringe politisk endring, derfor må teksten være subversiv. Målet for teksten er derfor nettopp å uttrykke et opprør mot makt gjennom å oppheve de vante betydningene i språket, for slik å få leseren til å reflektere over egen holdning til språket. På den måten kan teksten få politiske konsekvenser.

8 Konklusjon: Tekst, retorikk og feministisk teori

Et av avhandlingens overordnede mål har vært å studere sakprosa ut fra tekst- og litteraturvitenskapelige premisser. Det har vært viktig å framvise at en sakprosatekst er et kreativt arbeid. I avhandlingen har vi sett at både Toril Moi og Judith Butler er opptatt av hvordan de skriver teori. Tekster fra begge har derfor vært spesielt interessante analyseobjekter. Avhandlingen har undersøkt det språklige og stilistiske uttrykket, og hvordan subjektet i teksten konstrueres. Men vel så sentralt har det vært å avdekke hva det betyr at tekstene innehar flere implisitte filosofiske og teoretiske forståelser. Da har vi funnet at både innholdet og uttrykket er viktige for hva det er som gjør tekstene spennende og utfordrende. I avhandlingen har vi studert virkemidlene som er med på å overbevise leseren. Når vi leser fagtekster legger vi ofte ikke merke til grepene i teksten. De har vi kunnet oppdaget gjennom en retorisk og narratologisk analyse.

8.1 Retorikk og tekst

I avhandlingen har jeg brukt retorikkteori som analysegrep på de utvalgte tekstene. Vi har sett at ulike virkemidler fra klassisk retorikk er hyppig brukt for å fremme synspunkter i tekstene. Et av de aller viktigste virkemidlene vi fant i Moises tekster var etableringen av et sterkt og selvbevisst subjekt allerede i starten av teksten. Dermed opprettes en nærhet til leseren, som dermed får mer tillit til teorien som formidles.

Det er noe udefinerbart over det *leseverdige* ved en tekst. I avhandlingen har jeg derfor lagt vekt på at også fagtekster må analyseres med henblikk på hvordan teksten framstår for en tenkt leser. Vi har sett at Moises tekster gjerne vil inkludere leseren. Til det benyttes virkemidler som konstruksjon av et troverdig kvinnelig subjekt leseren kan identifisere seg med, blant annet gjennom formidlede erfaringer. Men subjektet har også stor autoritet, formidlet gjennom et bredt kunnskapsspekter, som også bidrar til at leseren overbevises.

Det er en sterk bevissthet rundt språkbruk i tekstene til Moi. Språket er klart, tydelig, men også nyskapende og medrivende, noe som gjør tekstene interessante og gode å lese. Sammen med en oversiktlig struktur, gjør disse elementene at budskapet blir løftet fram fra teksten. Men vi fant også at den

detaljrike informasjonsmengden kan medvirke til å undergrave klarheten i teksten, noe som innebærer at leseren risikerer å miste tråden.

Mer overraskende enn funnet av de retoriske virkemidlene som fremmet troverdighet og overtalelse, var det at tekstene også benytter seg av poetiske virkemidler som vi vanligvis forbinder med fiksjonslitteratur. En retorisk analyse handler ikke bare om å analysere teksten som en form for overtalelse. Like viktig er det å analysere hvordan språket konstruerer og presenterer tekstens verden for oss. I avhandlingen har en retorisk analyse vist at språklige uttrykk som metaforer, ironi, rytme - samt komposisjon, er virksomme for å produsere tekstlig mening også i sakprosaetekster.

Ved å bruke narratologi så vi at tekster som vanligvis ikke blir regnet som litterære kan analyseres på en tilsvarende måte som skjønnlitteratur. Slik har metoden vist at det i tekster og et forfatterskap som ikke har blitt studert på denne måten før, kan frigjøres nye betydningslag. Ved å se på tekstene som en form for *forskerfortelling*, hvor det kvinnelige subjektet, fortelleren, beretter hvordan hun går fram for å undersøke et vitenskapelig problem med tanke på løsning, har vi oppdaget nye sider ved tekstenes struktur. Narratologisk teori har forhåpentligvis gjort det lettere å få øye på de retoriske strategiene som ligger nedfelt i flere ulike nivå i teksten.

Mens tematisk orienterte kritikere i litteraturvitenskapen har lett etter en særegen stemme og subjektivitet i tekstene, har andre (fra for eksempel dekonstruksjon) hevdet at opplevelsen av et subjektivt nærvær i en tekst, må forstås som en språklig *effekt*. Da blir det mindre nærliggende å tenke på stemmen i teksten som tilhørende en kropp i den virkelige verden. Teksten har da skapt et språklig uttrykk som ikke korresponderer med noe vi kan kalle virkeligheten. Da flyttes vår oppmerksomhet over på den måten teksten operer på, uavhengig av enhver kontekst. I spranget over til en slik retorisk lesemåte, ligger det implisitt at tekstens virkelighet er språklig konstruert. Det var derfor viktig i deler av analysen å skille mellom virkeligheten *utenfor* teksten og virkeligheten *i* teksten, det samme gjaldt forfatter *av* teksten og subjektet *i* teksten. Da ble det også mulig å se at jeg'et i teksten ikke alltid var "subjektet" i teksten, men noe som opererte som et mangetydig og avansert retorisk instrument som skilte ut – og bandt sammen – ulike tekstsegment.

Vi har sett at både dekonstruksjon og dagligspråksfilosofi forstår språket som å ikke inneholde mening *i seg selv*. Både avsender, budskap, kontekst og mottager er avgjørende i meningsproduksjonsprosessen. Overført til

analysene i denne avhandlingen har det vært sentralt å se tolkningene som mangetydige og åpne, samtidig som det har vært viktig å sette tekstene inn i kontekster der de gir mening, både i forhold til forfatter og leser. Derfor har avhandlingen benyttet både en klassisk forståelse av retorikk, altså hva som gjør en tekst god, slik at den kan overbevise leseren, og en dekonstruktiv tilnærming som ser teksten som et flertydig meningsproduksjonssystem. Den siste tilnærmingen har vært viktig for å studere tekstens retorikk isolert sett, adskilt fra omkringliggende forhold.

De valgte analysemetodene i avhandlingen har i stor grad vært formalistiske. De har betraktet teksten innenfra. En innvending mot mitt valg av metode, er at dette i liten grad dekker konteksten, det vil si forholdet mellom Mois tekster og samtiden. Det har avhandlingen forsøkt å motvirke ved å trekke inn debatter og andres tekster, fra tiden rundt utgivelsen av *Sexual/Textual Politics* og fram til *What Is a Woman? And Other Essays*.

Samtidig har avhandlingen påvist at en retorisk tekstnær analyse faktisk også har bidratt til å forklare *kontekstuelle* forhold. Ved å avdekke konstruksjonen av *Sexual/Textual Politics* på ulike nivå, det vil si både tema og stil, ble det mulig å analysere konkret hvilken effekt boka har hatt på en tenkt lesergruppe. Det var altså ikke bare det som stod skrevet, men *måten* det ble uttrykt på, gjennom valg av ord og stil, som gjorde at enkelte lesere kunne bli kritiske til teksten. Ved å trekke inn teori om felt fra Bourdieu ble det anledning til å plassere boka som en del av et dynamisk akademisk-feministisk felt i utvikling. Dette perspektivet gjorde det lettere å forstå de ulike rollene boka spilte i samtiden, både som kritisk røst og pådriver for endring.

Den kontekstuelle lesningen innebar en studie av hvilke teoretiske inspirasjonskilder som finnes i de utvalgte tekstene. Avhandlingen fant at de intertekstuelle relasjonene mellom Mois essays og tekster fra dagligspråksfilosofien og Beauvoir var mangefasetterte. I ”I Am a Woman” drøfter Moi ulike måter å skrive teori på, ikke bare for å komme fram til en måte å skrive på selv, men for å gjøre seg forstått. Både Beauvoirs og Wittgensteins filosofiske stil og metode har vært avgjørende viktig for Mois egen skrivemåte.

Påvirkningen fra Beauvoirs filosofi kommer til syne også i andre deler av Mois forfatterskap. Avhandlingens analyse av biografien *Simone de Beauvoir* viste at Moi også gjennom studier av Beauvoirs liv og

skjønnlitterære tekster, fant fram til avansert filosofi om seksualitet og kjønn, spesielt for kvinners situasjon i et mannsdominert samfunn. Personlig genealogi var metoden som muliggjorde en slik analyse, og avhandlingen avdekket at Mois bok framstår som nyskapende innenfor biografisjangeren.

I avhandlingen har vi sett hvor viktig Beauvoir har vært gjennom hele Mois karriere. Mer overraskende har det vært å se at påvirkningen fra en annen filosofisk retning har vært vel så viktig.

Det har til nå vakt liten interesse at Moi har en spesifikk filosofisk tilnærming til feministisk teori som stammer fra Wittgenstein, Austin og Cavell, kalt dagligspråksfilosofi. Et hovedmål med avhandlingen har derfor vært å vise at denne påvirkningen er svært sentral for Moi, både som tekstprodusent og som teoretiker. Analysen av tekstene viste at denne inspirasjonen har vært der helt siden 1985. Avhandlingen har avdekket at det særlig er i de dagligspråksfilosofisk inspirerte delene av Mois tekster at hennes *egen* teoretisering kommer til uttrykk. Dermed har hypotesen om at Mois tekster har utviklet seg fra å handle om andre feministiske teoretikere, til å utforme en egen filosofi, med fokus på kjønn og kropp, seksualitet og begjær, i stor grad blitt bekreftet. Selv om avhandlingen viser tilløp til denne teoriutviklingen allerede i *Sexual/Textual Politics*, er det dekning for å si at det var først med de nyeste essayene i *What Is a Woman? And Other Essays* at egen teoriutvikling overtok hos Moi.

Ved å undersøke de transtekstuelle forbindelsene mellom de to essayene "What Is a Woman?", "I Am a Woman" og dagligspråksfilosofi har vi sett at Toril Mois prosjekt kan sees som et teoretisk utviklingsprosjekt for kjønnsforskning generelt. "What Is a Woman?" og "I Am a Woman" forsøker på hvert sitt vis å fremme en ny måte å teoretisere omkring kjønn og kropp på. Begge representerer de et forsøk på å starte på nytt, de er bidrag til noe jeg vil kalle et nytt grunnlag for feministisk teori. Avhandlingen har forklart hvordan Wittgensteins, Austins og Cavells filosofi kommer til uttrykk i Mois tekster. Vi får da demonstrert hva det vil si å skrive feministisk teori fra et dagligspråksfilosofisk ståsted.

Som vi så var bestanddelene fra dagligspråkfilosofien og fra Beauvoirs filosofi også å betrakte som retoriske virkemidler. I "What Is a Woman?" fant jeg at filosofene skulle understreke hovedsynspunktene i teksten, siden påstanden var at poststrukturalistisk feminisme verken kan forklare hva kjønn er eller bidra til konkrete, politisk holdbare løsninger for en

feministisk bevegelse. Som uttrykk for en indre dynamikk som oppstod i teksten virket dermed de to hypotekstene (Beauvoir og dagligspråksfilosofi) sammen. Den enkle hypertekstuelle referansen fra Beauvoir, der tema ble transformert og uttrykt på en annen måte i Mois tekst, gikk over til å bli en langt mer kompleks hypertekstuell referanse. Det samme gjaldt de hypertekstuelle referansene fra dagligspråksfilosofien, de viste seg også som mer sammensatte enn de eksplisitte henvisningene skulle tilsi. Slik fikk avhandlingen påvist at en analyse av transtekstualitet i stor grad var nødvendig for å få avdekket de komplekse og avanserte sidene ved tekstene.

8.2 Tekst og teori

Som vi så i gjennomgangen av dagligspråksfilosofi, er filosofi som kritikk og som terapi spesielt viktig for Moi. Filosofiske problemer har oppstått ved at ordene vi bruker ikke betyr noe for oss, ved at de er fjernet fra en alminnelig bruk i en konkret kontekst. En undersøkelse av språkbruk er altså sentralt for en dagligspråksfilosof. Avhandlingen avdekket at en slik språkbruksanalyse ligger til grunn for Mois to essay "What Is a Woman?" og "I Am a Woman". Her er undersøkelsen av kvinne-begrepet sentralt. Analysene i avhandlingen fant at Mois bruk av dagligspråksfilosofi kan sees som et nytt bidrag til feministisk teoriutvikling.

Bruken av ordet "kvinne" er stadig gjenstand for debatt i feministisk teori. Forståelsen av hva en kvinne er, henger igjen sammen med forståelsen av hva kjønn er. Fordi de to essayene går inn i denne diskusjonen, analyseres forestillingen om det kjønnete mennesket som språklig oppdelt i en biologisk og en sosial del (sex/gender). Denne forståelsen blir av Moi funnet lite tilfredsstillende.

Mois inspirasjon fra dagligspråksfilosofien gjør at det blir viktig å finne tilbake til en konkret bruk av ord som beskriver kjønn. Avhandlingen fant at kapittel V i "What Is a Woman?" er et viktig, men oversett, kapittel hvor nettopp en slik språkbruksanalyse blir utført. En poststrukturalistisk forståelse av transseksualitet avvises i Mois tekst fordi forståelsen fortsatt bunnar i et todelt system med biologiske og sosiale kategorier for kjønn, selv om todelingen åpnes opp ved at sosialt kjønn forstås som performativt eller flytende. Som argument blir det brukt at transseksuelle selv sier at det er identiteten (sosialt kjønn) som er stabil – og ikke kroppen. Opp imot dette hevder Moi at den eneste måten vi kan forstå kjønnete erfaringer på, er ved å undersøke de konkrete, enkelte tilfellene, så også med

transseksuelles erfaringer. Her vil det å forstå kroppen som situasjon være et bidrag til nye teoretiske innsikter.

Avhandlingen fant at Moïs forslag til ”filosofisk terapi” for feministisk teori handler om at det ikke er behov for den kompliserte utlegningen som finnes i poststrukturalistisk kjønnteori om forholdet mellom biologi og menneskelige egenskaper. Ifølge Moi er det ingenting som går tapt av filosofiske innsikter om kroppen dersom en går bort fra forståelsen av kjønn som delt i to. Den filosofiske terapien består i å innse det. Da kan vi se at det også er nok å benekte at det ikke er noen nødvendig sammenheng mellom biologi (biologisk kjønn) og sosiale normer (uttrykt gjennom sosialt kjønn), for å løse problemet med biologisk determinisme, ifølge Moi.

Som analysen av Butlers tekster viste, forstår queer teori heteronormativitet som en ontologisk størrelse. Det vil si at den heteronormative diskursen produserer og konstruerer subjektets kjønn/ seksualitet gjennom å sette ord på (normere) hva som er korrekt kjønn, fordi diskursen er gjennomsyret av makt. I avhandlingen kom det fram at Moi, basert i Wittgensteins, Austins og Cavells filosofi, forstår normbegrepet annerledes enn de poststrukturalister hun kritiserer.

Kartleggingen av dagligspråksfilosofien viste en forståelse av at språk ikke *i seg selv* har produserende makt, det er hvordan et begrep blir brukt, hvilken mening det gis, og i hvilken ideologisk sammenheng, som er det avgjørende. Avhandlingen har vist at for Moi handler normering *konkret* om hvilke sosiale normer som legger begrensninger på hvordan vi kan utfolde vår kropp eller seksualitet.

I avhandlingen kom det fram at Beauvoirs teorier er en del av Moïs forsøk på å gi en konkret forståelse av hva en kvinne er. Dette kommer til uttrykk ved at hun innfører ”kroppen som situasjon” heller enn ”kjønn”. Kroppen er utgangspunktet for alt vi gjør i verden, og alt verden gjør med oss. Uansett kroppens materielle struktur, vil den kroppen vi har, prege hvordan vi vil bli. Vi fant at Moi ser forbindelsen mellom kropp og seksualitet, og kropp og subjektivitet, som kontingent. Det vil si at kroppens struktur til å begynne med ikke automatisk angir hvilken seksualitet et menneske har. Da blir mulighetene uendelige for hvordan kropp og seksualitet kan være organisert eller strukturert.

Moi påpeker at kroppen kan vi i utgangspunktet gjøre hva vi vil med, mens den historiske situasjonen vi blir født inn i vil gi oss noen rammer for hva det faktisk er mulig for oss å gjøre. Hvordan seksualitet og kjønn forstås i samtiden vår, påvirker hvordan vi forstår oss selv. Men vi har også mulighet til å påvirke det samfunnet vi lever i til å oppfatte oss på en annen måte. Dette gjør at vi har en relativ frihet. Avhandlingen avdekket at Moi spesielt er inspirert av Beauvoir sine to forståelser av frihet, en eksistensiell frihet og en konkret frihet. Alle er i utgangspunktet frie, men vil være avhengige av en bestemt historisk situasjon (hvor normering forekommer). Den relative friheten gjør det mulig å forstå kropp og seksualitet, eller kropp og subjektivitet, som kontingent. Kroppen som situasjon er utgangspunktet, og skillet mellom biologisk kjønn og sosialt kjønn blir dermed uviktig, ifølge Moi. Det viktigste blir å understreke at biologi ikke gir grunnlag for sosiale normer.

I tillegg til å forstå kroppen som situasjon, fant vi at Beauvoirs forståelse av kroppen som *bakgrunn* bidrar til å utdype Mois forståelse av hva normering er. Kroppen er vår situasjon (for oss selv), mens den for andre vil utgjøre en bakgrunn, som vi blir vurdert ut fra. Da blir kjønn bare én faktor ved et menneske, samtidig som det er en faktor det ikke går an å se bort fra. Vi har sett at Moi påpeker viktigheten av at individet selv, i den grad det er mulig, bør kunne få avgjøre når kroppen skal være av bestemmende betydning eller ikke.

Selv om Moi gjennom en nytenkning av det fenomenologiske *situasjonsbegrepet*, og forståelsen av kroppen som bakgrunn, bidrar til en *annen* forståelse av seksuell normering enn det queer teori tilbyr, har avhandlingen funnet at Mois tekster like fullt har et skarpt blikk for normering og stiller spørsmålstegn ved blant annet *heteroseksuell* normativitet.

I biografien om Simone de Beauvoir så vi at Moi er kritisk til det hun ser som en ganske søkt oppvurdering av heteroseksuell praksis i Beauvoirs egne tekster. Det medfører dessuten at Moi kan problematisere at ikke all heteroseksuell aktivitet passer inn i det som tradisjonelt betraktes som normativt korrekt. Men, som vi har sett, mangler biografien en fullt ut gjennomgripende teoretisering av hvordan kjønn og seksualitet formet Beauvoir innenfor en strengt heteronormativ kontekst som det franske samfunnet var på denne tiden. Dette fant avhandlingen ikke minst skyldtes at Moi la hovedvekt på psykoanalysen som forklaringsmodell. Biografien mister da av syne målet om å se Beauvoir som et produkt av flere ulike,

men sammenvevde, diskurser.

Som jeg hevdet innledningsvis er det viktig for Moi at kritikk skal fungere konstruktivt og kreativt. Dette for å generere ideer og tanker som kan bedre situasjonen for kvinner i alle deler av samfunnet. Ved å sette søkelyset på hva kritikk er og hvordan kritikk bør framføres, har Moi bidratt til å belyse og debattere en viktig del av det feministiske prosjektet. I avhandlingen har vi sett at hennes egne tekster er fremragende eksempler på kritiske analyser. Moi er en forfatter som legger stor vekt på logikk og stringens. Hun viser konkret både sine egne og andres ”kort” underveis og dette gjør tekstene mer åpne, redelige og inkluderende.

Det er særlig det hun kaller ”teoretismen” innen poststrukturalismen Moi kritiserer. Gjennom sin kritikk av ”teoretismen” viser Toril Moi at hun er bevisst på hvordan man som forsker danner og formidler teori. Med tanke på kjønnsforskningens miljøets sterkere fokus på teoriutvikling, har det vært interessant å undersøke nærmere hva Moi mener om dette, og om mulige konsekvenser det kan ha for framtidig teoridanning. Med teoretisme mener Moi troen på at rett teori kan gi rett politikk. I følge Moi kan ingen teoretisk retning garantere for en politikk som vil bidra til for eksempel mer rettferdighet for undertrykte kvinner. Som vi har sett, bunner denne forståelsen i hennes syn på språket, også teoretisk språk. Det er ikke teorien i seg selv, gjennom språket den bruker, som kan endre politiske realiteter. Bare gjennom å bruke det teoretiske språket i en konkret kontekst det kan forstås i, vil teori kunne brukes politisk. Det vil igjen kunne føre til endring, over tid. Men det kan påpekes at et slikt syn på språkets muligheter stiller sterke krav til etisk korrekte holdninger spesielt hos avsenderen.

Ved å betrakte Moises tekster historisk, har vi sett at de går inn i mange av de viktigste kjønnsforskingsdebattene i sin tid. Særlig har debatten stått om Judith Butlers teorier. Som et ledd i kontekstualiseringen av Moises forfatterskap, foretok avhandlingen derfor en analyse av Judith Butlers tekster. Selv om både Moi og Butler er samtidige teoretikere og har forbausende mye til felles når det gjelder teoretisk utgangspunkt, som poststrukturalisme, Beauvoir, psykoanalyse og språkfilosofisk interesse, har de endt opp med ganske forskjellige ståsteder. Frigjøring fra undertrykking enten det gjelder kjønn eller seksualitet er likevel noe begge fortsatt er opptatt av.

Men de skiller lag når det gjelder språkfilosofisk forankring. Analysen av Butlers språkforståelse har blitt brukt for å forklare hvorfor Moi forstår Butler som hun gjør i *What Is a Woman? And Other Essays*. En transtekstuell undersøkelse kan utvide forståelsen *både* av de mer skjulte hypertekstuelle referansene til andre tekster i Moïs arbeider og de tekstene som behandles eksplisitt kritisk.

Butlers språkforståelse framkom gjennom en analyse av to av hennes tekster, *Gender Trouble* og *Excitable Speech*. Denne språkforståelsen ble så sammenlignet med Moïs og dagligspråksfilosofiens språksyn. Butlers tekster har blitt kritisert for å være vanskelig tilgjengelige. Avhandlingen fant at Butlers prosjekt på mange måter kan sees som et språkfilosofisk, estetisk-teoretisk frigjøringsprosjekt. Det estetiske uttrykket er viktig for henne. Noe vi ser i nyskaping og favorisering av ord som best kan uttrykke teorien og samtidig undergrave diskursens maktspråk. Den uvante sammenstillingen av ord og gjentakelsene av dem skaper en egen struktur i Butlers tekster. Det kan være dette som har gjort at hun har blitt kritisert for å ha et vanskelig språk. Oppbyggingen av tekstene viser igjen til den bakenforliggende filosofiske forståelsen av subjektet og av språket. Avhandlingen avdekket at det helt essensielt handler om hva det er Butler vil språket skal *gjøre* for henne og hva det er hun mener at språket *er*. Vi så at Butler uttrykte at et uvant språk eller en "forvridd" stil og uttrykksmåte har et potensial for å forfekte radikale tanker.

I sine siste bøker ser det fortsatt ut til at Butler har det samme språkfilosofiske grunnsynet, selv om hun har begynt å arbeide med andre tema. Fremdeles er hun en sentral teoretiker, men mange signaler tyder på at det poststrukturalistiske hegemoniet er på hell. I nordisk kjønnsforskning er det i ferd med å skje endringer på det teoretiske feltet og Sveriges "queerdronning", Tiina Rosenberg, uttalte i en forelesning ved NTNU våren 2006, at hun var på vei over til materialistisk feminisme. Norges forskningsråd har gjennom sine siste kjønnsforskningsprogram dessuten etterspurt en satsning på utvikling av ny teori. Når poststrukturalismens siste knoppskyting, queer teori, og dens innflytelse er dalende, åpnes det opp for andre teoriretninger. Det er derfor mulig at dagens kjønnsforskningsmiljø etter hvert vil få øynene mer opp for Moïs nyteoretisering, både av Beauvoir og dagligspråksfilosofien.

Spørsmålet er også hvor Moïs teoretiske vei går videre. Det er vanskelig å tenke seg at det ikke fortsatt skal handle om kjønn, seksualitet og kropp. De senere årene ser det imidlertid ut til at Moi har beveget seg mer tilbake til

det litteraturvitenskapelige feltet. Det framkommer ikke minst av hennes nylig utgitte verk om Ibsen. Utviklingen viser at forfatterskapet følger et ganske bestemt mønster. Fra en teoretisk preget bok, som *Sexual/Textual Politics*, fulgte et mer tekstnært litteraturvitenskapelig analytisk perspektiv i *Simone de Beauvoir*. Så dreide forfatterskapet tilbake til teori og teoriskrivning, i *What Is A Woman? And Other Essays*, før de litteraturvitenskapelige undersøkelsene igjen stod i sentrum i *Henrik Ibsen and the Birth of Modernism*. Selv om det er romaner eller drama som diskuteres, finner vi imidlertid alltid en bakenforliggende tanke om å utvide det teoretiske feltet som analysene foregår innenfor. Ofte er det nye og uventede innfallsvinkler og ulike sjangere som undersøkes og utprøves. Det forteller at arbeidene tilhører et særpreget og omfattende akademisk forfatterskap, som vitner om imponerende kapasitet og kompetanse, både i en norsk og en internasjonal sammenheng.

9 Bibliografi

- Altman, M. 2000. Anmeldelse av *What Is a Woman? And Other Essays*, av T. Moi. *The Women's Review of Books* (October Issue) XVIII (1): 6-7.
- Andersen, B. 2005. Alf Prøysens visekunst i lys av sommerens debatt. Foredrag holdt 6. april. Oslo: Institutt for kriminologi og retts sosiologi, Universitetet i Oslo.
- Aristoteles. 1991. *Retorik*. København: Museum Tusulanums Forlag.
- Aristoteles. 1989. *Om diktekunsten*. Oslo: Dreyers Forlag.
- Aurdal, M. og H. Helseth. 2005. En kvinnes universelle erfaring. *Fett* nr. 2:32-35.
- Austin, J. L. 1961/1979. *Philosophical Papers*. Oxford: Oxford University Press.
- Austin, J. L. 1962/2003. *How to do things with words?*. Cambridge: Harvard University Press.
- Barthes, R. 1977/1997. The death of the author. I *Modern Criticism and Theory. A Reader*, red. D. Lodge, 167-172. London/New York: Longman.
- Barthes, R. 1993. Tekstteori. I *Moderne litteraturteori. En antologi*, red. A. Kittang, 70-85. Oslo: Universitetsforlaget.
- Bauer, N. 2001. *Simone de Beauvoir, Philosophy, and Feminism*. New York: Columbia University Press.
- Beauvoir, S. d. 1943/1999. *She Came to Stay (L'invitée)*. New York: W. W. Norton & Company.
- Beauvoir, S. d. 1949/2000. *Det annet kjønn*. Oslo: Pax Forlag.

- Beauvoir, S. d. 1958/1998. *En veloppdragen ung pikes erindringer*. Oslo: Pax Forlag.
- Benestad, E. E. P. 2007. Legen sa: Bli syk!. *Aftenposten*, 25.mai.
- Bostad, I. 2004. Tro eller tvil? En rekonstruksjon av filosofisk skeptisisme. Akademisk avhandling, Universitetet i Oslo.
- Bourdieu, P. 1979/2002. *Distinksjonen* Oslo: De norske bokklubbene.
- Bourdieu, P. 1992/2000. *Konstens regler: Det litterära fältets uppkomst och struktur*. Stockholm/Stehag: Brutus Österlings Bokförlag.
- Broady, D. 2000. Innledning. I *Konstens regler: Det litterära fältets uppkomst och struktur*, P. Bourdieu, 9-28. Stockholm/Stehag: Brutus Österlings Bokförlag.
- Butler, J. 1990/1999. *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity*. New York: Routledge.
- Butler, J. 1997. *Excitable Speech: A Politics of the Performative*. New York: Routledge.
- Butler, J. 1993. *Bodies that Matter: On the Discursive Limits of "Sex"*. New York: Routledge.
- Butler, J. 2004a. *Precarious Life: The Power of Mourning and Violence*. New York: Verso.
- Butler, J. 2004b. *Undoing Gender*. New York: Routledge.
- Butler, J. 2005. *Giving an Account of Oneself*. New York: Fordham University Press.
- Cavell, S. 1969/2002a. *Must we mean what we say?*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Cavell, S. 1979/1999. *The Claim of Reason: Wittgenstein, Skepticism, Morality, and Tragedy*. New York: Oxford University Press.

- Cavell, S. 1996. *A Pitch of Philosophy: Autobiographical Exercises*. Cambridge: Harvard University Press.
- Cavell, S. 2002b. The Wittgensteinian Event. Forelesning holdt 25. oktober. New York : Department of Philosophy ved New School University.
- Chisholm, D. 1997. Moi, Toril. I *Encyclopedia of Contemporary Literary Theory. Approaches, Scholars, Terms*, red. I. Makaryk, 428-429. Toronto: University of Toronto Press.
- Conant, J. 1998. Wittgenstein on Meaning and Use. *Philosophical Investigations* 21 (3): 222-250.
- Crary, A. og R. Read, red. 2001. *The New Wittgenstein*. New York: Routledge.
- Cuddon, J. A. 1992. *The Penguin Dictionary of Literary Terms and Literary Theory*. London: Penguin.
- De Man, P. 1982/1997. The resistance to theory. I *Modern Criticism and Theory. A Reader*, red. D. Lodge, 355-371. London/New York: Longman.
- Derrida, J. 1988. *Limited Inc.*. Evanston: Northwestern University Press
- Eagleton, T. 1983. *Literary Theory. An Introduction*. Oxford: Blackwell.
- Egeland, M. 2000. *Hvem bestemmer over livet? Biografien som historisk og litterær genre*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Fafner, J. 1977/2005. *Retorik. Klassisk og moderne. Indføring i nogle grundbegreper*. 9. rev. utg. København: Akademisk Forlag.
- Foucault, M. 1969/1997. What is an author?. I *Modern Criticism and Theory. A Reader*, red. D. Lodge, 197-210. London/New York: Longman.
- Foucault, M. 1993. *Diskursens ordning. Installationsföreläsning vid Collège de France den 2 December 1970*. Stockholm/Stehag: Brutus Östlings Bokförlag, Symposion.

- Foucault, M. 1976/1999. *Seksualitetens historie I: Viljen til viten*. Oslo: Pax Forlag.
- Fraser, M. 1999. *Identity without Selfhood. Simone de Beauvoir and Bisexuality*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Gallop, J. 1992. *Around 1981. Academic Feminist Literary Theory*. New York: Routledge.
- Genette, G. 1972/1995. *Narrative Discourse. An Essay in Method*. Ithaca: Cornell University Press.
- Genette, G. 1982/1997. *Palimpsests. Literature in the Second Degree*. Lincoln/London: University of Nebraska Press.
- Grepstad, O. 1997. *Det litterære skattkammer. Sakprosaens teori og retorikk*. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Grosholz, E. R., red. 2004. *The Legacy of Simone de Beauvoir*. Oxford: Clarendon Press.
- Grønstøl, S. B. 1986. Om å dekonstruere ein stillingskrig og å rekonstruere ein debatt (Anmeldelse av *Sexual/Textual Politics*, av T. Moi). *Nytt om Kvinneforskning* nr. 5:44-47.
- Hamm, C. 2006. *Medlidenhet og melodrama. Amalie Skrams romaner om ekteskap*. Oslo: Unipub forlag.
- Hatlehol, B. 1998. Mest for de skolepikeflinke (Anmeldelse av *Hva er en kvinne? Kjønn og kropp i feministisk teori*, av T. Moi). *Vinduet*. <http://vinduet.no/tekst.asp?id=149> (Hentet 17. juli 2007).
- Hestad, K. M. 2006. Mer enn et ikon?. *Fett* nr. 1:38-39.
- Hirsch, M. og E. F. Keller, red. 1990. *Conflicts in Feminism*. New York: Routledge.
- Holst, C. 2005. *Feminism, Epistemology & Morality*. Akademisk avhandling, Universitetet i Bergen.

- Holter, H., B. Halsaa, J. v. d. Ros, E. Skjønberg, B. Øvrelid. 1996. *Hun/han. Kjønn i forskning og politikk*. Oslo: Pax Forlag.
- Huffer, L. 2001. Anmeldelse av *What Is a Woman? And Other Essays*, av T. Moi. *SubStance* 30 (1&2): 262-266.
- Janik, A. og S. Toulmin. 1996. *Wittgenstein's Vienna*. Chicago: Elephant Paperbacks, Ivan R. Dee Publisher.
- Kauffman, L. 1989. Introduction. I *Gender and Theory. Dialogues on Feminist Criticism*, red. L. Kauffman, 1-9. Oxford: Basil Blackwell Ltd.
- Kjeldsen, J. E. 2004. *Retorikk i vår tid. En innføring i moderne retorisk teori*. Oslo: Spartacus Forlag.
- Knight, D. 2000. Anmeldelse av *What Is a Woman? And Other Essays*, av T. Moi. *MLN (French Issue)* 115 (4): 827-830.
- Kristeva, J. 1997a. Linguistics, Semiotics, Textuality. I *The Kristeva Reader*, red. T. Moi, 23-89. Oxford: Blackwell Publishers Ltd.
- Kristeva, J. 1997b. Stabat Mater. I *The Kristeva Reader*, red. T. Moi, 160-187. Oxford: Blackwell Publishers Ltd.
- Kristeva, J. 1997c. Women's Time. I *The Kristeva Reader*, red. T. Moi, 187-214. Oxford: Blackwell Publishers Ltd.
- Kulick, D. 1996. Queer Theory: Vad är det og vad är det bra för?. *Lambda nordica* 2 (3&4): 5-22.
- Lacan, J. 2006. *Écrits (The First Complete Edition in English)*. New York: W. W. Norton & Company.
- Langås, U., red. 2005. *Den litterære kroppen. Artikler om kropp og tekst fra Edda til i dag*. Kristiansand: HøyskoleForlaget.
- Larsson, L., red. 1996. *feminismer*. Lund: Studentlitteratur.
- Lauretis, T. d. 1991. *Queer theory: Lesbian and Gay Sexualities*.

differences. A Journal of Feminist Cultural Studies, 3 (2): iii-xviii.

Leps, M-C. 1997. Discourse. I *Encyclopedia of Contemporary Literary Theory. Approaches, Scholars, Terms*, red. I. Makaryk, 535-537. Toronto: University of Toronto Press.

Lfts.no. 2007. Transkjønnethet – hva er det?.

<http://www.lfts.no/?module=Articles;action=Article.publicShow;ID=295> (hentet 21. oktober 2007).

Lie, S. 1999. *Mor og Medusa – portrett av den moderne kunstneren*. Oslo: Pax Forlag.

Lie, S. 1995. *Fri som foten. Om å skrive fagtekster*. Oslo: ad Notam Gyldendal.

Linneberg A. 1993. Litteratursosiologi, marxisme og nyhistorisme. I *Moderne litteraturteori. En innføring*, red. A. Kittang, A. Linneberg, A. Melberg og H. H. Skei, 41-49. Oslo: Universitetsforlaget.

Lippestad, J. 1985. Første gang i Norge: Doktorgrad om kvinners litteraturkritikk. *Aftenposten*, 30. september.

Lodge, D., red. 1997. *Modern Criticism and Theory. A Reader*. London/New York: Longman.

Lothe, J., C. Refsum og U. Solberg. 1999. *Litteraturvitenskapelig leksikon*. Oslo: Kunnskapsforlaget.

Lunde, C. 2007. Gutt eller jente?. *Aftenposten/A-magasinet* nr. 3, 19. januar.

Lübcke, P., red. 1988a. *Politikens filosofi leksikon*. København: Politikens Forlag.

Lübcke, P., red. 1988b. *Vor tids filosofi: Videnskab og sprog*, København: Politikens Forlag.

McCallum, P. 1987: Anmeldelse av *Sexual/Textual Politics: Feminist Literary Theory*, av T. Moi. *Signs* 12 (4): 822-823.

- Miller, N. K. 1996. Självbiografi som kulturkritik. I *feminismer*, red. L. Larsson. Lund: Studentlitteratur.
- Moi, T. 1985/1995. *Sexual/Textual Politics: Feminist Literary Theory*, London/New York: Routledge.
- Moi, T. 1985/2002. *Sexual/Textual Politics: Feminist Literary Theory*. 2. utg. London/New York: Routledge.
- Moi, T., red. 1986/1997. *The Kristeva Reader*. Oxford: Blackwell Publishers Ltd.
- Moi, T., red. 1987. *French Feminist Thought*. Oxford: Basil Blackwell.
- Moi, T. 1988. Feminism, Postmodernism, and Style: Recent Feminist Criticism in the United States. *Cultural Critique* nr. 9:3-22.
- Moi, T. 1989. Men Against Patriarchy. I *Gender and Theory. Dialogues on Feminist Criticism*, red. L. Kauffman, 181-189. Oxford: Basil Blackwell.
- Moi, T. 1990. *Feminist Theory and Simone de Beauvoir*. Oxford: Basil Blackwell.
- Moi, T. 1989/1993. Patriarchal thought and the drive for knowledge. I *Between Feminism and Psychoanalysis*, red. T. Brennan, 189-205. London/New York: Routledge.
- Moi, T. 1994. *Simone de Beauvoir. The Making of an Intellectual Woman*. Cambridge: Blackwell Publishers.
- Moi, T. 1995. *Simone de Beauvoir: En intellektuell kvinne blir til*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.
- Moi, T. 1998. *Hva er en kvinne? Kjønn og kropp i feministisk teori*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.

- Moi, T. 1999. *What Is a Woman? And Other Essays*. Oxford: Oxford University Press.
- Moi, T. 2000. Innledende essay. I *Det annet kjønn*, S. d. Beauvoir, 7-29. Oslo: Pax Forlag.
- Moi, T. 2001. *Jeg er en kvinne. Det personlige og det filosofiske*. Oslo: Pax Forlag.
- Moi, T. 2002. While We Wait. The English Translation of *The Second Sex*. I *Signs: Journal of Women in Culture and Society* 27 (4): 1005-1036.
- Moi, T. 2004a. Meaning What We Say. The 'Politics of Theory' and the Responsibility of Intellectuals. I *The Legacy of Simone de Beauvoir*, red. E. R. Grosholz, 139-161. Oxford: Clarendon Press.
- Moi, T. 2004b. From Femininity to Finitude: Freud, Lacan and Feminism, Again. *Signs: Journal of Women in Culture and Society* 29 (3): 841-78.
- Moi, T. 2005: *Sex, Gender and the Body. The Student Edition of What Is a Woman?*. Oxford/New York: Oxford University Press.
- Moi, T. 2006a. *Ibsens modernisme*. Oslo: Pax Forlag.
- Moi, T. 2006b. *Henrik Ibsen and the Birth of Modernism: Art, Theater, Philosophy*. Oxford: Oxford University Press.
- Moi, T. og J. A. Radway, red. 1994. *Materialist Feminism. SAQ. The South Atlantic Quarterly*, 93:4. Durham: Duke University Press.
- Montfort, C. R. 1996. Anmeldelse av *Simone de Beauvoir: The Making of an Intellectual Woman*, av T. Moi. *The French Review* 70 (1): 125-126.
- Moseng, B. U. og A. Prieur. 2000. "Sorry we don't speak 'queer'". En kritisk kommentar til 'queer' theory. *Kvinneforskning*, nr. 3-4:140-155.
- Mortensen, E. 2003. *Touching Thought. Ontology & Sexual Difference*. Lanham: Lexington Books.

- Mortensen, E., P. Bjørby, R. Lie, G. Brandser og B. Angvik. 2001. Feilslått feking mot 'queer' teori. Replik til Annick Prieur og Bera Moseng. *Kvinneforskning* nr. 1:103-104.
- Nordgård, Y. 2001. Kvinnelige teoretikere, finnes de? (Anmeldelse av *Jeg er en kvinne. Det personlige og det filosofiske* av T. Moi). *Ny Tid*, 28. september. <http://www.nytid.no/?type=9&crit=3&id=343> (Hentet 17.07.2007).
- Næss, A. 2000. Et møte med den musiske Wittgenstein. *Samtiden* nr. 4:2-17.
- Rabbås, Ø. 1997. Innledning. I *Filosofiske undersøkelser*, L. Wittgenstein, 7-25. Oslo: Pax Forlag.
- Rekdal, E. 2001. Å risikere seg selv gjennom skriften. Fiksjon, diskurs og selvframstilling i Toril Moie teoretiske essay "'I Am a Woman': The Personal and the Philosophical". Akademisk avhandling, NTNU.
- Rekdal, E. 2001. 'Dette er ingen revolusjonær handling'. Jeg er en kvinne (Anmeldelse av *Jeg er en kvinne. Det personlige og det filosofiske*, av T. Moi). *Kvinneforskning* nr. 3:58-64.
- Rekdal, E. H. 2007. Under publisering. Toril Moi – seksualitet, kjønn og normer. I *Når heteroseksualiteten må forklare seg*, red. B. Andersen, T. Annfelt og A. Bolsø. Trondheim: Tapir Forlag.
- Rosenberg, T. 2002. Varför heteronormativitet?. *Lambda nordica* 8 (3 & 4): 6-9.
- Røsbak, O. 2004. En annerledes Alf Prøysen. *Dagbladet*, 10. juli.
- Røssaak, E. 1996. Jeg er ikke 100% kvinne. I *Skrujern, kanoner og trojanske hester. Samtaler om litteratur*. Oslo: Aschehoug Forlag.

- Scholes, Robert og C. H. Klaus. 1969. *Elements of the essay*. New York: Oxford University Press.
- Segal, L. 2000. Anmeldelse av *What Is a Woman? And Other Essays*, av T. Moi. *Radical Philosophy* nr. 103.
- Showalter, E. 1977. *A Literature of Their Own. British Women Novelists from Brontë to Lessing*. Princeton N.J: Princeton University Press.
- Sartre, J-P. 1949/1988. *What Is Literature and Other Essays*. Cambridge: Harvard University Press.
- Schutte, O. 1997. A Critique of Normative Heterosexuality: Identity, Embodiment, and Sexual Difference in Beauvoir and Irigaray. *Hypatia* 12 (1): 40-62.
- Slawy-Sutton, C. 1987. Anmeldelse av *Sexual/Textual Politics: Feminist Literary Theory*, av T. Moi. *The French Review* 61 (1): 101-102.
- Smedsvig, R. 2003. Juss og litteratur. *INJURIA*. <http://www.injuria.no/tema/artikkel179.html> (Hentet 24.10.07)
- Smith-Erichsen, C. 2001. Feminisme uten anførselstegn (Anmeldelse av *What Is a Woman? and Other Essays*, av T. Moi). *Norsk Litteraturvitenskapelig Tidsskrift* nr. 1:77-82.
- Songe-Møller, V. 2000/2001. Anmeldelse av *What Is a Woman? And Other Essays*, av T. Moi. *Agora* nr. 4/1: 228-237.
- Songe-Møller, V. 2002. Jeg er en kvinne (Anmeldelse av *Jeg er en kvinne. Det personlige og det filosofiske*, av T. Moi). *Norsk Filosofisk tidsskrift* nr. 3: 211-216.
- Spjeldnæs, K. J. 1997. Å skrive et liv: biografiens form, virkemidler og muligheter – en analyse av Dag Østerberg: Jean-Paul Sartre og Toril Moi: Simone de Beauvir. Akademisk avhandling, Universitetet i Oslo.

- Stavro, E. 1999. The Use and Abuse of Simone de Beauvoir. Re-Evaluating the French Poststructuralist Critique. *The Journal of Women's Studies* 6: 263-280.
- Stone, M. 2001. Wittgenstein on deconstruction. I *The New Wittgenstein*, red. A. Crary og R. Read, 83-118. New York: Routledge.
- Swartz, D. 1997. *Culture & Power. The Sociology of Pierre Bourdieu*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Søndergaard, D. M. 2001. Destabiliserende diskursanalyse: veje ind i poststrukturalistisk inspireret empirisk forskning. I *Kjønn og fortolkende metode. Metodiske muligheter i kvalitativ forskning*, red. H. Haavind, 60-105. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Todd, J. 1988. *Feminist Literary History. A Defence*. Cambridge: Polity Press.
- Tompkins, J. 1989. Me and My Shadow. I *Gender and Theory. Dialogues on Feminist Criticism*, red. L. Kauffman, 121-140. Oxford: Basil Blackwell Ltd.
- Vestheim, G. 1994. *Museum i eit tidsskifte*. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Uniforum nett.no. 2004. Verdens første professor i sakprosa (Intervju med Johan L. Tønnesson). <http://wo.uio.no/as/WebObjects/avis.woa/wa/visArtikkel?id=18944&del=uniforum> (Hentet 14. oktober 2007).
- Ustvedt, Y. 1995. Stor kvinne-pionér (Anmeldelse av *Simone de Beauvoir: En intellektuell kvinne blir til*, av T. Moi). *VG*, 3. mai.
- White, H. 1974. *Metahistory. The Historical Imagination in Nineteenth-Century Europe*. Baltimore/London: The Johns Hopkins University Press.
- Wittgenstein, L. 1953/1997. *Filosofiske undersøkelser*. Oslo: Pax Forlag.

- Young, I. M. 2004. *On Female Body Experience: "Throwing Like a Girl" and Other Essays*. Oxford: Oxford University Press.
- Økland, I. 2001. Utdfordrende essay fra Toril Moi (Anmeldelse av *Jeg er en kvinne. Det personlige og det filosofiske*, av T. Moi). *Aftenposten*, 29. juni.
- Østerberg, D. 2005. *Jean-Paul Sartre. Filosofi. Kunst. Politikk. Privatliv*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.
- Aaslestad, P. 1999. *Narratologi. En innføring i anvendt fortelle teori*. Oslo: Landslaget for norskundervisning (LNU) og Cappelen Akademisk Forlag as.
- Aaslestad, P. 1997. *Pasienten som tekst. Fortellerrollen i psykiatriske journaler. Gaustad 1890-1990*. Oslo: Universitetsforlaget.